

RAYMUNDUS
PARTHENOPEIS

A
törvények
rövid, könnyű
és hasznos
foglalata

Közreadja
BLAZOVICH LÁSZLÓ

GONDOLAT

Jogtörténeti
Értekezések 49.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 49.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

RAYMUNDUS PARTHENOPEIS

A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata

Közreadja

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Gondolat Kiadó • Budapest, 2021

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 49.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként az ELTE Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszékén működő MTA–ELTE Jogi történelmi Kutatócsoport programja keretében jelenik meg. mtajogtortenet.elte.hu

A kötet megjelenését a Wacław Felczak Alapítvány támogatta.
Publikacja została wydana dzięki finansowemu wsparciu
Fundacji im. Wacława Felczaka.

A fordítást, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket készítette
Blazovich László

A fordítást lektorálta
Farkas Csaba (II. könyv 7–77. fejezet, III. könyv 1–4., 19–28. fejezet)
Jávör György (I. könyv, II. könyv 1–6. fejezet, III. könyv 4–18., 29–50. fejezet)

A bevezető tanulmány lengyel fordítását Krzysztof Wolosiuk, német fordítását
Katona Tünde készítette

A mutatót készítette
Szabadvári Tünde

A szövegben szereplő verseket fordította
Diószegi Szabó Pál

A kötetet szerkesztette
Megyeri-Pálffy Zoltán

TARTALOM

(SPIS TREŠCI – INHALT)

Egy 14. századi itáliai tankönyv Magyarországon – előszó	13
Summa legum Raymundi Parthenopei – bevezető tanulmány	17
I. A szerző és műve	17
II. A Summa forrásai	22
I. Könyv	24
II. Könyv	25
III. Könyv	27
III. A mű szerkezete és tartalma	32
Az első könyv	32
A második könyv	35
A harmadik könyv	39
A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata	47
Első könyv	47
1. Fejezet – Az állam irányítójáról és kormányzójáról	47
2. Fejezet – Az igazságról, a jogról és a jogbölcsletről	48
3. Fejezet – A jog felosztásáról	48
4. Fejezet – A jog eredetéről	50
5. Fejezet – A jog második felosztása	51
6. Fejezet – Miért alkottak törvényeket?	52
7. Fejezet – Milyen legyen a törvény?	52
8. Fejezet – Mikor lépjenek hatályba a törvények?	52
9. Fejezet – Mikor kell a törvények szerint ítélni?	53

10. Fejezet – Ki adott ki először törvényeket?	53
11. Fejezet – Kik hozhatnak törvényeket a mi időnkben?	53
12. Fejezet – Mikor találták ki a polgári törvényeket?	53
13. Fejezet – A nem írott jogról	54
14. Fejezet – A jó szokás erényeiről	54
15. Fejezet – Törvénycikk a kiváltságokról	55
16. Fejezet – A közjegyzők okleveleiről	55
17. Fejezet – Milyen módon vesziítheti el érvényességét az okirat?	56
18. Fejezet – A pecsétek erejéről	57
19. Fejezet – Milyen módon vesziíthetik el érvényességüket a pecsétek?	58
20. Fejezet – A jog harmadik felosztása, és először a személyek felosztásáról	58
21. Fejezet – Az emberek általános állapotáról	59
22. Fejezet – Az atyai hatalomról	60
23. Fejezet – Hányféle hatalma van az atyának a fiai fölött?	61
24. Fejezet – Hányféle módon szüntethető meg az atyai hatalom?	61
25. Fejezet – Hányféle módon rendel el a város száműzetést?	62
26. Fejezet – A jegyességről és a házasságról	62
27. Fejezet – Hogyan bontható fel a megkötött jegyesség	64
28. Fejezet – A házasságról	65
29. Fejezet – A házassági akadályok	66
30. Fejezet – A házasság javairól	70
31. Fejezet – Kik indíthatnak keresetet a házasság ellen?	71
32. Fejezet – A gyámságról	72
33. Fejezet – A gondnokokról	72
34. Fejezet – A gyámok fajtáiról	72
35. Fejezet – Ki lehet gyám?	72
36. Fejezet – Hányféle módon záródhat le a gyámság?	73
37. Fejezet – Ki lehet gyám?	73
38. Fejezet – A gyámok gyámság alól való felmentéséről	74
39. Fejezet – A gyanúba keveredett gyámokról és az okokról	74
40. Fejezet – Kik tudják bevádolni a gyanúsított gyámokat?	75
41. Fejezet – A gyanúsított gyámok büntetéséről	75
42. Fejezet – Kik köthetnek szerződést?	75

43. Fejezet – Az özvegyek és szüzek jogairól	76
44. Fejezet – A feleség jogáról	76
45. Fejezet – Miért öhajtjuk a házasságot?	76
46. Fejezet – Tanács a kiházásítás módjáról	77
47. Fejezet – Hogyan irányítsa valaki önmagát?	77
48. Fejezet – A ház irányításáról	77
49. Fejezet – Az asszony irányításáról	78
50. Fejezet – Hogyan viselkedjen a férj a feleségével szemben?	78
51. Fejezet – A feleség hogyan viselkedjen a férjével szemben?	79
52. Fejezet – A gyerekek irányításáról	79
53. Fejezet – A fiúk hogyan viselkedjenek a szüleikkel szemben?	80
54. Fejezet – A szolgák irányításáról	80
55. Fejezet – A város igazgatásáról	82
56. Fejezet – A város irányítóinak számáról	82
57. Fejezet – A polgármester kormányzásáról	83
58. Fejezet – A tanácsot akadályozó és előremozdító dolgozokról	84
59. Fejezet – Hány és milyen dolgokban legyen tanácskozás?	84
60. Fejezet – Kiket válasszanak a tanácsba?	84
61. Fejezet – A bíró tulajdonságairól	85
62. Fejezet – Ahol a polgárok ügyeit tárgyalják	85
63. Fejezet – A nép irányításáról	85
64. Fejezet – A fejedelem erényeiről	86
65. Fejezet – A zsarnokról	86
Második könyv	88
1. Fejezet – A javak felosztásáról	88
2. Fejezet – A javak, amelyeket a természetjog alapján szerez az ember	90
3. Fejezet – A méhek természetéről és jogáról	90
4. Fejezet – A pávákról és a galambokról	91
5. Fejezet – A nem a házhoz tartozó, hanem a vissza-visszatérő állatokról	91

6. Fejezet – A ház körüli madarokról	92
7. Fejezet – Az elfogás által szerzett javakról	92
8. Fejezet – Megtalálás által	92
9. Fejezet – A dolgok szerzéséről elbirtoklás által	93
10. Fejezet – Az iszap lerakódásról	94
11. Fejezet – Szaporítás által	94
12. Fejezet – Az alkotókról és az idegen alapanyagból dolgozókról	95
13. Fejezet – A festéssel szerzett javakról	96
14. Fejezet – A dolgok kölcsönös összekeveréséről	97
15. Fejezet – A szilárd dolgok összekeveréséről	97
16. Fejezet – Építés által	98
17. Fejezet – A növényültetésről	99
18. Fejezet – Javak szerzéséről vetéssel	99
19. Fejezet – Az írott munkáról	100
20. Fejezet – Festés által	100
21. Fejezet – A vételről és az ajándékozásról	101
22. Fejezet – A haszonélvezetről	101
23. Fejezet – A háziállatok haszonélvezetéről	101
24. Fejezet – A javak gyarapodása ajándékozás által	102
25. Fejezet – Hitbér által	102
26. Fejezet – Eladás által	103
27. Fejezet – A test nélküli dolgokról	104
28. Fejezet – A paraszti birtok szolgálmairól	104
29. Fejezet – A városi telkek szolgálmairól	105
30. Fejezet – A haszonélvezetről	105
31. Fejezet – A használatról és a lakhatásról	107
32. Fejezet – Az épületek használatáról	107
33. Fejezet – Az elbirtoklásokról	108
34. Fejezet – Az elévülésről	109
35. Fejezet – Az ajándékokról és fajtáikról	112
36. Fejezet – Hányféle módon követelhető vissza a halál esetére tett ajándékozás?	112
37. Fejezet – A hitberről és fajtáiról	113
38. Fejezet – Mi a hitbér vagy ajándék?	114
39. Fejezet – Mikor kell a hitbért teljesíteni?	115
40. Fejezet – A hitbért vissza lehet kérni	115

41. Fejezet – A hitbér visszaadásáról	115
42. Fejezet – A hitbérbe beleszámítandó óvadékról	116
43. Fejezet – A nászajándékról	117
44. Fejezet – A végrendeletek osztályozásáról és más dolgokról, amelyek a végrendelet készítéséhez kötelezőek	118
45. Fejezet – Mik szükségesek a végrendelet elkészítéséhez?	119
46. Fejezet – Kik számára lehet végrendelkezni és örökíteni és kiknek nem?	121
47. Fejezet – Milyen javakról lehet végrendelkezni és melyekről nem?	122
48. Fejezet – Miféle dolgok nem örökíthetők?	123
49. Fejezet – Mi a végrendeleti hagyomány?	123
50. Fejezet – A jog szerint mennyi vagyronról szükséges végrendelkezni?	124
51. Fejezet – Hány tanú szükséges a végrendelethez?	125
52. Fejezet – Ki lehet tanú a végrendeletben?	126
53. Fejezet – Miért készüljenek végrendeletek?	126
54. Fejezet – Hogyan kell a végrendeletnek elkészülnie?	127
55. Fejezet – Hány dolog vizsgálható meg a végrendelettel kapcsolatban?	127
56. Fejezet – Az örökössé tétel módja	128
57. Fejezet – A fiúk kitagadása	129
58. Fejezet – A lányok kitagadása	129
59. Fejezet – A helyettesítésről	130
60. Fejezet – Mikor, ki tud végrendeletet készíteni	132
61. Fejezet – A végrendelet végrehajtása	132
62. Fejezet – Azokról az örökségekről, amelyeket végrendelkezés nélkül hagytak hátra, és először, hány módja van annak, hogy valaki végrendelet nélkül hal meg	133
63. Fejezet – A végrendelet nélkül elhunyt személy által hátrahagyott örökségek utódlási jogairól	134
64. Fejezet – Az első megkülönböztetés második része, tudniillik a leszármazottak utódlásáról	134
65. Fejezet – Az oldalági öröklésről	137
66. Fejezet – A felmenők örökségéről	138

67. Fejezet – Az asszonyok örökösödéséről	139
68. Fejezet – A kincstár örökléséről	140
69. Fejezet – A sógorságról	140
70. Fejezet – A sógorságról, tudniillik az anyai rokonságról	141
71. Fejezet – A javak birtokbavételéről	142
72. Fejezet – A közös javak felosztásáról	143
73. Fejezet – A javak elidegenítéséről	144
74. Fejezet – A jogból következő oltalmakról és kifogásokról, valamint a törvények és a jog által adott engedélyekről és kedvezményekről	146
75. Fejezet – Azokról a kedvezményekről, amelyekről le lehet mondani	148
76. Fejezet – Mely dolgokra vonatkozó kedvezményekről lehet lemondani és melyekről nem?	151
77. Fejezet – A dolgok sokféle szerzéséről	152
Harmadik könyv	153
1. Fejezet – Először azokról a kötelmekről, amelyek minden keresetnek az előzményei	153
2. Fejezet – A kölcsönről	154
3. Fejezet – A haszonkölcsönről	155
4. Fejezet – A letétről	159
5. Fejezet – A hitelezőről és a hitelről	161
6. Fejezet – A zálogról	162
7. Fejezet – Az ígéretekről	164
8. Fejezet – A kezesekről	168
9. Fejezet – A szerződésekről	170
10. Fejezet – A szerződések felosztásáról	171
11. Fejezet – A szerződésekről	173
12. Fejezet – A szerződések felosztása	174
13. Fejezet – A szerződésbeli büntetésről	176
14. Fejezet – A szerződések másféle felosztása	176
15. Fejezet – A szerződések fajtáiról	178
16. Fejezet – Az érvénytelen szerződésekről	178
17. Fejezet – Az egyezségekről	179
18. Fejezet – Az oklevelek kötelméről	181
19. Fejezet – A megegyezéssel létrejött kötelemről	182

20. Fejezet – A dolgok cseréjéről	186
21. Fejezet – A bérletről	187
22. Fejezet – Az örök haszonbérletről	191
23. Fejezet – A társaságról	191
24. Fejezet – A megbízásról	193
25. Fejezet – A kváziszerződésből eredő kötelekekről	195
26. Fejezet – A teljesítésről	197
27. Fejezet – Mi a szerződés?	199
28. fejezet – A lopásról és a bűncselekményből származó kötelekekről	200
29. Fejezet – A lopásról	200
30. Fejezet – A tolvajlás keresetéről	206
31. Fejezet – A szentségtörésről	208
32. Fejezet – A rablólóról	208
33. Fejezet – A szüzek és asszonyok elrablásáról	210
34. Fejezet – Az útonállókról	211
35. Fejezet – A gyűjtogatókról	212
36. Fejezet – A kamatról	213
37. Fejezet – A család büntettéről és a csalókról	215
38. Fejezet – Jósok és jóvendőmondók	217
39. Fejezet – A gyilkosságról	219
40. Fejezet – A gyilkosság büntetéséről	222
41. Fejezet – Ki nyújthat be keresetet gyilkosság miatt	224
42. Fejezet – A károkozással járó jogtalanságról	225
43. Fejezet – A jogtalanság által a tiednek okozott vagy keletkezett kárról	229
44. Fejezet – A károkozás büntetése	232
45. Fejezet – A másoknak a teid által okozott vagy előidézett kárról vagy jogtalanságról	234
46. Fejezet – A kötelezvényekről	236
47. Fejezet – A száműzetésről	238
48. Fejezet – A büntől való megtisztításokról	240
49. Fejezet – A különböző bűncselekmények különböző büntetéséről	243
50. Fejezet – A büntetések megváltoztatása	246

Rövidítésjegyzék	249
Mutató	251
Summa legum Raymundi Parthenopei	313
I. Autor i jego dzieło	313
II. Źródła Summy	318
<i>Księga I</i>	320
<i>Księga II</i>	322
<i>Księga III</i>	324
III. Kompozycja i treść dzieła	329
<i>Księga pierwsza</i>	329
<i>Księga druga</i>	333
<i>Księga trzecia</i>	337
Summa legum Raymundi Parthenopei	345
I. Der Autor und sein Werk	345
II. Die Quellen der Summa	350
<i>Buch I.</i>	352
<i>Buch II.</i>	354
<i>Buch III.</i>	356
III. Aufbau und Inhalt des Werkes	361
<i>Das erste Buch</i>	361
<i>Das zweite Buch</i>	365
<i>Das dritte Buch</i>	369
Jogtörténeti Értekezések	377

EGY 14. SZÁZADI ITÁLIAI TANKÖNYV MAGYARORSZÁGON – ELŐSZÓ

A magyar jogtörténet-tudomány egyik alaptétele, hogy a magyar jog fejlődésének meghatározó tényezője a nyugat-európai jogalkotás és jogi tudományosság. A közép-európai népek jogéletében kezdettől fogva észlelhetők voltak a frank-germán minták. Kezdetben a bizánci törvényhozás, később a történelmi események hatására is döntővé a nyugat-európai jog vált. Európa szélső nemzetei a kontinens centrumából kisugárzó ideológiai, művelődési és jogi hatások nyomán, a latin-germán keresztény Európa részeként, bizonyos fáziseltolódással hasonló utat jártak be, jogfejlődésük sok tekintetben azonos volt a nyugati modellével.¹ A megkésettség azonban érzékelhető módosulásokkal járt a modellátvételekben; a közép-európai régió részben kiszolgáltatott, részben autonóm szervezeteket képező zónájának sajátos fejlődése jelentős különbségeket eredményezett.² Így például „Magyarországon nem került sor a római jog befogadására, a kánonjog pedig csak az egyházi bíróságok gyakorlatában, a késő XIV. századtól kezdve szűkülő körben érvényesült. Azok, akik a középkorban döntő jelentőségű szokásjogot formáltak, nem ismerték – talán nem is akarták ismerni – az egyetemes jogrendszereket; azok pedig, akik ezeket

¹ JÁNOSI MÓNika: *Törvényalkotás a korai Árpád-korban*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 9.) Szeged, 1996, Szegedi Középkorász Műhely, 436. p.

² HAJNAL István: *A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről*. (Különlenyomat a Századok 1942. évi 1–3. és 4–6. füzetéből.) Budapest, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

egyetemeken tanulták és tudták, a *consuetudo iuridica* kialakításában nem kaptak részt.”³ A „doktorok” nyugatias műveltsége azonban nem múlt el nyom nélkül; a modernizáció meg-megújuló kísérleteiben egyre nagyobb szerepet kaptak. Az egyház univerzalizmusa, az állami centralizáció, az abszolutizmusok, a megerősödő munkamegosztás egyre inkább magához vonta a peremterületeket. Az uralkodók európai képletekben gondolkodtak és európai módszereket honosítottak meg. Ez elkerülhetetlenné tette a történelmi léptékű permanens reformtörekvést,⁴ az Anjouk hozta friss európai gazdasági szemlélet, a rendi struktúrálódás és kontinentális léptékű külpolitika; Mátyás reneszánsz állama, udvartartása és európai műveltsége; az abszolutizmus modern állama, szakképzett bürokráciája és állandó hadserege; a felvilágosult abszolutizmus korszerű adminisztrációja, pénzügypolitikája és nemesi alkotmányos megújulás: a népképviselet és a parlamentarizmus befogadását. És a jog mindezt kísérő újjászületését és nyugati hatások alatt formálódó fejlődési irányát. Az Anjouk törvénykezési reformja, Mátyás *Decretum Maiusa*, Kollonics országépítő programja, Mária Terézia és II. József kódexei, II. Lipót országgyűlésének *systematica commissiói*, a reformkor törvényértelmezése és kodifikációs törekvései, a nagy 1848-as alkotmányreform voltak a mérföldkövek.

Ebben a folyamatban a modernizációs kísérletek alapfeltétele az adaptációt foganatosító, a legújabb szakmai irányzatokat, a nyugati jogalkotást és jogalkalmazást ismerő, korszerű tudományos tájékozottsággal bíró, a hazai jogban jártas jogászréteg. Az a jogászság, mely képes befogadni, a hazai tradíciókhoz igazítani, a magyar és az európai jog szimbiózisát megteremteni, s így az aktuális „felzárkózást” megalapozó és elősegítő szerepet vállalni. Jól tudjuk ugyanakkor, hogy az adaptáció olykor évszázados előkészítés után vált aktuális feladattá. Addig rejtett utakon, a nyugat-európai egyetemjárás, a küllhoni utazásokon szerzett tapasztalatok, a könyvtárakat gyarapító könyvbeszerzés, hazai jogakadémiákon és lyceumokban oktatott ismeretek révén tágult a látókör, bővült a befogadókészség. Ennek ismerete és tudomásul vétele nélkül értelmezhetetlenné

³ BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971, Akadémiai kiadó, 13. p.

⁴ HANKISS Elemér: *Kényszerpályán? Tanulmányvázlat a magyar társadalom legújabbkori fejlődéséről*. *Medvetánc*, 1982. 4.–1983. 5. sz. 5. p.

válík a magyar jogfejlődés, érthetlenné a hazai jogban itt-ott felbukkanó nyugati intézmények eredete.

Raymundus Parthenopeis alább közreadott tankönyvének most már magyar nyelven is olvasható változata is ebbe a joghistóriai sorozatba illik. A *Summa legum* Kelet-Közép-Európába vezető útja ugyanis nyomós bizonyítéka az európai jogtudomány hatásának a regionális jogokra. Blazovich László, a mű közreadójának szavaival élve ugyanis „a *Summa* a korabeli jogtranszfer nagy jelentőségű letéteményese volt.”

A *Summa legum* Itáliából az Anjou királyok uralkodása idején került Közép-Európába. Magyarországon egy kivételével minden tárnoki város levéltárában még ma is megtalálható. Pozsonyi német fordítása fokozta népszerűségét és elterjedését. A napjainkig fennmaradt példányok többsége egyébként szintén német nyelvű, ami a zömében németajkú városok polgárai számára megkönnyítette a jogkönyv használatát. A *Summa* egyúttal bizonyítéka a középkori itáliai jog erős szerepének a római jog és a városi jogok közötti közvetítésben. Ebben a körben is világossá válik rendeltetése a lengyel, magyar és német városi jogélet formálásában. Blazovich László igazolta például, hogy a *Budai jogkönyv*ben több, a *Summában* megfogalmazott szabály található. S a meghivatkozott szerzők (Gratianus, Azo, Accursius, Aegidius Romanus, Monaldus, Henricus de Segusio) és az ősforrásnak tekinthető Justinianus *Institutionese* valószínűsíti a római jogi hatásokat is. Vagyis abban az országban, amelynek rendi joga elutasította és gyakorlatából kizárta a római jogot,⁵ elenállt a *ius commune* magyarországi terjedésének,⁶ dokumentálható (legalábbis a tárnok városi jogban) a római jog egyfajta hatása. Amiképpen a *Tripartitum* Prologusának közismert római jogi hivatkozásaiban is, melyek feltehetően a bevezetést szerkesztő jogász itáliai vagy krakkói tanulmányainak során megismert *Summa legum Raymundi Parthenopei* hasznosításának köszönhető.⁷

Mezey Barna

⁵ Bónis György: *Középkori jogunk elemei*. Budapest, 1972, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 109. p.

⁶ ZLINSZKY János: Jogtanítás, jogtudomány. In MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó, 50. p.

⁷ RADY, Martyn: The Prologue to Werbőczy's *Tripartitum* and its Sources. *The English Historical Review*, 2006. Vol. CXXI. Issue 490. (továbbiakban RADY 2006), 104–145. p

SUMMA LEGUM RAYMUNDI PARTHENOPEI

– bevezető tanulmány –

I.

A szerző és műve

Bár tizenöt eddig ismert kézírata maradt fenn, és sokan foglalkoztak művével, mindezt Werner Ogris, a legutóbb pedig Bónis Péter foglalta össze,⁸ Raymundus személye máig rejtélyes maradt. A műre először Carl Friedrich von Savigny hívta fel a figyelmet,⁹ az ő nyomán haladva a *Summát* Johann Adolf Tomaschek német, főként bécsi és bécsújhelyi eredetűnek tartotta.¹⁰ Szemléletében őt követte Alexander Gál, bécsi jogtörténész professzor, aki kiadta a művet *Die Summa legum brevis, levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt* című kötetében.¹¹

⁸ OGRIS, Werner: Raymund von Wiener Neustadt. In ERLER, Adalbert – KAUFMANN, Ekkehard (Hrsg. unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt Wiegand): *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte Bd. 4*. Berlin, 1990, Erich Schmidt Verlag (továbbiakban OGRIS 1990), 200–203. hasáb; BÓNIS Péter: A Summa legum Raymundi Parthenopei magyarországi jelenléte és jelentősége. *Jogtudományi Közlöny*, 2002. 5. sz. (továbbiakban BÓNIS 2002), 229–232., különösen 229 p. A vonatkozó részletes szakirodalmat lásd ott.

⁹ SAVIGNY, Carl Friedrich von: *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter IV*. 1831, 423–424. p.

¹⁰ TOMASCHEK, Johann Adolf: *Ueber eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte von Wiener-Neustadt und dem Werböcziſchen Tripartitum*. Wien, 1883, Carl Gerold's Sohn, 242–328. p.

¹¹ GÁL, Alexander (Hrsg.; Dr. jur. a. o. Professor an der Universität Wien) *Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*. (Im Auflage und mit Unterstützung der Savigny Stiftung sowie der Notgemeinschaft

A művet latinul, az általa fő szövegeknek tartott kéziratok és az 1506-os krakkói kiadás alapján tette közzé, s mellette halad a német szöveg, amely az egyik pozsonyi kézirat alapján készült. A vázolt német, főképp bécsúj-helyi eredetet Ogris nem tartotta meggyőzően bizonyítottnak.¹²

Amíg a német szakirodalom bécsúj helyi illetőségűnek tartotta a művet és alkotóját, addig az olasz kutatók és a nyomukon haladó Bónis Péter itáliainak.¹³ Ez utóbbi vélekedés szerint a mű szerzője Raymundus de Sancto Petro lehet, akinek neve megtalálható I. Anjou Károly idejében, az 1269-es regisztrumban, ugyanis ekkor a nápolyi egyetemen római jogot tanított. Mivel a *Summá*ban Bartolus neve nem szerepel, pedig egy nála későbbi időpontban keletkezett műből tekintélye és népszerűsége miatt nem maradhatott volna ki, a *Summát* a 13. század második felében készült alkotásnak tekinthetjük. Egy másik bejegyzés Raymundus de Bononie de Sancto Petrónak nevezi, amelyből később megtalálója, Gennaro Maria Monti arra következtetett, hogy a Szent Péterből származó Raymundus Bolognában tanult, majd Nápolyban tanított. A *Summát* véleményünk szerint Bolognában írta. A *Summá*ban Raymundus ugyanis megemlíti a bolognai tanárokat, akik alá vannak vetve a bolognai bírónak, mert Bolognában laknak, de privilégiumuk által el tudnak térni ettől, és kinyilváníthatják, hogy a saját bírójuk alá akarnak kerülni (*Summa* II. 75.). Említi továbbá a birodalmi jogot (*Summa* II. 65.) és a fenséges császárt (*Summa* II. 71.), ami szintén bolognai tartózkodására utal, ugyanis ekkor a város a Német Birodalomhoz tartozott. A tartományoknak eltérő szokásaira pedig sokszor hivatkozik. Ezek ismeretében helyt adunk Ogris feltetelezésének, hogy szerzőnk műve Itáliából az Anjou királyok uralkodása idején került Magyarországra és Lengyelországba.¹⁴

A *Summa*, amely kivonatos összefoglalója az itáliai városokban hatályos polgári jognak, városigazgatási fejezeteket is tartalmaz, továbbá foglalatát adja a büntetőjognak, és kitér a büntetőeljárás-jogra. Szerzője egyrészt a fiai számára írt tankönyvet, másrészt közíróként világos és érthető latin nyelven összefoglalja a korabeli városi polgári és büntetőjogot, azaz

der deutschen Wissenschaft.) Weimar, 1926, Hermann Böhlau Nachf. (továbbiakban GÁL 1926)

¹² OGRIS 1990, 200. hasáb

¹³ BÓNIS 2002, 229. p.

¹⁴ BÓNIS 2002, 230. p.

tudományos ismeretterjesztő munkát készített, amely kiadása után kézikönyv lett.

A *Summa* szabályait Lengyel- és Magyarországon, valamint a délnémet területeken a hatályos szokásjogi szabályok mellett szubszidiárius jogként használták. Sándor lengyel király 1505-ben az országgyűlésen rendelte el a szász-magdeburgi jog mellett a nagy tudós, Raymundus Parthenopeis *Summájának* felvételét forrásként a lengyel jogba.¹⁵

Magyarországi hatását illetően mindenekelőtt Werbőczy István *Hármaskönyvét* hozzuk szóba. A szerző rövid ideig látogatta a krakkói egyetemet, ott találhatott rá Raymundus művére, amelyet azután derekasan felhasználó műve Prologusának elkészítésekor, amint ezt már számos szerző kimutatta. A *Summát* a hazai tárnoki városokban forgatták. Sopron kivételével minden tárnoki város levéltárában ma is megtalálható. Pozsonyban német fordítása is elkészült. A *Budai jogkönyv*ben több szabály található, amelyek egyeznek a *Summa*-beliakkal (lásd a mű fordításának lábjegyzeteit). A városokból egyébként e jog lassan leszivárgott a mezővárosokba.

Tomascheket követően Emil Seckel vette górcső alá a *Summát*, elemezte annak német és lengyel kapcsolatait, illetőleg hatását az említett jogrendszerekre.¹⁶ Robert Bartsch a *Summa* házassági vagyoni jogát elemezte,¹⁷ Ernst Landsberg pedig az államtanát.¹⁸

A magyar kutatók közül Schiller Bódog és Timon Ákos Werbőczy *Hármaskönyve* kapcsán jutottak el a *Summához*.¹⁹ Hajnik Imre és Király János függetlenül a fent említett szerzőktől délnémet területen keletkezett

¹⁵ GÁL 1926, 72. p.

¹⁶ SECKEL, Emil: *Beiträge zur Geschichte beider Rechte im Mittelalter I. Zur Geschichte der populären Literatur des römischen-canonischen Rechts.* (Ueber die Summa des Raymund von Wiener-Neustadt) Tübingen, 1898, H. Laupp, 483–501. p.

¹⁷ BARTSCH, Robert: *Das eheliche Güterrecht in der Summa Raymunds von Wiener-Neustadt.* Wien, 1912

¹⁸ LANDSBERG, ERNST: Die Staatslehre in der Summa des Raymundus Parthenopeas. *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 2. 1915, 66–83. p.

¹⁹ SCHILLER BÓDOG: *A hármaskönyv jogforrástana. A Hármaskönyv közjogának első fejezete.* Budapest, 1902, Singer Wolfner; SCHILLER BÓDOG: *A hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról.* Budapest, 1908, Magyar Jogászegylet (Magyar Jogászegyleti Értekezések 1908. 283. sz. XXXVI. kötet 7. füzet); ebben a műben Timon Ákos felszólalását lásd 110–113. p.

műnek tartják a *Summát*.²⁰ Ezután hosszas hallgatás következett, amelyet Bónis György tört meg a *Hármaskönyv* forrásait tárgyalva,²¹ majd pedig Kubinyi András, Szende Katalin²² és Gönczi Katalin²³ hivatkoztak rá. Később pedig Bónis Péter vizsgálta említett tanulmányában, majd újabb írásában visszatért rá, és megállapította, hogy a *Summa* forrása Goffredus Transensis *Summa decretaliuma*, azaz ennek a műnek a kivonata Raymundus műve.²⁴

A *Summa* bevezetője forrásainak feltárásában Werbőczy *Hármaskönyve* Prológusának forrásait vizsgálva Martyn Rady jutott a legmesszebb, kimutatta, hogy azok közül a legjelentősebb a *Summa*, ugyanakkor azt is vizsgálta: Raymundus művéhez milyen forrásokat használt fel. Három oszlopban fut tanulmányában a szöveg, az elsőben a *Hármaskönyvé*, a másodikban a *Summáé*, a harmadikban pedig a *Summa* forrásaié. Ezek között leginkább

²⁰ HAJNIK Imre: *Egyetemes európai jogtörténet. A középkor kezdetétől a francia forradalomig*. Budapest, 1880, Eggenberger, 252. p., KIRÁLY János: *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest, 1894, MTA, 15. p.

²¹ BÓNIS György: Der Zusammenhang der Summa legum mit dem Tripartitum. *Studia Slavica*, 1965. 3–4. sz. 373–409. p.

²² SZENDE Katalin: *Otthon a városban. Társadalmi és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) Budapest, 2004, MTA Történettudományi Intézete (továbbiakban SZENDE 2004), 67–68. p.

²³ GÖNCZI, Katalin: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht. Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen*. (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte, vol. 92.) Frankfurt am Main, 1997, Vittorio Klostermann, Passim.

²⁴ BÓNIS Péter: A Tripartitum forrásai és az európai ius commune. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltján*. Budapest, 2014, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó Zrt., 215 p.

Justinianus Institutionesa,²⁵ Azo²⁶, Gratianus²⁷ és Accursius²⁸ műveiből szerepelnek idézetek.

A *Summa* korabeli ismertségét jelzi fennmaradt kéziratának sok száma. Werner Ogris és Bónis Péter tizenöt kéziratot említ. Nem ismert, hogy e számban szerepelnek-e a középkori Magyarország Buda és Sopron kivételével tárnoki városaiban fennmaradtak. Ha nem, akkor öttel többet számolhatunk össze. Tomaschekre és Seckelre támaszkodva tizenegy kéziratot ír le Gál. Továbbá bemutatja az 1506-os Krakóban készült kiadást. A kéziratok közül kettőt a bajor nemzeti levéltár, egyet a bécsi őriz. Krakóban hármat, Olmücben egyet, Pozsonyban hármat és Varsóban egyet lelték föl.²⁹

A fennmaradt kéziratok nagyobb része német nyelvű, ami a városok német nyelven beszélő polgárai számára a jogkönyv használatát megkönnyítette. Egyúttal bizonyítja a római és a középkori itáliai jog közvetítésében játszott szerepét a lengyel, magyar és német városok jogéletében. A *Summa* tehát a korabeli jogtranszfer nagy jelentőségű letéteményese volt.

²⁵ RADY 2006, 104–145. p.; BEHREND, Okko – KNÜTEL, Rolf – KUPISCH, Berthold – SEILER, Hans Hermann: *Corpus Juris Civilis Die Institutiones. Text und Übersetzung*. (2. verbesserte und erweiterte Auflage.) Heidelberg, 1999, C. F. Müller Verlag. Magyar fordítása: *Iustinianus császár Instrukciói négy könyvben*. Fordította ifj. MÉSZÖLY Gedeon. A fordítást átnézte Dr. MARTON Géza egyetemi tanár. Budapest, 1939, Egyetemi Könyvkereskedés. Második kiadása: Budapest, 1991, Tankönyvkiadó Vállalat. (továbbiakban *Inst.*) Az *Institutiones* korábbi fordításai közül megemlítjük Dr. Hoffmann Pálét (Pest, 1864) és Besnyő Béláét (Budapest, 1899).

²⁶ AZO: *Summa Aurea super Codice Instituitis*. Lyon, 1557, Fradin (Utánnomás: Frankfurt am Main, 1968, Minerva) Alexander Gál a rajtakapott lopás meghatározását (III. 39.) ugyancsak Azora vezeti vissza (GÁL 1926, 49–50. p.)

²⁷ FRIEDBERG, Emil: *Corpus iuris canonici. Pars prior: Decretum Magistri Gratiani*. Leipzig, 1879, Tauchnitz (Utánnomás: Graz, 1959, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

²⁸ ACCURSIUS: *Glossa Ordinaria ad Digestum Vetus*. Venice, 1478, Jenson. Accursiusra lásd BÓNIS Péter: *Accursius és hatása az európai jogtudományra és a középkori magyar jogi kultúrára. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. Tomus 29/1. 23–37. p.

²⁹ GÁL 1926, 10–19. p.

II. A Summa forrásai

A középkori szerzők a műveikben felhasznált forrásokat és azok jegyzékét általában nem tüntették fel. Szabadon vettek át elődeiktől és egymástól gondolatokat, szövegrészeket, teljes szövegeket, sőt fejezeteket, beállítva azokat saját művük gondolatvezetésének és szerkesztésének megfelelően arra a helyre, ahol azokat jónak látták. Ugyancsak eme módszerrel dolgozott Raymundus Parthenopeis, végeredményben kortársként nem is tehetett mást. Főképp a 19. századtól alkotó tudósok célul tűzték ki maguk elé, hogy a korábbi szerzők műveinek forráselemzését elvégezzék, mert nemegyszer tapasztalták, mivel a vizsgált műveknek nincs forrásjegyzéke, nem biztos, hogy mindig helyes úton járnak. Ezt tették azok a tudósok is, akik Raymundus munkájával foglalkoztak. Saját megállapításaink mellett az ő eredményeikre támaszkodva keressük a *Summa* forrásait.

Középkori szerzőink hitelességük és műveltségük bizonyítására műveikben nemegyszer hivatkoznak ismert, tekintélyes ókori auktorokra. Amint már Alexander Gál kimutatta, Raymundus művében két ókori klasszikus, Cicero és Arisztotelész mellett Szent Ágoston neve fordul elő.³⁰ Raymundus mindjárt az alapvető fogalmakat tisztázó bevezető második fejezetében említi Cicero máig ismert mondását, amely szerint „a jog az igazságosnak és a méltányosnak a művészete, avagy tudománya”, majd hozzáteszi, ennek alapján hívnak bennünket papoknak, azaz a szent törvényeket tanítóknak.³¹ Az első könyv befejező, hatvanötödik, a zsarnokról szóló fejezetét pedig Arisztotelész szavaival zárja: „...aki egy zsarnokot megöl – úgy látszik – nagy szolgálatot tesz az Istennek”.³² A harmadik könyvet pedig a büntetések megváltoztatásáról szólva szent Ágostontól vett idézettel zárja: „...a bíró büntetéssel vagy megbocsátással jusson nyereséghez, jól teszi, ha a gonosz emberek életét csak megjavítja, valamint békét és hasznos jót ajándékozik.”³³

Mint számos középkori jogkönyv esetében a *Bibliára* hivatkozás sem maradhat el a *Summában*. Állításainak támogatására Raymundus is igénybe

³⁰ GÁL 1926, 46. p.

³¹ *Summa* I. 2.

³² *Summa* I. 65.

³³ *Summa* III. 50.

veszi a szent könyv tekintélyét. A jó fejedelem erényei között az Isten tisztelete és szeretete mellett előadja azt, hogy törekszik az alattvalók között a Szentírás tanításának megismertetésére, ugyanakkor a zsarnok hibái közé sorolja annak elhanyagolását. A bűntől való megtisztítást tárgyalva az evangélium szerint tiltja Isten kísértését, a művet záró fejezetben pedig ismét hivatkozik a Szentírás tanúságára.³⁴ Az általános kijelentéseket bibliai allúziókkal támogatja, amint ezt teszi a második könyv 51. fejezetében, valamint a harmadik könyv 38. és 39. fejezetében és másutt.³⁵

Az ókori jogi irodalomból ugyancsak merít szerzőnk. Ismeri Justinianus műveit, bár nem említi egyiket sem. A *Digesta* használatára a mű egyik kéziratának lapszéli bejegyzése hívja fel a figyelmet az elévülésről szóló fejezetről.³⁶ Az *Institutiones*re pedig lejjebb visszatérünk. Hivatkozik törvényekre: a Lex Valerianára, a Lex Aquiliára, Hadrianus császárra is, továbbá a Lex Corneliát, valamint a senatus consultumokat említi meg.³⁷

Az *Institutiones*t fő forrásaként használta. Mindenekelőtt műve szerkezeti beosztásában – személyek, dolgok, kötelek – az *Institutiones* rendszert alkalmazta. Formai jellemzője művében Titius nevének gyakori előfordulása az egyes jogesetekre hozott példáiban, éppen úgy, amint azt az *Institutiones* szerzője teszi.

Tartalmi vonatkozásban az első könyvben kevésbé követi forrását, a másodikban és harmadikban annál inkább, az anyag elrendezésében és tartalmi vonatkozásban is. A második könyvben például az 1–23. fejezetig követi a forrását, a 28-ban szintén, a 31–32-ben pedig két fejezetre bontja az *Institutiones* II. V., használatról szóló fejezetét. Ezután a hitberről, majd a nászajándékról szólva kanyarodik el forrásától. A harmadik könyvben már nem követi olyan szorosan forrását, mint a másodikban. Sőt a szerződésekről szóló részt máshonnan vette.

Raymundus szövegátvételének jellemzői, hogy az átvett forrás szövegrészelei közé a saját mondanivalóját illeszti, de előfordul teljes szövegek átvétele, és az is, hogy egy-egy teljes fejezetet kölcsönöz. A részletek átvételére itt nem mutatunk be példákat, jól lehet követni őket a fejezeteket kísérő lábjegyzetek nyomán. A teljes és majdnem teljes szövegek átvételére

³⁴ *Summa* I. 64. 65. III. 48. 50.

³⁵ Mtörv. 17. 6., Mt. 8. 9., Róm 12. 9.

³⁶ *Summa* 292. old. 18. jegyzet: D. am Rand ausgeschrieben digestis.

³⁷ *Summa* II. 74., III. 10., 41., 42.

azonban az alábbiakban bemutatunk néhány esetet. Egy közvetítő alkotás lehetőségét azonban nem vetjük el, hiszen más szerzők hasonlóképpen említették a szövegeket, amelyeket tőlük kölcsönzött szerzőnk.

I. Könyv

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens.
(*Inst. I. I. Bevezetés*)

Iuris prouidentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.
(*Inst. I. I. 1.*)

ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de iure privato, quod est tripartitum: collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

Huius studii due sunt positiones, publicum et privatum.
(*Inst. I. I. 4.*)

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus.
(*Inst. I. IX. Bevezetés*)

Iustitia est constans et perpetua voluntas in suum unicuique tribuens.
(*Summa I. 2.*)

Iurisprudencia est diuinarum humanarumque rerum notitia, iusti atque iniusti scientia equi et boni secundum etc.
(*Summa I. 2.*)

Publicum est, quod principaliter ad imperium spectat. Privatum est jus speciale, quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Et illud privatum est triplex videlicet ius naturale, ius gentium ius civile.
(*Summa I. 3.*)

Est etiam duplex jus: quoddam enim est jus publicum, quoddam privatum.

In patria potestate sunt omnes pueri nostri puberes et inpuberes non emancipati, quos de iustis nuptiis procreauimus.
(*Summa I. 22.*)

Est autem tutela, ut servius definivit, ius ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa. (*Inst. I. I. 4.*)

Tutela est jus sive potestas in libero homino ad tuendum eum, qui propter etatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa. (*Summa I. 32.*)

II. Könyv

Apum quoque natura fera est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alveo includantur non magis tuae esse intelleguntur, quam volucres, quae in tua arbore nidum fecerint: ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos in arbore tua effecerint, quilibet excipere potest, plane integra re si provideris ingredientem in fundum tuum, potos eum iure prohibere ne ingrediatur. Examen, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intellegitur, donec in conspectu tuo est nec difficilis eius persecutio est: alioquin occupantis fit.

(*Inst. II. I. 14.*)

Apum natura fera est. Itaque apes, quae in arbore tua consederint, antequam in alveo tuo includantur, non magis tue esse intelliguntur quam volucres, quae in arbore tua sibi nidum fecerunt. Ideoque si alius eas incluserit, ipse eorum dominus erit. Favos quoque si quos in arbore tua effecerint, quilibet excipere potest te nesciente. Si autem provideris aliquem in fundum tuum ingredientem, potes eum omni iure prohibere, ne ingrediatur, ut dictum est supra. Examen quoque apum, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intelligitur, donec in conspectu tuo est et facilis est ejus persecucio alioquin fit occupantis. (*Summa II. 3. A teljes fejezet átvétel.*)

Item ea, quae ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt, adeo quidem, ut et liberi homines in servitutem nostram deducantur, qui tamen, si evaserint nostram potestatem et suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Inst.* II. I. 17.)

Secundo acquiruntur nobis res per capcionem ex hostibus, ut quando liberos homines in bello capimus, statim in nostram servitutem deducuntur. Qui tamen, si nostram evaserint potestatem et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Summa* I. 1. 7.)

Quodsi vis fluminis partem aliquam ex tuo predio detraxerit et vicini predio appulerit, palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini haeserit arboresque, quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse.

(*Inst.* II. I. 21.)

Si autem vis fluminis agro tuo partem aliquam detraxerit et vicini tui fundo appulerit, palam est eam tuam permanere. Si autem longo tempore vicini fundo adheresit et arbores, quas secum traxerit, radices in eum fundum egerint, ex eo tempore videtur vicini fundo esse acquisitae.

(*Summa* I. 2. 10.)³⁸

Nihil autem interest, testamentum in tabulis an in chartis membranisque vel in alia materia fiat.

(*Inst.* II. XI. 12.)

Et nota quod non est differentia, utrum testamentum scribatur in tabulis vel in papiro vel in pergamen...

(*Summa* II. 44.)

³⁸ Az *Inst.* és a *Summa* között a dolgok szerzésére vonatkozóan még számos azonos és hasonló helyet láthatunk, lásd a fordítás ide kapcsolódó jegyzeteit.

Sed cum magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigitur, ideo necessarium duximus post narrationem gradum etiam eos praesenti libro inscribi, quatenus possint et auribus et inspectione adulescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

(*Inst.* III. VI. 9.)

Sed quia veritas magis oculata fide quam per aures animo hominum infigitur, ideo causa brevitatis perfectissimam graduum doctrinam his presenti libro inscribi volui, ut adulescentes eam oculata fide addiscant.

(*Summa* II. 70.)

III. Könyv

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsa, cum quid dari fieri nobis stipulamur.

(*Inst.* III. XV. Bevezetés)

Verbis contrahitur obligatio ex interrogacione precedente et responsione subsequente ut eum nobis aliquid dari vel fieri stipulenur...

(*Summa* III. 7.)

Omnibus stipulatio aut pure aut in diem aut sub conditione fit.

(*Inst.* III. XV. 2.)

Tribus vero modis fit promissio: aut pure aut in diem aut sub conditione.

(*Summa* III. 7.)

Indiciales sunt dumtaxat que a mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio vel de persequendo servo qui in fuga est restituendove pretio.

(*Inst.* III. XVIII. 1.)

Judicialis est, que per sententiam iudicis diffinitur, veluti cautio de dolo, cautio de servo fugitivo prosequendo vel de precio, quod valet restituendo.

(*Summa* III. 7.)

Pretoriae, que a mero praetoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti vel legatorum, praetorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae:...

(*Inst.* III. XVIII. 2.)

...qui pro usu aut vestimentorum aut argenti aut iumenti mercedem aut dedit aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, quam si praestiterit et aliquo casu rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

(*Inst.* III. XXIV.)

Mandatum non suscipere liberum est: susceptum autem consummandum aut quam primum renuntiandum est, ut aut per semet ipsum aut per alium eandem rem mandator exsequatur.

(*Inst.* III. XXVII. 11.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.

(*Inst.* IV. I. Bevezetés)

Pretoria premissio est, que ex mero pretoris officio emergit, veluti dampni infecti vel legatum vel edilicie vel rem salvam fore pupillo.

(*Summa* III. 7.)

Qui autem pro usu vestimentorum aut usu argenti aut iumenti aliquid dederit aut promiserit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet; quam si prestiterit et in aliquo casu eam rem amiserit de restituenda minime tenebitur.

(*Summa* III. 22.)

Mandatum non suscipere cuilibet liberum est, susceptum autem est consummandum aut quam primum fieri potest renunciandum, ut mandator per se ipsum vel per alium rem suam exequatur.

(*Summa* III. 24.)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi ex contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.

(*Summa* III. 29.)

Sed et lex Cornelia de iniuriis loquitur et iniuriam actionem introduxit. Quae competit ob eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve domumve suam vi introitum esse dicat.
(*Inst.* IV. IV. 8.)

Sed pena injuriarum Cornelia, que accionem introduxit, competit ab eam rem, quod quis se pulsatum aut verberatum dicat in domumve suam introitum esse dicat.
(*Summa* III. 42.)

Amint már korábban esett szó róla, meglehetősen körülményes a középkori szerzők műveinek forrásfelhasználásáról szólni. Különösen így van ez a tudományos népszerűsítő műveket író szerzők esetében, akik nem fordítottak gondot a forrásaik feltüntetésére. Egyébként közéjük tartozik Raymundus is.

A *Summa* forrásait kutató történészek, Tomaschek, Seckel és Bartsch szorgalmasan utánajártak a forráshelyeknek, amelyekre támaszkodva alkotott szerzőnk. Alexander Gál kimutatta, mennyire más eredményekre jutottak az egyes kutatók.³⁹ Néhány példán mutatja be a helyzetet. A törvények által adott kedvezményekről szóló fejezetek (*Summa* II. 74–76.) Tomaschek szerint Jacobus Butrigarius *Tractatus*ából származnak. Seckel ugyanennek a résznek az előzményét Rolandinus Passageri munkájában keresi. Tomaschek a jegyességről és a házasságról szóló fejezeteket (*Summa* I. 26–31.) Johannes Andreae művére vezeti vissza. Bartsch állítása szerint pedig a házasságjogi rész, ugyanez, Monaldus *Summá*jából származik. A kiváltságokról szóló rövid fejezet (*Summa* I. 15.) előzményeként Tomaschek a *Summa Hostiensis*t tartja és nem Bertrandus Balbi Papiensis *Summá*ját.⁴⁰

Hasonló ellenvetéseket tesznek a hitbért illetően. Tomaschek a *Summa Hostiensis*re vezeti vissza, Bartsch véleménye szerint pedig e szöveg Bertrandus Papiensis *Summá*jából való átvétel.

Hogy mennyire óvatosan kell kezelnünk a forrásokat, arra a *Summa* névrokonságról szóló fejezete jó példa. A II. könyvének 70. fejezetét Tomaschek szerint Raymundus Johannes Andreaetől vette. Ugyanakkor mi rokoníthatónak találjuk az *Institutiones* III. VI. fejezetével, sőt egy mondat teljesen azonos.

³⁹ GÁL 1926, 42–59. p.

⁴⁰ GÁL 1926, 47. p.

Sed cum magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigitur, ...
(*Inst.* III. VI. 9.)

Sed quia veritas magis oculata fide quam per aures animo hominum infigitur, ...
(*Summa* II. 70.)

Tehát lehetséges, hogy a fejezetben Raymundus Johannes Andreaera támaszkodott, azonban az ő forrása az *Institutiones* volt.

A 19. század utolsó harmadának kutatói, Tomaschek és Seckel szerint a római jogforrásokat a dekratalisták közvetítésével vette át Raymundus. Seckel szerint például a *Summa* 74. fejezetét, amely a Codexben található, Rolandinus átvette, és tőle került a *Summába*. Alexander Gál alapján további példákat mutathatnánk be a glossátoroktól, posztglossátoroktól és dekratalistákról való átvételekre és azoknak római jogi eredetére, mégis úgy véljük – mint említettük –, van egyenes átvétel az *Institutiones*ből. Erre utal a második könyv kezdőmondata és a harmadik könyv bevezetése.

Superiore libro de iure personarum exposuimus: modo videmus de rebus.
(*Inst.* II. I. Bevezetés)

Superius libro determinatum est de iure personarum, nunc determinandum erit de iure rerum.
(*Summa* II. 1.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.
(*Inst.* IV. I. Bevezetés)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.
(*Summa* III. 28.)

Feltételezésünk szerint Raymundus a büntetőjogról szóló rész bevezetésében azért nem említi az előbbi könyvet mint forrását, csak az előbbiekről szól, mert tudja, hogy nála nem fejeződik be a harmadik könyv, hanem forrása negyedik könyvének egy részét, amely a büntetőjogot és büntető perjogot tárgyalja, ide illeszti.

A *Summa* államigazgatási tanát illetően, amely végeredményben a városigazgatásról szól, helyet adhatunk Alexander Gál nézetének,⁴¹ amely szerint ezt nem Arisztotelésztől, illetőleg Szent Ágostontól (*De civitate dei*) vette, jóllehet a *Summa* I. könyvének a város igazgatásáról szóló fejezetében (I. 55.) pontosan idézi: „A várost pedig nemcsak az élet, hanem a jó és békés élet céljából alkották”, hanem Aegidius Romanustól, Aquinói Szent Tamás tanítványától, amint az I. könyv városigazgatásról szóló további fejezeteit is. Werbőczy pedig Hármaskönyvébe Raymundustól vette át a városfogalmat.⁴²

Aegidius Romanus (Egidio Colonna) több mint 60 művet írt, köztük a *De regimine principumot*, annak szerkezetét és gondolatait vette át Raymundus, amelyet összehasonlítva mutat be Gál.⁴³ Az illető részben Aegidius először a fejedelmek életvezetéséről szól, majd a fejedelmi ház vezetéséről, harmadsorban pedig az állam irányításáról. A kisebbtől halad a szerző a nagyobb rendszer felé, azaz indul magától a személytől, majd következik a nagyobb, a ház irányítása, innen pedig az államé. Raymundus a házasság, majd a gyámság fejezeteit folytatja hasonlóképpen. Benne természetesen a saját gondolatait is kifejti.

Gál ugyancsak összefüggést talált a 64., a fejedelem erényeiről és a 65., a zsarnok bűneiről szóló fejezetek, valamint Aegidius vonatkozó szövegrészei között. Jóllehet Raymundus 15 erényt és bűnt sorol fel, Aegidius csak 10-et. Mégis megvan a kapcsolat. Raymundus hasonlóan alkotói módszeréhez, mint másutt, itt sem követi szolgálai forrását. Vagy más szerzőtől vagy saját kútfejből vette a mindkét esetben öttel több tulajdonságot. E sarkalatos erények és bűnök felsorolása Ciceróra vezethető vissza, amint Alexander Gál említi. A városigazgatásról szóló részek pedig alapvetően Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás munkáira. E műveket szerzőnk-höz hasonlóan felhasználták a korabeli alkotók.

A *Summa* harmadik könyvének forrásairól kevés szó esett. Tomaschek megjegyzése alapján annyi információnk van, hogy a kötelmi jog és a büntetőjog a *Summa Hostiensis* alapján készült.⁴⁴ Azonban ezen esetben szin-

⁴¹ GÁL 1926, 52. p. és 4. sz. jegyzet.

⁴² BLAZOVICH László: A Tripartitum és forrásai. *Századok*, 2007. 4. sz. 1112. p.

⁴³ GÁL 1926, 53–54. p.

⁴⁴ Henricus de Segusio (Hostiensis) *Summa aurea* (1250–1253) című műve egy egész évszázad kánonjog tudományának fejlődését tetőzi. Kiadva: SEGUSIO, Henricus de

tén kereshetőek további források, mert a korabeli közírók tollából származó művek esetében a források feltüntetésének hiánya miatt további kutatásokra van szükség.

A *Summa* forrásainak bemutatása után nem tartjuk feladatunknak annak feltüntetését, hogy a műnek milyen összefüggései vannak a német és lengyel korabeli és későbbi szakmunkákkal, és milyen hatása volt a német és lengyel, valamint magyar jogéletre.

III.

A mű szerkezete és tartalma

Az első könyv

Raymundus műve, mint korábban említettük, az institutiós rendszert követve három kötetből: személyek, dolgok, kötelmek áll. Az *Institutiones* nyomán negyedik kötetet is szeretett volna készíteni, de az elmaradt. Az I. fejezetben ugyanis megemlíti, hogy az állam minden irányítójának két dologgal kell rendelkeznie, a törvények ismeretével és a fegyverek erejével. Ez utóbbi tárgyalására azonban nem kerül sor. A harmadik kötetben pedig szól a büntetőjogról, de a büntető perjogi rész, amely az *Institutiones* negyedik könyvének második felében található, jobbra elmarad. Feltehetően ezért illesztette a már elkészült büntetőjogi részt a harmadik kötethez, amely annak második felét képezi.

A mű bevezetése egy rövid előszó után az 1-től 19. fejezetig tart. Az előszóból megtudjuk, hogy a művet a fiai okulására írta, hogy tanuljanak belőle addig, amíg nagyobb feladatok elé nem kerülnek. A korabeli közírók és a jogkönyvek szerzői hasonlóképpen indítják műveiket. Közíróknak, azaz tudományos ismeretterjesztő műveket készítőknak azokat az alkotókat nevezzük, akik a forrásaikat feldolgozva számos új elgondolást fejtenek ki, illetőleg azokat ismertetik, glosszázzák, kommentálják. Forrásaik közé többek között Sevillai Izidort, Gratianust, Paucapaleat, Aquinói Szent Tamást, Raymundus de Pennafortét, Aegidius Romanust sorolhatjuk. Az ő műveikre támaszkodva végzik munkájukat a közírók, akik forrásaikról

(Cardinalis Hostiensis): *Summa Luganui*. 1557. (Utánnomás: Aalen, 1962, Scientia) (továbbiakban SECUSIO 1962)

keveset vagy semmit sem szólva készítik alkotásaikat. Közéjük soroljuk – mint szólunk róla – szerzőnket. Ami természetesen nem zárja ki – mint említettük – a saját véleményük, nézetük hangoztatását, amelyet a szövegbe illesztenek. Olvasva a *Summát* Raymundus önálló megállapításaival ugyancsak többször találkozhatunk.

Az elképzelésük sikeres megvalósításához e szerzők Isten segítségét kérik, esetünkben Raymundus a Szentlélek kegyelmét, „amely nélkül egy kezdet sem kellőképpen megalapozott, és minden befejezés haszon és tisztelet nélkül marad.” (Előszó)

A bevezetésben más alkotókhoz hasonlóan szerzőnk olyan alapfogalmakat ír le és határozza meg őket, amelyek folyamatosan jelen vannak művében. Az igazság, a jog, a jogbölcselet, a törvény, a rendelet, a szokásjog, a privilégium, az oklevél és a pecsét elnevezése kerül elő. Ugyancsak alkotótársaihoz hasonlóan ismert, tekintélynek örvendő szerzőkre építve, nevezetesen az *Institutiones*re és Gratianusra támaszkodva írja e részeket. (1–19.) Más alkotókat is említhetnénk, nem tudhatjuk: kinek a könyvét tartotta éppen írói pulpitusán.

A 20. és 21. fejezetben a személyek felosztásáról és csoportosításáról ír a korban elfogadott nézetek szerint. Taxative rövid meghatározásokat vet papírra, tömören sorolja fel az egyes csoportokat, pl. férfi, nő, gyerek, szabad vagy szolga, törvényesen született vagy nem. A gyerekek között sorra kerülnek a gyengeelméjűek, akik „mindig kiskorú éveikben maradnak, mivel az idő számukra nem fut gyorsan.”

Miután a gyerekekhez ért, adódik a lehetőség az atyai hatalomról beszélni, amelyhez tartozó jogokat ugyancsak taxative sorolja fel, szerinte hétféle módja van a hatalom gyakorlásának. A fiúk pedig hat alkalommal kényeszeríthetik apjukat örökségükben osztályra. (23.) Az atyai hatalom pedig ötféle módon szüntethető meg. Az ötödik az, ha „az atyát és a fiait a város nagy bűnük miatt örökre száműzi. (24.)

Raymundus városi használatra írta jogkönyvét. Itt éppen e szemléletből kiindulva gondolatasszociációs módon a 25. fejezetben azt foglalja össze, hányféleképpen rendelhet el a város a száműzetést. Mivel ezen időben börtönben csak bűncselekményének bírósági tárgyalása előtt tartják fogva a vádlottat, a száműzetés fontos jogintézménye volt a büntetőjognak. Kisebb és nagyobb bűnükért egyaránt kiszabhatták, terjedelmét az elkövetett bűn mértéke határozta meg.

Amint Alexander Gál kimutatta, a *Summa* családra vonatkozó fejezetei vezetnek át a városi jogról szóló részhez (55–65.), amely a város igazgatásáról szóló fejezettel veszi kezdetét és halad Aegidius Romanus nyomán.⁴⁵ Amint más esetekben is, a város fogalmának meghatározásával kezd, majd pedig folytatja egy rövid társadalmi keresztmetszet leírásával.

A következő fejezetek mintegy a város szikár szervezeti-működési szabályzatát írják le. Az 56. fejezetben a város irányítóit, a polgármestert, a tanácsosokat, a bírót és a népet veszi számba. A magyar középkori várostörténetet ismerőknek azonnal feltűnhet a polgármester és a bíró külön említése, ugyanis hazánkban a bíró a város fejeként a közigazgatás és a bírászkodás feladatát az esküdtekkkel együtt látta el. Itáliában és Németországban e feladatokat két személy teljesítette társakkal együtt. Ugyancsak feltűnhet a nép bevonása az irányítók közé, ami a középkorban ismert népfelség elvének a megjelenése a műben. Mivel szerzőnk tankönyvet írt, mindjárt meghatározza, kinek mi a feladata. A jó törvények alkotása (megtalálása) a tanácsosok (consulok) feladata, a megőrzésük a polgármesterre tartozik, a törvények szerinti ítélkezés a bíró feladata, a népé, a polgároké pedig a törvények betartása.

Az 57. fejezet a polgármester erény katalógusát veszi számba. Ide vehetjük a bírót is (59. fejezet), akinek nyolc jó tulajdonsággal kell rendelkeznie és a tanácsnokokét, akiknek három erényt kell birtokolniuk. A számba vett tulajdonságokat számos középkori író felsorolja művében, ezek azonban a Bibliára vezethetők vissza.⁴⁶ Eme erények szerepelnek a *Sváb tükörb*en és a *Budai jogkönyv*ben.⁴⁷

A bíróválasztás módjára a *Summa* nem tér ki, a tanácsba választhatókról azonban röviden ír a 60. fejezetben, igaz, összesen egy mondatot, utána

⁴⁵ GÁL 1926, 63–54. p., AEGIDIUS, Romanus: *De regimine principum*. Kiadva: Citta del Vaticano-Italia, e cura di Francesco del punta e Concetta Luna, Firenze Olschki (Corpus philosophorum e. medii aevi. Testi e studi 11. 1990) 420. p.

⁴⁶ Mtörv. 1. 15. 16., 16. 18. Kiv. 18. 21–22. Sir 7. 6. Bölcs 12. 18.

⁴⁷ A *Sváb tükörb*. Közread. BLAZOVICH László, SCHMIDT József [szerk., bev., jegyz. Blazovich László; ford. Scmidt József] (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35.) Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány–Csongrád Megyei Levéltár (továbbiakban *Sváb tükörb*) 86a.; *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Hrsg. von Karl MOLLAY. Budapest, 1959; *Buda város jogkönyve I–II*. Közreadja BLAZOVICH László, SCHMIDT József. Szeged, 2001. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 17.) 20. sz. (Mivel a szabályok származása mindkét műben ugyanaz, továbbiakban *Budai jogkönyv*)

azonban felsorolja a tanács hatósági jogköreit, amelyeket itt nem írunk le még egyszer. Olyan összegzést, ügykörjegyzéket ad, amelyben szinte minden benne foglaltatik a törvényalkotástól a gazdasági ügyeken, a piacrenden és a városi jövedelmek kezelésén át a rendészeti feladatokig. A fejezetet vagy egy városi jogkönyvből vette, vagy maga mint a városi életet jól ismerő polgár állította össze.

Ugyanezt mondhatjuk el a városi bíróságnak szentelt rövid fejezetről (62.). A polgárok minden ügyét a bíróságon tárgyalják, amelynek külön épülete van. A magán és büntetőjogi esetekről van szó, mert a családjogi ügyeket, a város házainak építési ügyeit, valamint a vásártartási ügyeket a városházán tárgyalják a városi hivatalnokok ügyeivel együtt, ami a nyugati városjogban mindenütt így volt. Befejezésül (63.) inti a tanácstagokat a fáradozásra a város népéért. E záró fejezet utal a belső tanács mellett a külső tanács meglétére is, amelynek a tanácstagok kötelesek beszámolni a város gazdálkodásáról. E tanács ugyancsak megtalálható volt a nyugati városokban és hazánkban is.

A 64. fejezet a jó fejedelem, a 65. a zsarnok tulajdonságait veszi számba. Bár forrása a tartományi fejedelmekről ír, Raymundus a városúr érényeit írja le, ugyanis a városon nem tekint túl, jóllehet néhány alkalommal árulkodik forrásának használatáról, például, amikor megemlíti, hogy a fejedelem országában kedvezzen a nemeseknek, és országában ne legyen viszály és drágaság. Tizenöt érényt sorol föl, a zsarnok esetében pedig ugyancsak tizenöt bűnös cselekedetet, amelyek az érényekhez hasonlóan szintén fennforogtak a korabeli egyházi és világi irodalomban.

Szerzőnk tehát az általános fogalmakkal kezdte első könyvét, a személyi és a benne foglalt családjogon át eljuttatott a városi jogig, hogy azután szintén általános részekkel, a jó és zsarnok fejedelemről (városúrról) írva zárja le azt.

A második könyv

A 77 fejezetből álló második könyv szerkezete formai és tartalmi tekintetben könnyen áttekinthető. A 67. fejezetig a dolgok, a vagyon szerzésének módjairól szólnak a szabályok. Az utolsó tíz fejezet pedig a rokonságról és egyéb témákról. Szerzőnk a 36. fejezetig az *Institutionest* követi. Azon

korábban leírt feltételezésünket a második könyv eme részét tekintve is hangoztatjuk: lehetséges a közvetítő mű szerepe.

Az első fejezet a javak, a vagyon felosztását tárgyalja, az isteni, a közszégi javakra és az egyes emberek vagyonára osztja fel a dolgokat, amelyeket azután részletesen körbejár, különösen a városét mint községét. Az egyes emberek, polgárok vagyonukat részint a természetjog, részint a polgári jog alapján szerzik, mondja. Ennek megfelelően forrását követve a természetjogon alapuló szerzési módokat tárgyalja, majd pedig az egyebeket. A 11. fejezetig tartó leírás a vadon és háziasított formában élő állatokkal veszi kezdetét és a 6. fejezetig tart. Majd a 11-ig a természet által adott továbbiakat írja le. Csak egy, az elbirtoklásról szóló nem tartozik a sorba, amely azonban nem teljesen egyezik a 33. és 34. fejezettel.

Innen a 20. fejezetig tart a testet öltött dolgok számbavétele, amelyeket a polgári jog alapján nyerhetünk. Ezután a különböző szerzési módok jönnek elő, vétel, eladás, ajándékozás, haszonélvezet és használat. Az ajándékozás után indítja a hitberről szóló részt. E tulajdonképpen az egyezségek és szerződések alapján bekövetkező szerzéseket a test nélküli dolgokhoz sorolja. Az *Institutiones* I.-től a VII. fejezetig jut el. Az elsőt felbontja több *caputra*, sőt az ötödiket is kettéveszi. A szolgalmakról – paraszti birtok, városi telkek – szóló részt (28. 29.) ugyancsak az *Institutionesből* (II. könyv III.) meríti. Ha akár a határ, az út, a gyalogút, a vízvezeték, akár az ablaknyílás más telkére, akár a szennyvízcsatorna vezetésére vagy a házak magasságára gondolunk, akkor eszünkbe juthatnak a jogkönyvek hasonló passzusai, és láthatjuk annak több közbejövő szerző által közvetített eredeti forrását, az *Institutionest*, valamint előttünk áll az ókori és középkori város joga számos vonásának egymásra épülése, folyamatos volta.

A dolgok szerzését tovább folytatva az ajándékozástól jut el szerzőnk a hitbérig, amely ugyancsak ajándékozásnak tekinthető. E tárgykörben szerzőnk elkanyarodik az *Institutionestől*, hiszen lassan a házassági joghoz érkezik, és a középkorban az egyház a keresztény szemlélet nyomán az ókoritól eltérő házassági jogot alakított ki, amelynek a hitbér is része. (37–42.) A hitberről és a házassági jogról szóló fejezetek forrásait illetően megoszlik a kutatók véleménye. Tomascsek Monaldusra gondol, Bartsch szerint pedig Monaldus az egészet Bernardo Balbi Papiensis,

*Breviarium Extravagantium*ából vette,⁴⁸ amelyet később *Compilatio Prima* néven ismertek. E műben a szerző a dekrétális gyűjtemények szerkesztésében jelentős változást hozott az anyag öt könyvre (iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen) osztásával. A házasságra vonatkozó dekrétálisok tehát a negyedik könyvben találhatóak. Papiensis gyűjteményét még négy követte, amelyeket együtt *Quinque compilationes antiquaenak* neveznek. Rájuk támaszkodva IX. Gergely pápa utasítására állította össze Raimundus de Pennaforte a *Liber Extrát* (1234), amelyet IX. Gergely pápa dekrétális gyűjteményének neveznek.⁴⁹ E rövid leírásból látható, milyen összefüggések léteznek az egyes kánonjogi források között, és minuciózus vizsgálatok sem deríthetik ki biztosan a *Summa* forrását, ugyanis Raymundus a legtöbb esetben változtatott a szövegen, amelyet munkájához segítségül hívott.

Mint ismeretes, a magyarországi nemesi jogban a hitbért főképp a férj adja a feleségének a házasság megkötésekor, hogy özvegyiségre jutva létfeltételeit biztosítsa. A városi jogban a férjnek a feleség viszonthitbért adhatott.⁵⁰ Ugyanezt olvashatjuk jogkönyvünkben, Raymundus az ajándékok harmadik fajtájaként sorolja fel a hitbért. A fogalma esetében csak a feleség által a férjnek adott hitberről esik szó, talán valami szöveghiba miatt, mivel a továbbiakban a mindkét házassfél részéről adott hitbért fejtegeti tizennégyféle szempontból. A női különjogok közül a nászajándékot említi, amely a hitbérhez tartozó minden jogot tartalmaz, és öröklésüket illetően kétféle szokásjogot említi. Raymundus szemléletmódjára jellemzően több esetben kitér az egyes vidékek szokásjogi különbségeire, amellyel művét gazdagítja.

A javak szerzésében a végrendelet jelentős jogintézmény, amely az örökléssel függ össze. Éppen ezért tizenöt (44–54., 60–63.) fejezetet szentel a téma kifejtésére. Amint ismeretes, a középkorban kezdetben a Német Birodalomban és hazánkban egyaránt a törvényes öröklés rendje létezett, majd lassan épült be a végrendeleti öröklés. Az itáliai városokban

⁴⁸ GÁL 1926, 48. p.; MONALDUS DE IUSTINOPOLI: *Summa perutilis atque aurea venerabilis viri fratris Monaldi in utroque iure tam civili: quam canonico fundata*. Lyon, 1516, Pierre Balet; PAPIENSIS, Bernardus Balbi: *Breviarium extravagantium* (1188 és 1192 között), később *Compilatio prima*. (A *Corpus iuris Canonice*ben van implicité. Kiad. E. Friedberg, *Die Canones Sammlungen zwischen Gratian und Bernhard von Pavia*. Leipzig, 1857; utátnyomás Graz, 1958, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

⁴⁹ ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Budapest, 2003, Szent István Társulat, 70–71. p.

⁵⁰ *Budai jogkönyv* 397. sz.

ellenben az ókor óta megmaradt a végrendeleti öröklés rendje, éppen ezért nem véletlen ennek bekerülése a *Summába*, megelőzve a törvényes öröklés leírását.

Raymundus az öröklési jog fejezeteit Bartsch szerint Rolandinus *Tractatus*ából⁵¹ vette, bizonyítékkul szolgál erre az emlékeztetővers, amely mindkét műben megtalálható. Az emlékeztetőversek az adatok jobb megjegyzését segítik elő időmértékes soraikkal, amely a végrendelet tárgyalásakor ugyancsak szükséges. Mindenesetre a 45. fejezetben az *Institutiones*ra visszavezethető mondatok ugyancsak fellelhetők, ami az egyes források egymásra épülésének a bizonyítéka. Azonban az *Institutionesszal* nem egyező mondatok a mindenkori átvevő saját munkájának a bizonyítékai.

Az öröklés törvényes formáját rögzítik a jogkönyvek, ám szót ejtenek a végrendeletéről is. A *Summa* részletesen számba veszi a végrendelet jellemzőit, elkészítésének módját. Miután tisztázta a végrendelet kellekeit, és leírta, hogy ki tehet végrendeletet és ki nem, megállapította, hogy a különböző tartományokban a végrendeletet illetően különböző szokások éltek, amelyből megtudjuk: a végrendelkezők csak részben térhetnek el a végrendeletek készítése során meggyökerezett formáktól, azaz a végrendelkezési hagyományok magjában a szokásjog rejtőzik. Az egyes leírt formák áttekintése után megállapíthatjuk: a legtöbb városban már a 13. században mindként nemű utódok egyforma jogokkal rendelkeznek az örökítés során, továbbá hogy sem a város ura, vagy annak képviselője vagy a város magisztrátusa nem szólhatott bele az örökhagyó végakarátába, ha az a szabályokat betartva rendelkezik.⁵²

A végrendelet és az öröklés összetartozása nyomán Raymundus lassan a törvényes öröklés módjaira tért át, amit itt nem részletezünk. Az 55. fejezettel induló egység végén, éppen a sógorságról (69.) írva foglalja össze az addigiakat egy mondatban. „Minden utódlás a vérrokonságból ered, kivéve a törvénytelenül születetteket, mint fattyúkat, akik ámbár a végrendelet nélkül elhalt személlyel vérrokonságban állnak, sőt azoknak igazából fiai, mégis, az állam szokásjoga szerint semmit sem örökölnek...” Ezután nem véletlenül kerül sor a vérrokonság egyes fokainak számbavételére. A városi öröklési szabályokat írja le a szerző, siet is kimondani

⁵¹ PASSAGERIIS, Rolandino de: *Summa artis notariae*. 1492, Simon Beuilaqua Produccion

⁵² A középkori városi végrendelkezésre lásd SZENDE 2004, 67–114. p.

a vérokonság bemutatása előtt, hogy az anyai rokonok az egy anyától származóak, az atyiaiak pedig az egy atyától, azonban az ő korában már az örökösödés tekintetében semmiféle különbség nincs közöttük (70). Amíg a feudális öröklési rendszerben a fiúk a birtokot katonáskodásuk anyagi alapjának biztosítékeként öröklik, a lányok pedig csak a női különjogaik alapján részesednek, addig a polgár élete során munkájával összegyűjtött vagyonát egyformán hagyhatja mindkét nemű utódaira.

A 71. fejezet az örökség birtokbavételét tárgyalja, a továbbiak azonban a dolgok szerzésétől eltérve a külön javak felosztását és elidegenítését. Felsorolja az elidegenítésre tiltott dolgokat is, ám bizonyos esetekben – szükségesség, hátrány, hasznosság és kegyesség – el lehet tekinteni a tiltástól.

A záró rövid fejezet előtti három (74–76.) a jogból következő engedményekről és kedvezményekről, azokról való lemondásról és a tilalomról szól. Alapjául szolgálnak keresetek indítására, azonban e témakört Raymundus már nem vette fel művébe.

A dologi jogot tárgyaló könyvét befejezettnek tekinthetjük, az egyes fejezetek szervesen kapcsolódnak egymásba. A mű tankönyv jellegét erősítik a rendszerezéssel, világos tagolással és stílussal készült fejezetek, valamint az anyag megtanulását elősegítő időmértékes (hexameteres ritmusú) versek.

A harmadik könyv

Az első kettőnél (2+2 ív) terjedelmesebb harmadik kötet (6 ív) a kötelmeket és a büntetőjogot foglalja magába. Miután Raymundus tisztázta a természetes, a polgári és a vegyes kötelelem fogalmát, a polgári kötelmeket veszi számba, amelyek éppen úgy a peres eljárások, keresetek előzményei, mint a bűncselekmények, amelyeket a kötet második részében fejt ki.

Bár e részben is felbukkannak az *Institutiones*ra visszavezethető részek, eme egységben erőteljesen támaszkodik a középkori alkotókra. Tomaszek szerint a Hostiensisnek egy egész évszázad kánonjogtudományának fejlődését betetőző művére.⁵³ Már korábban feltűnt a középkori auctorok

⁵³ GÁL 1926, 48. p.; SEGUSIO 1962.

használatakor, például a hitbér esetében a fejezetek terjedelmének növekedése, amely a harmadik könyvben kifejezetten megmutatkozik.

Szerzőnk először a reálszerződéseket, kölcsön, haszonkölcsön, letét, hitel, zálog, kezesség veszi számba, majd a szerződésekről szól általánosságban, pactum néven nevezve őket. Az ígéretekről címszó alatt értekezik a szóbeli szerződésekről, a későbbiekben azonban nem különíti el a szóbeli és írásbeli szerződéseket, bár szó esik róluk. Ugyanakkor részletesen elemzi a puszta és felruházott szerződéseket. Az előbbit nem tartja pere-síthetőnek, az utóbbit igen.

Miután általánosságban tárgyalta a szerződéseket, külön szót ejt az egyezségekről (transactiones), mégpedig elsősorban a perbeli egyezségeket tárgyalja, amelyek szerinte a büntetőperekben csak a vérrel járó ügyekben lehetségesek, egyebekben csak ellenszolgáltatás nélküli megállapodás jöhet létre. A házasságtörés esetében – mint mondja – az új jog szerint lehetséges, ám általában pert indítva nem törekszenek rá, amellyel kapcsolatosan közismert emlékeztető verset is elhelyez a prózai szöveget erősítve. Az egyezés továbbá számos esetben nem lehetséges, ilyenek az élelmezési ügyek, a végrendelet, a gyalázatos keresetek és a lelki ügyek, bár az utóbbiakban baráti kibékítés megvalósítható.

Raymundus szerződésstanának általános fejezetei után a különös részben a cserét, a bérletet, az örök haszonbérletet, a társasági viszonyokat, a megbízást, a kvázi szerződésekből eredő köteleket és a teljesítést írja le, végül pedig összefoglalóan visszatér a szerződésekre – ahol címként szerepel a contractus (27.) – és a kötelekre.

A bérlet (locatio conductio) példáját felhasználva bemutatjuk, miként használhatták a *Summát* szubszidiárius jogként a városokban. A *Budai jogkönyv* a 225., 311., 318., 387. és 388. szabályában tárgyalja a házbérletet, a lakbér beszedésére, a lakó tartozására, a házbérlet felmondására, a bérbevevő és bérbeadó részéről, valamint a megváltás szabályaira tér ki röviden. Ezzel szemben a *Summa*, miután a bérlet általános szabályait leírta, részletesen kitér a fizetési határidőre, a kiköltözés kérdéseire mindkét fél részéről, majd pedig egyéb, a bérlettel kapcsolatos kérdéseket tárgyal. Mindezek tovább szélesítik a kortárs városlakó polgár bérlettel kapcsolatos ismereteit.

A házbérletet tárgyalva a *Budai jogkönyv* szerzője belefut a középkorban kényes kamat kérdéskörébe. A kissé körülményes leírásból annyi hüvelykeshető ki, hogyha valaki eladja a házat, azaz zálogba adta és visszabérli,

akkor az összeg tíz százalékát fizeti bérleti díjként, azaz kamatként. Ezen megoldással névlegesen elkerülük a kamat fizetését. Raymundus az uzsoráról szóló fejezetben (III. 36.) viszont részletesen kifejti a kamat elkerülésének lehetőségeit. Végeredményben csendben elviseli a kamatszedést, az uzsora ellen azonban szigorúan fellép, tiltja azt.

A harmadik könyv 27. fejezete mintegy összefoglalja a szerződésekről írottakat. Úgy látszik, ezzel a fejezettel be is fejezné a kötetet és indítaná a negyedik könyvet, ami a bűncselekményekből származó kötelmekről és a peres eljárásokról, keresetekről szólna, amint véleményünk szerint alapforrásában, az *Institutiones*ban szerepel. Nem ezt teszi, hanem a bűncselekményekről és büntetésekről szóló fejezeteket ideillesztése magyarázza a középkorból származó források bőséges átvétele mellett a könyv terjedelmes voltát, hiszen – amint említettük – amíg az első két könyv négy ív terjedelmű, addig a harmadik bőségesen meghaladva az első kettő hosszúságát, hat ívet tesz ki.

A büntetőjogi fejezetek, amelyeket Tomascsek szerint a *Summa Hostiensis*ből vett,⁵⁴ a 29.-kel, a lopásról szólóval kezdődnek, mint az *Institutiones* negyedik könyvében. Ez esetben Raymundus nem bontja fejezetekre forrása negyedik könyvének első fejezetét, ő is egy egységben tárgyalja a lopás egyes eseteit. Eltér a tulajdonszerzés bemutatásakor alkalmazott módszertől, ahol az *Institutiones* második könyvének első fejezetét több fejezetre bontja művében. A lopás egyes eseteinek ezen leírása rokon a *Sváb tükör*ben szereplőkkel,⁵⁵ ami azonos forrás vagy források közvetítő anyagának az átvételére utal. A fejezetet a következővel, a tolvajlás keresetéről szólóval egészíti ki.

Innen eltér az *Institutiones*től, a szentségtörésnek, a rablásnak, a szüzek és asszonyok elrablásának, az uzsorának és másoknak szentelt fejezetekkel, majd a 41.-nél tér oda vissza a *Ki nyújthat be keresetet gyilkosság miatt* cíművel.

Az egyház által elrendelt kamattilalom – munka nélkül szerzett jövedelemnek tekintették – megkerülése nem kis gonddal járt a kor embere számára. Erre világít rá a 36. fejezet, amellyel rokon a *Sváb tükör* tartománya

⁵⁴ GÁL 1926, 48. p.

⁵⁵ Vö. *Sváb tükör* 225. 227. a. b. 322. sz. stb.

jogának 160. a., b. és 361., valamint a *Budai jogkönyv* 225. szabálya.⁵⁶ Az uszora vagy kamat kijátszásának lehetőségét a bérlettel láthatták megvalósíthatónak. Raymundus, bár a fejezet elején kijelenti, hogy „semmi különbség nincs a tolvajlás, a rablás és az uszora között a kártérítés törvényét illetően, azért a továbbiakban az uszoráról keveset kell mondanunk”, mégis felsorolja azt a hét esetet, amely alkalmával szabad a kamatszedés. Ő egyébként a túlzott kamatot tartja uszorának. A hét eset közül valamilyen formában többen előfordul a bérlet és zálog.

A 41. fejezettől a 46.-ig ismét kitapintható az *Institutiones* mint alapforrás, különösen a jogtalanságok egyes eseteinek tárgyalásakor. Természetesen a károkozással járó jogtalanságról szóló fejezetbe (42.) beillesztett emlékeztetővers világosan mutatja az ókori forrás közvetítő útján való átvételét. A száműzetést tárgyaló negyvennyolcadik fejezettől a befejező 50.-ig ismét elkanyarodik az *Institutionestól*. Bennük ismét fellelhetünk számos esetet, amelyek a középkori jogkönyvekben megtalálhatóak.⁵⁷

A büntetőjogi egység elrendezésében nem tapintható ki valamiféle rendszer, némely helyen azonban egy témán belül felfedezhető a bűn, bűnhődés, kereset sorrend, némely esetben e hármasság egy fejezeten belül valósul meg. A perbeli egyezségek (*compositio*) ugyancsak az egyes fejezetek részeként fordulnak elő. Mivel a középkori szerzőknek nem tartozott erényeik közé mondanivalójuk rendszerbe foglalt előadása, ezért a *Summa* által leírt bűncselekményeket a *Constitutio Criminalis Carolina* büntetési rendszere alapján Hermann Konrad és Ruzsoly József csoportosítása alapján vesszük számba.⁵⁸

1. Vallási bűncselekmények

Istenkároklás, hamis eskü, szentségtörés, jóslás

2. Hamisítási cselekmények

penz-, oklevél-, mérték-, mérleg-, súly hamisítás

3. Erkölc elleni bűncselekmények

asszony vagy szűz elrablása, nemi erőszak, fajtalanlás, bigámia, házasságtörés, vérfertőzés

⁵⁶ *Scáb tükör* tartományi jog 160 a. b. 361. sz., *Budai jogkönyv* 225. sz.

⁵⁷ *Scáb tükör* tartományi jog 130 b. 138, 140a, 137. 252. 253. sz. stb. *Budai jogkönyv* 35. 279. 428. sz.

⁵⁸ RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány, 599–600. p.

4. Közrend elleni cselekmények
gyűjtogatás, lázadás, rablás, útonállás
5. Emberölési cselekmények
gyermekölés, gyermek elhajtás, gyilkosság (egyszerű gyilkosság), rabló-
gyilkosság, méreggel, orvos által, öngyilkosság, a gondatlan ember-
ölés, állat általi ölés
6. Testi sértés
mérgezés, házi állat által okozott testi sérelem
7. Vagyon elleni cselekmények
rablás, lopás (titkos, rajtakapott, betöréses, fegyveres) visszaeső lo-
pás, szükségből elkövetett, mezei-, fa- és hal lopás, sikkasztás
8. Árulás és becsmérő levelek terjesztése
fellépés ország, tartomány, város földesúr, közeli vérrokonok ellen,
ügyvéd az ellenfél javára ad ki adatot,
névtelen, becsmérő levelek terjesztése

A kötet utolsó fejezeteiben tárgyalja a bűntől való megtisztítás kérdés-
körét, szólva az egyház által tiltott istenítéletekről, valamint a tisztító es-
küőről. (48.) A 49. fejezetben pedig a büntetéseket veszi számba. Végül
az 50. fejezetben a büntetések megváltoztatásának lehetőségeit tárgyalja.
A büntetőeljárás menetére nem tér ki, amint más általunk idézett jog-
könyvek sem. Azonban az egyes fejezetek idevonatkozó részleteiből nagy
vonalakban összeállítható az eljárás menete.

A szerződések fajtáit és a büntetőügyeket magába foglaló III. könyv
hasznos információkat nyújt a velük foglalkozó középkorkutatóknak, akik
felhasználva őket számos új megállapításra juthatnak.

Raymundus Parthenopeis művét egyrészt fiai számára készítette tan-
könyvként, másrészt tudományos ismeretterjesztő kézikönyvet írt, ame-
lyet a műfaj korabeli sajátosságainak megfelelően alkotott. Mondanivaló-
ját világos stílusban, közérthetően, jó latinsággal adta elő, néha elliptikus
szerkesztéssel. Az egyes fejezetek elején tisztázta a témát, az egység tar-
talmát, a mondanivalót, és meghatározta azt a jogintézményt, amelyről
éppen értekezett. Több helyen az olvasó számára műgonddal szerkesztett,

időmértékes ritmusú (hexameter, pentameter) versikéket ad ugyancsak a kor szokása szerint azemlékezetbe vésés céljából.

Fő forrásként Justinianus *Institutiones*ét forgatta vagy eredetiben vagy közvetítő forrás által. Erősíti az előbbi feltételezést, hogy az *Institutiones* részben szintén törvényerejű tankönyvnek szánt, egyúttal a justinianusi mű legkönnyebben követhető és legolvasottabb egységeként készült. Követi Gaius világos rendszerét a személyek, dolgok, kötelek sorrendet tartva.

Természetesen, mivel középkori városi jogot írt, középkori szerzők köteteteire is támaszkodott. Ilyenek Gratianus, Azo, Accursius, Aegidius Romanus, Monaldus, Henricus de Segusio (Hostiensis) és mások. E kapcsolatok feltárása nem egyszerű feladat, hiszen a szerzők egymástól is vettek át részleteket. Továbbá számos esetben az illető jogintézmények tárgyalásakor saját véleményét ugyancsak hangoztatta. Éppen egy ilyen esetben derült ki számunkra, amikor a bolognai tanárok joghasználatának példájára hivatkozott, hogy a jogkönyvét mint bolognai tanár írta. Erősíti e feltételezést a császár, a birodalom tartományainak többszöri említése a szövegben.

Művének számunkra rendkívül értékes részei azok, amelyek kifejezetten a korabeli városi jogról szólnak, mint például a családjogi, valamint a város igazgatásáról tájékoztató egységek, nemkülönb a hitberről és az öröklésről szóló fejezetek. Mindezeket a bevezető tanulmányban bővebben kifejtjük és a szöveget kísérő lábjegyzetekben utalunk rájuk.

Szerződésstanát ugyancsak érdemes tanulmányozni, akárcsak a büntetőjogát, amelyben nem feledkezett meg mások mellett az egyezségről (compositio), valamint a tisztító esküről. Továbbá külön szolt a kamatról és az uzsoráról annak sajátos középkori formáját bemutatva.

Kötetével közelebb hozta számunkra a középkori városi életet, hiszen számos esetben hivatkozott a különböző vidékek szokásjogára és a magánjogra, amely a mű nagyobb részét teszi ki, a magánjog ugyanis maga az élet, mert annak kereteit fejezi ki.

Munkánk befejezéseként köszönetet mondunk lektorainknak, Farkas Csabának és Jávor Györgynek, akik jó szándékkal nézték át a fordítást és tették meg javaslataikat, Diószegi Szabó Pálnak a versek műfordításáért, továbbá Szabadvári Tündének, aki a gépelésben, a szerkesztésben nyújtott segítséget és a mutatót készítette. Nemkülönb Biernacki Karolnak, a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára igazgatójának, aki

helyt adott a munka végzésére és a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai Jegtörténeti Tanszék tanszékvezető professzorának, Balogh Elemérnek és docensének, Antal Tamásnak, valamint a kötet kiadójának, az elvégzendő munkára is buzdító Mezey Barna professzornak, az MTA–ELTE Jegtörténeti Kutatócsoport vezetőjének és a támogatóknak. Külön köszönet illeti Heinz Holzhauer és Heiner Lück professzorokat, akik jogtörténeti kutatásaimat Németországban elősegítették.

Blazovich László

Raymundus

A TÖRVÉNYEK RÖVID, KÖNNYŰ ÉS HASZNOS FOGLALATA

Első könyv

Apai szeretetemtől indítatva, amelyet kedves fiaim iránt érzek, arra adtam magam, hogy tehetségem csekélyége miatt sok virrasztással és mérhetetlen nagy munkával igen világos stílusban megírjam a törvények rövid, könnyű és hasznos foglalatát, hogy fiaim gyakorolják magukat benne addig, amíg nagyobb feladatok elé nem érnek.

Segítségül hívom, hogy betöltsön, a Szentlélek kegyelmét, amely nélkül egy kezdet sem kellőképpen megalapozott, és minden befejezés haszon és tisztelet nélkül marad.

1. Fejezet – Az állam irányítójáról és kormányzójáról

Szükséges, hogy az állam minden irányítója és kormányzója legalább két dologgal rendelkezzen, a törvények ismeretével, hogy segítségükkel béke idején az emberek csalárdóságát visszaszorítsa és csapatok készenlétben tartásával, hogy a fegyverek erejével, amikor nincs béke, az ellenség támadásának ellenálljon. Ezért először a törvényekről szólnunk, azután a fegyverekről.¹

¹ A fegyverekről később nem esik szó.

2. Fejezet – Az igazságról, a jogról és a jogbölcseletről

(Az igazságról és jogról)

Az igazság állandó és örök igyekezet arra, hogy kinek-kinek megadjuk a maga jogát.¹ A jog Tullius szerint az igazságosnak és a méltányosnak a művészete avagy tudománya, ennek alapján hívnak bennünket papoknak, azaz a szent törvényeket tanítóknak.² A jogtudomány az isteni és emberi dolgok ismerete, tudománya annak, hogy mi a jogos, mi a jogtalan.³ És jóllehet a fenti hármat egynek lehetne vélni, mégis háromféle: tudniillik az igazságosság erkölcsi erény, a jog ennek az erénynek a gyakorlása, a jogbölcselet ennek a jognak a tudománya. Továbbá az igazságosság az erények között a legfőbb jó, a jog középen van, a jogbölcselet alattuk. Így az igazság megadja minden egyes embernek, ami az övé; a jog segít ebben, a jogbölcselet pedig arra tanít, hogy ez milyen módon történjen. Az igazság pedig kétféle: úgymint természeti, valamint törvény szerinti. A természeti: állandó és örök akarat, ahogy fent már mondtuk. Nélküle senki sem tud a mennyek országába jutni. A törvény szerinti igazság pedig a törvény, amely gyakran változik, amely nélkül sem népek, sem birodalmak nem maradhattak fent sokáig.

¹ *Inst.* I. 1.

² Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106.–Kr. e. 43.)

³ *Inst.* I. 1.

3. Fejezet – A jog felosztásáról

A jogból is kettő van: egyik a közjog, a másik a magánjog.¹ A közjog az, amely főleg az államhatalomra irányul. A magánjog sajátos jog, amely az egyes ember hasznára szolgál. És ez a magánjog háromféle, úgymint természetjog, népek joga és polgári jog.² A természetjog az, amelyre a természet tanított és tanít minden élőlényt. Mert ez a jog az emberi nemnek nem kizárólagos tulajdona, hanem minden élőlényé, akik a földön, az égen és a levegőben élnek és születnek. Ettől veszi eredetét a férfiúnak és a nőnek a kapcsolata, amelyet mi házasságnak nevezünk, ettől a gyermekek nemzése és felnevelése, mert látjuk, hogy más élőlények

ugyancsak ismerik ezt a jogot.³ Ettől veszi kezdetét a létbe helyezett vagy kölcsönadott pénznek a visszajuttatása; az egyes ember legközelebbi hozzátartozója vagy saját maga erőszakvédelmének a megakadályozása, és ezekhez hasonló dolgok.⁴

A népek közös joga az, amellyel minden nép, azaz ember egyaránt él. Ugyanis ez a jog az emberek minden fajtája számára közös. E jog alapján, amikor az emberektől kényszerhelyzetek megkövetelték, háborúk törtek ki, amelyeket fogságba esés követett, és rabszolgaság, amelyek a természeti joggal ellentétesek. Ugyanis a természetjog szerint kezdetben minden ember szabadnak született, mivel számukra minden közös volt, egy szabadsággal éltek és egymással nem perlekedtek.⁵ Nemkülönben a népek jogából származott majd minden szerződés, úgymint az adásvétel, bérbeadás, csere, létbe helyezés, hitelezés, társulás és sok számtalan más szerződés. Továbbá e jognak köszönhetően találták ki a lakóhelyek megszállását, az építkezést, az erősítést, a békeszerződést, a fegyverszünetet, valamint ezekhez hasonlókat.

A polgári jog pedig az, amit minden egyes község isteni és emberi okból kifolyólag sajátjaként hozott létre. Polgári jognak nevezik egyébként, mintegy a község saját jogának. És jegyezd meg, hogy minden nép, amelyet törvények és szokások kormányoznak, részben a saját, részben az összes emberekre közösen érvényes joggal él.⁶ Ez a három jog különbözik is, mivel a természetjogot minden nép egyenlő módon őrzi, egyedül az Isten alkotása, erős és változtathatatlan marad. Más jogok pedig gyakran változnak, vagy az ellentétes szokás miatt, vagy másik, később hozott és bevezetett jobb törvény miatt, olyan szokás miatt, amely közös, minden nemzetnél megtalálható, és ezáltal sajátosan jobb jognak tartják, s ezt kell mindig tenni, mivel mindennek jobbra kell változnia.⁷

¹ *Inst.* I. I. 4.

² *Inst.* I. I. 4.

³ *Inst.* I. II. Bevezetés.

⁴ Gratianus D. I. c. 7.

⁵ Gratianus D. I. c. 9.

⁶ Gratianus D. I. c. 8., *Inst.* I. II. 1.

⁷ A szerző a középkori városi jogról ír, amelynek lényege a helyi jog változásának elismerése (Willkürrecht), szemben a feudális jog hagyományával, amely az ősi jogot tisztelte (altes gutes Recht).

4. Fejezet – A jog eredetéről

A világ kezdetén kevés ember élt, szerteszét elszórtan laktak a földeken barlangokban és bozótosokban. Törvényekre nem volt szükségük, mivel nem együtt laktak, s egyik a másikat nem bántotta.

Végül, miután többen lettek, kunyhókat, házakat, utcákat és kis falvakat építettek, amelyekben laktak. És akkor keletkeztek közöttük a veszekedések, viták és perlekedések. Azután pedig egy születésére nézve előkelőbb, bölcsőbb és idősebb férfi összehívta a köznépet és ezt mondta: látjátok, hogy ezen a módon egymás terhére vagyunk. Ha jónak véltitek, hozzunk határozatot, amellyel megakadályozhatnánk az ilyen dolgokat. A köznép egyhangúlag válaszolta: jól van, tetszik nekünk. És megtörtént a határozathozatal, amelyet azután törvényként tartottak meg. Majd miután az utcák és kunyhók szaporodtak és nagyobbak lettek, várossá nőttek, amelyben a népesség tovább gyarapodott és egyesült, több várost építettek, s ezután már az egész népet törvények alkotására egyszerre nem lehetett összehívni. Kiválasztották maguk közül a bölcsőbbeket és a jobbakat, majd a jogalkotásra teljes hatalmat adtak nekik, és a jogok megtartására ígéretet tettek. Ezek megválasztása után bizonyos idő elteltével, mivel az emberek viszálykodtak és nem tudtak egyezsége jutni, választottak maguk közül egyet, és minden törvény megalkotására neki adtak teljhatalmat. És ez a kiválasztott személy bölcs férfi volt, gazdag, jó családból való és megbízható, aki mézesmázás beszédével a maga oldalára édesgette az egész népet, és megszerezve a hatalmat mindenki ura lett, és úgy uralkodott, ahogy akart. Úgy tartják, hogy a nép ezen a módon alkotott magának először határozatokat és törvényt, másodjára consulokat, harmadjára fejedelmeket.

De jaj, most egyenesen az ellenkezője történik: először ugyanis a fejedelmek adnak ki törvényeket, másodsor a consulok, harmadszor a közemberek. Már a fejedelmeket sem választják, sem a consulokat, hanem minden tetszés szerint, szeretetből vagy gyűlöletből vagy kegy és nem a jog által történik.

¹ A fejezetben a szerző saját véleményét fogalmazza meg.

5. Fejezet – A jog második felosztása (A jog felosztása)

A mi jogunk, amellyel élünk, írott és íratlan részből áll. Írott jog a törvény, azaz a törvényes jog és az egyházi jog. A törvényes jog körébe tartoznak a törvény, a népgyűlési határozat, szenátusi határozat és a fejedelmek tetszvényjoga.¹

¹ *Inst.* II. 3., Gratianus D. I. c. 2.

Mi a törvény?

A törvény elvégzett szentesítés, amely a tisztességest jóváhagyja, a tisztességtelent és ártalmast megtiltja. Vagy másképpen, a törvény helyes gondolkodásmód az igazságosság alkalmazása szempontjából, amely a tisztességes dolgot követeli meg, a tisztességtelent tiltja.

A törvények felosztása

Minden törvény vagy isteni vagy emberi. Az isteniek az Istenen és a természetben alapulnak; az emberek pedig az erkölcsökön és a szokásokon.¹

¹ Gratianus D. I. c. 1.

Honnan származik a lex (törvény) elnevezés?

Azt mondják, hogy a lex szó a lego, legis (gyűjt, választ, olvas) vagy a ligo, ligas (megköt) azaz arto, artas (szorosra húz) igékből származik, mivel egy hónappal a kihirdetése után a törvény minden embert a megtartására köt és szorít.

6. Fejezet – Miért alkottak törvényeket?

Törvényeket azért alkottak, hogy a tőlük való félelem megfékezze az emberek becstelen vakmerőségét, és megvédjék a gonoszok közt a jók ártatlanságát; vagy másképpen, azért alkottak törvényeket, hogy magukban a gonoszokban a büntetéstől való félelem megfékezze a károkozásra való hajlandóságot; vagy még másképpen, azért alkottak törvényeket, hogy a bűnös vágnak határt szabjon a törvény rendszabálya, és hogy ezt követve úgy formálódjon az emberi nem, hogy tisztességesen éljen, mást ne sértsen és a saját jogát mindenkinek megadja.¹

*Mit tegyen a törvény?*²

A törvény négy dolgot tesz. Ezt mondja a verssor:

„Enged, büntet vagy megszab vagy tilthat a törvény.”²

¹ Gratianus D. 4. c. 1.

² Gratianus D. 3. c. 4.

7. Fejezet – Milyen legyen a törvény?

A törvény legyen tiszteletet érdemlő, igazságos, egyszerű, lehetséges, szükséges, hasznos és nyilvánvaló, természetes, az ország szokásaihoz igazodó, helynek és időnek megfelelő, a polgárok közös hasznára megírt.¹

¹ Gratianus D. 4. c. 2.

8. Fejezet – Mikor lépjenek hatályba a törvények?

A törvények akkor lesznek és lépnek hatályba, amikor kihirdetik őket.

Megerősítést akkor nyernek, amikor az őket használók erkölcsi helyeslik. Így van fordítva is: sok törvény vesztette erejét, mivel használóinak erkölcsére nem tudott hatni.

9. Fejezet – Mikor kell a törvények szerint ítélezni?

Amikor a törvényeket elrendelik, akkor még nem lehet azokat megítélni, de azok szerint kell majd ítéletet hozni.¹

¹ Gratianus D. 4. III.

10. Fejezet – Ki adott ki először törvényeket?

Az első Mózes volt, aki a zsidóknak fejtette ki az isteni törvényeket. A görögök számára Ferroneus görög király hozott először törvényeket és alapított bíróságokat. Mercurius az egyiptomiaknak, Lükurgosz a spártaiaknak, Numa Pompilius a rómaiaknak alkotott törvényeket, Károly a sváboknak, Julius pedig mindazoknak, akiket hatalma alá vetett.¹

¹ Gratianus D. 7. c. 1. Vö. még Izidor. Etym V. 1.

11. Fejezet – Kik hozhatnak törvényeket a mi időnkben?

Először korunk fejedelmei hozhatnak törvényeket, másodszer a consulok, harmadszor a köznéphez tartozók.¹

¹ Vö. a 4. Fejezet befejező részével.

12. Fejezet – Mikor találták ki a polgári törvényeket?

Az első polgári törvényeket akkor találták ki, amikor elkezdtek városokat építeni, hivatalnokokat választani és törvényeket írni. A természeti törvény pedig azóta létezik, amióta a természet, azaz Isten az első embereket megteremtette.

Hol találták fel a törvényeket?

Írásba foglalt törvények először Athénban jelentek meg, a nem írottak Spártában, Théba városában és Görögországban.

13. Fejezet – A nem írott jogról

(Mi a nem írott jog?)

A nem írott jog: az erkölcs és a szokás. Az erkölcs a hazai földön hosszú ideje tartó szokás, amelyet egyedül az emberek erkölcesei hoztak magukkal.¹

A szokás pedig az erkölcsön alapuló jog, amelyet törvényként fogadnak el, amikor a törvény hiányzik. Szólás is van a szokásra: *Consuetudo quasi communis suetudo* (A szokás mintegy közös megszokás), azaz minden ember közös cselekvési módja.²

A szokás azonban kettős, mégpedig jó és rossz. A jó szokás az, amelyik a vele élők erkölceinek megfelel és hasznos is, és ezt dicséretes hagyománynak nevezik. A rossz szokás pedig az, amelyik a vele élők erkölceinek árt és nem hasznos. Az elsőt törvényként tartják, a másikat nem, mivel ennek a másodiknak, amennyi ideig csak fennállt, mindig az eltörléséért, hatálytalanításáért és semmissé nyilvánításáért kellett küzdeni.

¹ Gratianus D. I. c. 4.

² Gratianus D. I. c. 5.

14. Fejezet – A jó szokás erényeiről

A jó szokásnak három jó tulajdonsága van: az első, hogy hasonlóval pótolja a törvényt, és törvényként tartják számon, amikor az hiányzik; a második: értelmezi a törvényt, amikor az kétséges; a harmadik: helyreigazítja a törvényt. Amikor pedig közös az egész világon, akkor legyőzi a törvényt. Amikor pedig sajátos, akkor csak azon a helyen tartják be, ahol a szokás létezik, más helyeken nem; különben, ha más törvény jelenik meg, az legyőzi, azaz a szokás törlődik, ilyen a természete.

15. Fejezet – Törvénycikk a kiváltságokról

(Az írásba foglalt kiváltságokról)

Mivel a kiváltságokat törvényként tartják számon, amint azt a rendeletekben írják, szólnunk kell róluk.

Először is, mi a kiváltság, másodszor, mi miatt nevezik kiváltságnak, harmadszor, hány fajtája van a kiváltságoknak, negyedszer, ki engedélyezhet kiváltságokat, ötödször, mennyi ideig tart a kiváltság, hatodszor, hányféle módon szüntethető meg.

Az elsőről: a kiváltság a közös jog ellenében nyújtott kedvezmény. Nincs ugyanis semmiféle kiváltság, ha nem enged meg valamilyen sajátosat. Azt mondják, a kiváltság mintegy meglopja a közös jogot. A kiváltságokat a magánemberek, azaz a közös jog alól kivételezett magánemberek törvényeinek is nevezik.

A kiváltságoknak két fajtája van, egyik az általános, másik a különös. Az általános az, amelyet egy közösségnek engednek meg, és ez örökre szóló. A különös kiváltság az, amelyet személynek juttatnak, és ez a személlyel együtt megszűnik, kivéve, ha van benne arról szóló kitétel, hogy a kiváltság szálljon át az örökösökre.

Kiváltságokat adományozhat a pápa úr és a császár úr, mivel ők a jog felett állnak, és a jogok nem kötik őket.

A kiváltság annyi időre érvényes, amennyire szól az adományozása. Érvényét vesztheti a kötelező időn belül a bíróságon be nem mutatott kiváltság. Továbbá megszünteti az első kiváltságot az utóbbi, ha ebben említés történik az elsővel kapcsolatban. Ugyanígy megszűnik visszaélés miatt. Továbbá megszűnik szabad akaratból és kinyilvánított lemondással. Megszűnik, ha az előkelőbbek visszavonják. Továbbá megállapodás alapján is.¹

¹ A fejezet Tomaszek szerint a *Summa Hostiensis*ből származik. (GÁL 1926, 47–49. p.)

16. Fejezet – A közjegyzők okleveleiről

Jóllehet a mi polgári törvénykezéseinkben nincs a közjegyzőkkel és oklevelekkel kapcsolatos szokás, sem fáradozás, mégis más helyütt folytatott törvénykezések miatt igyekszem egy keveset ezekről megjegyezni. Először is, mi az oklevél, másodszor, hány fajtája van, harmadszor, melyiket kell hitelesnek tartani.

Az elsőről: A közokirat a közjegyző által megírt írás, a jelenlétében megtárgyalt peres ügyek bizonyítékául. Az okleveleknek két fajtája van, úgymint a köz- és a magánokirat. A közokirat az, amelyet a közjegyző saját kezűleg írt, és saját szokott pecsétjével látott el.

A magánokirat kétféle: hiteles és nem hiteles. A hiteles az, amelyen felfüggesztett hiteles pecsét van. Hiteles pedig a fejedelem pecsétje vagy a városé és a bíróé azokban a peres ügyekben, amelyeket az ő jelenlétében vagy a bíróságokon tárgyaltak meg. Van magánkézzel megírt autentikus oklevél is, ezen három alkalmas élő tanú aláírása van, ha kettő közülük eltávozott az élők sorából, már nem hiteles. Nem hiteles az oklevél, amelyen nincsenek sem pecsét, sem aláírások, semmilyen hitelességet nem lehet tulajdonítani neki. A közokiratnak is, hasonlóan a hiteles pecséttel ellátott oklevélhez, általában hitelt kell tulajdonítani, kivéve, ha az ilyen közokirat hamisnak bizonyul.

17. Fejezet – Milyen módon veszítheti el érvényességét az okirat?

Az okirat érvényessége sokféle módon csökkenhet. Először is a kivakarás miatt. Erről akkor van szó, mikor személyek vagy dolgok vagy helyek tulajdonneveit törlik, és másokat írnak be. Egyes betűk, szótagok és egy-egy köznévi kivakarása nem árt, még akkor sem, ha mást is írnak oda, vagy hagynak ki, semmi szövegromlást sem okoznak, amennyiben az egész lényege megmarad. A grammatikai hiba sem teszi rontottá az oklevelet.

Másodszor, vágás, szakadás miatt.

Harmadszor, a kézírás különbözősége miatt.

Negyedszer, ha ellentétes tartalmú oklevelet mutatnak be ugyanabban a perben.

Ötödször, ha az oklevél másolt és nem eredeti.

Hatodszor, ha nem tartalmazza azokat a részeket, melyeknek az oklevélben meg kell lennie, úgymint: az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében; befejezésül ki kell tenni: az Úr évében, a pápa, a király és a császár uralkodásának hányadik évében, és az indictiót.¹

¹ Vö. *Sváb tükör* 159b. sz. és jegyzet.

18. Fejezet – A pecsétek erejéről

Korábban áttekintettük a kiváltságokat és az okleveleket, mivel azonban a pecsétek erősítenek meg minden kiváltságlevelet és minden oklevelet, így ezeket tekintjük át. Először, mi is a pecsét, másodsor, hány fajtája van, harmadszor, milyen módon veszi el erejét.

Először, a pecsét aranyba, ólomba vagy viaszba nyomott közismert pecsétkép, amely megerősít minden tényt. A pecsétek kétfélék: úgymint hitelesek és nem hitelesek. Hitelesek a fejedelmek, városok pecsétjei és a bíróké, amennyiben az ügy a jelenlétükben vagy a bíróságokon került megtárgyalásra. És ezek a hiteles, oklevelekre függesztett pecsétek egyedül önmaguk erősítenek meg minden tényt.

A nem hiteles pecsétek a magánszemélyek pecsétjei, és egyedül önmagukban az oklevélre függesztve örökké tartóan semmit sem tudnak megerősíteni. A példa kedvéért, ha egy ember valakinek egyedül saját pecséttel ellátott oklevelet ad az adósságairól vagy más ingó dolgairól, érvénye csak addig van, amíg él, azonban nem száll át az örökösire. Ha pedig valaki ingó dolgairól egy másiknak csak a saját pecsétjével ellátott oklevelet ad, másik két vagy három, pecséttel nem rendelkező, tanúságtételre elfogadott derék férfi aláírásával az oklevélen, addig lesz az oklevél elismert, amíg ezek a tanúk élnek és tanúsítanak, s azután is, hogyha az adós meghalt, az oklevél érvényessége átszáll az örökösire.

Ha pedig valaki valakinek ingó dolgairól oklevelet ad, amelyet két tiszteletre méltó férfi pecsétjeivel pecsételtek le, mivel neki magának nincs, azonban esküvel fogadja, hogy mindaz, amit az oklevél tartalmaz, érvényes, akkor hatályos marad és átszáll az örökösire, továbbá minden utódjára.

Ha pedig valaki egy másiknak az ingatlan vagyonáról ad oklevelet, akkor követelmény a saját tulajdonú pecsét, ha van neki, és a telek tulajdonosának a pecsétje, valamint legalább még egy másik derék férfié. Ha pedig nincs saját tulajdonú pecsétje, akkor szükség van a telek tulajdonosának és legalább még két tiszteletre méltó férfiének a pecsétjére, akik pecsétje alatt esküvel kell fogadnia, hogy minden, amit fentebb az oklevélben megfogalmaztak, igaz; és akkor az oklevél elnyeri tartós hitelességét. Ha pedig valaki csak a telek tulajdonosának kézírásával egy másiknak

ingatlant ad el zálogba, és ha a telek tulajdonosának a könyvébe lett bejegyezve, ugyanaz a jog illeti, mintha felfüggesztett pecséttel ellátott oklevéllel lenne megerősítve.¹

¹Vö. *Sváb tükör* 159a. és lábjegyzet.

19. Fejezet – Milyen módon veszíthetik el érvényességüket a pecsétek?

A pecsét háromféleképpen veszítheti el érvényességét. Először, ha a felirata teljesen megsemmisült. Másodszor, ha a pecsét el lett vágva vagy feltűnően törött. Harmadszor, ha a pecsét képe ismeretlen.

20. Fejezet – A jog harmadik felosztása, és először a személyek felosztásáról (A személyi, dologi és kötelmi jog)

Az összes jog, amellyel élünk vagy a személyekre vagy a dolgokra vagy a kötelmekre vonatkozik. Ám mivel nem elég a személyi jog tudása, ha maguk a személyek nem ismertek, akiknek az ügyében döntenek, ezért először a személyekről szólnunk. Kétféle személy van, tudniillik gyermek és felnőtt.

A férfi neműek születésük napjától kezdve addig, amíg tizennegyedik életévüket betöltik, gyerekek, a nőket pedig tizenkét évük betöltéséig és azon belül mondják gyerekeknek. A felnőttek kétfélék, félig felnőttek és teljes felnőttek.

Gyerekek nevezik azt a fiút, aki életének egyszerű éveit éli, aki nem vétkezhet oly mértékben, hogy testét vagy testének egy részét érintően büntessék. Ha vétkezett, akkor a gyámja adjon a saját javaiból elégtételt a bírónak és a károsultnak. Ha a fiút mint bűnöst elmarasztalták, a fiú a vagyonából adjon elégtételt és rendezze a kárt. Így a gyerek sem önmaga, sem a gyámján keresztül nem köthet semmiféle szerződést, ami neki ártson. Ha pedig törvényes kényszerhelyzet adódott, akkor a gyámjával közösen elidegeníthet valamit a consul tudtával és jóváhagyásával, valamint egyetértésének elnyerésével az ügyhöz.

21. Fejezet – Az emberek általános állapotáról

A személyek első felosztása. Az összes ember vagy férfi, vagy nő, vagy hermafrodita. A férfiak alkotnak és nemzést végeznek. A nők elviselik a dolgokat, teherbe esnek és szülnek. A hermafroditák azok, akik két- (hím- és nő-) neműek, mindkét nem jegyeit bírják, és amelyik nemi szerv túlsúlyban van valamelyiknél, aszerint kell a hermafroditát besorolni a férfiak vagy nők közé.

Második felosztás. A személyek közül egyesek már megszülettek, mások majd születni fognak. A születendőek azok, akik már megfogantak, de még az anyaméhben vannak. Egyesek valóban a megszületettek, mások koraszülöttek, megint mások utószülöttek, mint utódok, az atyjuk halála után születtek.

Harmadik felosztás. Az összes személy vagy szabad, vagy szolga. Szabadnak mondják azt, aki szabad szülőktől vagy legalább szabad anyától származik. És jegyezd meg: a szabadok az anyát követik a kötelesség teljesítését illetően, az apát pedig a tisztségben. Ha a király feleségül vesz egy jobbágnőt, a fiait királyoknak tartják, ha a királyné hozzámegy egy paraszthoz, a fiai parasztok lesznek.

Szolga az, aki szolganőtől születik, vagy aki mint ellenség fogságba esik, vagy aki magát pénzért vagy érdekből eladja, vagy engedi, hogy eladják.

Negyedik felosztás. A szabadok közül egyesek szabadon születettek, mások felszabadítottak. A szabadon születettek születésük pillanatától szabadok. A szabadon bocsátottak azok, akiket a jogszerű szolgaságból engedtek szabadon.

Ötödik felosztás. Némely személyek önjogúak, mások idegen jognak alávetettek. Önjogúak az atyai hatalom alól kibocsátottak, vagy az apa halála után, vagy más jogcímen. Idegen jog alatt élnek a saját tulajdonú szolgák és szolganők vagy a családfiú, az unokák és dédunokák.

Hatodik felosztás. A személyek vagy fiúk közül némelyek törvényesek és természetesek, mások csak törvényesek, megint mások csak természetesek. Egyesek törvényesek, mások törvénytelenek, az utóbbiakról alább hamarosan több szó esik.

Hetedik felosztás. Hasonlóképp az összes személy vagy törvényes korú vagy nem. A törvényes kor a huszonöt éves kortól kezdődik, és az afelettieket, valamint az ebben a korban lévőket maioresnek nevezik.

A nem törvényes korúak a huszonöt év alattiak, őket minoresnak hívják. A minores közül egyesek serdültek, mások serdületlenek. Az utóbbiak egy része kisdéd, másik része gyermek, harmadik pedig serdüléshez közeli. Hasonlóképp a serdültek közül egyeseket félig serdültnek, másokat teljesen serdültnek neveznek, ahogy a sorok közötti glosszában található: ők a legteljesebb korú serdültek.

Félig serdülteknek nevezik a tizenkét éves vagy azon túli korú lányokat, ugyanígy a tizennégy éves és azon túli fiúkat. Teljesen serdültnek hívják a tizennyolc éves férfiakat és nőket. A legteljesebben serdült [felnőtt] férfiaknak és asszonyoknak nevezik a huszonöt év felettieket. Jegyezd meg, hogy a férfiak és nők tizennyolc éves korukig félig serdültek, mert addig az ideig a gyámjuk oltalma alatt állnak, és a vagyonukkal nem rendelkezhetnek. Tizennyolc éves koruk után teljes serdülteknek hívják őket, mert attól fogva vagyonukkal és személyükkel szabadon rendelkezhetnek, a gyámság ugyanis akkor véget ér.

És jegyezd meg jól, hogy az örültek és gyengeelméjűek, amíg ezekben az elesettségekben szenvednek, mindig kiskorú éveikben maradnak, mivel az idő számukra nem fut gyorsan. Jegyezd még meg, hogy a félig serdültet megbüntetik, ha semmirevalósággal tölti idejét. A kisgyerek semmiféle kihágásáért nem büntethető, mert úgy látszik, hogy belőle hiányzik minden szándékosság. A suhanc a kihágásaiért csak a vesszőzést tartozik elviselni, másképpen nem büntethető. Jegyezd meg, hogy a gyerekkor tele van hazugságokkal, ígéretetek be nem tartásával, tehát néha büntethető.

A serdületlenek azonban szüleik végrendelet nélkül meghalván tüstént a consulok gyámsága alá kerülnek, akik a szerződést a város pecsétjével, vagy az árvák részére csak ennek a szerződésnek a megerősítésére készített, később összetört pecséttel meg tudják erősíteni.

22. Fejezet – Az atyai hatalomról

Atyai hatalom alatt áll minden nem emancipált serdült és serdületlen gyerekünk, akiket törvényes házasságunkból nemzettünk.¹

¹ *Inst.* I. IX. Bevezetés.

23. Fejezet – Hányféle hatalma van az atyának a fiai fölött?

(A fiúk fölötti atyai hatalomról)

Jegyezd meg, hogy az atyáknak hétféle hatalmuk van a fiaik fölött. Először, kötelezhetik őket. Másodsor, az ellátást és jövedelmet biztosító, valamint vásárolt javaikat saját tetszésre a fiaik ellenkezése ellenére is elidegeníthetik. Harmadszor, a még nem emancipált fiúk bármely szerzeménye az atyáé. Negyedszer, az atya akaratán kívül senki nem tartozik óvni őket. Ötödször, a fiú sem civiljogi sem büntetőjogi úton nem vádolhatja az apját. Hatodsor, az atya a fiait másnak örökbe adhatja. Hetedszer, az atyák a fiaikat, amikor akarják, örökségükben osztályra kényszeríthetik, ez ellenkezőleg nem lehetséges, kivéve hat esetben: először, amikor az atya a fia javait csalárdságból és nem szorultságában akarja elidegeníteni; másodsor, ha az apa a vagyon eltékozlója; harmadszor, ha a vagyonnak nem a kötelező módon viseli gondját, hanem hagyja tönkremenni; negyedszer, ha az apa a fiaival, ha azok nem adnak rá okot és nincs bűnük, nem atyához méltó módon és kegyetlenül bánik; ötödször, ha a fiait a teljes serdült kor elérése után nem házasítja meg; hatodsor, ha nem nyújt nekik kellő segítséget saját tehetsége és azok szükséglete szerint.

24. Fejezet – Hányféle módon szüntethető meg az atyai hatalom?

Az atyai hatalom ötféle módon szüntethető meg. Először, az atya végrendelet nélkül bekövetkezett halálával, másodsor, emancipáció révén, harmadsor, ha a természetes apa fiát örökbefogadásba adja, negyedszer, ha a fiú a saját jogán örökbefogadásba vagy öröktulajdonba adja magát, ötödször, ha az atyát és a fiút a város nagy bűnük miatt örökre száműzi.

25. Fejezet – Hányféle módon rendel el a város száműzetést?

Tudni való, a város sokféle módon rendel el száműzetést.

Azon idő alatt, amikor az illető személyt kevélység vagy kihágás miatt száműzik, nem veszi el sem vagyonát, sem tisztségeit, csak javainak a száműzés ideje alatt keletkezett hasznát.

Olykor valakit száműznek a rossz híre miatt, mert úgy vélik, talán hamis esküt tevő, vagy a város méltóságainak becsmérője, vagy kiváltotta magát az akasztófa alól, vagy mert tisztességes anyák és leányaik zaklatója. Az nem veszi el javait és nem kell elhagynia a várost, csak a tisztségeit, úgy, hogy később becsületvesztett lesz, azaz jog- és tisztelet nélküli, hogy többé sohase érjen el valamiféle méltóságot.

Előfordul, hogy valakit száműznek a városból gonosztett, úgymint gyilkosság miatt, az elveszti a vagyonát, de nem a tisztségeit.

Van, amikor kitiltanak valakit a városból kis véték, úgymint tolvajlás, vagy rabolt holmi miatt, az elveszti vagyonát és tisztségeit.

Amikor a város nagy bűn miatt valakit örökre száműz, például ha fellép a város urával, vagy a községgel szemben a hagyomány vagy a hűség megtörésével vagy megtagadásával, az elveszti a testét, a vagyonát, a tisztségeit és a szabadságát. Bárhol fogják el, se menedékhelyet, se menekülési lehetőséget, se biztonságot ne élvezzen. És aki őt tudatosan bűjtatja és oltalmazza, azt hasonló módon büntessék.

És jegyezd meg, mindazokat, akiket a hírhedt bűnök miatt halálra ítélték, és ha kegyelemből bűnbocsánatot nyertek is, mindazonáltal becsületeiket sohasem szerzik vissza, és így mindig tisztelet nélkülinek és jogvesztettnek fogják őket tartani.¹

¹ A száműzésre és annak eseteire vonatkozóan ld. a *Sváb tükör* szabályait, passim.

26. Fejezet – A jegyességről és a házasságról*

Mivel fentebb szó esett a törvényes egybekelésről, azaz a jegyességről és házasságról, ezért most nézzük meg, mi is az. És először tárgyaljuk meg a jegyességet, mivel ez meg szokta előzni a házasságot. Először, ismerjük

meg mi a jegyesség, másodszer, honnan származik az elnevezése, harmadszor, miképpen hozzák létre, negyedszer, milyen életkorban, ötödször, mi a következménye, hatodszer, vajon a jegyesség kényszeríti-e a jegyeseket házasság kötésére, hetedszer, milyen esetekben bontható föl a jegyesség.

Mindenekelőtt a jegyesség a jövődő házasságra szóló ígéret.

Azt mondják, hogy a jegyesség (sponsalia) az „odaígér” (spondeo, spondeo), azaz az „ígéréssel” (promittendo) szavakból származik, ugyanis a régieknek szokása volt az asszonyért ígéretet tenni és kötelezettséget vállalni. A megállapodás valójában ígéret, előbb a kérdés hangzik el, majd ezt válasz követi e szavakkal: „Megígéred ezt nekem?” – A másik válasza: „Megígérem.”

A jegyesség ötféle módon köttetik. Először, az erre alkalmas szavakkal. „Feleségül foglak venni.” Másodszer, a fiatalok kifejezik a házasságra vonatkozó egyetértésüket. Harmadszer, foglaló, azaz gyűrű, pénz vagy más javak adásával. Negyedszer, kézfogóval vagy gyűrű küldésével. Ötödször, esküvel.

Jegyességet köthetnek hétévesek között is, de náluk fiatalabbak között nem, és ezért ezeket nem övezi köztisztelet. És ilyen alkalommal megvizsgálják, hogy vajon mindkettő idősebb-e hétévesnél, hogy nem csak közeli-e ezen életkorhoz, és nem csalárd módon töltötték-e be azt, és leginkább akkor, amikor feltehetőleg kísérlet történt a testi érintkezésre.

A jegyességek hatása az, hogy érvényt szerez a köztiszteletű törvénynek, amely a házasságkötés elé akadályt állít és megghiúsítja azt.

A jegyesek pedig, ha elég idősek és esküt tettek rá, kötelezve vannak a házasság megkötésére, kivéve, ha félni lehet annak valamelyik fél részére lealacsonyító voltától, mert akkor egyáltalán nem lehet kötelezni. Úgy értem, hogy ugyanabban a társadalmi helyzetben maradjanak. Ha valaki szavai szerint egy másik nővel kötne házasságot, nem lehet kötelezni az ígért házasságra. Ha pedig valaki esküt tett arra, hogy házasságot köt, majd egyházi rendbe akar lépni, az a tanács adható neki, hogy kösse meg a házasságot, és a testi kapcsolat előtt lépjen be a rendbe. Ha pedig mindketten kisebb serdülő korban vannak, azonban hétévesnél idősebbek, a felserdült koruk előtt egyik sem házasodhat. Ha pedig az egyik idősebb és a másik fiatalabb, akkor az idősebb, aki előbb ér a felserdült korba, tartozik megvárni a fiatalabbat. És amikor a fiatalabb felnőtt korba ér, egyetérthet a házassággal, vagy elutasíthatja azt, kivéve azt az esetet, ha közöttük már testi kapcsolat keletkezett. Ha pedig az idősebb a fiatalabbat

nem megvárva nyilvános szavakkal kijelenti, hogy mással lép házasságra, azzal mindig szétszakítja a már megkötött jegyességet.

* A jegyességről és a házasságról szóló fejezetek Tomaszek szerint Johannes Andrae művére vezethetők vissza, Bartsch véleménye pedig az, hogy Monaldus *Summájából* származnak. (GÁL. 1926, 47. p.)

27. Fejezet – Hogyan bontható fel a megkötött jegyesség

A jegyesség tizenhárom okból bontható föl. Először, egyházbba lépéssel, ugyanis az egyház elhatárolódik a jegyességben élők felvételétől. Másodsor, szent rend felvétele által, amelynek nincs helye a házasságban. Harmadsor, amikor a felek egymást kölcsönösen feloldják. Negyedszer, amikor a kettő közül az egyik a testi kapcsolat létesítése előtt távoli vidékre megy. Ötödször, ha az egyik leprás lesz, vagy más nagy betegségbe esik, vagy teste eldeformálódik, a test lepra által bekövetkezett nyilvánvaló eldeformálódása nem bontja fel a házasságot vagy az eljegyzést, sőt az egészséges tartozik a betegnek a neki járó részt visszaadni. Hatodsor, ha váratlanul sógorság derül ki. Hetedszer, ha a szóbeszéd szerint akadály van, azaz vélt rokonság derül ki. Nyolcadsor, ha közülük az egyik buja. Kilencedszer, ha megbízhatatlan. Tizedszer, a második jegyesség általában jelenre vonatkozóan történik, de mégis, a jövőre vonatkozó második jegyesség nem érvényteleníti a korábbi jövőre szóló jegyességet, amit úgy értek, egyébként senki sem ismeri a másodikat, mivel ha valaki ismerné, akkor az már olyan lenne, mint a házasság.¹ Tizenegyedszer, midőn egy gyermek felserdült, és nem akar jegyességre lépni, megteheti.² Tizenkettedszer, midőn valaki ígéri, hogy határozott időn belül jegyességet köt, és rajta nem állt, hogy azon idő alatt nem jött létre a jegyesség. Tizenharmadszor, amikor kiderül a lelki rokonság,³ értsd, lelki összetartozás, vagy törvényes rokonság, értsd, örökbefogadás.

¹ Nehezen értelmezhető szöveg.

² Vö. a 26. Fejezet vonatkozó részével.

³ A lelki rokonság a vérokonság és a törvényes rokonság analógiájára személyek közti szoros, lelki kapcsolat. Forrása a lelki élet átadása, pl. keresztszülő és keresztye-reke, bérmaszülő és bérmagyereke között.

28. Fejezet – A házasságról

A házasságról tizenkét dolgot jegyezzünk meg: Először azt, hogy mi a házasság, másodszer, honnan származik a neve, harmadszor, milyen módon keletkezett az intézménye, negyedszer, mikor jött létre, ötödször, hol született, hatodszor, milyen szavakkal határozható meg, hetedszer, milyen okok hozták létre a házasság intézményét, nyolcadszor, milyen életkorban és milyen módon kötik meg, kilencedszer, mennyi és milyen akadályai vannak, tizedszer, kik adhatnak engedélyt a házasság megakadályozására, tizenegyedszer, a házasságnak mennyi és milyen javai vannak, tizenkettedszer, kik emelhetnek vádat egy házasság ellen.

Az elsőről, a házasság a férfinak és nőnek törvényes, az élet során szétszakíthatatlan kapcsolata, amely fenntartja az élet megszakíthatatlan szokásrendjét.

Azt mondják, hogy a házasság „matrimonium”, „matris munium”, az anya kötelessége, azaz szolgálat.

Isteni rendelkezés volt a Paradicsomban az eredeti bűn elkövetése előtt ezekkel a szavakkal: Ez most csont a csontjaimból és hús a húsból, emiatt hagyja el az ember atyját és anyját, és követi az asszonyát, és lesznek ketten egy test.¹

Az eredeti bűn előtt a házasság intézményének az oka gyermekek vállalása volt, utána a paráznság elkerülése.

A házasságot az egybekelő felnőttek és nem a szülők és az uraságok beleegyezése alapján kötik. Nem a házasság lényegéből származnak a formaságok. A szavak mégis szükségesek, hogy az egyház szerintiek legyenek, azon házasulandók esetében, akik képesek saját maguktól beszélni. A házasságot nyilvánosan és nem titokban kell megkötni. A házasság a neki megfelelő szavakkal köttetik meg: én feleségül veszek téged, én férjül fogadlak.

¹ Ter 2. 23–24.

29. Fejezet – A házassági akadályok

A házassági akadályokból, amelyek meghíúsítják vagy megakadályozzák, tizenkettő van, amelyeket az alábbi verssorokba foglaltunk:

„Feltétel, hiba, bűn, a rokonság vagy fogadalmak,
más vallás, az erőszak, rend, kötelék vagy a hűség,
sógorság gátol vagy nem vagy nemzeni képes:
egybekelést tiltják, a kötést érvénytelenítik.”

Mindegyiket egyenként mutatjuk be.

Először a tévedésről. Egyébként, tudni való, hogy négyféle a tévedés, tudniillik a véleményé, a személyé, az állapoté, a sorsé és minőségé. A vélemény tévedése, amikor a szerződők egyikének egyetértése megszűnik. A személy tévedése az, amikor úgy hiszem, hogy Katalinnal szerződök, és Annát kapom. Az állapot tévedése, amikor nekem szabad lányt ígérnek és szolgánót kapok.

A sors és a minőség tévedése az, amikor az hiszem, hogy egybekelek egy szűzzel vagy gazdaggal, és egybekerülök egy romlott nővel vagy szegénnyel. Az előbbi első három tévedés megakadályozza, vagy szétbontja a házasságot, amelyet szóval, tettel és testi kapcsolattal lehet kifejezni, kivéve, ha a tett után egyezés születik. A negyedik nem bontja fel a köteléket.

A szabad feltételt, ha megfelelő a házassági szerződés, amennyiben nem tartják be, nincs házasság, kivéve ha a feltételektől visszalépés történt tiszta, az adott időben létrehozott megegyezés alapján, vagy testi kötelékek következtében. A nem lehetséges, vagy tiltott, vagy a házasság természetére nem alkalmas feltétel nem teszi lehetővé a házasságot.

A fogadalom, tudniillik az ünnepélyes szétbontja a házasságot, az egyszerű fogadalom pedig megakadályozza és nem felbontja. Az ünnepélyes fogadalmat a szent egyházi rend felvételekor¹ mondják, vagy a jóváhagyott egyházi rendek² valamelyikének jól érthetően tett örökfogadalomkor.

A rokonságnak három fajtája van, tudniillik lelki, vér szerinti és törvényes. A lelki rokonság a lélekhez tartozó dolog, amely szent adományként jön, vagy azzal közösségben van. A vér szerinti a vérrokonságból és a sógorságból származik. És felbontja a házasságot a negyedik fokig. Az ötödik az utolsó fok, amelyen szabadon lehet házasságot kötni. Kielégítő ugyanis,

ha a házasulandók egyike a negyedik fokon túl van, a másik pedig a negyedik fokon vagy annál közelebbin.

A törvényes rokonság olyan rokonság, amely örökbefogadással jön létre. És ennek három tilalma van, egy ideiglenes és kettő örökké tartó. Az időleges esetén a vér szerinti testvér nem házasodhat az örökbe fogadott lánytestvérrrel, amíg fennáll az adopcio. A lány emancipációja után azonban létrejöhet a házasság. Az örökös tilalom az, amikor az örökbefogadó akar házasságot kötni az örökbe fogadottal, illetőleg az örökbe fogadó felesége az örökbe fogadottal, még ha az örökbefogadás érvénytelenné lett is. A harmadik örökös tilalom akkor áll fenn, ha az örökbe fogadó akarja feleségül venni az örökbe fogadott feleségét.

Továbbá a bűn, tudniillik a bujaság megakadályozza a házasságot, de nem bontja szét. Ugyanúgy a házastárs halálára törekvő fondorlatosság, ha eredménytelen marad. Ugyanaz a helyzet más bűnesetekben. A gyilkosság nem akadályozza a házasságot. A bűn sohasem bontja szét a házasságot, kivéve három esetben: amidőn egy házasságtörő hűséget esküszik a házasságtörésben társának, miközben az első, törvényes feleségével él, másodsor, amikor ténylegesen egybekel a másikkal, miközben az elsővel él, harmadszor, amikor közülük az egyik fondorlatos módon részt vett a harmadik fél halálában. Jegyezd meg, hogy a vérfertőzőnek nem szabad házastársi kötelességet követelnie, hanem meg kell attól tartóztatnia magát.

Hitkülönbség az, ha egy keresztény egybekel egy zsidóval vagy pogánnyal, és ha az nem akar keresztény hitre térni, akkor felbomlik a házasság. Másként áll a dolog, ha a hithű házaspár közül az egyik valamikor eretnek lesz, mert a hithűek házassága megkötött és elhált, a nem hithűeké pedig csak elhált és nem megkötött, ezért ebben az esetben nem felbontható, mivel az, aki mégis a hiténél marad, nem tud házasságra lépni egy harmadikkal, mert gyakran színleli a másik házas fél az eretnekséget, hogy a házasságot szétválaszthassák.

Jegyezd meg, hogy az erőhatalom, azaz erőszak az, amely természetből következően szétszakítja a házasságot, mivel az egyvetértés alapján köttetik, és ahol erőhatalom és erőszak van, ott nincs egyvetértés, tehát nincs házasság. Az örültség ugyanolyan ok, amely nem képes a megegyezésre, amíg a téboly fennáll, házasság nem köthető. Erőszak és erőszak között azonban különbséget kell tennünk. Ha ugyanis olyan erőszakról vagy félelemről van szó, amely képes megingatni állhatatosságban a férfit, legyen az idősebb vagy fiatalabb, akire az erőszak hatással van, akkor nem

lehetséges a házasság, kivéve, ha később hallgatólagosan vagy nyilvánosan beleegyeznek abba. Ha pedig nem olyan mértékű az erőszak, amely az állhatatosságban meg tudja ingatni a férfit, az nem szakítja szét a házasságot.

A rend, tudniillik a szent, megakadályozza és felbontja a házasságot. A kisebb rend azonban nem akadályozza meg és nem bontja fel a házasságot.³

Ha valakinek fennálló köteleke van egy asszonnyal, és egy másikkal akar házasságra lépni, akkor azt érvényesen nem kötheti meg. Jegyezd meg, kétféle kötése van az eljegyzésnek, az egyik a jelenre vonatkozó szavak szerinti, a másik a jövőre vonatkozó szavak szerinti. Az első megakadályozza az őt követő házasságot, még ha testi kapcsolat követte is, a második azonban nem akadályozza meg az őt követő házasságot.

Hasonlóképp a tisztesség, azaz köztisztelet, amely a jegyességekből származó, azokhoz tartozó dolog, erejét az adja, hogy egyházi intézmény, annak tekintélyét élvezzi, például amikor valaki nőül, és mielőtt testi kapcsolatra lépne, a nő meghal, a férj a rokonok közül senkit sem vehet feleségül.

Az affinitás, sógorság, az egyes személyeknek a részint bujálkodó, részint törvényes testi kapcsolata által létrejött közeli rokonsága, amely nélkülöz minden vérségi rokonságot. És ez ma csupán az első nemzedékben jár tilalommal. Ám egykor kiterjedt a negyedik fokig. És tudni való, hogy a férj vérrokonai nincsenek sógorságban a feleség vérrokonaival és fordítva sem. Tehát csak a férfinak kell tartózkodnia felesége vérrokonaitól a negyedik fokig, csak a férj van a nő vérrokonaival sógorságban és fordítva. És értsd ezt azon sógorsággal kapcsolatban, amely megelőzi a házasságot. Ha pedig követi, nem töri szét a házasságot, azaz a jelenre szóló jegyességet, csak a jövőre szólót.

Ha nemzöképtelen vagy, tudnod kell, hogy a férfinak az örökké tartó nemi közönye, vagy a férfiasságának eltávolítása, vagy a nőnél a nemi szerv gyógyíthatatlan betegsége, vagy a rajta tett örökké tartó csonkítás, ha azok megelőzően történnek, a házasságot meghiúsítják, ha be lehet őket bizonyítani.

A fent lejegyzett eseteken kívül, amelyek megakadályozzák és meghiúsítják a házasságot, vannak bizonyos más esetek, amelyek akadályozzák, ám nem hiúsítják meg, mint például az ünnepnapok ideje és a házasságkötéssel szembeni egyházi tilalom.

És tudni való, hogy a férj személyes bűn miatt nem tudja elbocsátani a feleségét és az asszony a férjét. Mégis különválhatnak kölcsönösen

az ágyat illetőleg lelki vagy testi paráznaság vagy köztudott házasságtörés miatt, a házasság azonban fennmarad az elváltak között.

A testi paráznaság pedig az, amikor az egyik házaspár a hűséget házasságtöréssel megszegi, a lelki pedig az, amikor az egyik a házastársa hűséget eretnekség által szegi meg. Erről szól az ide vonatkozó zoltár szövege: elveszejtéd „mindazokat, akik elfajzanak tőled”,⁴ azaz akik eltérnek a hittől.

És jegyezd meg, ha mindkét házaspár szent rendbe akar lépni, akkor a házasság felbontódik, mivel mindkét fél meghalt a világi élet számára. Ha pedig az egyik házaspár a másik akarata ellenére szent rendbe lép, az elhagyott visszatérítheti. És így a maga rendje és módja szerint megkötött házasságot nem bontja fel semmi, kivéve a szent rendbe lépés, ha előtte nem létesült testi kapcsolat, és ez azért nem létesült, mert a testi kapcsolattal létrejött házasságot a testi halál, a lelki házasságot pedig a lelki halál oldja fel. Az érzéseknek ugyanis kettős egyetértése van: van egy lelki, és ezt feloldja a lelki halál, amely által az ember meghal a világ számára, tudniillik az egyháznak tett fogadalommal. A másik a testi egyetértés, amelyet a nemi kapcsolat hoz létre, és ezt a testi halál oldja fel. Ugyanis, amilyen a házasság, olyan halál oldja fel azt.

Olykor a házaspár között lepra miatt az együttlakást illetően különválás következik be, nehogy az egészségest a beteg megfertőzze, mégis, ha a lepra nem akadályozza, az egészséges házastársi kötelezettségét a betegnek adja meg, ha az kéri tőle. Az egészséges mégis szép szavakkal ráveheti a beteget, hogy őt mentse fel kötelezettsége alól, nehogy a beteggel együtt megfertőződjék.

Előfordul különválás az együttlakást illetően halálfélelem miatt, amit az asszony szenved el az örült férj által, aki mellett egy pillanatig sem tud nyugodtan élni, vagy a méregkeverő asszony miatt, aki a hagyományos módon méreggel gyilkolva akarja férjét megölni.

És létrejön különválás a nyilvánosan bűnöző férfitől, mint például a tolvaj és rabló, ugyanis nem elfogadható az általa rabolt holmijának jövedelméből élni, mindazonáltal, ha kéri, a nőnek a házastársi kötelezettséget titkon teljesíteni kell, nehogy a férj továbbra is lebujokba járjon, ha pedig tovább lebujokba jár, akkor a kötelezettségét nem kell teljesítenie.

¹ Pappá szenteléskor.

² Szerzetesrendek.

³ Azok a kisebb papi rendek, amelyekből még vissza lehetett lépni a civil életbe.

⁴ Zsolt 73. 27.

30. Fejezet – A házasság javairól

A házasságban három jótétemény van: A hűség, a megszentelés és a gyermek. A hűség az, hogy ne történjen semmiféle házasságtörés. A megszentelés, hogy semmilyen elválás se lehessen, a gyermek pedig az, amiért a házasság létezik, akit a házastársaknak nem szabad elkerülni.

Ha a feleség hűtlensége miatt a hűségeskü megtörik és elválás következik be, akkor a feleség elveszti a hitbérét. Ha a férj hűtlensége miatt, akkor ő is veszítsen el minden nászajándékot, hacsak nem állítják helyre a házasságot, vagy nem voltak mindketten házasságtörők. Akkor a hasonló bűnökért hasonló büntetést szenvednek. Ez az egyházi törvények szerint igazságos. A világi törvények szerint a hűtlenségen rajtakapott asszonyt zsákba varrják, vagy elevenen eltemetik.¹ Ha pedig az elválás vérségi vagy rokoni kapcsolatok miatt következik be, az asszony kapja vissza a hozományát és a házassági javait, a férfi pedig a nászajándékot, ha nincsenek gyermekek. Ha pedig gyermekeik vannak, a hozomány és a nászajándék tulajdonjoga maradjon azoknál, tudniillik a gyerekeknél, a haszonélvezeti jog pedig a szülőknél. És mindkét házafél jogosult másokkal házasságot kötni. Ha pedig ennek ismeretében házasodtak össze, az, aki tudta, elveszít mindent, amit a másik félnek adott, és az a házastárs, aki nem tudta, kezelje elkülönítetten a halála napjáig, azután pedig a kincstár kezelésébe kerüljön, hacsak a jó béke érdekében másban nem egyeznek meg, tudniillik hogy a férfi megkötések nélkül visszaszerzi a nászajándékot, ha nincsenek közös gyerekeik, ha pedig közös fiaik vannak, akkor a hitbér és a nászajándék haszonélvezeti joga a szülőknél, a tulajdon a fiúknál marad. És a gyerekeket számítsák törvényesnek, mert egyik szülő ismerethiánya törvényessé teszi a házasságot. És elegendő, hogy a fiak törvényesnek minősüljenek. Ha pedig mindketten tudtak a vérségi kapcsolatáról, akkor a gyerekeik is törvénytelenek lesznek, és semmilyen módon nem örökölhetnek, hanem a hitbér és a nászajándék közvetlenül a kincstárra száll. Ez igazságos az egyházi törvények szerint, a világiak szerint pedig más büntetés is van.

És jegyezd meg, hogy amíg a házasság tart, semmiféle hitbér és nászajándék nem idegeníthető el, hacsak nem áll fenn törvényes ok. Miután a házasságot felbontották, a hitbérrel az életben maradó férfi azt teheti, amit akar, a nem rossz szándékkal szerzett nászajándékot halála napjáig megtarthatja. Ellentétben az asszonnal. Ez azonban csak akkor igaz, ha

nincsenek gyerekeik, vagy ha a szokásjog, vagy a házassági szerződés mást nem mond.

Tudd meg, hogy a házasság amnyiban is hasznos, hogy törvényesíti azt a fiút is, aki a házastársaktól származik a házasság megkötése előtti időből. Ez akkor törvényes, ha a fiú fogantatása idején mindkét fél házasságon kívül volt, másképp nem. És az ilyen fiúkat a bekövetkező házasság legitimálja, amint a pápa őszentsége törvényesítheti a törvénytelen fiúkat.

¹Vö. *Budai jogkönyv* 287. sz., Jus. Tav 67. sz., lásd *Sváb tükör* 378. p. 71–72.

31. Fejezet – Kik indíthatnak keresetet a házasság ellen?

(Vagy kik lehetnek tanúk?)

(A házassági keresetről)

Midőn a házassági kapcsolat megszakad, a fent említett akadályok miatt keresetet indítanak; a törvény által a szülőknek kell lenniük a vádlóknak és a tanúknak is. Ebből az eljárásból elutasítják azt, aki csak gyalázatos nyereségvágy miatt emel vádat a házasság ellen. A távol lévő még levél útján sem tud vádat emelni, és tanú sem lehet. Jegyezd meg, hogy a vérrokonság és sógorság bizonyítására azért hallgatják meg inkább a szülőket és a vérrokonságban állókat, mint másokat, mivel az ilyenek jobban igyekeznek megismerni a saját családfájukat, mint mások. Sőt azonfelül nemcsak a jelen lévő vádlóktól, hanem a szóbeszédben felhozott akadályok alapján is tud a püspök nyomozni. És ha valódi akadályokat talál, a házasságokat felbonthatja.

Azonban egyházi bírósági ítélet nélkül a házas fél nem hagyhatja el a házastársát, ha a rokonság ismeretes is. És ha elhagyta volna, tüstént követezzék be a korábbi állapot helyreállítása.

És jegyezd meg, hogy a házassági perben, miután a kereset nem igazolható az engedetlen fél ellen, tanúk is meghallgathatók, míg a végítélethez eljutnak.

32. Fejezet – A gyámságról

A gyámság egy olyan, a polgári jog által a szabad ember számára adott és engedélyezett jog, azaz hatalom annak oltalmazására, aki a kora miatt magát megvédeni nem képes.¹ És gyámnak, mintegy felügyelőnek mondják, azaz védelmezőnek. Mert a gyermeket meg kell védeni minden esetben, helyen és a bíróságon.

¹ *Inst. I. XIII. 1.*

33. Fejezet – A gondnokokról

A gondnok az, aki a gyámolt személyét fegyelmezheti a jó erkölcsökre tanítva is őt. Mindazonáltal tudni való, hogy egy és ugyanazon személy lehetett gyám és gondnok is, akire rá van bízva a gyámolt a vagyonával együtt és személyében, és így a városban nevelkedik fel, és ez igazságos olyan esetekben, amikor kevés örökség van és örökös.

34. Fejezet – A gyámok fajtáiról

A gyámoknak három fajtája van, tudniillik a végrendeleti, a törvény által meghatározott és a kirendelt.

A végrendeleti gyámok azok, akiket a szülők a végrendeletben kijelölnek.

A törvény által meghatározott gyámok azok, akik a vérrokonságból kifolyólag tartoznak oltalmazni.

Kijelöltek azok, akiket a consulok vagy a bíró rendel ki.

35. Fejezet – Ki lehet gyám?

Gyám lehet minden olyan férfi, aki túl van 25. életévén, aki hithű és beszámítható, akár rokon, akár nem.

Mi a gyámok hatósági feladata?

A gyámok hatósági feladata az, hogy a gyámoltak semmiféle egyezséget ne tudjanak kötni a tudtuk és hozzájárulásuk nélkül, és amit ha mégis megkötnének, ne maradjon fenn.

36. Fejezet – Hányféle módon záródhat le a gyámság?

A gyámság nyolcféle módon végződik. Tudniillik az ifjúkorral, nagykorú személy ünnepélyes gyermekül fogadásával, szolgálattal, halállal, időhöz kötött javadalmazással, gyanúba keveredéssel, felmentéssel, illetve városi hatóság tiltásával.

A gyámok által készítendő számadásról

Az összes gyám tartozik számadást készíteni a rá bízott, vagy maga által vállalt gyámságról, hacsak nem volt másképpen rendelve és határozva a megbízólevélben.

37. Fejezet – Ki lehet gyám?

Minden derék és tiszteletre méltó férfi isteni és emberi jog szerint tartozik az árvák gyámságát és gondnokságát vállalni. Azt mondom, isteni jog alapján azért, mert hogyha azt akarod, hogy veled is ez történjék, akkor te is tedd meg másokkal. Emberi jog alapján, mert minden törvénnyel összeillik, hogyha valaki a kora, tudniillik gyerekkora miatt nem képes valamit elvégezni, helyettesíthesse magát máshonnan, vagy más által.

38. Fejezet – A gyámok gyámság alól való felmentéséről

(Milyen módon következik be felmentés gyámügyben?)

A gyámok és a gondnokok, akiket ugyanebből az okból vehetünk számításba, az árvák gyámsága alól tizennégy okkal menthetik ki magukat. Először, a különféle gyerekek sokasága miatt. Másodszor, a különféle helyeken fekvő különféle birtokok sokasága miatt. Harmadszor, a fejedelmek háborúi miatt. Negyedszer, a fejedelem ügyeinek intézése miatt. Ötödször, az államügyek szolgálata miatt. Hatodszor, a túlzott szegénység miatt. Hetedszer, gyógyíthatatlan betegség miatt. Nyolcadszor, írástudatlanság miatt. Kilencedszer, azon halálos gyűlölet miatt, amellyel az árvával és a szüleivel szemben viseltetnek. Tizedszer, öregség miatt, mivel valaki már hetven éven felüli. Tizenegyedszer, ha fiatalabb huszonöt évesnél. Tizenkettedszer, hogyha foglalkozását tekintve katonai szolgálatot folytató katona. Tizenharmadszor, hogyha foglalkozását tekintve naponta előadó művész, vagy mert foglalkozását tekintve gyakorló orvos. Tizennegyedszer, hogyha szentéletű, vagy szerzetes, a világi papot pedig a gyámság alól felmenteni nem tudják, miként a felesége számára gyámul kirendelt férj sem képes magát a gyámság alól felmenteni.¹

¹ Az egész fejezetre nézve vö. *Inst.* I. XXV.

39. Fejezet – A gyanúba keveredett gyámokról és az okokról

A gyámot nyolc okból tarthatják gyanúsnak. Először, ha hűtlenül végzi a gyámi teendőket. Másodszor, ha a saját javait ostobán eltékozolja. Harmadszor, ha az árvák szükségleteiről nem gondoskodik. Negyedszer, ha azokkal, bár semmilyen ok nem áll fenn, rosszul bánik. Ötödször, ha őket nem tanította jó erkölcsökre és tudományokra. Hatodszor, ha ő maga is saját hibájából rossz erkölcsű. Hetedszer, ha ő maga is túlságosan szegény. Nyolcadszor, hogyha ellenséges, azaz rosszindulatú volt az atya és a fiai iránt.

40. Fejezet – Kik tudják bevádolni a gyanúsított gyámokat?

A gyanús gyámokat vádolhatja minden ember, tudniillik férfit és nőt, rokont és idegent, dajkákat és nyilvános kéjnőket és mindenkit, aki azt kegyes ok miatt teszi, meg kell hallgatni.

41. Fejezet – A gyanúsított gyámok büntetéséről

A gyanúsított gyámoknak a büntetése néha megbélyegzés, néha a megbízásból való visszahívás, néha pénzbüntetés, néha testi fenyegetés.

42. Fejezet – Kik köthetnek szerződést?

(A megsértett szerződésről)

Általában tizenháromféle személyt lehet összegyűjteni, akik között az általuk szabályszerűen kezdeményezett és megkötött szerződés sértő, és hasznavehetetlennek tekinthető. Először, az életkor alapján, ilyen a csecsemő, a csecsemőnél idősebb gyermek és a serdülőkorhoz közeli. Másodsor, a jogállás figyelembevételével, ilyen a családfiú és a saját szolga. Harmadszor, a beteg állapotra tekintettel, ilyen az őrült, a néma, a süket és mások. Negyedszer, a vétekre való tekintettel, amint a tékozló, az eretnek, a hitehagyott, beleértve a felségsértés bűnét is. Ötödször, a törvényes jog alapján, úgymint mindazok a nők, akik nem képesek mással szemben a nekik kegyességből és hálából átadottakért kezességet vállalni, vagy nem képesek a maguk dolgait helyesen intézni adósokként, és nem jogképesek saját javaikat elzálogosítani, azaz zálogba adni, legyen az valakinek az apja, anyja, fia, leánya, nővére vagy fiú testvére. De kötelezettséget vállalhattak saját nevükben, ha szükségállapot áll elő.

43. Fejezet – Az özvegyek és szüzek jogairól

A gyerekekkel nem rendelkező özvegyek a testükkel és az összes vagyonukkal bármit tehetnek, amit csak tudnak és akarnak, a másokért vállalt kötelezettségek kivételével, amint ez fentebb bemutatásra került.¹ A testtel tudniillik lehet házasságot kötni, egyházi rendbe és hasonlóba lépni, még kereskedhet is saját testével, és emiatt nem veszti el vagyonát, csupán a tisztességét. A vagyonát eladhatja, elzálogosíthatja, elajándékozhatja és amikor szükségét érzi, végrendelkezhet róla azok javára, akik számára akar. Ugyanez a jog vonatkozik a tizennyolc évesnél idősebb szüzekre.

¹ Lásd a 42. fejezetet.

44. Fejezet – A feleség jogáról (A feleség férj nélkül semmi)

A kereskedelmi tevékenységet nem folytató asszonyok semmit sem tehetnek maguktól sem személyiükkel, sem javaikkal, mivel ezek felett saját jogaik nincsenek, hanem a férjük hatalma alatt állnak. Ha pedig kereskedelmi ügyletet, vagy szerződést kötnek, annak ne legyen semmiféle jogereje. Az üzletasszonyok azonban saját jogukból bármilyen szerződést szabadon megköthetnek, mert ilyen esetekben férfi jogúaknak számítanak.

45. Fejezet – Miért óhajtjuk a házasságot?

A házasságra három ok miatt kell törekedni. Először, gyerekek nemzése miatt, mert a világ legtermészetesebb dolga magunkhoz hasonlót létrehozni és ezt tisztességes és igazságos házasság nélkül nem lehet. Másodszor, a bűn elkerülése miatt, mert minden házasságon kívüli szeretkezés halálos bűn, harmadszor, az eltérő feladatok miatt, hiszen mások a feladatai a férfinak, mint például a létszükségletek előteremtése és mások a feladatai az asszonyoknak a létszükségleti cikkek megőrzésében és okos kezelésében.

46. Fejezet – Tanács a kiházasítás módjáról

(Tanács a házasulandó férfinak)

Ha valaki házasodni akar, annak először alaposan utána kell járnia erkölcsös férfiaknál, vajon a leendő feleség tisztességes szülőkötől, vagy jó családból származik-e, törvényes születésű-e, vajon egészséges-e, felserdült-e, vajon szorgalmas-e, mértéktartó-e, vajon szép-e, erényes-e, vajon gazdag-e stb. Hasonlóképpen nagyon ügyelni kell arra, hogy hasonló hasonlóval házasodjon. Ha ugyanis nemtelen nemest vesz feleségül, az lelkisnyli és nem tiszteli őt. Ha pedig szegény férfi vesz el gazdag nőt, az ellene lázadóva szemére veti szegénységét. Ha pedig idős férfi vesz el fiatal nőt, az ritkán tudja annak iránta való hűségét megőrizni.

47. Fejezet – Hogyan irányítsa valaki önmagát?*

(Az önirányításról)

Minden ember legjobban saját sorsát irányítja úgy, hogy cselekszik, javakat állít elő és elkerüli a rosszat, hogy kegyes dolgokat cselekszik, hogy elhagyja a kegyetlen dolgokat, hogy szereti az igazságosságot és az igazságot, és gyűlöli a hazugságot és az igazságtalanságot. És ez a munkás élet. A lelki élet pedig az, hogy megveti a földi dolgokat és tiszteli az égieket, és semmi másra nem gondol, csak arra, hogyan ismerje meg Istent és az ő megismerésével tisztelje, továbbá mindenekfelett csak neki szolgáljon szorgalmasan és vele egy lelket alkosson.

* Aegidius Romanus I. 1. 2.

48. Fejezet – A ház irányításáról

Amit meg kell jegyezni a ház irányításáról: mi a ház, és honnan származik az elnevezése, mennyiből és kiből áll, és miért jött létre.

A ház egy bizonyos, a természet szerint egy napra szervezett közösség.

A ház neve a domo, domas szóból származik, azaz cogo, cogis „kényszeríttek”. A családfenök ugyanis kötelessége, hogy mindenkit, akik a házban laknak, kényszerítse a rossz elkerülésére és a jó dolgok tisztelésére,

az Isten és az égiek tiszteletére, továbbá azon dolgok megvetésére, amelyek földiek.

A teljes ház pedig négyféle személyből áll: tudniillik férjből, feleségből, gyerekekből és szolgálókból, akiket bemutatunk majd a következőkben.

A ház pedig az élet mindennapi fenntartására létesült.

49. Fejezet – Az asszony irányításáról

A férj köteles asszonyát mindenekelőtt istenfélővé tenni, másodszor, jó erkölcsökre nevelni, harmadszor, a pletykát és a fondorkodást megtiltani, negyedszer, kevés beszédűvé tenni, ötödször, szemérmessé és erényessé tenni, hatodszor, hogy a test ékesítésével kapcsolatban illendően viselkedjen, hetedszer, tiltsa el az ide-oda szaladgálástól, nyolcadszor, tiltsa el a titkos helyektől, kilencedszer, tegye őt dolgossá, tizedszer, tanácsoljon neki alázatosságot, tizenegyedszer, beszélje le a gőgösségről, tizenkettedszer, ha felnőtt és jártas abban, hogy a ház igazgatását vezesse, teljesen meg kell benne bízni, de ha ostoba és arcátlan ifjoncként viselkedik, akkor őt fegyver nélkül, de vesszővel és bottal meg kell verni. És szükséges minden olyan dologra kiképezni, amelyek a lélek üdvét és a test erősítését célozzák.¹

¹ Aegidius Romanus II. 1.

50. Fejezet – Hogyan viselkedjen a férj a feleségével szemben?

A férj kötelessége, hogy asszonyával tisztelettel bánjon, számára élelemről, ruhákról és viseletről saját lehetősége szerint gondoskodjon, és törekedjen a neki tett hűségesküjének a betartására, továbbá elégedjen meg vele egyedül, és sohase gyanakodjon rá, hanem mintegy társként és ne mint szolgálólánnyal viselkedjék vele.

51. Fejezet – A feleség hogyan viselkedjen a férjével szemben?

Ezzel szemben a feleségnek minden törvényes és becsületes dologban engedelmeskednie kell a férjének, köteles a háznak gondját viselni, dolgoosan élni, és minden háztartási felszerelést, ami a házban van, gondosan megőrizni, a pincéket, a kamrákat és a konyhát gyakran ellenőrizni, a háznépet bölcsen és finoman kezelni, szelíden korholni, nem rosszul ellátni, a házban keletkezett veszekedéseket, vitákat és civódásokat lecsendesíteni, egyedül a férjét tisztelni, és ne bosszantsa fel őt, valamint a férjével szemben ne kövessen el jogtalanságot, és sohase kötekedjen vele, továbbá a férje tudta és beleegyezése nélkül semmilyen szerződést ne kössön.

52. Fejezet – A gyerekek irányításáról (Hogyan bánjanak a szülők a gyerekekkel?)

A természetjog szerint a szülők, de leginkább az apa kötelessége, hogy a saját gyerekekkel, tudniillik a természetesekkel és törvényesekkel kapcsolatban a legnagyobb gondoskodást tanúsítsák. Először, mivel a gyerekek tőlük származnak, fenn kell nekik tartani, hogy ők rendelkezzenek azzal, amely az élet folyamán szükséges. Másodsor, hogy csecsemő korukban lágy élelemmel, de főképp tejjel táplálkozzanak, és a bor fogyasztásától tartsák vissza őket, visszafogott mértéktartással irányítsák, és a sírástól őrizték meg őket. Harmadszor, hogy a fiúkat már csecsemőkortól hétéves korig anyanyelven oktassák, és miután ezt megtanulták, legott képezzék őket a keresztény hitre, és a hétévestől egészen a tizennégy éves korig a latin nyelvet, azaz az írást tanulják. Tizennegyedik évük után a nehezebb munkákra fogják őket, tudniillik, ha nemesek, a nemesi foglalkozásra, ha polgárok, a polgárra, ha falusiak, a parasztra, a kézművesek a kézműves foglalkozásra tanítsák őket. Negyedszer, hogy a viselkedési szabályokra oktassák őket, ötödször, hogy a szerelmi vágytól visszatartandók. Hatodszor, tanítsák őket arra, hogy kerüljék a rossz társaságot és keressék a jó

közösséget. Hetedszer, neveljék őket az étkezés alatti udvariasságra. Nyolcadszor, hogy a törvényes játékokat űzzék és gyakorolják, a törvénytelenek elől viszont szaladjanak el, kerüljék a szerencsejátékot és a kockavetést. Kilencedszer, neveljék őket a helyes öltözködésre.¹

¹ Aegidius Romanus II. 2.

53. Fejezet – A fiúk hogyan viselkedjenek a szüleikkel szemben?

Ezzel szemben a fiúk kötelesek a szüleiknek alárendelni magukat, és csak azoknak szolgáljanak, értük dolgozzanak és nekik szerezzenek, akarattuk és beleegyezésük nélkül soha ne tegyenek semmit, ne kössenek szerződést, és sok mást is kötelesek tenni, amelyeket itt a rövidség miatt mellőzök.¹

A lányok neveléséről

A lányok elsősorban és főképpen arra nevelendők, hogy Istennek szolgáljanak, másodsor, hogy ne legyenek dologtalanok, szószátyárok, piperkőcök és pajzánok, harmadszor, hogy ne legyenek szemérmetlenek, negyedszer, hogy ne legyenek tekergők, ötödször, hogy ne legyenek nevetlenek, hanem mindenben engedelmesek, és sok másra, amelyek már fentebb, az asszonyok irányításától szóló részben már meghatározásra kerültek.

¹ Aegidius Romanus II. 3.

54. Fejezet – A szolgák irányításáról

(A családapának hogyan kell a cselédségével szemben viselkednie?)

A családapának háza népét szóval, tettel és példával kell nevelnie. Emellett jegyezd meg, hogy négyféle szolga van, tudniillik természetes, törvényes, bérért dolgozó, valamint az ingyenes szolgák. A természetesek

azok, akik semmilyen módon nem tudnak magukról gondoskodni, jóllehet testben erősek, azonban elmeállapotukat tekintve gyengék, és ezeknek méltán vannak ügyességben és okosságban erős uraik és irányítói.

Törvényes szolgák azok, akiket háborúban fognak el, vagy akik magukat önként és tudatosan eladják, vagy eladni engedik pénzért, vagy nyereség okából, őket saját szolgáknak hívják.

A bérmunkások azok, akiket egy számukra meghatározott bérért fogadnak fel, és hosszabb időre gyűlnek össze, tudniillik napra, hónapra, évre.

Az ingyenes szolgák azok, akik nem meghatározott összegért, hanem hálájukat kifejezve szolgálnak.

A természetes szolgákkal kapcsolatosan az uraiknak olyan jogosultságuk van, hogy azokkal végeztessék el, amit saját személyükkel, vagy erejükkel nem akarnak, vagy nem képesek elvégezni.

A törvényes, vagy saját szolgákkal kapcsolatban az uraiknak olyan joguk van, hogy azok tőlük soha ne tudjanak az ő akaratak ellenére eltávozni, és mindig nekik kötelesek szolgálni. Az uraik tartoznak gondoskodni róluk a létszükségleteiket illetően úgy, hogyha azt nem tudják teljesíteni, szabadok lesznek, amint fentebb láttuk. És bármit is termelnek munkájukkal, az az uraiké és azok örököseié.

A bérszolgákkal kapcsolatban az uraik olyan joggal rendelkeznek, hogy kötelezve vannak arra, hogy az alkalmazás idejének lejárta előtt nem távozhathatnak el, hogyha ezt mégis megteszik, elveszítik a nekik ígért bért. És senkinek sem lehet őket szolgálatba fogadni, vagy megtartani. Ha pedig valaki, miután maguk óhajtották, szándékosan tartja őket, ha nem fogja visszaadni őket, akkor ugyanaz az úr adja át őket a bírónak megváltás céljából, hogy általa kényszerítse őt azok elbocsátására. De az urak sem bocsáthatják el a szolgákat a szerződött idő előtt, hacsak nem érdemelték ki jelentősebb kicsapongásaik miatt, vagy ha az ilyen időre kialakult bért teljesen nem fizették ki nekik. És ha ugyanaz a szolga saját ruháit teljesen eljuttassa, vagy elissza, vagy valamilyen módon elidegeníti, az úr nem köteles megváltani, de azokat vissza tudja szerezni ingyen, bárhol találja is meg.

Az ingyenes szolgákat, vagy az úrnak tiszteletből dolgozó szolgákat pedig az uraik elbocsáthatják akkor, amikor csak nekik tetszik, azonban az uraknak meg kell őket jutalmazniuk. Az ilyen szolgák pedig visszakaphatják szabadságukat, amikor csak akarják, de nem hagyhatják el szükség idején

az urat, csak nyugalom és béke idején. Ezért ezeket nagy becsület és tisztesség övezi, de ha az uraikat szükség idején hagyják el, szegyenbe kerülnek, és ezért semmilyen bért nem követelhetnek.¹

¹ Aegidius Romanus II. 3.

55. Fejezet – A város igazgatásáról

A város igazgatását illetően meg kell jegyezni azt, hogy mi a város, honnan származik a neve, miért alkották, milyen dolgokból áll, hányan vannak, és kik a város vezetői.

Először, a város házaknak és utcáknak a sokasága, birtokokban és telkekben bővelkedik, szervezett, hogy az emberek jól éljenek.¹

Azt mondják: a város pedig mintegy a polgárok egysége.

A várost pedig nemcsak az élet, hanem a jó és békés élet céljából alkották.

A város pedig először földművesekből áll az élelem miatt, másodszer kézművesekből a ruházat és viselet, valamint más szükséges dolgok miatt, harmadszor a piac környékén élő kereskedőkből, hogy azokat a dolgokat, amelyek az adott városban nem találhatók, odavigyék máshonnan, negedszer napszámosokból, ötödször írástudókból, leginkább törvénytudókból, hatodszer pénzverőkből és pénzváltókból, hetedszer katonákból, fegyveresekből, ügyvédekből, oltalmazókból és elöljárókból.²

¹ A városfogalom Werbőczy Hármaskönyvében is hasonló. Feltehetően Raymundustól vette át a szerző.

² Aegidius Romanus III. 1. 1.

56. Fejezet – A város irányítóinak számáról

(A város irányítóiról és hivatalukról)

A városnak négy irányítója van, tudniillik a polgármester, a tanácsosok, a bíró és a nép.

Tudni való, hogy miként háború idején a várost fegyverrel védelmezik, úgy béke idején igazságos törvényekkel és a használók erkölcei által

helyeselt szokásokkal kormányozzák. Ehhez tudnivaló: ahhoz hogy a város a törvények által jól irányítsák, négy dolog szükséges.

Először, hogy a törvényeket bölcsen, jól találják meg, másodsor, hogy civil erővel jól védjék őket, harmadszor, hogy az igazságos törvények révén a polgárok tettei fölött helyesen ítélkezzenek, negyedszer, hogy azokat a dolgokat, amelyeket a törvényekre bízta a nép erősen és illően megőrizze. A törvények jó megtalálása a consulokra vonatkozik, a jó megőrzése a polgármesterre, a törvények szerinti jó ítélkezés a bírókra, a törvények jó betartása az összes polgárra vonatkozik. Ebből az írásból tudni való, hogy a városban az embereknek három fajtája van: egyesek a törvényeket elfogadják, mások eltűrik, vannak, akik egészen elutasítják.

57. Fejezet – A polgármester kormányzásáról (A város elöljárójáról)

A polgármesterek vagy a város elöljárójának elsősorban öt tulajdonsággal kell rendelkeznie: először, hogy legyen becsületes és okos, másodsor: hogy legyen közkedvelt, harmadszor: legyen istenfélő, negyedszer: legyen irgalmas, ötödször: legyen meggondolt.¹ Hivatali kötelessége pedig az, hogy mindig és mindenütt a közösség javát tartsa szem előtt, a várost minden hónapban tekintse meg, érdekeit mozdítsa elő, a hiányokat pótolja ki, a bizonyos okok miatt perlekedőket a tanács elé idézze, szükség idején a népet hívja össze, a titkosan hozott határozatokat nyilvánosan hirdesse ki, a tanácshoz és a városházára egy héten hatszor menjen, és amikor törvényes okból maga nem tud jelen lenni, akkor a maga helyére mást állítson, nehogy a város elhanyagoltassék.²

¹ A polgármester és a bíró eme tulajdonságai a jogkönyvekben megtalálhatóak, például a *Budai jogkönyv* 20. szabályában. E tulajdonságok a Bibliában már leírásra kerültek (lásd *Budai jogkönyv* 20. lábjegyzetek). Lásd még: a *Sváb tükör* 86a. szabályát.

² Aegidius Romanus III. 1. 1.

58. Fejezet – A tanácsot akadályozó és előremozdító dolgokról (A tanácsosok akadályairól)

Minden jó tanácsot három dolog akadályoz: a türelmetlenség, a harag és a gyűlölet, ezért a tanácsosoknak rendelkezniük kell minden jó tanácsot előremozdító három dologgal, tudniillik előzetes megfontoltsággal, szelídséggel és minden ember iránt érzett egyforma szeretettel.¹

¹ Vö. *Budai jogkönyv* 20–21. szabály.

59. Fejezet – Hány és milyen dolgokban legyen tanácskozás? (Milyen dolgokat illetően kell tanácskozni?)

Tudni való, hogy öt dologban szükséges tanácsot adni: először a város jövedelmeit, másodsor az élelmezést, harmadszor az őrzést, negyedszer a háborút és a békét, ötödször a kellő időpontban a törvényhozást illetően.¹

¹ Aegidius Romanus III. 2. 16.

60. Fejezet – Kiket válasszanak a tanácsba? A tanácsosok választásáról

A tanácsba pedig bölcs férfiakat kell választani, megfelelő életkorúakat, istenfélőket, a kapzsiságot megvetőket, adományokra egyáltalán nem törekvőket. A hivatali kötelességük pedig a törvényalkotás, a kétséges törvények magyarázata, a homályosak megvilágítása, a hasznosak megerősítése, a haszontalan törvények eltörlése, a közjó előmozdítása, a törvények szigorának enyhítése, a hiány pótlása, a békét és kedvező állapotot zavarók megbüntetése és vád alá helyezése, a lázadók száműzése, a viszályok lecsendesítése, az ügyek meghallgatása, ítéletek hozatala, a város jövedelmének az ismerete, gondoskodás a város élelmezéséről, minden vásárhely környékének szemmel tartása, az elővásárlók megbüntetése és

hogy a kézművesek portékáira igazságosan és jól odafigyeljenek, továbbá minden más olyat tegyenek, amely az állam számára jónak és hasznosnak fog látszani.

61. Fejezet – A bíró tulajdonságairól*

A bírónak nyolc tulajdonsággal kell rendelkeznie, tudniillik teljes életkorral, istenfélelemmel, tekintéllyel az ítélkezéshez, a törvények ismeretével, igaz bölcsességgel, a bűnök feletti őrködéssel, jó erkölcsökkel és az igazság szeretetével.¹

* Aegidius Romanus III. 16.

¹ Vö. 57. fejezet, *Budai jogkönyv* 20. szabály.

62. Fejezet – Ahol a polgárok ügyeit tárgyalják

(Mi történik a bíróság épületében?)

Tudni való, hogy minden ügyet a bíróság épületében kell előadni, kivéve a végrendeleteket és a rendelkezés nélkül maradt javakat, a bírósággal kapcsolatos fellebbezéseket, valamint az özvegyek és árvák részéről a bíró és a gyámok állítása miatt tett panaszt, a törvénytelenül épített házak miatt keletkezett ügyeket, a város hivatalnokainak elmozdításáról szóló ügyeket, a mérlegeket és számukat, valamint a súly és mérték miatt keletkezett ügyeket, ugyanis ezeket a tanácsházán intézik.

63. Fejezet – A nép irányításáról

(Mit tegyenek a tanácsstagok?)

Mivel a város hatalma, őrzése és védelme a népen alapszik, ezért a tanácsstagok semmi új vagy nehéz dolgot ne találjanak ki és alkossanak a városokban a nép tudta és akarata nélkül. A tanácsstagok kötelesek minden egyes évben a nép közül választott idősebbek és tekintélyesebbek előtt számot adni a város összes beszedett jövedelmeiről és kiadásairól.¹

¹ Aegidius Romanus III. 2. 16.

64. Fejezet – A fejedelem erényeiről

(Mit tegyen a fejedelem?)

Az igazi, természetes király vagy fejedelem rendelkezzen legalább tizenöt erénnyel: először, mindenképp előtt félje és tisztelje Istent, szeretettel szolgálja és parancsait hűségesen tartsa be; a közösség hasznát előre fontolja meg; a hozzá közelállókát gyarapítsa, emelje fel és gondoskodjon róluk; az országában kedvezzen a nemeseknek, segítse a polgárokat és minden alattvalóját, uralkodjon kegyelmesen; a Szentírás tanítását az egész országában ismerjék; a bölceket és hűségeseket mások előtt becsülje; a békét és az igazságot szeresse; semmilyen igazságtalanságot ne kövessen el sem a személyeket, sem a dolgokat, sem a becsületet illetően, hanem legyen elégedett a saját javaival; idegen vagyont ne ragadjon magához; a polgárait tanítsa a békére, az egyetértésre és az igaz barátságra; a hízelkedőket és árulókat ne hallgassa meg; a polgáraiban bízjon meg, és így az lesz, hogy ők maguk védik meg őt; a polgárainak minden ünnepén vegyen részt és velük együtt legyen jókedvű; ne legyen az országában viszály és drágaság; lelkiismeretesen gondoskodjon a biztonságról; a szegények panaszait kegyesen hallja meg és előzékenyen hallgassa meg őket, és senki fölött indulatosan ne ítélkezzen. Ezen tulajdonságok miatt sok odaadást, dicsőséget és tiszteletet fog kapni az emberektől a jelenben és a jövőben és örök jutalmat Isten színe előtt.¹

¹ Aegidius Romanus III. 2.

65. Fejezet – A zsarnokról

A zsarnok pedig mindenben egyenesen az ellenkezőt cselekszi: mert az Istent nem tiszteli, nem fél; Isten szolgálait gyűlöli, a saját hasznait keresi; a hozzá közel állókát ninsteleenné teszi, elnyomja és megalázza; országában a nemeseket nem engedi erőre kapni; a polgárait és az alattvalóit elnyomja és rosszul bánik velük; a Szentírás tanítását nem ápolja; a bölceket és hűségeseket megalázza és megveti; a békét és az igazságot gyűlöli; minden emberrel szemben jogtalanságot követ el a személyek megölésével, vagyonuk és javaik elvételével, az örökségeik kifosztásával, a polgárai feleségeinek, lányainak és kedveseinek a megszeplősítésével,

a békének és egyetértésnek a megsemmisítésével; a hízelgőket, másokat ócsárlókat és az emberek beárulóit óvja és szereti, a gonosztevőket nem gyűlöli; a polgáraiban nem bízik meg, sőt idegenekre bízva védelmüket; a polgárok ünnepeinek tartását megtiltja; országában naponta viszályt kelt, a szegények panaszainak nem viseli gondját; az özvegyek és árvák ügyeit nem vállalja fel, a tetszése szerint ítélkezik. Ezek miatt az emberek között rossz híre van, és nem övezi tisztelet, az Isten által pedig gyűlölet és örök kárhozát a jutalma, amint Arisztotelész mondja: aki egy zsarnokot megöl – úgy látszik – nagy szolgálatot tesz az Istennek.

**BEFEJEZŐDIK AZ ELSŐ KÖNYV
A SZEMÉLYEK JOGÁRÓL.**

Második könyv

Itt kezdődik a második könyv,
amelyben a dologi jogról szólunk

1. Fejezet – A javak felosztásáról

Az előző könyv a személyek jogát írta körül, most a dologi jogot határozzuk meg.¹ Emellett szükséges megjegyezni, hogy bármely államban és keresztény városban a javak legalább három nemének kell lennie, tudniillik az isteni és községi javaknak, valamint az egyes emberek javainak.

Az isteniek az összes szent és egyházi javak, valamint a hozzájuk tartozók. A szent vagyonhoz tartoznak mindazok a dolgok, amelyeket az előírás szerint a püspök szentelt meg és avatott fel, úgymint Isten szent épületei, templomai, oltárok, kolostorok, temetők és a hozzájuk hasonlók.² Továbbá minden más ajándék is az isteni jog körébe tartozik. Ezek Isten tiszteletével és szolgálatával kapcsolatosak, továbbá Istennek felajánlottak: mint például a kelyhek, keresztek, szentségtartók, miseruhák, oltárterítők, mécesek, harangok, zászlók, tömjéntartók, misekönyvek és más templomi könyvek, valamint egyéb egyházi javak. És jegyezd meg, hogy Isten házai és oltárai semmi módon sem elidegeníthetők, de az egyház minden más javát szükség esetén el lehet adni vagy zálogosítani, tudniillik foglyok kiváltása céljából, az egyház adósságai miatt, vagy a szegények élelmezésére.³

Az egyházi javak körébe tartoznak a holtak helyei, azaz a sírok. És megjegyzendő, hogy bárki készíttethet sírhelyet, azaz saját sírt; készíttetheti a saját telkén, más telkén pedig a telek tulajdonosának az engedélyével teheti meg ugyanezt.⁴ Ebből következően, ha valakinek van saját sírkövével jelzett sírja, abba senkinek sem szabad saját halottját temetni. Ha pedig valakiknek közös sírjuk van, abba bárki temetheti halottját más akarata ellenére is. A közös temetőbe pedig bárki viheti és temetheti halottját oda, ahová akarja, vagy ahová lehet.

Ugyanaz a joga van a férfiaknak és a nőknek a templomban a padsorokat illetően. Ezeket a helyeket egyházinak nevezik, mivel a törvények tudói így határoztak. A szent dolgokhoz csatolták a püspökök, kanonokok,

plébánosok kúriájának minden vagyonát, hasonlóképpen minden egyházi célt szolgáló javadalmat.

A következők: városháza, tanácsháza, közterek, versenypályák, kövezett utcák, utak, járdák és hidak, keresztutcák, a komphajók és még a közösség a polgárok házain kívül levő minden tartózkodásra megállapított hely, ahol minden közös javat áruba bocsátanak és az ezekből származó jövedelmek is közösek. Egy polgárnak sincs a háza előtt több joga másfél lábnyi területnél, amelyre az ereszen át a tetőről hull a csapadék.

A következő helyekről van még szó: a mészárosokéről, a pékekéről, ereszénykészítőkéről, zsbíarusokéről, sarukészítőkéről, viaszarusokéről, üvegesekéről, disznóhájárosokéről, olajkereskedőkéről, takarmányárosokéről, nyereggyártókéről és ezekhez hasonlókérel.

A község minden külső helyről jövő adó, tudniillik a vadhúsárosoktól, tyúkárosoktól, halárosoktól, sajtárosoktól, élelmiszerboltosoktól, búzalisztárosoktól, szénaárosoktól, menta- és gyógynövényárosoktól. A község az adó minden községi vásárcsarnokból, például: a szűcsök, posztóművesek, gyapjúszövőök, szűrposztókészítők, vargák, szíjgyártók és egyebek ott lévő boltjaiból. Ugyanígy a község minden adó a város tornyai és árkaik után, a nedves⁵ és száraz⁶ javaknak és hasonlóaknak mérőkkel, mázsákkal és vékákkal mért mértéke szerint, tudniillik minden mérlegsúly szerint, amelyekkel az árukat mérik.

Az emberek különböző javairól

Az egyes emberek sok és különböző javakkal rendelkeznek, amelyek a tulajdonukba részben a természetjog, azaz az isteni jog alapján kerülnek, részben a polgárjog, azaz emberi jog alapján.⁷

¹ *Inst.* II. I. Bevezetés.

² *Inst.* II. I. 7. 8.

³ *Inst.* II. I. 8.

⁴ *Inst.* II. I. 9.

⁵ Például tej és bor.

⁶ Mindenféle termény és termék.

⁷ *Inst.* II. I. 11.

2. Fejezet – A javak, amelyeket a természetjog alapján szerez az ember

Először azokat a dolgokat határozzuk meg, amelyeket a természetjog alapján lehet szerezni abból következően, hogy ez a jog régebbi minden jognál, amint fentebb láttuk.¹ Ugyanis a természetjog alapján sokféle módon jutunk a testi javakhoz, amiként lejjebb nyomban ki fog derülni. Először is foglalással, azaz a vadon élő állatok elfogásával, minthogy minden vad, amelyik a földön, vízben vagy levegőben születik és nevelődik, amikor vadászat, halászat és madarászás során elfogjuk őket, nyomban a mienk, mivel azelőtt senkié sem volt, és ami senkié, az a természetes ész szerint az elfogójának jár. Mivel az első időben minden vadon élő állatot közösen birtokoltak, és minden egyes ember, ahol tudta és akarta, szabadon elfoghatta őket, továbbá az ilyen állatok szabad létük idején nincsenek senki tulajdonában és senki hasznára, ám mindenki kárára lehetnek, ezért mindenki elfoghatja őket. Nem számít az, hogy a vadakat és ragadozókat valaki a saját földjén vagy a másén ejti el. Egyébiránt a föld tulajdonosa azt, aki a földjén vadászni, horgászni, vagy madarászni akar, ha előre látja, annak megtilthatja, hogy behatoljon. És ha ezután a földjére lép, joggal bizonyul bűnösnek, mivel jogszegést és lopást követ el. Ezen állatok közül bármelyiket is fogod be, addig vélhető, hogy a tiéd, amíg a fogságodban van. Amikor azonban elhagyja azt és természetes szabadságába visszatér, akkor megszűnik a tiéd lenni, és újból az őt elfogóé lesz. Az a véleményünk, hogy a természetes szabadságot akkor nyeri vissza, amikor vagy a szemed elől eltűnt, vagy úgy van látókörödben, hogy az üldözése lehetetlen.²

¹ *Inst.* II. I. 11.

² *Inst.* II. I. 12.

3. Fejezet – A méhek természetéről és jogáról

A méhek természete a vadon élőké. Így a méhek, amelyek megtelepedtek a fádon azelőtt, hogy kaptárodba zártad volna őket, nem tekinthetők jobban a tulajdonodban levőeknek, mint a madarak, amelyek a fádon raktak fészket. És ezért, ha valaki más zárja majd be azokat, ő maga lesz a gazdájuk. A lépes mézet is, amelyet ha nem tudsz róla, hogy a méhek

a fádon készítették, bárki elviheti. Ha pedig észreveszel valakit, amint a földre behatol, teljes joggal megtilthatod, hogy bejöjjön, amiként fent elmondtuk. A méhek raja is, amelyik a kaptároból kirepült, vélheted, hogy egészen addig a tiéd, amíg látókördben van és könnyű az utolérése, különben a raj a befogóé lesz.¹

¹ *Inst.* II. I. 14. Forrásával teljesen azonos latin szöveg.

4. Fejezet – A pávákról és a galambokról (A kirepülő madarokról)

A pávák, a galambok, a vadászsólymók és az ölyvek, valamint más madarak is, amelyek szokásuk szerint el- és visszarepülnek, természetük miatt vadon élők, ugyanis a méhek is ugyanezt teszik, ebből következően kétségtelen, hogy vadon élők. Tehát ezekre a madarakra is a méhekkal kapcsolatos jog vonatkozik.¹

¹ *Inst.* II. I. 15.

5. Fejezet – A nem a házhoz tartozó, hanem a vissza-visszatérő állatokról

A szarvasokat, őzbakokat, vadkecskéket, medvéket, farkasokat és rókákat némelyek úgy tartják megszelídítve, hogy azok az erdőbe vagy más helyekre eltávoznak, majd visszatérnek, ám természetük mégis – senki nem tagadja – a vadon élőké. Ezek az állatok addig a tiéd, ameddig hozzád visszatérnek. Ha pedig a visszatérés szándékával felhagynak, megszűnnek a tied lenni, az elfogói lesznek. A visszatérés szándékával akkor hagynak fel valóban, amikor azt a szokást maguk mögött hagyják.¹ (Megjegyzés: minden állatot vadnak mondunk, amelyik nincs bezárva, és amelyik őrzi természetes szabadságát.)

¹ *Inst.* II. I. 15. 16.

6. Fejezet – A ház körüli madarakról

A tyúkoknak, ludaknak, és a ház körüli szárnyasoknak a természete nem a szabadon élőké. Ezért, ha bármi módon valami megzavarta őket és a házadon kívülre repültek és ez lehetséges, kikertültek látókörödből, mindazonáltal – bármely helyen is vannak – mindig a tiednek kell tartani őket. És aki nyereségvágyból indítatva ezeket az állatokat visszatartja, lopást követ el, amiként egyéb háziasított állat esetében is.¹

¹ *Inst.* II. I. 16.

7. Fejezet – Az elfogás által szerzett javokról

Másodsor, a javakat birtokunkba elfogás által szerezzük meg az ellenségtől úgy, hogy amikor szabad embereket háborúban elfogunk, azonnal a mi szolgátságunkba kerülnek. Mindazonáltal, ha mégis kiszabadulnak hatalmunkból és az övéikhez visszatérhetnek, a régi szabadságukat kapják vissza.¹

¹ *Inst.* II. I. 17.

8. Fejezet – Megtalálás által

Harmadsor, az újdonságul szolgáló természeti kincsek megtalálása által, mint a drágakövek, gyöngyök és a tengerből, valamint a folyókból kivettódt és a partokon talált,¹ vagy a hegyek üregeiben lévő földből kivájt értékes kövek. Mindezek a megtalálóké. Továbbá így kerülnek tulajdonunkba megtalálás által az elrejtett művészeti kincsek is. Mert azok a kincsek ugyanis, amelyeket valaki a saját birtokán talál, azok a természetjog alapján azé, aki megtalálta őket. Ha pedig idegen birtokon találta meg, akkor pedig nem az erre fordított fáradozás miatt, hanem véletlen szerzésből kifolyólag, akkor a fele a birtok tulajdonosáé, fele pedig a megtalálóké. Ha pedig az én földbérlőm találja meg a földbirtokomon a kincset, akkor az egész az enyém, és semmi sem illeti őt, hacsak nem a jó szándékom jeléül akarok neki valamit adni.²

Ha pedig valaki a hegyekben vagy mélyedésekben akár esetlegesen, akár arra fordított munkával fémet talál, és másokat megelőzve azon a helyen ki fogja bányászni, az egész az övé lesz, ha a birtok a sajátja. Ha pedig nem, akkor bármit ástott ki a földből a saját munkájával, egy részt adjon a föld tulajdonosának a földre vonatkozó szokásjogok szerint.

¹ *Inst.* II. I. 18. 20.

² *Inst.* II. I. 29.

9. Fejezet – A dolgok szerzéséről elbirtoklás által

A javak tulajdonunkba elbirtoklás által úgy kerülhetnek, ha valaki a házat, a földet, a szőlőt műveletlenül hagyja, és sem művelni nem akarja, sem nem gondoskodik annak birtokba adásáról, és ha ezért valaki birtokba veszi, a föld tüstént az elfoglalóé lesz. Önkéntes lemondással is szerezhettünk magunknak vagyont, mint amikor a királyok, fejedelmek, bírók vagy tanácsosok adományokat szórnak, azaz pénzeket és érméket vetnek a nép közé, nem ismervén, hogy közülük mennyi az azt elfogadni akaró, és mikor ez a kidobás megtörtént, a pénz tüstént átkerül annak a tulajdonába, aki azt felfedezte és magának megszerezte.

Azonban nem ez a helyzet a vagyontárgyak önkéntes átadásával kapcsolatban akkor, amikor valaki tengeri vihar vagy árvíz idején a hajó súlyának csökkentése érdekében a saját holmiját a hajóból kidobja, ezek ugyanis a tulajdonoséi maradnak, akié korábban voltak, mert ismeretes, hogy ezek a vagyontárgyak nem azon megfontolásból lettek kidobva, mintha nem akarta volna, hogy azok az övéi legyenek, hanem inkább azért, hogy elkerülje az arra a hajóra leselkedő tengeri veszélyt. Ebből az okból kifolyólag, ha ezeket a háborgó tengerbe, vagy a hullámok közé, vagy az áradó folyó habjaiba vetett, vagy hajított tárgyakat valaki akár még magában a tengerben is megtalálván, nyereszkeskedő szándékkal elviszi, lopást követ el. Ugyanaz a helyzet az elveszített tárgyak esetében is, hogyha valaki arról nem tudva saját vagyontárgyát egy szekérről, hajóról, lóról, vagy hátról vagy más vízi járműről veszti el. Ha valaki ezeket megtalálja, és nem adja vissza, hasonlóan lopást követ el. Ha javakat találsz és nem adod vissza őket, rablást követsz el.¹

Nemzés által is kerülhet tulajdonunkba vagyon, amint a szolganődnek született gyerek a tied, hasonlóképpen a juhaidtól született gondolkodás-képtelen állatok is a tied.²

¹ *Inst.* II. I. 48.

² *Inst.* II. I. 37.

10. Fejezet – Az iszap lerakódásról

(Az iszap lerakódása által)

Lerakódással is kerülhet vagyon a tulajdonunkba, azaz hozzákerüléssel és nem nyílt növekedéssel, mint például amikor valamely folyó valamit láthatatlanul a földre tesz, az a tied. Mert ez a rejtett lerakódás méltányos növekedés.¹ Ha pedig a folyó sodrása földedből egy részt elragad, és azt a szomszédod földjéhez hajtja, nyilvánvaló, hogy az a tied marad. Ha pedig hosszú időn keresztül tapad a szomszédod birtokához, és a fák, amelyeket magával vitt, arra a földre eresztenek gyökeret, attól az időtől fogva úgy számítanak, hogy a szomszéd birtokát növelték meg.²

¹ *Inst.* II. I. 20.

² *Inst.* II. I. 21.

11. Fejezet – Szaporítás által

Szaporítással számunkra keletkezett vagyonrész, mint például egy sziget, amely a tengerben nőtt – ez ritkán fordul elő –, az legyen elfoglalóié. Merthogy korábban hihetőleg senkié sem volt. A folyóban természetes körülmények között keletkezett sziget – ez gyakran fordul elő –, ha a folyó közepén van, mindazok közös tulajdona, akik a folyó mindkét partján a part mellett rendelkeznek birtokkal, a telek szélességének arányában. Ám, ha a sziget az egyik parthoz közelebb van, azoké legyen a tulajdonjoga, akik azon az oldalon rendelkeznek birtokkal.¹ Ha a folyó valamelyik partján elágazik, és később szigetté tesz egy idegen földet, az azé maradjon akié a föld volt. És ha miután a természetes medrét teljesen elhagyta, és más irányból kezd el folyni, az előbbi meder azoké legyen,

akik annak a partján birtokolnak földet minden egyes föld szélességének aránya szerint. Az újonnan kialakult meder joga olyan, amilyen magáé a folyóé, azaz köztulajdon. Ha valamely idő letelte után a folyó a korábbi mederbe visszatér, az ismét kialakult új meder azoké legyen, akik a partja mellett rendelkeznek birtokkal.² Ha pedig egy teljes földet elönt a víz, és az árvíz a birtok alakját nem változtatja meg és később a víz visszahúzódik, a birtok azé maradjon, akié korábban volt.³

¹ *Inst.* II. I. 22.

² *Inst.* II. I. 23.

³ *Inst.* II. I. 24.

12. Fejezet – Az alkotókról és az idegen alapanyagból dolgozókról (Alkotás által)

Szerezhetünk magunknak dolgokat idegen anyagokból úgy, hogyha valaki miután idegen anyagokból elkészített valamiféle terméket, ki szokás vizsgálni, hogy annak természetes megfontolás alapján ki a tulajdonosa, vajon azé-e, aki készítette, vagy inkább azé-e, akié az alapanyag volt. Mint például, ha valaki más ezüstjéből valamilyen edényt alkot, vagy idegen szőlőfürtökből, vagy olajbogyókból, vagy kalászközből bort, olajat, vagy gabonaműt készít, vagy más borából és mézéből mézesbort kever, vagy más gyögnövényeiből flastromot vagy tapaszt állít össze, vagy más gyapjújából szövetet készít, vagy más ruhaanyagjából foltozza meg a saját ruháit, vagy más deszkáiból és faléceiből ácsol hajót, vagy szekrényt, vagy lócát állít elő.¹

Bizonyos szerzők erről a kérdésről azt állítják: ha azt a terméket vissza lehet állítani az alapanyagra, akkor a termék azé látszik lenni, aki az alapanyag tulajdonosa volt, akkor az övé lesz az anyag. Ha pedig nem lehet visszaállítani, akkor az legyen a tulajdonos, aki a terméket készítette.

Mások azt mondják, hogy az anyagnak méltányosság okán a forma adja meg az értéket, azaz az alkotó a tulajdonos, és nem pedig az, akié az alapanyag volt.

Ismét mások állítják, hogy a forma van alárendelve az anyagnak, mert az anyag a lényeg, a forma pedig teljesen mellékes. Tehát, minden, ami az én vagyonomból van, az enyém, ahogy lejjebb számos helyen ki lesz fejtve.²

Ehhez a kérdéshez a megalapozottabb vélemény sérelme nélkül azt teszem hozzá: hogyha a készítő az idegen nyersanyagot jóhiszeműen vásárolja meg, és azt hitte, hogy azé, akitől vette, és azután kialakítja a formát és a terméket, akkor az egész műalkotás legyen az övé. Az eladó rossz szándéka ugyanis nem árthat a vásárló jó szándékának. Ugyanaz történik, ha valaki leszedi a szőlőfürtöket azokról a szőlőtőkéről, amelyekről azt hiszi, hogy azok az övéi, és a csalást nem ismervén fel, a szőlőfürtökből bort állít elő, akkor az egész készlet legyen az övé. Ha pedig valaki azokat a szőlőfürtöket, tudván, hogy nem az övéi, leszedi, és bort készít belőlük, akkor mind a terméket, mind az alapanyagot veszítse el a költségeivel együtt, és térítse meg az ebből keletkezett károkat. És ezzel együtt az okozott erőszakosság miatt, ne kerülhesse ki büntetés nélkül a bírói vizsgálatot.

Ha pedig valaki csak feltételezhetően tudta, hogy másé az a nyersanyag, vagy az a kert, vagy szőlőtöke, ahonnan a szőlőfürtöket leszedte, akkor a készítő az alapanyagért, vagy a fürtökért fizessen, vagy fogadjon el hasonló értékű bért munkájáért, vagy fáradozásáért, és ha ezt nem tenné meg, jogos ellene a bűnös csalás miatt bekövetkező bírói eljárás. Ugyanaz az ítélet vonatkozik az olajbogyókra, a kalászkokra és minden más fentebb mondottakra.

Ha pedig részben a saját nyersanyagából, részben nem tudatosan más tulajdonában lévő alapanyagból készít valamiféle terméket, jóhiszeműen úgy gondolván, hogy mindkét rész az övé, nem kétséges, hogy az a tulajdonos, aki a terméket készítette, mivel nemcsak saját munkáját adta hozzá, hanem ugyanannak az anyagnak egy részét is ő adta. Némely szerző szerint ez a jogszerű. Én pedig azt mondom, mint az előbbi kérdésben is, hogy senkinek sem szabad gazdagodni a másik fél vesztesége, vagy kára árán.

¹ *Inst.* II. I. 25.

² *Inst.* II. I. 25.

13. Fejezet – A festéssel szerzett javokról

(A bemártással szerzett javokról)

Befestéssel vagy bemártással is szerezhetünk magunknak vagyont, mint például, ha valaki befesti a gyapjút vagy fonalát az én bíborszínű festékemmel, és ezekből kelméket készít. Felmerül az a kérdés, vajon kié legyen a kelme, vagy azé, akié a nyersanyag, vagy azé, akié a festék.

Ezzel kapcsolatban néhány szerző azt állítja, hogy bármennyire értékesebb a bíborfesték, mint a gyapjú, mégis hozzá adott dolog alá van rendelve annak, akié a nyersanyag.

Én pedig azt mondom, amint fentebb állítottam: ha valaki tudatosan festette be, akkor veszítse el a nyersanyagot is, ha nem tudva, akkor a forma tulajdonosa fizesse meg a gyapjút, különben aljas csalás miatt indított eljárásban veszítse el az egészet, sőt ellenkezőleg, nem igazságos, hogy az igen értékes bíborfesték így alá van rendelve az olcsó alapanyagoknak, tehát azé a kelme, akié a festék.

14. Fejezet – A dolgok kölcsonös összekeveréséről

(A javak szerzése folyadékok összekeverése által)

Szerezhethünk magunknak javakat folyékony anyagok tudatos összekeverésével. Mint például, ha valaki a saját borát hasonlóval önti össze, és ezekből egy terméket kever, nem kétséges, hogy az az anyag a kettőnek a keveréke. Ugyanaz a jogeset, ha különféle alapanyagokból egy termék lesz, amint a borból és a mézből mézbor.¹ Nincs különbség, ha egy vagy különböző fajta anyagokat öntenek össze véletlenül, és azokat egymástól szétválasztani nem tudják. Ha pedig valaki az egész terméket a maga részére meg akarja őrizni, akkor a másik fél ellen a saját része mértékének megállapítása érdekében per indítására van lehetősége, és azt a bírói ítéletnek kell felbecsülnie.

¹ *Inst.* II. I. 25.

15. Fejezet – A szilárd dolgok összekeveréséről (Javak szerzéséről szilárd anyagok összekeverése által)

Szerezhethünk magunknak javakat szilárd vagy kiszárított anyagok összekeverésével, mint például ha valakik egyféle magú, vagy más fajtájú magokból álló gabonákat tudatosan összekeverik, ez a termék mindkettőjével közös lesz. Ha pedig ezek a magok szándékosan vagy véletlenül lettek összekeverve, nem látszanak közösnek, mert az egyes magok megmaradnak

eredeti állagukban és értékükben. És az bírói ítélettel lezárandó vitás eljárás, hogy ezekben az esetekben a gabona inkább közös, mint ahogy egy ember más személy nyájának birkáival összekeveredett birkanyája, vagy birkája mennyire legyen közösnek minősítve.¹

Ismertes, hogy az anyag formája nem egyszerűen változik, hanem az alább leírt okok által van alárendelve az alapanyagnak.

És tudni való, hogy valamennyi kérdésben meg kell fontolni az anyagról és a formáról, hogy melyikhez kell idomulniuk, vajon, az anyag értékesebb-e, vagy a kidolgozás, vagy fordítva. Ha az anyag a becsebb, akkor az alapanyag tulajdonosa erősebb a kidolgozás tulajdonosánál, és ellenkező esetben a forma gazdájáról mondható el mindez. És ez az igazságos, hogyha a kidolgozás nem tudatosan és csalás nélkül alakult ki, nem másképpen. Ha pedig valakinek a másik fél részére kárpótlást kell adnia, ahogy fentebb említettük, az, mivel elveszítette a teljes jogát, amelyet a vagyona fölött birtokolt, azzal a másik fél vagyonát növeli.

¹ Vö. *Inst.* II. I. 28.

16. Fejezet – Építés által

Építés által is gyarapodhatnak javaink, mint például úgy, hogyha valaki a saját földjén jó szándékkal idegen anyagot épít be azt véelve, hogy az övé, és úgy gondolja, hogy ő az épület tulajdonosa, mert minden, amit beépítenek, átszáll a birtokra, azonban az alapanyag tulajdonosa nem veszíti el azt, csak annyira, hogy ezt az alapanyagot nem adhatja el, és kiadása ügyében nem tud keresetet indítani.¹ Az eladni azt jelenti, hogy valaki követel a másiktól egy dolgot, mondván, hogy ez az övé.² A kiadás tárgyában pert indítani azt jelenti, hogy valaki a dolgot nyilvánosság, azaz bíró elé kívánja vinni, ha az övé. És ez azért történik, nehogy az épületeket szétrombolják. Ugyanis bárkinek szabad építeni, de senkinek sem szabad rombolni. Azonban az épület tulajdonosa köteles azt az alapanyagot legalább egyszerűen megfizetni. Ha pedig valaki azt az építőanyagot rosszhiszeműen, vagy erőszakkal, vagy tudatosan építi be, akkor kétszeresen fizessen, és a bírónak bírság fejében adjon elégtételt.

Ellenkező esetben, ha valaki a saját anyagából más telkén tudatosan házat épít, akkor azé legyen a ház, akié a telek.³ És az anyag gazdája veszítse

el azt. Ha pedig nem ismeri fel, hogy másnak a telkén építkezik, és a telek tulajdonosa azt a házat megkívánja, és azt állítja, hogy az övé, és nem fizeti ki az építőanyagot, sem a munka értékét, ugyanőt gonosz család kifogásánál fogva a háztól távol tudja tartani, mivel az építkező jó szándékú tulajdonosa volt a háznak.⁴

¹ *Inst.* II. I. 29.

² Romlott szöveg. A latin leírás a kiadásban vele párhuzamosan futó német fordítás alapján, amely más kéziratból készült, sem javítható.

³ *Inst.* II. I. 30.

⁴ *Inst.* II. I. 30.

17. Fejezet – A növényültetésről

Javakat szerzünk növényültetéssel is, amiként például, ha valaki más növényét ültette a saját földjébe, az övé lesz és fordítva. Az a legjobb, ha a növény esetleg mindkét földbe gyökeret ereszt. Mielőtt pedig gyökeresedése megindulna, azé marad, akié előbb volt. Attól az időtől kezdve, amikor a növény meggyökeresedik, tulajdonlásának a joga megváltozik: hogyha a szomszédodnak a fája a te földedet annyira elfoglalja, hogy abba ereszti minden gyökerét, akkor helyesen azt mondjuk, hogy az a fa a tied. Az észszerűség ugyanis nem engedi, hogy a fát másénak vélje az ember, mint akinek a földjében vannak a gyökerei. Ezért a birtok határához közel ültetett fa, ha a szomszéd földjébe is hajtott némely gyökerével, mindkét tulajdonos számára közös.¹

¹ *Inst.* II. I. 31.

18. Fejezet – Javak szerzéséről vetéssel

Javakra teszünk szert vetéssel is. A növények ugyanis, amelyek a földdel nőnek össze, azaz onnan táplálkoznak, ezzel a számíttással kerülnek a talajba. Azt lehet vélni, hogy a gabonák is, amelyeket elvetettek, azaz magvaikat földbe szórták, ugyanezen indítékkal kerültek a talajba. Azt is, aki ha épületre vágyik, más földjére építkezik, így lehet megvédeni a rossz-hiszeműség cáfolatával azon példa szerint, amelyeket fentebb mondtunk.

Így ugyanannak a kifogás emelésnek a segítségével védett lehet az is, aki más földjébe vetette a saját magjait.¹

¹ *Inst.* II. I. 32.

19. Fejezet – Az írott munkáról

(Az írott munka által)

Szerezhetünk magunknak vagyont írott munka által is úgy, hogyha valaki az én pergamenemre arany betűkkel írt egy könyvet, felvetődik a kérdés, kié legyen a könyv, az íróé, vagy az enyém. Ehhez azt fűzöm hozzá, hogy maga a könyv az enyém, mert az írás idomul a pergamenhez, mint azok a javak, amelyek a birtokon beépítésre kerülnek, és azok, amelyeket vetnek. Mégis az író kérheti azon költségek megtérítését, amelyeket jóhiszeműen ráfordított. És ha azok nem lennének neki kifizetve, gonosz család vádjával eltiltható lennék a könyvtől.¹

¹ *Inst.* II. I. 33.

20. Fejezet – Festés által

Gyarapíthatjuk vagyonunkat festés által is úgy, hogyha valaki másnak a fatáblájára valamit felfest, fölmerül a kérdés, hogy kié lesz a festett tábla. Némelyek úgy vélik, hogy a tábla alá van vetve a festménynek, mások ellenkezően látják. Nekem úgy tűnik, hogy a tábla legyen a festőé azért, mert éppen a tábla az olcsó dolog, és kevés értéke van, ellenben a festmény értékes, és mesteri mű. Tréfás volna ugyanis, hogy az értékes és mesteri alkotásnak kellene idomulnia az igen olcsó táblához. És ha az, aki festette, kéri azt a táblát a tulajdonosától, és nem fizeti ki a tábla értékét, a festő bűnös család miatti törvényes ellenvetéssel távol tartható a festménytől, és viszont. És ez jogos, ha a festő a táblát jóhiszeműen birtokolja, ha pedig nem, akkor lopás vádjával lehet ellene fellépni.¹

¹ *Inst.* II. I. 34.

21. Fejezet – A vételről és az ajándékozásról

Gyarapodhat a vagyonunk vétellel vagy ajándékozással úgy is, ha valaki nem a tulajdonostól, hanem attól, akit tulajdonosnak vélt, jó szándékkal birtokot vásárol, vagy a másnak szánt ajándékból valamennyit jogos okokból elvesz, természetes felfogás alapján az látszik jónak, hogy azok a bevételek, amelyeket ezekből felvesz, azé legyenek, aki megvásárolta művelés és gondozás céljából. Sőt, ha később a valódi tulajdonos megjelenik, és törvényesen követeli azt a földet, megtarthatja azt. Mindazonáltal az abból felvett jövedelem miatt pert nem indíthat. Ha pedig valaki a tulajdonviszonyokat ismerve birtokolja másnak a földjét, ugyanaz a jog nem engedélyezett. Így legyen arra kényszerítve, hogy visszaszolgáltassa a földdel együtt annak a haszonvételeit is, még akkor is, ha azok már elköltésre kerültek.¹

¹ *Inst.* II. I. 35.

22. Fejezet – A haszonélvezetről

(A föld haszonélvezete által)

Gyarapodhat a vagyonunk a föld haszonélvezete által is úgy, hogy például az, akit megillet a föld haszonélvezete, nem válhat a haszon tulajdonosává, ha csak nem úgy, hogy azt maga gyűjti be. És ha a haszonélvező meghal, jöllehet a beérett gyümölcsök még nem kerültek összegyűjtésre, ezek a hasznok nem illetik meg az örököseit, hanem a birtok tulajdonosát gyarapítják.¹ Majdnem ugyanezt mondjuk a bérlőkkel kapcsolatosan is.

¹ *Inst.* II. I. 36.

23. Fejezet – A háziállatok haszonélvezetéről

(A háziállatok haszonélvezete által)

A háziállatok haszonélvezete által is gyarapodhat vagyonunk. Jegyezd meg a következőket: a háziállatoknak ivadékai vannak: bárányok, kecskegidák, borjak, malacok és csikók, hasonlóan a tej, a gyapjú, a gyapjas bőr vagy a szőr, amelyek a természetjog alapján mind a haszonélvezőé.

Mindazonáltal a szolganő gyerekei nem tartoznak a haszonélvezethez, hanem a birtok egészét, tehát a birtok tulajdonosát illetik. Mert képtelenségnek tűnik ugyanis, hogy az ember haszonnak minősüljön, mivel az Isten a javak minden hasznát azért teremtette, hogy az embereknek kedvezzen.¹ És tudni való, hogyha valaki rendelkezik a háziállatok hasznával, a haszonélvezőnek az elhullott állatok helyett az ivadékokból egy másikat kell átengednie. És a tönkrement szőlők vagy fák helyett a haszonélvezőnek más szőlőtőkéket, vagy fákat kell telepítenie, továbbá helyesen kell művelnie a területet, és mintegy a jó családapa módjára kell azt használnia, máskülönben veszítse el azt.²

¹ *Inst.* II. I. 37.

² *Inst.* II. I. 38.

24. Fejezet – A javak gyarapodása ajándékozás által

Gyarapodhat a vagyonunk ajándékozás által is,¹ például úgy, hogy valamely tulajdonos barátjának, vagy szolgájának ad valamely vagyontárgyat, az a természetjog alapján azé, akinek adta. Ugyanis semmi sem egyezik meg annyira a természetes jogegyenlőséggel, hogy a saját vagyonát másra átruházni akaró tulajdonos akarata törvényesnek számítson. Sőt bármiféle nemű legyen is az a vagyontárgy, adományozható, és a tulajdonostól átengedve is elidegeníthető.

¹ *Inst.* II. I. 41.

25. Fejezet – Hitbér által

Gyarapodhat a vagyonunk hitbér és ajándékozás által, mint például úgy, hogy valakinek hitbér, vagy ajándékozás alapján, vagy hitbér és ajándékozás bármiféle más törvényes okából javakat adnak át, azok kétség nélkül átszállnak arra, akinek ilyen módon ajándékozták, attól, aki által ajándékozásra kerültek.¹

¹ *Inst.* II. I. 41.

26. Fejezet – Eladás által

(Az eladás alapján)

Gyarapíthatjuk vagyunkat a természetjog alapján eladással úgy is, hogyha valaki saját vagyontárgyát egy másik félnek készpénzért eladja, a vevő annak a vagyontárgynak nem lesz a tulajdonosa, csak akkor, amikor annak az értékét teljesen kifizeti, vagy más módon elégíti ki az eladót, tudniillik megegyezés alapján fizetett óvadékkal, vagy zálogtárgy átadásával. Ám ha az, aki eladta és már át is adta a vagyontárgyat, elfogadva a vevő biztosítékait, azt állítom, hogy a vagyontárgy tüstént a vevőé.¹ És ha idegen hitelező azokat a vagyontárgyakat le akarja foglalni a jelenlétemben, azok az övéi lesznek.

Ugyanezen megfontolásból, ha valaki üzleti ügyek intézésére szabad kezet kapott az urától, és ha ő is átad, vagy elad egy vagyontárgyat,² intézze úgy, hogy az a vagyontárgy tüstént legyen a vevő teljes jogú tulajdona.

És tudni való, hogy a dolog feletti tulajdonjog csak akaratnyilvánítással és nem pedig a tényleges átadással változik meg, mint amikor én neked valamit kölcsönadok, vagy bérbe adok, vagy letétbe helyezek nálad bizonyos dolgot és azután eladom, vagy elajándékozom neked ugyanazt a dolgot, akkor annak a tulajdonjoga téged gyarapít úgy, mintha azt neked már átadtam volna.³ Ugyanaz a szabály fordul elő, ha neked pincében tárolt bort adok el, vagy magtárban lévő termést, és azokhoz adok neked kulcsokat, akkor te tüstént ezeknek a tulajdonosaként cselekedhetsz a te teljes akaratodra és a haszon azok felhasználása általi megszerzése érdekében.⁴

Tudni való, hogy miután a dolgokat át is adták, akkor a továbbiakban azok minden kockázata a vevőé.

És ezek, az anyagi javak szerzéséről a természetjog alapján elmondottak legyenek elegendőek.

¹ *Inst.* II. I. 41.

² *Inst.* II. I. 41.

³ *Inst.* II. I. 44.

⁴ *Inst.* II. I. 45.

27. Fejezet – A test nélküli dolgokról

(A test nélküli dolgok)

Bizonyos dolgok testet öltöttek, bizonyosak pedig test nélküliek. A testet öltöttek azok, amelyek természetüknél fogva megérinthetőek, mint például az ember, a ruha, az arany, az ezüst stb.

A nem testiek azok, amelyek nem érinthetőek, miként például azok, amelyeket a jog alkalmaz, úgymint a hagyaték, a haszonélvezet, a telekhasználati jog, a lakhatási jog, a gyámság, a kegyjavadalom, a tartozás és hasonlók.

Nem áll azonban ezzel szemben, hogy a hagyatékban testet öltött vagyontárgyak is benne foglaltatnak. Mert az a termés, amelyet a birtokról gyűjtenek be, testi dolog. Hasonlóképp így van, ha valamit kötelelem alapján nekünk adnak, az többnyire testet öltött, miként az ember, a birtok és a pénz. A haszon beszedésének a joga, vagy az örökösödés joga, vagy a haszonélvezet joga, a használat joga és a kötelmi jog pedig nem testi. Ugyanebbe számítanak a mezőgazdasági és a városi ingatlanok feletti jogok, amelyeket szolgálomnak is neveznek, hasonlóképpen a visszaadás joga és az adózási jog.¹ Mindkét szolgálom pedig egyszerre személyes és birtokjogi is.

¹ Minderre lásd *Inst.* II. II. 1–3.

28. Fejezet – A paraszti birtok szolgálmairól

A paraszti birtokokra vonatkozó jogok: a határ, a gyalogút, az út és a vízvezetés.¹ Azokat a paraszti birtokokat nevezik földeknek, amelyeken nincs ház, vagy valamilyen építmény.

A határ a birtokhoz tartozó jog, amely elválasztja az egyik birtokot a másik birtoktól. A gyalogút a gyalogláshoz, a lovagláshoz és a hajtáshoz való jog. A kocsit a közlekedéshez, a lovagláshoz, a hajtáshoz és az utazáshoz való jog. A vízvezetés a víz más birtokán való átvezetésének a joga.²

Jegyezd meg, hogy a kocsitnak a szűkebb részen nyolc lábnek kell lennie, a szélesebb részen tizenhat lábnek. A gyalogútnak pedig négy lábnek. A mezsgyének pedig két lábnek kell lennie. Ámbár a méret rá van hagyva a földmérő ítéletére és a föld mennyiségére.

Másodszor jegyezd meg, hogy a gyaloglónak le kell térnie a lovas elől az útról, a lovasnak pedig a haladó kocsi elől, az üresen haladó kocsinak pedig a teherrel megrakott elől.

Ezekhez hozzátéve vannak még más, a paraszti birtokra vonatkozó jogok is, tudniillik a forrásból való vízmerítés joga, a nyájak vízhez hajtásának joga, a legeltetés joga, a mészégetés joga, a homok, az agyag, az iszap kibányászásának vagy kiásásának a joga,³ a kötörés joga és más hasonlók.

¹ *Inst.* II. III. Bevezetés.

² *Inst.* II. III. 1.

³ *Inst.* II. III. 2.

29. Fejezet – A városi telkek szolgálmairól

A városi telkekre vonatkozó jogszabályok az alábbiak: a szomszéd a szomszéd munkálkodásait ne akadályozza, hosszú és rövid gerendát vagy más faanyagot annak válaszfalába ne illesszen be, ereszcatornát annak a házára, vagy szennyvíz csatornát annak a telkére ne vezessen, ne nyisson annak az udvarára néző ablakot, ne vegye el a szomszédja elől a fényt, szemetet ne dobáljon annak a háza elé, és a telkén keresztül ne közlekedjen, ne hajtson, ne járjon át.¹

Ha pedig valaki meg akarná szerezni ezeknek valamiféle jogát, annak kéréssel, pénzzel vagy szerződéssel kell történnie, és ezenfelül írásba kell foglalni, másképpen az nem jogerős, bármilyen időre maradna is fenn.²

¹ *Inst.* II. III. 1–4.

² *Inst.* II. III. 4.

30. Fejezet – A haszonélvezetről

Ebből a fejezetből elsősorban négy dolog jegyzendő meg: az első, hogy mi a haszonélvezet, másodszor, hogy miért alapítják, harmadszor, hogyan létesül, negyedszer, hogy mikor fejeződik be.

A haszonélvezet mások tulajdona használatának és élvezetének a joga, miközben a tulajdon állagának épsége megmarad.¹

A haszonélvezet lényegében egy olyan jog, amely, miután elkezdődött, szükséges, hogy meg is szűnjön. A haszonélvezet különbözik a tulajdontól, azaz a vagyontól, amire vonatkozik, mert ha valaki végrendelettel hagy valakire haszonélvezetet, az örökösnek csupán csak tulajdonjoga van és viszont. Azonban, ha egy ember valakinek haszonélvezetet, egy másiktól tulajdonra juttathat örökül, mégis azt végrendelet nélkül nem határozhatja el és teheti meg, csak megegyezéssel és szerződéssel. Mégis, a tulajdonjogok összességében nem haszontalanok, mert a haszonélvezet bizonyított módon mindig megszüntethető, azaz véget lehet neki vetni, miután a haszonélvezet hatálya letelik és a tulajdonra kerülhet vissza. Ahogy lejjebb mindjárt kifejtésre kerül.

Továbbá a haszonélvezetet nemcsak birtokra és épületekre rendelhetnek el, hanem szolgákra, szolganőkre, igavonó állatokra és minden vagyontárgyra, kivéve a szabad tereket és azok kivételével, amelyek már használatból tönkrementek. Mert ezek a javak sem a természeti, sem a polgári törvények szerint nem foglalják magukba a haszonélvezetet, amelyek sorában van a bor, az olaj, a gabona, a ruházat és a pénz.²

Mivel azonban sohasem szállnak vissza az örökösökre, a szenátorok törvényt alkottak, hogyha egy embernek a pénz használati jogát hagyják örökül, az óvadékadással nyújtson biztosítékot az egész pénzösszeg visszaadására, ha meghal, vagy ha a város örökre száműzi. A többi dolog pedig, mint a bor és az olaj, úgy kerüljön átadásra, hogy azé legyen, akinek adták. Továbbá ezeket a fent említett dolgokat fel kell becsülni, hogyha a visszaadásra kötelezett meghal, vagy a város által kiutasításra kerül, kielégítő óvadék álljon rendelkezésre az örökös számára annyi visszaadandó pénzzel, mint amennyi értékű felbecsült vagyona volt.³

Haszonélvezet elhatározható kérésre, bérként, szolgálat, végrendelet és vétel által akár a haszonélvező haláláig, akár meghatározott időre. A haszonélvezet a haszonélvező halálával, nem pedig a tulajdon urának vagy örökösének halálával, vagy a városból való száműzetéssel, gondatlan használattal, elidegenítéssel, visszavásárlással, tönkretétellel, tűzvénnyel, földrengéssel és az ősiség által zárul és fejeződik be. Amikor pedig a haszonélvezet teljesen véget ér, akkor visszakérül a tulajdonos úrhoz, és ahogy azt tisztán bírta, teles joggal bírni fogja az egészet teljes birtoklással.

¹ *Inst.* II. IV. Bevezetés.

² *Inst.* II. IV. 2.

³ Minderre lásd *Inst.* II. IV. 2.

31. Fejezet – A használatról és a lakhatásról (A puszta használatról)

Bármilyen módon, ahogyan a haszonélvezet keletkezett és befejeződik, ugyanolyan módon jön létre és zárul a puszta használat. Mégis a puszta használat alacsonyabb jogú, mint a haszonélvezet.¹

Először is, mivel az, aki a birtok puszta használati jogával rendelkezik, arról úgy gondolják, hogy semmi mással nem rendelkezik, mint az olajos magvakkal, a zöldséggel, fűvel, szénával, szalmával és a fák mindennapi használatával. Másodszor pedig, mivel neki azon a birtokon csak úgy szabad tartózkodni, hogy sem a birtok tulajdonosának, sem azoknak, akik a mezei munkát végzik, ne legyen útjában. Harmadszor, azt a jogot, amivel rendelkezik, senkinek sem lehet eladni vagy lekötni, elajándékozni és bérbe adni vagy átengedni, de a haszonélvező mindezeket megteheti.²

¹ *Inst.* II. V. Bevezetés. 1.

² Minderre lásd *Inst.* II. V. 1.

32. Fejezet – Az épületek használatáról

Aki a házak használati jogát birtokolja, arról azt gondolják, hogy semmi mást nem birtokol, csak azt, hogy maga ott lakhat és senkinek nem adhatja bérbe, de ezt a jogot másra nem ruházhatja át, csak ritkán engedélyezett, hogy amíg ő távol van, a házba vendéget fogadjon be, aki a feleségével, gyermekeivel, szolgálóival lakna ott együtt az ő visszaérkezéséig. Továbbá az, akit a szolga alkalmazási joga megillet, az csak úgy hasznosíthatja a szolga munkáját és szolgálatát a maga érdekében, hogy neki semmilyen módon nem engedélyezett, hogy ezt a saját jogát másra átruházza.¹ Ugyanez a szokás az ígás állatok esetében is. Továbbá, ha valaki számára birkák és juhok hasznosítási joga van örökül hagyva, ugyanez sem a tejjel, sem a gyapjúval, sem a bárányokkal nem rendelkezhet, mivel azok a haszonhoz tartoznak. Mindazonáltal a juhokat a földek trágyázásához fel lehet használni.

Továbbá, ha valaki számára csak a lakhatási jog lett örökül hagyva, az nem tűnik hasznosításnak, sem haszonélvezetnek, hanem valamiféle sajátos jognak. Továbbá neki lehet abban a házban saját jogon laknia, vagy

valamilyen megbízható férfinak az ő lakhatási jogát bérbe adnia az ő jogának megromlása nélkül.²

Ezek a szolgálmakról, a haszonélvezetről, a korlátozott használatról és a lakhatásról elmondottak legyenek elegendőek. Az örökségről, a kötelezettségekről pedig a saját helyén fogok említést tenni.

¹ Minderre lásd *Inst.* II. V. 2. 3.

² *Inst.* II. V. 4.

33. Fejezet – Az elbirtoklásokról

(Az elbirtoklásról és elévülésről)

A polgári jog szerint sokféle módon szerezhethünk magunknak testes és test nélküli javakat. Azonban először azokat kell ismertetni, amely javaink elbirtoklással és elévüléssel gyarapodnak. Emellett amit meg kell jegyezni: mi az elbirtoklás, mi az elévülés, másodszer, hány fajtájuk van ezeknek, harmadszer, mi az elévülés és az elbirtoklás haszna, negyedszer hány és miféle dolgokat igényel a valódi elévülés.

Az elévülés egy bizonyos idő elteltével hatályát veszítő jog, és az ingatlan javakkal kapcsolatosan szokott előfordulni. Az elbirtoklás a tulajdonjog megszerzése a törvényben meghatározott idejű folyamatos birtoklás által, és az ingóságokkal kapcsolatosan szokott létrejönni.

Az elbirtoklásnak egy fajtája van, tudniillik a hároméves. Az elévülésnek pedig három fajtája van: az egyik a hosszú idejű, a másik a még hosszabb idejű, a harmadik pedig a leghosszabb idejű, amelyeket a következő részben mutatunk be.

Az elbirtoklásnak és az elévülésnek is hármass haszna van. Először, hogy a törvényben maguk az időszakok a meghatározottak, hogy a vagyontárgyak joga ne maradjon bizonytalanságban. Másodszer azért, mert ha azok az időszakok nem lennének meghatározottak, senki sem tudná a saját javait nyugodtan birtokolni. Harmadszer azért, mert aki a jóhiszeműen megvásárolt javakat a törvényben meghatározott időszakon keresztül teljes nyugalomban birtokolta, az később, ha valaki keresi azt a vagyontárgyat, ne tartozzék felelősséggel azért.

34. Fejezet – Az elévülésről

A valós elévülés és elbirtoklás négy feltételt igényel, amelyeket az alábbi verssorok tartalmaznak:

„Jóhiszem és jogcím, birtoklás, kell az idővel,
elvihető dolgokhoz kell még – így a valódi –
elbirtoklás: nyíltan, büntelenül, hiba nélkül.”

Megjegyzések a fenti verssorokhoz:

Igaz hit, azaz jóhiszeműség, mint például az, ha valaki jóhiszeműen vásárol valamit, azaz valamely hivatalosan ismert ingó vagy ingatlan dolgot büntől mentesen, törvényes jogcímmel attól a személytől, akiről ő azt hitte, hogy az annak a dolognak a tulajdonosa, és azt a dolgot folyamatosan birtokolta kifogásolás nélkül a törvényben meghatározott időn keresztül, azt továbbra is békében birtokolhassa, és semmilyen követelő személynek ne tartozzon válaszával.

Hivatalosan elismerten, azaz nyilvánosan vásárolt, mivel ha titokban vette volna, akkor az a dolog gyanúsnak látszana. Büntől menteset, azaz, hogy az nem lopott, sem erőszakkal elrabolt, sem rosszhiszeműen birtokolt, mivel az ilyen dolgok sohasem birtokoltathatnak el azért, mert ezt az isteni és emberi törvény megtiltotta. Mert aki másnak a dolgát adja el, vagy zálogosítja el, vagy ezt tudva eladományozza, az megvalósítja annak az ellopását. Azonban néha másképpen áll a dolog, ahogy azt lejjebb feltárjuk majd. Aki tehát ilyen vagyontárgyakat ilyen feltételek között folyamatosan, minden kifogás nélkül a törvényben meghatározott ideig jogszerűen birtokol, azt tovább is békében fogja birtokolni, és semmiféle panasztevőnek nem tartozik felelősséggel.

Jegyezd meg, hogy néha valaki idegen dolgot is másra ruházhat át a sokféle módon elkövethető lopás bűne nélkül. Először úgy, hogyha az örökös az elhalálozott által rábízott, vagy neki bérbe adott, vagy nála elhelyezett, de örököltnek vélt vagyontárgyat jóhiszeműen eladja egy vásárlónak, vagy másnak eladományozza, vagy hitbér fejében odaadja, nem kétséges, hogy az a személy, aki ezt elfogadja, jogszerűen birtokolhatja el a maga számára, mivel az a vagyontárgy nem kapcsolható össze tolvajlás bűnével. Maga az örökös nem valósított meg tolvajlást, azt a dolgot jóhiszeműen,

mintegy sajátjaként idegenítette el. Márpedig tolvajlás, a lopás bűnének tudta nélkül nem valósul meg. Mégis, az az örökös tévedésbe esik, aki így ad el. Tehát ezért ő tartozik magát, azt a dolgot, vagy azzal egyenértékű dolgot az igazi tulajdonosnak visszaadni, vagy mintegy vásárlóként azt megvásárolva sajátjaként megtartani magának.

Ugyanez a jogi helyzet, ha én azt hiszem, hogy én vagyok az örökös, jóllehet a valóságban nem vagyok az, és ugyanez történik, ha én azt hiszem, hogy valamely vagyontárgyat rám hagyományoztak, holott ez nincs így, illetőleg nem bizonyítható.

Másodszor, jegyezd meg, hogy valaki egy, a valódi tulajdonos távolléte vagy gondatlansága miatt, vagy mert utód nélkül halt meg, az üresen álló ingatlanok a birtokjogát erőszak nélkül megszerezheti. Bár ő rosszhiszeműen birtokolja, mert tudatában van annak, hogy más tulajdonos birtokát foglalta el, mégis, ha ezt a birtokot egy másik jóhiszemű elfogadónak átadja, annak szabad hosszú ideig tartó birtoklással a vagyonát gyarapítania, mivel nem lopott, vagy nem erőszakkal megszerzett birtokot fogadott el, nem helyes ugyanis egyes bírálóknak a véleménye, hogy ebben az esetben ingatlanlopás valósult meg.

Néha még a lopott, vagy erőszakkal megszerzett dolog is elbirtokolható, például akkor, ha a tulajdonos hatalma alá kerül vissza, mert azt az igazi tulajdonos megvette, vagy ha az adós másnak a vagyontárgyát zálogosítja el, akkor annak az elbirtoklása, miután az megtisztult a bűnétől, eredményes.

De ha én vásárolok egy ruhafoltozótól egy varrási munkára adott tunikát, vagy a csizmadiától csizmát, vagy a posztónyírótól neki nyírásra adott posztót, vagy valamely úr szolgájától akár mások által is rábízott árut, vajon elbirtokolhatom-e ezeket? Azt mondom, hogy igen, ha jóhiszeműen vásároltam meg azokat, azt gondolván, hogy azok azé az emberéi, aki nekem eladásra kínálta, akkor is, ha nem birtokoltam volna ezeket a törvény által meghatározott időn keresztül. Mivel, ahogy a Digestában kifejtésre kerül, nem árthat a jóhiszemű vevőnek az eladó rosszhiszeműsége. Tehát felróhatják saját maguknak azok, akik becsstelen emberekre bízzák a javukat, de a valódi tulajdonosok azoktól a becsstelen emberektől követelhetik a javaikat.

Továbbá azt mondom, hogy törvényes jogcímmel, azaz vásárlással vagy ajándékozással akár utódlással akár cserével vagy bármely más törvényes okkal lehet elbirtokolni.

Azt is mondom, hogy méltányos értékért, mert ha valaki olcsóbban vásárolt volna, mint a törvényes érték, azaz tízért vett volna valamit, amely húszat ér, az nem tartható meg, mert ott csalás és cselszövés is történhetett, amelyet senkinek sem kell védelmeznie. És hogy attól vegye meg, akit azon vagyontárgy tulajdonosának vél. Ha viszont tudatában van annak, hogy az a vagyontárgy nem azé, vagy nem azé volt, akkor az üzlet nem érvényes, hogy azt folyamatosan birtokolja. Azaz bármiféle megszakítás nélkül. A megszakítás többféle, tudniillik természetes, polgári, zsinati akták által kihirdetett, megegyezés általi, felszólítás általi, értesítés általi, értékátadás általi, végrendekezés általi, adósság elismerése általi, vagy kamatfizetés általi, a vagyontárgy birtoklása általi, oklevél egyedüli bemutatása általi. Félbeszakadhat gyermekkorúság, hatalom, méltóság, örültség miatt és azért, mert miközben én akadályoztatva vagyok, ellenlábasaim keresetet nyújtanak be.

És azt mondom, hogy birtok és idő, azaz, hogy a vásárlónak annyi időn keresztül kell birtokolnia magát a vagyontárgyat, amennyin keresztül a törvényben meghatározott. Mert a törvény meghatározza azt az időt, hogy például ha valaki három éven át birtokol egy vagyontárgyat ellentmondás nélkül, azt a továbbiakban is békében birtokolhatja. Hasonlóképp, ha valaki a polgári törvénykönyv szerint a tulajdonosok jelenlétében tíz éven keresztül birtokol egy ingatlant, vagy a tulajdonosok távollétében húsz évig, azt békében továbbra is birtokolhatja. Hasonlóképp, ha valaki egy katonai hűbérbirtokot tizenkét éven keresztül birtokol, azzal továbbra is rendelkezhet. Továbbá van kettős hűbér, tudniillik a paraszti és a katonai. Hasonlóképp, ha valaki a tulajdonjog alapján harminc éven keresztül birtokol egy dolgot, továbbra is rendelkezhet felette.

Azt mondtam rendelkezési jog. Erről jegyezd meg, hogy az összes tetet öltött, vagy tetetlen javak, jogok, és eljárások felett lehet rendelkezni. Továbbá a közvagyon, a földek mezsgyéi és végei, az árvák vagyona, a hitbérek, a családfiú vagyona, a vallási vagyontárgyak, a szabad ember és a szökevény szolga felett sohasem lehetett rendelkezni.

Továbbá a mezsgye az a műveletlen földterület, amely elvásztja a földbirtokokat egymástól. A határok vagy határkövek azok a helyek, amelyek a településeket vagy a területeket elvásztják. Az árva vagyona tulajdonképpen a serdületlen vagyonát jelenti. A családfiú vagyona tudniillik az atyai hatalom alól nem elbocsátott fiú vagyonát jelenti. A hitbérek a feleségnek hitbérként adott földbirtokok. A szent és vallási vagyontárgyak

senki által nem birtokolhatóak; tehát felettük nem lehet rendelkezni. A szabad ember felett nem lehet rendelkezni, nem tulajdonítható el semmiféle jog által vagy módon, mivel a szabadság szabad dolog. A szökevény, tudniillik a saját valódi urától megszökött szolga bármennyi időn keresztül is másnak a parancsnoksága alatt tartózkodott, eddig még mindig a saját valódi ura visszaszerezhetette őt.

35. Fejezet – Az ajándékokról és fajtáikról (Az ajándék általi vagyonszerzésről)

A polgári jog szerint a vagyongyarapítás egy másik módja az, amelyet ajándéknak mondanak.¹ Erről jegyezd meg, hogy mi az ajándék, hány fajtája van, mi miatt vehető vissza, és hogy a házastársak kölcsönösen ajándékozhatnak-e egymásnak.

Először is, az ajándék egyszerűen valaki számára tett bizonyos hozzájárulás, azaz valódi akaratból és szabadság alapján, vagy a haláltól való félelem vagy házasság miatt.

Három fajtája van: tudniillik az egyszerű, a házasság miatt és a halál okából tett. Az egyszerű ajándék semmi más okból nem történik, csak tisztán hálából, a második az, amely a fenyegető és eljövendő haláltól való félelem miatt történik, a harmadik pedig az, amely a férfi és a nő között megkötendő házasság érdekében történik.

¹ *Inst.* II. VII. 1.

36. Fejezet – Hányféle módon követelhető vissza a halál esetére tett ajándékozás?

Az egyszerű és szabad akaratból meggondolatlanul átadott ajándék nem követelhető vissza. A halál esetére tett ajándékot hatféle esetben lehet visszakövetelni. Először, ha az ajándékozó beteg volt és meggyógyult. Másodsor, ha az megbánást okozott benne. Harmadsor, ha a megajándékozott károkat és veszélyhelyzeteket okozott az ajándékozónak. Negyedszer, ha a megajándékozott hálátlan lett. Ötödször, ha a megajándékozott az ajándékot nem fogadta el. Hatodsor, ha az ajándékozó a vagyontárgyat

nem adta át a megajándékozottnak, és nem helyezte őt annak a vagyontárgynak a tulajdonába.

Azt az ajándékozást, amely a férj és feleség között a házasság fennállása alatt történt, nem lehet visszavonni, csak három esetben: a nem nyilvánosan, a kényszerből és a halál okából tett ajándék esetében. A titokban tett ajándék házasságtörés és válás esetén követelhető vissza, a kényszerből tett megbánás és rosszallás, valamint az ajándékozott vagyontárgy elidegenítése esetén követelhető vissza, harmadszor a halál miatt tett ajándék akkor tudniillik, hogyha a házastárs az ajándékozó halála előtt meghal.

Mikor maradhat meg a férj és feleség közötti ajándék?

A házasság fennállása idején a férj és feleség között tett ajándék, amelyből kifolyólag az egyik gazdagabbá, a másik szegényebbé válik, a jog szerint nem maradhat fenn, még ha eskü is társul hozzá, csak a halál erősítheti meg. Ez azt akarja kifejezni: ha az asszony ajándékozza a férjének a saját apai és anyai javait, amely által ő elszegényedik, vagy ellenkezőleg a férj az asszonyának, ez az ajándékozás nem jogerős az asszony halála előtt, még ha eskü is társul hozzá. Ugyanez a jogeset, ha a feleség visszaadja a férjének az ajándékot, mert mindkét eset a törvény által tilalmazott.

37. Fejezet – A hitberről és fajtáiról*

A harmadik ajándék tekintetében, amelyet hitbérnek hívnak, több dolgot kell megjegyezni: először, hogy mi a hitbér, másodszer, hogy milyen fajtái vannak, harmadszor, hogy mikor kell adni, negyedszer, hogy a közjog szerint mennyit és mi módon kell adni, ötödször, hogy mikor követelhető vissza, hatodszer, hogy milyen esetekben kapható, hetedszer, hogy mikor és kinek szolgáltatandó vissza, nyolcadszor, hogy a férfi tartozik-e a teljes hitbért visszaadni, kilencedszer, hogy ki kérhet hitbért, tizedszer, vajon a feleség visszaadhatja-e a hitbért, vagy lemondhat-e róla, tizenegyedszer, hogy a feleség milyen módon idegenítheti el a hitbért, tizenkettedszer, hogy vajon kötelező-e, hogy a teljes hitbér kezelésével a férj legyen megbízva, vagy kell-e tőle óvadékot követelni, tizenharmadszor, hogyha a férfi a hitbér

terhére kiadásokat csinál, vajon vissza kell-e adnia, tizennegyedszer, hogy vajon a hitbér elsőbbséget élvez-e minden más hitelezővel szemben.

* A hitbért tárgyaló fejezeteket a szakirodalom szerint vagy Monaldustól vagy Bernardo Balbi Papiensistől vette szerzőnk. A részletes forrásfeltárás a jövő feladata.

38. Fejezet – Mi a hitbér vagy ajándék?

A hitbér vagy ajándék a feleség részéről a férjének tett ajándék a házasság terheinek az elviselésére.¹

A hitbérnek három fajtája van, tudniillik az ősvagyon, a bekerült vagyon és a felbecsült vagyon.

Az ősvagyon az a hitbér vagy ajándék, amelyet az apa ad a leányának, vagy a nagyapa a leányunokájának a házasság által. Ez annak a lánynak a saját vagyona, amivel bármit megtehet,² amit csak akar, még akkor is, ha nincsenek gyermekei, hacsak nem más rendelkezés szerepelt a meg-egyezésekben, tudniillik, ha vannak gyermekek, akkor a lány a hitbér haszonélvezetét birtokolja, a tulajdonjog a gyermekeknél marad. Ha pedig a lány végrendekezés nélkül halna meg, akkor az öröklési jog elsősorban a gyermekeiére, nem pedig az atyjáé, vagy az anyjáé, vagy valamely hozzátartozójáé, akiktől eredetileg a vagyontárgyak származtak. És ezek a gyermekek teljes joggal fogják ezt a hitbért birtokolni. Tehát minden ember hallgasson, aki azt állítja, hogy a gyerekek mellett az anyának is szükséges visszatartani saját atyai örökséget.

A bekerült vagyon, az a hitbér, amely az anyától származik, vagy valamely anyai hozzátartozójától, és ezzel hasonlóképpen azt tehet, amit csak akar, hacsak nem házasság okából, vagy megegyezés alapján lett az neki adva.

A felbecsült hitbér egy meghatározott és megnevezett pénzértéke előtt, kijelölt telek.

¹ Itt a férj által a feleség számára adott hitbér említése kimaradt.

² Vö. *Budai jogkönyv* 397. sz.

39. Fejezet – Mikor kell a hitbért teljesíteni?

A férjnek akkor kell a saját felesége részére hitbért adnia, amikor ő vagy szülei kérik, vagy a házasság előtt vagy után, és bármiféle időpontban is történjék ez, neki semmiben előre nem kell döntenie. A megajándékozott feleség pedig ugyanezt tenni tartozik a férjének.

De amennyit a feleség ajándékoz a férjének, a férje a közjog alapján annyit köteles adni a feleségének és még egy harmadik résszel többet, ha csak a szerződésben vagy megegyezésben nem áll más.

40. Fejezet – A hitbért vissza lehet kérni

A feleség által adott hitbér visszakövetelhető, hogyha a férj a saját vagyonát felélte, azaz rosszul hasznosította, vagy akkor, amikor eltékozolta a gazdagságát. Ha pedig a férj ínségbe került a szerencsétlensége vagy súlyos betegsége miatt, vagy valamilyen törvényes okból kifolyólag, akkor semmiféle visszakövetelés nem járhat ezzel együtt, mivel a házastársaknak minden jót és rosszat együtt kell elszenvedniük, és mert semmi más nem választhatja őket szét, csak a halál.

A hitbér vagy ajándék pedig háromszor hoz hasznot a férjnek vagy a feleségnek, először a megkötött megállapodás alapján, másodszor a szokásjog alapján, harmadszor pedig a házasságtörés bűnéből kifolyólag.

Az atyai ősvagyont is vissza kell adni az apának, amikor a lánya végrendelet nélkül hal meg, és nincsenek gyermekei, és ugyanez van a férjének halála után is. A bekerült vagyont is vissza kell adni az anyának, vagy az ő más rokonának, akiktől az a vagyon származott, és ez legyen a férj halála után is.

41. Fejezet – A hitbér visszaadásáról

A férj a hitbér visszaadásával kapcsolatosan tartozik mindent megtenni, amire képes, mégis úgy, hogy ne nyomorogjon. Mert a törvények szerint mindazt, amit csak birtokol, el kell venni, de abban mértéktartást is kell tanúsítani, hogy ne nyomorogjon.

Hitbért pedig mindenki visszakövetelhet, aki adott, mivel azt mondják a mérvadó könyvekben, hogy aki semmit sem adott, semmit se követeljen vissza, hacsak a szerződésekből vagy a megállapodásokban más nem áll.

42. Fejezet – A hitbérbe beleszámítandó óvadékról

A feleség a saját hitbérét semmilyen okból nem érvénytelenítheti vagy mondhatja fel, csak törvényes okokból, vagy az örökös urakkal tartott megtanácskozás után. És ezt azért határozták el, hogy ilyen módon a női nemiség, vagy asszonyi gyengeség ne végződjön azok vagyonának veszélyeztetésével. Hogyha ez másként történe, az nem joghatályos.

A feleség maga pedig semmilyen esetben sem idegenítheti el a hitbérét, mivel azt ideiglenes joggal birtokolja csak, ha ezt megtenné, veszítse el.

Szabad, hogy a teljes hitbér mindenféle elidegenítéstől mentes legyen, amelyet ha átadnak annak a férjnek, akire az asszony személye van bízva és vele össze van kötve, mégis az nem ütközik akadályba, hogy a férjnek kezeseket kell adnia a haláltól való félelem miatt, hogy a törekeny asszonyi nem a saját hitbéri javai tekintetében ne váljon csalás áldozatává.

A hitbér a szokásjog szerint és szerződés alapján visszakérhető, mivel bizonyos helyeken az a szokás, hogy tüstént, miután a feleség meghalt és mikor nincsenek gyerekei, a hitbért és a nászajándékot visszakérik.

Más helyeken pedig a hitbért csak a férj halála után kérik vissza, ha az ingatlanokban van. A nászajándék pedig és minden ingó vagyontárgy, amelyet a feleség adott a férjének, nem kerül visszakövetelésre, mert azok megmaradnak a férj számára.

Más helyeken azonban szerződések jönnek létre azért, hogyha a házastársak közül bármelyik is hal meg előbb, akkor a túlélő teljes joggal megőrizheti a hitbért, az ajándékot és a nászajándékot, még akkor is, ha gyerekek vannak vagy nincsenek. És ezt szabad hitbérnek nevezik.

Más szokásjog is van, az, hogy miután az egyik házastárs meghalt, a túlélő megőrizheti a hitbért és az ajándékot a saját halála napjáig, és a nászajándékkal is azt tehet, amit csak akar, és mindkettő halála után, ha vannak gyerekek, vagy örökösök, akkor azoké lesz teljes jogon a hitbér és az ajándék. Ha nincsenek gyerekek, akkor a hitbér visszakérül a férj rokonaihoz, a hozomány pedig az asszony rokonaihoz kerül vissza.

Azokat a javakat, amelyeket a férj és feleség együtt szereztek meg, vagy kölcsönösen gyűjtöttek össze, akkor azon javak fele része a feleség rokonaihoz kerül, a másik fele része pedig a férj rokonait illeti meg.

43. Fejezet – A nászajándékról

Azok az ingóságok, amiket az asszony a hitbéren felül birtokol, mint a ruhák, az ágyneműk és az ékszerek stb., azok mind nászajándékok. Ez a szó a „para” azaz a „mellett” és a „ferna”,¹ azaz a „hozomány” szavakból van elnevezve, mint a hitbér melletti vagyontárgy.

Mindezekkel kapcsolatban jobbnak tűnik egy másik út, tudniillik, ha a feleség hal meg előbb, akkor a férj a halála napjáig megtarthatja a hitbért és a nászajándékot nem rongálva és nem elidegenítve, akár vannak gyerekek, akár nincsenek. Azzal a hitbérrel pedig, amelyet ő adott a feleségének, úgy rendelkezik, ahogyan csak akar, mivel az számára szabad vagyontárgy, hacsak a szerződések és a megegyezések másképpen nem határoztak. Ha pedig elhunyt, az ajándék a gyermekeihez kerül, ha vannak. Ha nincsenek, akkor az ajándék vagy a feleség apjához, vagy az anyjához kerül, vagy más rokonokhoz, akiktől az ajándék származott, ha azok élnek, ha nem élnek, akkor a város számára szabaddá válik.

Más szokásjog is van: ha a házastársak egyike végrendelet nélkül hal meg úgy, hogy nincsenek gyermekeik, akkor a túlélő teljes joggal tarthatja meg a hitbért, az ajándékot és a nászajándékot.

Meg kell jegyezni még, hogy minden jog, amelyet a hitbér tartalmaz, azt a nászajándék is tartalmazza.

Tudni való, hogy a hitbéres dolgokra fordított költségek többfélék, tudniillik kötelezőek, hasznosak és önkéntesek. Az első két költségrészt az örökösök tartoznak visszaadni, a harmadik költségfajta vonatkozóan pedig, ha azt valaki szórakozás okából tette, az nem jár vissza neki.

Azt is jegyezd meg, hogy az asszony a hitbérrel kapcsolatban előnyt élvez minden korábbi és későbbi hitelezővel szemben, akiknek nincsenek a házasság miatti ajándékokkal kapcsolatos kinyilvánított zálogjoguk. Sőt, a feleség a nászajándékokkal kapcsolatosan is előnyben részesül az elhallgatott, illetőleg a kinyilvánított záloggal, azaz ingatlan záloggal rendelkező hitelezőkkel szemben.

¹ Görögül femé. Farkas Csaba szíves közlése.

44. Fejezet – A végrendeletek osztályozásáról és más dolgokról, amelyek a végrendelet készítéséhez kötelezőek*

(Javak szerzése végrendelet által)

Javakat szerezhetünk a polgári jog alapján végrendelettel, illetve végrendelet hiánya miatt adódó hagyaték által.

Először is a végrendelettel kapcsolatosan a következőket kell megvizsgálni: megjegyzendő, hogy mi a végrendelet, miről kapta a nevét, hányféle fajtája van, a végrendelet elkészítéséhez, hányféle dologra van szükség, hogyan hitelesíttessenek a végrendeletek és hogyan és hányféle módon érvényteleníthetők.

Először is a végrendelet a mi utolsó szabadon és tiszta ésszel tett akaratnyilvánításunknak a törvényesen elismert kifejezése arról, hogy az örökösről szóló rendelkezéssel ki hogyan akarja, hogy halála után mi legyen.

Jegyezd meg, hogy mit jelent az a szó „a mi szabad akaratunknak”, mert ha valakit kényszerítenek erre, akkor nem érvényes a végrendelet, még ha esküvel is erősítené meg, hogy nem akarja megváltoztatni azt. És jegyezd meg: mit jelent az a szókapcsolat „egészséges szellemi állapotunknak”, mert legyen akár az ember a testi állapotát tekintve beteg is, mégis a szellemi állapotát tekintve egészséges. Jegyezd meg, mit mond az a szókapcsolat, hogy „törvényesen elismert”, azaz az örökösökről szóló törvényes rendelkezés.

Jegyezd meg, mit mond az a mondat, hogy „arról, hogy ki hogyan akarja, hogy halála után mi legyen”, azaz a teljes atyai örökséggel kapcsolatban, mert senki sem végrendelkezhet részlegesen. Jegyezd meg: mit mond a „halál után” kifejezés, mert az elhalálozás előtt senki sem formálhat jogot valamely végrendeletből kifolyólag. Jegyezd meg, mit mond az a kifejezés: „az örökösről szóló rendelkezéssel”, mivel az örökös megnevezése a lényege és alapja az egész végrendeletnek. Néhányan azt mondják, hogy valakire vonatkozó rendelkezés az a saját helyére való beiktatása, mivelhogy az örökös személye és az elhunyt személye együtt és ugyanolyan módon kerülnek felbecsülésre.

Azt mondják, hogy a végrendelet, mintegy az észnek, azaz az akaratnak a tanúságtétele, de nem bármiféle akaraté, hanem csak azé, aki az örökségről rendelkezik. És az megváltoztatható az élet végéig, még akkor is,

ha a megváltoztathatatlansággal kapcsolatban létrejött volna eskü, vagy egyezség.

A végrendeletnek két fajtája van, az egyik az, amelyet kinyilvánításnak neveznek, azaz szóban történik, a másik az, amelyik írásban, azaz oklevéllel történik.

Jegyezd meg azt is, hogy nincs különbség, hogyha egy végrendeletet fátáblára, papiruszra vagy pergamenre írnak, ha tanúkkal, azaz aláírásokkal és pecsétekkel hitelesítik.¹

* *Inst.* II. X. 12.

45. Fejezet – Mik szükségesek a végrendelet elkészítéséhez?

A végrendelet elkészítéséhez kilenc szükséges dolgot kell teljesíteni, amelyeket a következő versben jegyeztek fel:

„Mért? Ki? Kinek? Mikoron? Hányat? Mit? Hogy? Hogyan? Ennyit?”

És mindezekről sorrendben beszélni kell.

Ki készíthet végrendeletet és ki nem?

Végrendeletet minden ember készíthet tizenöt személytípus kivételével, akiket ezek a verssorok sorolnak fel:

„Nem végrendelkezhet: a fel nem serdült, szerzetes,
és a fiúgyermek, sem a tús, a halálraitélt sem,
tékozló, a bolond, az eretnek, a szolgál, az örült
bűnben elítéltek vagy a néma személy, s aki nem hall,
felségsértést elkövetők, a vakok, maguk is, mind.”

A serdületlen, azaz a tizennégy évesnél fiatalabb fiú, vagy tizenkét évesnél fiatalabb leány nem készíthet végrendeletet, mivel döntésképeségi életkorral még nem rendelkeznek, és nincsenek még örököseik, akikkel kapcsolatban a végrendeletben rendelkezni kellene.

Az egyházi ember, azaz bármely regulát követő szerzetes, aki örök fogadalmat tett, sem végrendelkezhet, mert nincs saját vagyona, ugyanis mindenét odaadja az, aki magát az Istennek ajánlja fel. A remete és más magányos életet élők pedig végrendelkezhetnek, mivel nem tettek teljes lemondó nyilatkozatot a saját vagyonukról. De a világi papok azokról a dolgokról, amelyek a saját személyüket illetik és hasonlóképpen a nem lelkészi javadalmakról önállóan is végrendelkezhetnek. Az ingatlanok között lévő egyházi javaikról pedig nem végrendelkezhetnek. Az ingó vagyonukból pedig adhatnak saját rokonaiknak és atyafiaiknak, barátaiknak, szolgálóiknak és a szegényeknek, valamint a betegeknek is, azok szükségletei szerint.

A családfiú sem végrendelkezhet sem a saját vagyonáról, sem a bekevert vagyonról, bármennyire is megengedték ezt neki a szülei. Ennek az az indoka, hogy a végrendelet a végrendelező szabad akaratából áll elő, és ezek a családfiúk mások hatalmában vannak és így tovább. Ha pedig a családfiú fiatal katonaként vagy diákként tevékenykedik, neki engedélyezett, hogy a hadi vagy tudományos szolgálatával kapcsolatos dolgokról, azaz a tábori vagy mintegy személyes holmijáról végrendeletet készítsen. Mivel ezekben hasonló jogállású a családfővel.¹ A szülők egyetértésével azonban ajándékokat tehetnek, mivel az ajándék hasonlít a szerződés természetéhez, ők pedig szabadon szerződhetnek a szülők engedélyével és így tovább.

A bármiféle gonosztett miatt halálra ítélt személy sem végrendelkezhet. Az indok, hogy aki egy életet gonosztett által elveszít, az veszítse el a saját javai feletti rendelkezési jogát is.

A tús, akit egy elfogott személy helyett adtak át, vagy tartottak fogva, nem készíthet végrendeletet, mivel fogolyként másnak a hatalma alatt van és nem rendelkezik szabad akarral.²

A tékozló, akit egy bíró eltiltott a saját javai feletti rendelkezésről, szintén nem végrendelkezhet, mivel semmiféle hatalommal nem rendelkezik a saját javai felett.³

A bolond, azaz az esztelen, azért nem készíthet végrendeletet, mert nem rendelkezik döntésképeséssel.⁴

A kételkedő, azaz a hitben kételkedő, vagy eretnek sem készíthet végrendeletet, mert minden saját vagyonuk a fejedelmek kezében van, és azt tartják, hogy azoké.

A szolga, tudniillik a saját szolga nem készíthet végrendeletet, mert minden, amit birtokol, az a saját uráé és nem az övé. Hasonlóképpen a zsidók sem, akik fejedelmek szolgái, és azt mondják, hogy azok minden vagyona a fejedelmeké.

Az őrült azért nem készíthet végrendeletet, mert hjájával van az észnek és az értelmes gondolkodásnak. Amikor pedig tiszta időszakai vannak, bármiről végrendelezhet, és azt tartásuk törvényesnek.⁵

Továbbá a gyalázkodás bűnéért elítélt sem készíthet végrendeletet, mert a becsület meggyalázójának nem jár ez a jog.

A néma, azaz, aki sohasem szólalt meg, sem készíthet végrendeletet, mert a végrendelet szóbeli formában készül, és így képtelen végrendelezni.⁶

Nemkülönben a süket, aki sohasem hallott, sem készíthet végrendeletet, mivel nem tudja,⁷ hogy miképpen rendelkezhet a javairól.⁸

Továbbá, aki felségsértést, vagy állam elleni bűncselekményt követett el, azaz az áruló, az sem készíthet végrendeletet, mert az ilyen ember testi és vagyoni büntetésbe is keveredhet.

Továbbá a vak ember, tudniillik a születésétől fogva vak ember még teljes formáságok nélküli végrendeletet sem készíthet, mivel könnyen becsapható. A megvakított azonban alkalmasint készíthet végrendeletet.⁹

¹ *Inst.* II. XII. Bevezetés.

² *Inst.* II. XII. 5.

³ *Inst.* II. XII. 2.

⁴ *Inst.* II. XII. 1.

⁵ *Inst.* II. XII. Bevezetés.

⁶ *Inst.* II. XII. 3.

⁷ Farkas Csaba szerint: mivel nem tudják elmondani neki.

⁸ *Inst.* II. XII. 3.

⁹ *Inst.* II. XII. 4.

46. Fejezet – Kik számára lehet végrendelezni és örökíteni és kiknek nem?

Végrendelezhetünk minden ember javára, szolgák és szabadok, felserdültek és serdületlenek, őrültek, némák, szegények és gazdagok, egyházi emberek és világiak stb. javára is. És nemcsak emberek, hanem szent

helyek, például templomok, monostorok javára is, de azon fentebb írott személyek kivételével, akik számára nem végrendelkezhetünk, tudniillik az eretnekeknek, hitelhagyóknak, a tiltott testületeknek, azaz a kiváltságlevelekkel nem megerősítetteknek, továbbá a törvénytelen gyermekeknek, az úrnőjükkel elkövetett házasságtöréssel vádolt szolgálknak, valamint az elítélteknek. Jegyezd meg, hogy az alábbiakat mind elítélteknek nevezik: az eretnekeket, a száműzötteket, a hitszegőket és az árulókat, a tolvajokat és a rablókat, a fosztogatókat, a bérgyilkosokat, a hamisítókat és így tovább.

Tudnivaló az is, hogy a törvény rendeli a bizonyos személyek számára való végrendelkezést, mintha azoknak a születésükből kifolyólag lenne kötelező, úgymint minden rokon, lemenők és felmenők. Az oldalágiak és az idegenek számára is az akarat szerint történjék az öröklés. Az, hogy kiket neveznek lemenőknek, felmenőknek, oldalágiaknak vagy idegeneknek, a saját helyén fog majd megmutatkozni.

47. Fejezet – Milyen javakról lehet végrendelkezni és melyekről nem?

Minden dologról lehet végrendelkezni és azokat örökül hagyni, tudniillik a testet öltötteket vagy a testetleneket, a jelenben meglévőket vagy a jövőbélieket, meghatározott időszakra vagy örökre, feltételekkel vagy egyszerűen, meghatározott vagyontárgyról, meghatározott mennyiségű vagyonnról, vagy nem meghatározottól. Továbbá átörökíthetőek az adósok felmentése, a hitelezők kifizetése, a helytelenül szerzett javak érvénytelenítése. Továbbá nemcsak vagyonnról, hanem a tennivalókról is végrendelkezni lehet illetéknéppen: „Én meghatározom vagy előírom, hogy az örökösöm ilyen és ilyen vagyontárgyat ennek és ennek eladjon, vagy elajándékozzon. Továbbá megtiltom az örökösömnak ilyen és ilyesféle dolog elidegenítését ilyen és ilyen egyháznak, vagy monostornak kifizetendő 60 librányi büntetés terhe alatt. És ehhez még jön a büntetés is azért, hogy a büntetéstől való félelem álljon ellen annak az egyéni döntésnek, hogy az egyértelmű parancsot a szükségszerűség okából nem kell megtartani.”

És hasonlóképpen a végrendelkező a teljes örökségét rábíthatja valakinek a lelkiismeretességére, hogy azokról úgy rendelkezék, ahogyan neki

átengedte és megbízta, és ez így legyen: „Legyél az én örökösöm, és kérlek téged, hogy amikor először magadra vállalod az én örökségemet, akkor azt add oda az ágyasomtól született fiainak.”

Hasonlóképp a végrendelező a végrendeletében az örököse számára meghatározhat a jog szerint meghatározott időre vagy tovább egy gondnokot, és meghatározhatja, hogy az készítsen számadást a rábízott vagyontárgyokról, vagy ne készítsen, és különösen meghatározhatja, hogy készítsen-e leltárt, vagy ne készítsen. A leltár pedig egy minden olyan dolgot magába foglaló okirat, amelyet maga a végrendelező hagyott hátra.

48. Fejezet – Miféle dolgok nem örökíthetőek?

Tudni való, hogy azokról a javakról nem lehet végrendelezni és nem örökíthetőek, amelyekkel kapcsolatban nincs kereskedelem sem, mint például a szent javak, és hasonlóképpen azok a dolgok, amelyek a természetben nem léteznek, továbbá a bitorolt jog, továbbá azok a javak, amelyeket tilos büntetés terhe mellett elidegeníteni, éppúgy az osztatlan vagyonok és a vagyonra vonatkozó jog.

49. Fejezet – Mi a végrendeleti hagyomány?

A végrendeleti hagyomány az elhunyt által hátrahagyott valamilyen ajándék, amelyért az örökösnek kezességet kell vállalnia. A „valamilyen” azt jelenti, hogy a halál alkalmából tett ajándék az élők közötti ajándékozástól eltérően létezik. Az „elhunyt által hátrahagyott” azt jelenti, hogy amíg a végrendelező él, a végrendeleti hagyományt nem birtokolhatja senki. Az „örökösnek kezességet kell vállalnia” azt jelenti, hogy miután a végrendeleti hagyomány átadásra került, a szabályosan hagyományozott az, akinek a végrendeletben valami örökül hagyatott, szükséges, hogy úgy kérje ki az örököstől a végrendeleti hagyományt, ne pedig lefoglalja önmaga szántából, másképpen veszítse el a végrendeleti hagyománnyal kapcsolatos pert. Ha pedig a hagyományozott kéri a hagyományát az örököstől és az örökös nem teljesíti azt, vagy ha a hagyományozott meghal, mielőtt az örökös átadta volna az örökséget, akkor a hagyomány átkerül

a hagyományozott örököséhez. Ha pedig a hagyományozott előbb hal meg, mint az élő végrendelező, akkor a hagyományt elveszíti, kivéve, amikor a hagyományozottnak van testvére vagy helyettese.

50. Fejezet – A jog szerint mennyi vagyronról szükséges végrendelezni? (Mennyi örökíthető?)

A törvény előírja, hogy a törvényes és természetes gyermekek számára a vagyon meghatározott mennyisége örökíthető át végrendelettel, mivel a természetjog alapján őket illeti. Ilyen módon, ha négynél kevesebben vannak, a teljes örökség egyharmad részét, ha pedig öten, vagy inkább többben, akkor az egész atyai vagyon fele részét kapják, a hátramaradó vagyonállag az atya akaratától függ. Amit kifejez a vers:

„Négynek, s még kevesebbnek harmadrész jogot adnak,
öt vagy több született örökös félrészre jogot kap,
többi vagyonrész osztja a döntését az atyának.”

Ez nem igazságtalanul van, mert ő hozta létre azokat a vagyontárgyakat, sőt ha végrendeletet nem készítőként halna meg, a saját lelke azonfelül még egy részt meg fog tartani. És jegyezd meg, a gyerekeknek a fél vagy harmadrész vagyont egymás között egyenlően kell felosztaniuk, hogy senkinek se jusson osztályrésziül igazságtalanság.

És tudni való, hogy ezekkel a végrendeleti ajándékokkal kapcsolatban a tartományok szokásjogait meg kell őriztetni. Ugyanis a különböző tartományokban különböző szokásjogok vannak.

És mert az egyik szokás az, hogy a végrendelező szelleme tekintetében egészségesen, teste tekintetében beteg emberként a saját ingóságai-val kapcsolatosan akár gyermekei akarata ellenére is rendelkezhet a saját akarata szerint, az ingatlanvagyonát pedig egyenlően osztja fel maga és a felesége, valamint a saját gyermekei között, és ez helyes szokás.

Van másik szokás, hogy az örökhagyó az összes javait úgy oszthatja fel, ahogy akarja, az egyiknek többet, a másiknak kevesebbet, egyiknek ezt, a másiknak azt, úgy mégis, hogy a törvényes gyerekeket nem zárhatja ki ok nélkül az örökségből, azaz nem foszthatja meg őket az örökségtől, illetőleg

nem mellőzheti őket. Ha pedig felnőtt fiai vannak, szükségből és tiszteletből azoknak az egyetértése támogassa őt.

Ismét más szokás, hogy azokból a dolgokból, amelyek a nagyapától vagy nagyanyától vagy az apától vagy anyától származnak, az akaratuk ellenére semmit sem lehet a gyerekek között végrendeletileg felosztani. A szerzett és más úton nyert dolgokból pedig úgy oszt, ahogy akar.

Van egy rossz jogszokás is, az, hogy az örökhagyó erőtlen testtel, ám ép ésszel, jó megfontolással és érett elhatározással nem tehet végrendeletet, ami ellentétben van minden igazságossággal, mivel a végrendelet készítésében nem az ép test számít, hanem a tiszta ész és a józan megfontolás.

51. Fejezet – Hány tanú szükséges a végrendelethez?

(Az ünnepélyes végrendeletről)

Az ünnepélyes végrendeleten, a törvény szerint hét tanúnak kell lennie, tiszteletre méltó férfiaknak, akiknek saját kezükkel, saját maguknak kell aláírniuk azt, vagy ráfüggesztik pecsétjüket a végrendeletre. Azonban egy magán-, azaz egyszerű végrendelethez 5 tanú szükséges, a kánonjog szerint csak kettő vagy három, erre tanú az Evangélium, amely azt mondja: „kettőnek vagy háromnak a száján alapszik minden szó a végrendeletben...”¹

És jegyezd meg jól, hogy ebben a részben a törvények korlátozása van. Mivel kettő vagy három tanú minden végrendeletben elegendő. Ha pedig többen vannak, annál jobb, tisztességesebb és tisztább. Egykoron elegendő volt a végrendelet hitelesítése érdekében a végrendeleten egy pecsét is, tudniillik a fejedelemé vagy a városé.

Tudnivaló az is, hogyha a rokonok pecsétjei a végrendeleten lennének, az hasznos lenne és tisztességes. Ha viszont nem, akkor idegen személyek pecsétjei is elegendőek a végrendelet megerősítéséhez.

¹2Kor 13. 1.

52. Fejezet – Ki lehet tanú a végrendeletben?

(A végrendeleti tanúkról)

Bárki lehet tanú a végrendeletben a következők kivételével: akik nem készíthetnek végrendeletet, ezekről fentebb már szó esett, és akik ebben a versikében össze vannak foglalva:

„Nem végrendelezhet a serdületlen, a szerzetes”¹
és a többi,

azonfelül ki lettek véve a nők, akik nemük gyarlósága miatt könnyedén megtörnek, és az örökösök, akiket érint, ami történni fog, azaz akik részeseülnek a hagyatékból. A végrendeletben megajándékozottak és a hitbizományosok, azaz a végrehajtók nem lehetnek tanúk, mivel a jog szerint nem tekinthetők utódoknak.

¹ Vö. a 45. fejezettel. A verset a szerző csak megkezdte, nem fejezte be.

53. Fejezet – Miért készüljenek végrendeletek?

A végrendeletek azért készülnek, hogy a végrendelező halála után ne legyenek perlekedések és viszályok az örökséggel kapcsolatban, amelyek így is annyira gyakran előfordulnak, sőt nagy ellenségeskedések és gyilkosságok járnak velük együtt. A szent helyeken is készülnek végrendeletek, a lélek üdvözülése miatt. Készülnek végrendeletek a feleségek részére a házastársak szeretete miatt, készülnek a fiúgyermek számára a természetes kötelezettség miatt, továbbá készülnek a rokonok számára a vérségi egység miatt, készülnek a szegények számára irgalmasságból, és készülnek a szolgálak számára, azok szolgálata miatt.

54. Fejezet – Hogyan kell a végrendeletnek elkészülnie?

(Az örökössé tételről)

Az örökhagyók vagy a végrendelet készítői, akár az atyák, akár az anyák legyenek, szükségeses, hogy a saját örökösüket, legyenek azok már megszületettek, akár születendő, akár utószülöttek, akár férfiak, akár nők, akár szüzek, akár házások, szabályosan nevezzék meg, vagy szabályszerűen zárják ki az örökségből, vagy szabályszerűen mellőzzék, másképpen hiába valóan fognak végrendelkezni.

55. Fejezet – Hány dolog vizsgálható meg a végrendelettel kapcsolatban?

(Az örökösökről és az örökségről)

A végrendelet ezen anyaga tekintetében tizennégy dolog vizsgálható meg: először, hogy mi az örökség, másodsor, hogy annak hány része van, harmadszor, hogy ki az örökös, negyedszer, hogy az örökösöknek milyen fajtái és különbségei vannak, ötödször, hogy mi az örökössé tétel, hatodszor, mi az örökségből kizárás, hetedszer, mi az, hogy az örökségnél mellőzni, nyolcadszor, hogy kik nevezhetők meg örökösnek és kik nem, kilencedszer, hogy mennyi időre nevezzék meg őket, tizedszer, hogy hányféle módon és hogyan neveztesse meg, tizenegyedszer, hogy hányféle módon zárható ki az örökségből, tizenkettedszer, mi az örökös helyettesítés, hány fajtája van, és hogyan történjék minden helyettesítés.

Először, az örökség minden olyan jognak az utódlása, amellyel az elhunyt a halála idején rendelkezett. Az örökségnek két fajtája, azaz felosztása van, tudniillik az ünnepélyes és az egyszerű. Az ünnepélyes felosztás a jog szerint tizenkét részre történik. Az egyszerű felosztás annyi részre történik, amennyire csak a végrendelkező akarja, így például, ha egy örökös kerül megnevezésre, akkor ő az egész örökséget fogja birtokolni. És ha többet neveznek meg névtelenül, akkor azok mindannyian egyenlő részben fogják birtokolni az örökséget. Ha pedig név szerint neveznek meg több örököst, akkor azok bármelyike a rá hagyományozott részt fogja elnyerni.

Az örökös az elhunytal egy és ugyanazon jogalany, amennyiben az elhunyt örökségébe és a tulajdonjogába való belépés már megtörtént.

Az örökösnek négy fajtája vagy különbsége van, tudniillik a leszálló ágúak, a felmenők, az oldalágiak és az idegenek. A leszálló ágúak a fiúk, a lányok, a fiú- és a lányunokák, a dédunokák és így sorban. A felmenők az atya, az anya, a nagypapa, a nagymama, a dédapa, a dédanya, és így sorban. Az oldalágiak a fiútestvér, a nőtestvér, az atyai nagybácsi és nagynéni, az anyai nagybácsi és nagynéni és azok leszármazottai. Az idegenek pedig minden olyan személy, aki a mi hatalmunknak nincs alávetve.¹

Örökössé tenni annyit jelent, hogy valaki a saját halála utáni időszakra maga számára örökösöt határoz meg, akár távollevő az illető, akár jelenlevő. Mert sokan azt mondják, örökössé tenni annyit, mint saját javak fölé tulajdonost állítani, azaz tulajdonossá tenni. Én azt mondom, hogy ez csak halál után van, mivel, amíg él a végrendelkező, nincs örökös.

Kitagadni az örökségből annyit jelent, hogy a gyermekek közül valamelyiket név szerint megnevezve, a törvény által jóváhagyott okból az örökségtől távol tartani, ilyen indoklással: „N” fiamat kitagadom az örökségből, mert halálos cselvetést készített elő ellenem egy pohár mérgezett itallal.

Mellőzni annyit jelent, hogy valakit nem említeni, azaz sem nem örökössé tenni, sem nem kitagadni az örökségből, mintegy megfélemleni róla.

Minden leszálló ágú és felmenő rokont örökössé kell tenni. Az oldalágiakat, illetve az idegeneket a végrendelkező akarata szerint teszik örökössé. Azokat pedig, akik számára nem lehet végrendelkezni, azokat örökössé sem lehet tenni, mint például a eretnekeket, a hitelhagyottakat és így tovább.

¹ Mint például a felszabadított szolgák.

56. Fejezet – Az örökössé tétel módja

Örökösöket kétféle módon neveznek meg, tudniillik közvetlen szavakkal és kibővített szavakkal, azaz burkoltakkal. Közvetlen szavakkal ilyen indoklással történik: „N” fiam legyen az én örökösöm. Kibővített szavakkal pedig így, hogy: „N” fiamat a magam számára örökösömmé teszem meg. Örökösnek egy meghatározott időponttól egy meghatározott időpontig, egy meghatározott vagyona és egy meghatározott mennyiséggel kapcsolatban tesznek meg. Örökössé tesznek egyszerűen is, vagy feltétel mellett,

tudniillik lehetségesen, mivel az örökössé tételekre, a hitbizományokra, a hagyatékokra, és a szabadságokra vonatkozó lehetetlen feltétel nem számít megtörténtnek.

57. Fejezet – A fiúk kitagadása

A szabály szerint az örökösöket tizennégyféle esetben zárják ki az örökségből: Először, ha atyjuk törvényes feleségét elcsábítják. Másodszor, ha atyjuk végrendeletét méltánytalanul akadályozzák. Harmadszor, ha árveréseken az atyjukért nem akarnak kezességet vállalni. Negyedszer, ha atyjukat érdemtelenül fogságba vetik. Ötödször, ha a tisztességgel elviselt fogságából az atyjukat nem szabadítják ki. Hatodszor, ha az atyjai javakat eltékozzolják. Hetedszer, ha az atyjuknak szükség esetén nem segítenek. Nyolcdszor, ha az atyjuk ellenében bűnös módon cselekszenek. Kilenccedszer, ha az atyjukat ok nélkül gyalázzák. Tizedszer, ha az atyjukat bántalmazzák. Tizenegyedszer, ha az atyjukat megsebesítik. Tizenkettedszer, ha az atyjuk halálán mesterkednek. Tizenharmadszor, ha a fiúk elfajzot-takká válnak, azaz színészekké, leánykereskedőkké, bohócokká, felállal-ván ezeket a mesterségeket a tisztességet felülmúlva. Ugyanez van, ha tolvajok és rablók lesznek belőlük.

58. Fejezet – A lányok kitagadása

Hasonlóképpen a lányt is kitagadhatják, amikor elfajzottá válik, tudni-illik, amikor huszonöt éves kora előtt kéjnö lesz. Ha pedig utána, akkor törvényesen veszítse el a tisztességét, de az örökségét nem. Ha pedig tizennyolc éves kora után szülei vagy gyámja, ha szülei nem élnek, akarata ellenére választ törvényes férjet magának, ne veszítse el se az örökségét, se a tisztességét. Ha pedig tizenkét éves kora után, tudniillik mindjárt tizen-három éves kora után, vagy előtte, azaz tizenegy évesen a szülői akarat nél-kül házasságot köt, akkor érdemes az atyai vagyonra, de a tisztességre nem.

És jegyezd meg, hogy minden joggal, amellyel az elsőfokú gyermekek, azaz a fiúk és a lányok rendelkeznek, ugyanazzal a joggal rendelkeznek a másodfokúak, azaz a fiú- és leányunokák is, mivel azok mind az atyák és

anyák helyére lépnek. Az új jog szerint nincs semmiféle különbség a fiú és a leány között az örökössé tételben és az örökség szétosztásában.

De mit jelent az, ha valaki egyszerűen kijelenti: „N” fiamra hagyom az összes javaimat, vajon ez végrendeletnek minősül-e? Én erre azt válaszolom, hogy nem, mivel nem az öröklési jog szerint, sem az örökössé tétel joga szerint hagyta hátra a javait. De ha valaki azt jelenti ki, hogy „N”-t az örökösömmé teszem, és összes javaimat ráhagyom, akkor ez végrendeletnek minősül, mivel azok a javak az örökössé tétel joga szerint hátrahagyottnak látszódnak.

Lehet azt is vizsgálni, hogyha valamely férfiúnak több felesége volt és mindegyiktől születtek fiai, hogyan tegye azokat örökösökké. Válaszolom, hogy az atyai javakkal kapcsolatosan az összes fiát mind egyenlő mértékben tegye örökössé, de az anyai javakkal kapcsolatosan mindegyik fia a saját anyja örökébe lépjen, eltérően attól az asszonytól, akinek több férje volt. Ha pedig a férfi és a nő a vagyont együtt hozták létre vagy vásárolták, akkor ezekkel a javakkal kapcsolatosan csak mindkettőjük gyermekeit tegyék örökössé.

Egy végrendelező a saját végrendeletével kapcsolatos rendelkezési jogát is átengedheti egy másik ember adott szavára ilyen indoklással: „H”-t örökösömmé teszem, és az ő becsületszavára teljességében átengedek neki a végrendelettel kapcsolatos minden rendelkezési jogot, de azt kívánom, hogy ez és ez számára mások előtt végrendelezzen erről.

59. Fejezet – A helyettesítésről

Ezzel kapcsolatban tudni való, hogy mi a helyettesítés, honnan származik az elnevezés, hány fajtája van és azok miben különböznek.

A helyettesítés egy másodlagos vagy feltételes örökössé tétel. A helyettesítés ugyanis magába foglalja az örökössé tételt, a példa kedvéért: „N” fiamat örökösömmé teszem meg, s ha ő nem lenne örökös, mivel a halála ebben megakadályozná, vagy mivel nem akarja átvenni az örökséget, akkor „J” legyen az örökös.

A helyettesítésről azt állítják, az egy másik alatti, vagy inkább másik utáni örökössé tétel. A helyettesítések közül egyesek burkoltak, mások közvetlenek.

A burkolt örökshelyettesítés az, ami által valaki az örökségét másnak a közvetítésével foglalja el ilyen indoklással: „N”-t örökösömmé teszem, de a hitbizomány miatt azt kívánom tőle, hogy miután az örökség átvételre került, azt tüstént adja vissza „N” fiamnak”.

A közvetlen helyettesítés az, amikor valaki az örökségét más közvetítő igénybevétele nélkül foglalja el, valahogy így: „N”-t örökösömmé teszem meg, és ha ő nem lenne örökös, mert az örökség átvétele előtt elhunyna, akkor „J” legyen az örökös. És jegyezd meg, hogy a közvetlen örökshelyettesítés négy fajtára oszlik: Van egy általánosan ismert, a másik a kiskorúsági, a harmadik a példaszerű, a negyedik a rövidített.

Az általánosan ismert örökös helyettesítés az, amely a nép bármely tagja által megtörténhet tagadó szavak által, a példa kedvéért így: „N”-t örökösömmé teszem meg, és ha ő nem lenne örökös, „J” legyen az örökös.

A kiskorúsági örökös helyettesítés az, amely a kiskorúsággal és nem a serdült kora kapcsolatos tanúsító szavakkal történik, valahogy így: „N”-t, még serdületlen fiamat örökösömmé teszem, és ha ő még a kiskorúsága idején elhunyna, akkor „J” fiammal, vagy az unokámmal helyettesítem őt.

A példaszerű örökshelyettesítés mindkét szülő által történik az épeszű, az örült vagy eszeveszett, a hatalmuk alatt élő fiúk érdekében, vagy már nem élő felnőtt korú, vagy fiatalabb korú érdekében. Ha pedig a serdületlen az örült, akkor kiskorúsági helyettesítéssel legyen gondoskodás róla, mintha kiskorú lenne, nem pedig birtokból való kibocsátással, mintha örült lenne, úgy, hogy inkább a kornak, mint az örültségnek kell segíteni. A végrendelkező köteles meghatározott személyekkel az örült fiút helyettesíteni. Mert ha az örült fiúnak vannak gyermekei, akkor elsőként azokkal kell helyettesíteni őt. Ha pedig nincsenek gyermekei, akkor az ő testvéreivel kell helyettesíteni őt. Ha pedig sem fiai, sem testvérei sincsenek, akkor azzal helyettesítse őt, akivel csak akarja, példának kedvéért: „N”-t, az örült fiamat örökösömmé teszem meg, és ha ő meghalna mielőtt épelméjű lenne, akkor „N”, az ő fia legyen az örökös, s ha pedig nincs fia, akkor „H”, az ő testvére legyen az örökös, ha pedig testvére nincs, akkor „J”-vel az atyai nagybátyjával vagy mással helyettesítem őt.

A rövidített örökshelyettesítés az, amely rövid beszéddel sokat összefoglal valahogy így: „N és J fiaimat, valamint A és M leányaimat teszem meg örökösömmé, és egymással helyettesítem őket, és ha felnőttkoruk előtt ezek mindnyájan meghalának, akkor H és G testvéreimmel

helyettesítem őket, s ha ők is meghalának, más barátaimmal és szolgálóimmal helyettesítem őket”.

Mégis minden helyettesítés különbözik abban, hogy a közönséges helyettesítés bármely végrendelező által bárki javára történik, és, akár örökös akár idegen, a kiskorúsági az egy szülő által egy szülői hatalom alatt levő serdületlen fiú javára történik. A példaszzerű a mindkét szülő által egy, a hatalmuk alatt élő örült vagy eszeveszett fiú javára történik. A rövidített pedig ezeket a teljes helyettesítéseket röviden magába foglalja.

60. Fejezet – Mikor, ki tud végrendeletet készíteni

Épeszű férfi tizennégy éves kora után, épeszű nő tizenkét éves kora után, legyenek bár a testüket tekintve betegek, mégis készíthetnek végrendeletet, sőt szüleik és rokonaik is örökíthetnek javukra, még akkor is, ha azok a születésüktől fogva nagyon egyszerű emberek.

61. Fejezet – A végrendelet végrehajtása

A végrendeletet a végrehajtó személyek egy éven belül¹ kötelesek végrehajtani, hacsak nem áll fenn egy törvény által elismert ok, ami akadályozza azt. Ha az örökösök a végrehajtók és a bíró által felszólítva sem cselekszenek, veszítsék el az örökséget, ha hagyományosok, veszítsék el a végrendeleti hagyatékat, ha kívülállók, a hanyagságukból vagy a késlekedésükből keletkezett minden kárt fizessenek meg. Ha pedig ezek a végrehajtók a hagyatékat elfecsérlik, a négyszeresét adják vissza, s ha nem lennének képesek visszaadni, akkor vagy vádolják meg őket, vagy vessék őket örökre börtönbe. Ha pedig az örökösök nem akarják felvállalni az örökség végrehajtását, sem átvenni nem akarják a szülői örökséget, akkor a megbízottaknak, a hagyományosoknak és a kincstárnak is szabad magukat belevetni az eljárásba azért, hogy az elhunyt végrendelete teljességgel végrehajthassék. És ezért annyi és oly sok rendelkezés valósuljon meg, hogy ne vesszék el a végrendelező akarata.

¹Vö. *Budai jogkönyv* 309. sz. A városokban a szokásjognak megfelelően alakították ki. Budán hat hónapban határozták meg a végrehajtás idejét.

**62. Fejezet – Azokról az örökségekről,
amelyeket végrendekezés nélkül hagytak hátra,
és először, hány módja van annak, hogy valaki
végrendelet nélkül hal meg**

(Hány módját veszik számba a végrendelet nélküli állapotnak)

Négyféle esetben mondják ki, hogy valaki végrendelet nélküli. Először, ha valaki egyáltalán nem készít végrendeletet, vagy mert nem akar, vagy azért, mert nem képes, vagy azért, mert a halál megakadályozta ebben, vagy azért, mert családfiú vagy örült, mert ezek, ha akarnának, sem készíthetnének végrendeletet.

Másodsor, ha valaki a végrendeletét nem jogszerűen készítette el, mivel az nélkülözte a szokásos formáságokat, a tanúk számát, a pecséteket és az aláírásokat.

Harmadszor, ha valaki jogszerűen készítette el a végrendeletét, és az, amit elkészített, megdőlt vagy érvénytelen lett. Megszűnt egy utószülött gyermek, vagy örökbefogadás miatt, érvénytelen lett, mivel a város a végrendelezőt száműzte, vagy egy rokoni kötelesség ellen vétővel kapcsolatos panasz által vagy a végrendelet bíró általi megsemmisítése miatt.

Negyedszer, ha azon végrendelet által egyetlen örökös sincs örökössé téve, amely rendelkezés az alapja minden végrendeletnek.

Ezen kívül tudni való, hogy minden végrendelet nélküli személy örökségei elsőként a saját örökösre szállnak. Saját örökösöknek azokat tartják, akik törvényes házasságból származnak, és akik a meghaló személy hatalma alatt állnak, mint a fiú- és lánygyermek, a fiú- és lányunoka, a fiú és lány dédunoka. Nincs különbség, hogy ezek természetes vagy adoptált vagy törvényesített gyermekei-e, mert ezek mind a saját jogukból nyerték el azt, tudniillik mint örökösök, tudniillik mint a szülők örökösei, amíg az utódlást mégis másképp és másképp.¹

¹ A fejezetre lásd *Inst.* II. XVII.

63. Fejezet – A végrendelet nélkül elhunyt személy által hátrahagyott örökségek utódlási jogairól

Miután ezek előzetesen megfogalmazásra kerültek, a végrendelet nélküli személy által hátrahagyott örökségeinek utódlási anyagához a legrövidebb időt fordítóként elérve a következő megkülönböztetést tesztem: végrendelet nélkül meghalhat akár egyházi, akár világi személy.

Ha egyházi személy, akkor, ha rendelkezik egyházát illetően szerzett javakkal, azokban senki sem léphet a helyébe, csak az egyház. Különben, ha a személyét illetően rendelkezik szerzett javakkal, például atyai vagy rokoni örökségből kifolyólag, vagy mestersége alapján vagy szolgálata által vagy munkájából, ezekben a javakban a rokonai a helyébe léphetnek, miként maga is valakinek a helyébe lépett ezekben, és értsd ezt a világi papságra. A szerzetesek pedig és minden fogadalmas személy nem léphetnek senki helyébe, és senki sem léphet a helyükbe, mivel ők fogadalmukkal a saját vagyonukról való lemondásra is kényszerítették magukat. Ha pedig kétséges, hogy az egyházi személy az egyházát illetően birtokolja-e azokat a javakat, vagy személyét illetőleg, akkor, ha plébános, szükséges előre felhasználni az egyház érdekében, hacsak nem bizonyul kedvezőtlennek, ami könnyen megtörténhet.

64. Fejezet – Az első megkülönböztetés második része, tudniillik a leszármazottak utódlásáról

Ha végrendelet nélkül hal meg egy világi ember, akkor hátrahagyja egyszerre a fiait és leányait, vagy csak a fiait, vagy csak a leányait. Mindezeket az elhunyt örökségének az utódlásához egyenlő mértékben engedik hozzá, mivel ugyanazon fokon vannak, és mivel az új jog szerint a férfi és nő között nincs semmi különbség, amennyiben az örökség utódlásával kapcsolatban van. A régi jog szerint a nő örökösök semmiféle joggal nem rendelkeznek az atyai örökséggel kapcsolatban, amíg a férfi örökösök élnek.

Ha pedig a végrendelet nélkül halni készülő csak egy fiát hagyja hátra, és egy másik fiától származó fiú- és lányunokáit, akkor mindnyájan egyaránt az örökséghez szólíttatnak, és aki a legközelebbi fokon van, nem zárja ki a távolabbit, mert nagyon igazságos, hogy a fiú- és lányunokák az apjuk

helyére lépjenek, és így hasonló megfontolásból az egy fiútól származó fiú- és lányunokák és egy fiú unokától származó fiú- és lány dédunokák is egyaránt szólíttassanak az örökséghez. Helyes, hogy a fiú- és lányunokák, valamint a fiú- és lány dédunokák a szüleik helyére lépjenek. Mert illő, hogy az örökség ne fejenként, hanem nemzedékenként kerüljön szétosztásra. Így, hogyha hátrahagyom egy élő fiamat és egy másik már halott fiamtól több fiúunokámat, ezek az unokák mindnyájan csak az örökség felét birtokolják, amelyet az apjuk birtokolt volna. És így van, ha egy fiamtól származó egy fiúunokám él, és egy másik már halott fiamtól származó kettő vagy három, akkor ez az egy unokám kapja meg a felerészt, a többiek pedig nem többet, mint amennyit az apjuk birtokolt volna, tudniillik a másik felét. És így van akkor, ha egy fiú és egy fiúunoka él, és egy másik részről egy fiú déd- vagy ükunoka, még mindig szükséges, hogy az elhunyt öröksége egyenlően osztódjék el közöttük, bármennyire is különböző fokokon álljanak az elhunyttól, mivel e későbbi nemzedék és a korábbi is mindig a saját apjuk helyét fogják birtokolni. Továbbá, ha a fiú él és az attól származó fiúunoka és dédunoka is, akkor a fiú lép az apja javaiba, miután minden más későbbi fokozat teljesen kizárásra került, mivel akkor a fiú még él, az unokák és dédunokák, mint későbbi fokozatok senkinek sem léphetnek a helyébe. Ugyanez a jogszokás, ha egy fiúunoka és az ő fiától származó fiú ükunoka él, mert a korábbi fokozat kizárja az utóbbit.

Tudni való, hogy a saját örökösök az örökség utódlásában megelőznek mindenki mást.

Az együgyű és örült gyermekek a szüleik halálakor azonnal saját örökösökké válnak saját jogukból, és nincs megkövetelve ehhez sem a gyám hatalma, sem a gondnok egyetértése, mivel az ítélőképesség hiánya nem árthat nekik.

Az utószülöttek pedig, ahogy megszülettek, tüstént örökösök lesznek, és amennyiben felsírnak és nem csodabogarak, akkor nem zárhatóak ki az örökségből, nem mellőzhetőek, mivel a kegyvesztésre semmilyen okot sem szolgáltatottak.

A kitagadás törvényes esetében a fiúgyermekek a szüleik örökségében semmiféle joggal sem rendelkeznek, mivel azt megérdemelték, sőt az ő örökösök sem léphetnek a nagyatyjuk helyére az atyjuk bűne miatt. Miután az atyjuk meghalt és a nagyatyjuk hatalma alá kerülnek, akkor végül is a nagyatyjuktól örökölhetnek.

A szülői hatalom alól felszabadult gyermekeket semmiféle jogon sem fogják szüleik örökségéhez szólítani, mivel ezekkel kapcsolatban semmiféle joggal sem rendelkeznek, és nem nevezik őket örökösöknek, mert megszűntek szülői hatalom alatt élni. Van azonban a bírótól származó két előjoguk. Az első az, hogy az emancipáció során nekik adott javakat a fiútestvéreik vagyónához csatolhatják, ha akarják, később abból ugyanakkora részt kapnak majd vissza. Második kedvezés az, hogyha testvéreik nincsenek, akkor ők is örökölhetnek szüleik vagyónából, abból kifolyólag, mivel a gyermekeik, jóllehet a szülői hatalom alól kikerültek.

Jegyezd meg: néha mégis megtörténik, hogy valaki az apja halála idején még nem annak saját örököse, de később mégis az örököse lesz, például ha valakit az ellenség még az apja életében fogságba ejt, és így ez által szolgásba vetették, mivel a szolgák nem birtokolhatnak, egy vagyonrész sem bír a szabad fiúkkal együtt Szent Pál tanúsága szerint, aki azt mondta: „Úzd el a szolgálólányt a fiával.”¹ Mindazonáltal az atya halála után a fogságból kiszabadulva és visszatérve a szabadság korábbi állapotával fog rendelkezni, és a teljes örökségbe beléphet. Ugyanez a jog hatályos az idegen földön vándorló és később visszatérő fiúgyermekekkel kapcsolatban is, és ezt feltételezi az utószülöttek joga is.

Ellenkezőleg is megtörténik, hogy valaki az elhunyt családjában él a haláleset idején, de mégsem ő lesz az örökös a halál után, miként például, ha egy atyát bűn elkövetése miatt halálra ítélték, és annak emiatt örököse sem lehet, mivel emlékét megbélyegezték, azaz a most és mindörökké tartó jóindulatú felejtésnek adták át, így az államkincstár lesz az örököse. Mégis elmondható: ha a fiú meg is szűnik örökösnek lenni, attól még nem lehet, hogy ne legyen fiú, mivel a polgári gondolkodásmód a természeti törvényeket egy bűn által sem semmisítheti meg.

Kérdezhető: ha valamely férfinak több felesége van, és mindegyikkel nemzett gyermekeket, hogyan következnek mindnyájan az örökség felosztásában? Erre csak azt válaszolhatom: az atyai javakban mindegyikük egyenlő mértékben örököl, mivel nincs közöttük különbség, és nem állnak különböző fokokon sem. Ugyanis mindegyik fiú a sajátja, és ugyanazon fokon állnak.

Ha pedig az atya megosztotta volna javait az első fiaival, akik az első feleségtől származnak, akkor azok a fiúk azonfelül az atyai javak birtoklásában vagy birtokolni akarásában semmiféle joggal nem rendelkeznek, hanem minden az utánuk következő fiúkat gyarapítja úgy, hogy az első

gyerekek az utánuk következő fiúk semmiféle javait sem örökölhetik, és fordítva sem, még ha azok végrendelet nélkül is haltak volna meg. Hanem mind a kétféle gyermek vagyona más rokonokra száll. Az anyai vagyon tekintetében pedig mindegyik a saját anyjától örököl.

Ha pedig a férfi és a nő a javakat együtt teremtették elő, szerezték meg, vagy együtt vásárolták, azokat csak mindkettőjük fiai, vagy lányai örökölhetik, mindenki más teljességgel kizárásra kerül. Az egyszerre nekik juttatott, hitbér vagy ajándékozás által hozzájuk került vagyontárgyakkal kapcsolatban pedig úgy történjék az öröklés, ahogy ez a hitbérrel és az ajándékról szóló fejezetben fentebb ismertetésre került.²

Kérdezhető az is: hogyan örökölnek kölcsönösen egymástól a saját örökösök. Erre azt válaszolhatom, hogyha például két fivér és két nővér egyszerre és osztatlanul birtokol valamely vagyont, sőt akár megosztva is, ha közülük az egyik végrendelet nélkül hal meg, akkor az, aki a túlélő, még ha nincs is gyermeke, fogja birtokolni teljes joggal azt a vagyont, azon ok következtében, mert ő annak legközelebbi rokona.

¹ Gal. 4. 30.

² Lásd a 38. fejezetet.

65. Fejezet – Az oldalági öröklésről

Ha valaki végrendelet nélkül, mindkét szülője részéről vele rokoni kapcsolatban álló fivéreket és nővéreket hátrahagyva hal meg, és akár csak ha az atyjától származó fivéreket és nővéreket hagy hátra, akkor ugyanazon apa és anya részéről vele rokoni kapcsolatban álló fivérek és nővérek megelőzik a csak egy szülő részéről rokon fivéreket és nőtestvéreket az elhunytól származó minden örökséggel kapcsolatban, bárhonnan is kerültek hozzá, vagy kerültek megszerzésre.

Ha pedig nem élnek az egy apától és anyától származó fivérek és nőtestvérek, akkor az atyai javakban, azaz azokban a javakban, amelyek atyjától kerültek az elhunythoz, azokban az atyai és anyai fivérek és nőtestvérek is örökölnek. Az anyai javakban pedig, azaz azokban a javakban, amelyek az anyjától kerültek az elhunythoz, az anyai fivérek és nőtestvérek örökölnek.

Ha pedig a végrendelet nélküli elhunyt ember fivért és nőtestvért, és egy másik fivérértől és nőtestvérértől származó fiakat vagy unokákat és így tovább hagy hátra, akkor azok mindnyájan egyenlő részt örökölnek. Mivel az a méltányos, hogy mindenki a saját szülőjének a helyén örököljön. Ha pedig egy fivére él, és ugyanattól a fivérértől egy fiú vagy fiúnoka is létezik, akkor az atya minden tőle származó utódát megelőzi az öröklésben, és azokat teljességgel kizárja, mivel az elhunytnak ő a közelebbi rokona, sőt amíg ő él, addig a tőle származó utódok semmiképpen sem válthatják fel őt.

Amikor nincsenek fivérek és nőtestvérek, és azoktól származó utódok, akkor a szokásjog szerint az atyai nagybácsi és nagynéni, vagy az anyai nagybácsi és nagynéni váltják fel őket minden, az elhunyt által hátrahagyott vagyon tekintetében. És ha azok sem élnek, akkor azoknak a fiai illetve fiú-és leányunokái és így sorban, örökölnek a saját szüleik helyén.

És tudni való, hogy a birodalmi jog szerint, hogyha az elhunytnek él egy, az apjától vagy az anyjától származó fivére vagy nővére, akkor számukra egyenlő mértékben nyílik meg az elhunyt örökségének utódlása, és ez méltányosnak bizonyul, mert mindegyik egyenlő rokoni fokon van az elhunyttól, és mivel az elhunytnek a vagyonrészei esetleg azoknak a szüleitől, és nem másoktól kerültek az elhalálozotthoz. Sőt a joggal sincs összhangban, hogy az atyai nagybácsik és nagynénik, illetve az anyai nagybácsik és nagynénik az elhunyt szüleit megelőzzék az utódlásban, vagy kizárják őket. Először, mivel azoknak a javaikból semmi sem került az elhunythoz, másodszor, mivel a rokonsági fok tekintetében távolabb állnak az elhunyttól, mint annak a szülei.

66. Fejezet – A felmenők örökségéről

Ha a végrendelet nélkül elhalt személy vagy csak az atyját és vagy csak az anyját hagyta hátra, vagy mindkettőt a saját fivéreivel és nőtestvéreivel együtt, akkor azok egyenlő mértékben kerülnek szőlítésra az elhunyt örökségének utódlásánál, mivel az elhunyttól ugyanazon rokonsági fokon állnak.

Amikor sem fivérek, sem nőtestvérek, sem azok leszármazottai nem élnek, akkor az atyjuk, az anyjuk nyernek bebocsátást az elhunyt fiúk örökségébe a nagypapa, a nagymama és más felmenők kizárásával, mivel illő, hogyha nincsenek leszármazottak és oldalágiak, akkor az örökségek a családalapítók között fejenként legyenek szétosztva.

Vers

„Felbomlott születési időrendet követ ősbib.”

Ha pedig sem az atya sem az anya nem élnek, akkor a legközelebbi rokonsági fokon álló, akár apai, akár anyai más felmenők jutnak az örökséghez úgy, hogy az apaiaknak egy felerész, az anyaiaknak egy másik felerész hagyományozódjon, még ha azoknak a száma eltérő is lenne, amennyiben azonos rokonsági fokon találkoznának össze. Egyébként, aki az elhunythoz közelebb van, akár apai, akár anyai ágon, az kerül elfogadásra. Azt mondják a közelebbinek, aki között és az elhunyt között semmi más közbülső személy nincs.

67. Fejezet – Az asszonyok örökösödéséről

Amikor a felmenőknek, a leszálló ágiaknak és az oldalágiaknak sincs törvényes utóda, akkor az általa szerzett javak használati joga tekintetében a feleség lép a végrendelet nélkül elhunyt férj helyébe, a tulajdonjog a kincstárra száll.

A férj és feleség által közösen, akár munkával, akár elnyeréssel, akár vásárlással szerzett javakkal kapcsolatosan, ha gyerekek nem élnek, miután a férj is végrendelet nélkül halt meg, a feleség saját akarata szerint rendelkezik.

Amikor gyerekek és a törvényes feleség is léteznek, akkor ők egyenlő részben örökölnék.¹

A szokásjog pedig azt tartja, hogy a feleséget csak az illeti meg, hogy azon vagyontárgyaknak csak a használati jogát birtokolja nem pedig a tulajdonjogát, ami azért nekem erősen értelmetlennek látszik, mivel semmiféle örökös nem létezik az elhunyt részéről, hacsak nem a kincstár, amely mégis semmiféle joggal nem látszik rendelkezni azokkal kapcsolatban abból kifolyólag, hogy azokat a vagyontárgyakat a férj és a feleség együtt, a saját nagy fáradozásukkal szerezték meg. Ebből kifolyólag, mivel a férj és a feleség azokat a vagyontárgyakat osztatlanul birtokolják, azok osztatlan vagyontárgyként háramlanak át egyikről a másikra. Mert igazságos, hogyha a férj nem hagy hátra igazi örökösöket, akkor a feleség a vagyon fele részéről úgy rendelkezzen, ahogy akar, és a másik felének a használati jogával

az élete végéig rendelkezzen, miközben a vagyontárgyak tulajdonjoga az örökösök számára sértetlenül megőrzésre kerül.

¹ *Budai jogkönyv* 313. sz.

68. Fejezet – A kincstár örökléséről

(Mikor örököl a kincstár?)

Ha a feleség és minden törvényes örökös hiányzik, akkor a kincstár örököl, amely a világ minden vagyonának a végső örököse. A császár azért fogad el anyyi és akkora örökséget, nehogy a végrendelet nélkül elhaltak örökségei a vérrokonság vonalán kívül álló idegenek kezébe kerülhessenek.

69. Fejezet – A sógorságról

Jóllehet a sógorságból keletkezik egy bizonyos, a párosodásból származó hozzátartozói viszony, mégis, a sógorok semmiféle vagyontárggyal kapcsolatban sem lépnek a végrendelet nélkül elhalt személy helyére, azért, mert a végrendelet nélkül elhalt személynek nem a vérrokonai.

Mert minden utódlás a vérrokonságból ered, kivéve a törvénytelenül születetteket, mint a fattyúkat, akik ámbár a végrendelet nélkül elhalt személlyel vérrokonságban állnak, sőt azoknak igazából a fiai, mégis az állam szokásjoga szerint semmit sem örökölnek. Sőt ha törvényesítettek lettek is, addig, amíg törvényes örökösök léteznek, semmit sem örökölnek abból kifolyólag, hogy nem számítanak örökösöknek.

A törvényes, de nem természetes fiúk, azaz az örökbe fogadottak örökségéről itt nem ejtenék szót, mert az a mi országunk, sem a városunk szokásjoga szerint nincs.

70. Fejezet – A sógorságról, tudniillik az anyai rokonságról (A sógorsági hovatartozókról)*

Fentebb a vérrokonságból eredő hozzátartozói viszony került áttekintésre, most pedig át kell nézni a rokonságból eredő hozzátartozói viszonyt. Hasonlóképpen jegyezd meg, mi az anyai vérrokonság, mi az atyafiság, mi a rokonsági fok, mi a vérvonal, hogyan alakítható ki a családfa, és egy kicsit azokról a szabályokról, amelyeken keresztül felismerhető a rokonsági fok.

Az anyai rokonok az egy anyától származóak, az atyiaiak pedig az egy atyától származóak. De ma már az örökösödés tekintetében semmiféle különbségtétel nincs közöttük, miként a férfiak és nők között sincs. Sőt ugyanaz a jog, amelyik az egyikre vonatkozik, vonatkozik a többire is.

A rokonsági fok a személyek egymástól való távolságtartása, amely alapján ismeretessé válik, hogy egymás között két személy az atyafiság vagy az anyai rokonság mekkora távolságában tér el. Azt mondják: a rokonsági fokok a lépcsőfokok, amelyeken járunk, hasonlóságára vannak, felmegyünk és lemegyünk, a legközelebbiről a legközelebbire.

A vérvonal az ugyanazon őstől leszármazó személyeknek a fokokat összekapcsoló és a számokat megkülönböztető gyűjteménye.

A vérrokonság fája² a következőképpen alakítható ki: először egy üres cella fölött elhelyezésre kerülnek a felmenők, majd alant a leszármazottak, végül oldalt az oldalágiak. Hasonlóképpen jegyezd meg, hogy a cella azért marad üres, mivel nem rendelkezhet saját névvel, bár más cellácskák közvetlenül vesznek fel nevet, azon cellák kivételével, amelyek nemzetségnévről lettek elnevezve. Mert hogyan tudnám a cellát elnevezni, mint mondjuk az atya fiáról vagy lányáról, a testvér testvéréről és így egyesével.

Mivel azonban az igazságot inkább a szemmel érzékelt bizonyosság, mint a fülelkel érzékelt bizonyosság vési be az emberek lelkébe, ezért a rövidség érdekében a fokozatok legteljesebb elméletét akarom beleírni ebbe a könyvbe, hogy azt a fiatalok látható bizonyosságként tanulják meg.³ Először is jegyezd meg, hogy az emberszaporítás által személyhez kötött személy mindig fokozatot jelent. Tehát a közöttük levő rokonsági fokozat kinyomozása érdekében fogadd el ezt az oktató szabályt: Ahány személy van, akikkel kapcsolatban folyik a vizsgálódás, beleszámítva a közbülsőket, egyet kivéve, annyi fokozat van közöttük. Ha tehát tudni akarod, hogy mennyire van távol az ükapja Petruciuától, akkor öt személy van, miután

mindkettő, valamint a közbülső személyek is beszámításra kerültek, egyet vonj le, és négy fokozat fog létrejönni. Ugyanazt mondom Petruciustól, magától az ükunokájáig is, mivel az olyan mértékben lesz, hogy találj öt személyt, és miután egy levonásra került, úgy négy fokozat fog létrejönni. Ha azt akarod tudni, hogy milyen távolságra van Petrucius ükapja Petrucius ükunokájától, találván kilenc személyt Petrucius is beleértve, és így nyolc fokozat lesz. És ismerd meg azt is, hogy Petrucius nem rendelkezik teljes saját beszámítással a családfán, mivel bármelyik embernek két szülője van, négy nagyszülője, nyolc dédszüloje, tizenhat ükszüloje, és így a felmenők mindig megduplázódnak, és így lehetetlen annyi személyt ugyanazon családfán feljegyezni.

* A fejezetet vö. *Inst.* III. VI.

² Családfa

³ Szinte szó szerinti átvétel az *Inst.* III. VI-ból.

71. Fejezet – A javak birtokbavételéről

Hasonlóképpen tudni való, hogy mi a javak birtokbavétele, másodsor, hányféle öröklés van, harmadsor, hogy miért foglalkozik annyi örökösödéssel a Fenséges Császár, negyedsor, hogy mikor kell kérelmezni a javak birtokbavételét, ötödször, hogy milyen módon kell kérelmezni a javak birtokbavételét.

Először is a javak birtokbavétele az atyai vagyon kérelmezésének, folytatásának és megtartásának a joga, miután meghalt az, akié a birtok volt.

Az örökösödésnek hat fokozata van a birtokbavétellel kapcsolatban. Először, az elhunyt saját örököseit és gyermekeit, vagy ha vannak, vérokonyait, az egy anyától való gyermekeit és az utószülötteket fogadják be az örökösödési eljárásba. Másodsor a törvényes, örökbe fogadott, és a szülő hatalom alól elbocsátott gyerekeket engedik be. Harmadsor a felmenőket. Negyedsor az oldalágiakat. Ötödször a feleség férjét engedik be és viszont. Hatodsor a kincstár kerül befogadásra.

A Fenséges Császár azért fogad el annyi és oly sokféle utódlást, hogy senki se halhasson meg örökös nélkül.

Mind a természetes, mind az örökbefogadott gyermekek, valamint a szülők számára a bíró egy évet, a többieknek száz napot ad a javak

birtokbavételének kérelmezésére. Ha ezen a határidőn belül valaki a hagyatéki birtokot nem kérelmezi, annak lehetősége az ugyanazon rokonsági fokon álló személyekre száll át, s ha ugyanazon rokonsági fokon senki sincs, akkor a bíró a hagyatéki rendelet alapján a javak birtokbavételét a társak¹ hátralevő rokonainak ajánlja fel, és ez akkor is így van, ha nem lenne olyan, aki ebből a sorból elől van. És ezt az időt azért határozta meg a bíró, nehogy a hitelezők keresetei túlságosan érvényesüljenek, és így ne legyen könnyű, hogy valaki a javak birtokába belekerüljön. Ha pedig valaki a javak neki felajánlott birtokbavételét visszautasítja, akkor a javak birtokbavételének határidejét nem várják ki, hanem a többi örököst azonnal beengedik a birtokbavételi eljárásba.

És tudni való, hogyha valaki ezen fentebb említett időn belül a bíró előtt bármilyen módon kérelmezi a javak birtokbavételét, azonnal helyt kell adni a kérelmének. A bíró a javak birtokbavételét más személyeknek is átengedheti a felek jogainak sérelme nélkül. A hitelező is birtokba veheti ezeket a javakat és ezek felett rendelkezhet is, ahogy neki hasznosnak és jónak látszik.

És ezek az elmondottak legyenek elegendőek most mind a végrendelet szerint, mind a végrendelet nélkül átvehető örökségek utódlásával kapcsolatban.

¹ Feltehetően házastársak.

72. Fejezet – A közös javak felosztásáról

Jegyezd meg itt, hogy hányféle és miféle javakat hívnak közös javaknak és feloszthatóknak, másodsor, hogy miféle közös javak nem oszthatók fel, harmadszor, hogy ki oszthatja fel a közös javakat.

Az elsővel kapcsolatban: a vagyontárgyakat háromféle esetben nevezik közöseknek, először, a végrendeletből származókat, másodsor, a végrendelet hiánya következtében örökölteket, harmadszor, a társulásból származókat. Közös javak végrendeletből akkor származnak, amikor egy vagyontárgy örökségül egyszerre és kölcsönösen több személyre hagyományozódik. A végrendelet hiánya következtében kialakult közös javak azok a közös javak, amelyeket valaki végrendelet készítése nélkül elhunyván hagy az örökösre. A társulásból származó közös javak azok, amikor saját

vagyonaitak többen egyszerre összerakják hasznot és kárt egyaránt elfogadni akaró személyekként. És azok, ahogy a vagyonukat önmaguk által összerakták, úgy önmaguk által szét is oszthatják, ahogy csak akarják, csak akkor nem, ha valaki közülük elhalálozik, akkor a hozzá legközelebb levő személy lép a helyébe a felosztásban.

A feloszthatatlan közös javak az adósságok, az atyai fegyverek, a temetkezési hely és a saját szolga.

A közös javakat érett korban levő személyek oszthatják fel egymás között sorsolással vagy választással vagy kinyilatkoztatással, hacsak nem akarnak tiszteletből vagy nagyobb hírnév miatt rokonokat vagy családon kívülieket érvényesnek elismerni. A nem felnőtt korúak pedig a felosztásnak semmiféle önmaguk általi vagy mások közreműködésével történő jogaival nem rendelkeznek, hacsak a szükségesség nem ezt kívánja, mint például ha egy ezek közül már megtartotta eljegyzését, vagy ha egy ezek közül is eltékozolója lenne a vagyonnak, akkor csupán a haszonélvezetet oszthatná fel, és nem a tulajdonosi jogokat. Ha pedig valamely személyek közös vagyont birtoklók lennének, érett korúak és serdületlenek, akkor a consulok azokat a szerzett dolgokat család nélkül, sorshúzással, illetve kiválasztott szakértők véleménye alapján letétbe helyezhetik, és közülük mindenkinek osztálylevelet adhatnak ki.

73. Fejezet – A javak elidegenítéséről

Ezen a ponton jegyezd meg, hogy mi az elidegenítés, miféle vagyontárgyak idegeníthetők el és melyek nem, miféle okokból idegeníthetőek el a javak, és mi a büntetése a meggondolatlanul és könnyelműen végrehajtott elidegenítéseknek.

Az elidegenítés bármilyen cselekmény, amely által a vagyontárgy feletti tulajdonjog átadásra kerül úgymint az eladás, a kötelelem, az ajándékozás, a csere és az öröklés.

Továbbá minden vagyonrész elidegeníthető a később felsoroltakon kívül.

Serdületlen személy egyetlen vagyonrészét sem szabad és nem lehet elidegeníteni, kivéve, ha törvényes ok forog fenn. Serdületlen személy javai négyfélék, tudniillik az ingatlanok, mint például az örökség, az ingóságok, amelyek megőrzéssel nem mennek tönkre, mint az arany, az ezüst és a réz, valamint hasonlóképpen az ilyen felszerelések, harmadszor, azok

az ingóságok, amelyek hosszú időtartam alatt sem mennek tönkre, nevedszer azok az ingóságok, amelyek rövid idő alatt is semmissé lehetnek, úgymint a ruhák, az állatok, a gyümölcsök és hasonlóak.

Továbbá a családfiú számára megtiltott az atyai vagyon elidegenítése az atya tudta és beleegyezése nélkül, mivel azzal kapcsolatban semmiféle joggal nem rendelkezik, amíg az atya él. Ennek megfelelően az atyjuk sem idegenítheti el a fiainak azon vagyontárgyait, amelyek hozzájuk az anyjuktól vagy a rokonaiktól kerültek, mivel azokkal kapcsolatban ő sem rendelkezik semmiféle joggal a tulajdont illetően. Hasonlóképpen az atya azokat a vagyonrészeket sem idegenítheti el, amelyeket a fiai szorgalmukkal, fáradozásukkal, szolgálatukkal, szakértelmükkel vagy gyakorlottságukkal szereztek.

Továbbá a hitbérbirtok elidegenítése is tiltott, csak akkor lehet, ha törvényes ok áll fenn. A hitbérbirtok pedig a feleségnek hozományba adott vagyonrész. Szintén tiltott a hitbér visszaadása, visszautasítása és elidegenítése.

Hasonlóképp tiltott a férj és feleség közötti olyan ajándékozás, amely miatt az egyik fél gazdagodik, a másik elszegényedik. Ha pedig az adomány egyenlőnek tartott, azaz egyenértékű, akkor az tartósan meg fog maradni.

Továbbá tiltott annak a vagyonrésznek az elidegenítése, amelynek elidegenítését a végrendelező a végrendeletében megtiltotta.

Nemkülönböztetve tiltott a vitatott vagyonrész tudatos elidegenítése. Vitatott vagyonrész az, amelynek tulajdonjogával kapcsolatban per alakult ki a keresetet benyújtó és a tulajdonos között.

Hasonlóképp tiltott az idegen vagyon elidegenítése annak egyetértése nélkül, aké az. Továbbá a hitelezőnek megtiltott dolog a zálog más számára lekötése vagy eladása abból kifolyólag, hogy senki sem adhat át több jogot a másoknak, mint amennyivel maga is rendelkezik. Maga a hitelező nem rendelkezik azzal a joggal, hogy saját zálogát eladja a törvény által meghatározott idő lejárta előtt, csak ha a szerződésben más rendelkezés van.

Szintén tiltott dolog a község javainak az elidegenítése, azaz a közvagyonnak, a kocsiutaknak, a kövezett utaknak, amelyekről fentebb szó esett.

Négy ok miatt az elidegenítésre tiltott dolgok is elidegeníthetőek, tudniillik a szükségesség, hátrány, hasznosság és kegyesség okából.

A csalárdul és gonoszságból végrehajtott elidegenítés büntetése néha a megbélyegzés, néha abból a hivatalból való elbocsátás, amelyben az elkövető

van, néha az eredeti állapot teljes visszaállítása, néha pedig az élethosszig tartó bebörtönzés.

**74. Fejezet – A jogból következő
oltalmakról és kifogásokról, valamint
a törvények és a jog által adott engedélyekről
és kedvezményekről**
(A kedvezményekről)

A törvények által biztosított védelmek, kifogások és kedvezmények bizonyos része gyűlöletesség, bizonyos része tetszetőssé válik. Ebből következően megtörténik, hogy azok a személyek, akiknek az érdekében, vagy mentségére kerültek bevezetésre, ezek által kapnak támogatást, hogy ne legyenek akadályozva a javak azon kötelmei által, amelyeket szereztek, hanem bármennyire is szabályszerűen hagyományozódott, ezekről szabad lemondani azoknak, akiknek az érdekében vezették be őket. Néha a védelmek, a kifogások és a kedvezmények olyanok, amelyekről nem lehet lemondani, s ha mégis lemondás történik, a lemondás nem akadály, hogy maguk a kedvezmények és a kifogások ellenvetésként felhozathassanak. Mindazonáltal, van néhány olyan kedvezmény és kifogás, amelyek lemondhatóak, és ha a megtett lemondás fennáll, azokat a személyeket, akiket a lemondás előtt maguk a kedvezmények segítettek, a lemondás után már nem segítik. Olyan más kedvezmények is vannak, amelyek bizonyos szempontból lemondhatóak, bizonyos szempontból nem. Tehát egyenként kell megvizsgálni őket, először azokat, amelyek nem mondhatók le.

A *senatusconsultum Macedonianum*¹ kedvezménye arra a családfőúra vonatkozik, aki az atyja beleegyezése nélkül pénzt fogad el, és nemcsak azon idő alatt, amíg atyja hatalma alatt állt, hanem azután is, miután saját jogúvá vált. Ez vonatkozik a családfió örökösére is és annak a kezésére is. Ezen kedvezményről nem lehet lemondani, mivel ez az uzsorások gyűlöletéhez vezet.

A birtokba visszahelyezés kedvezménye a fiatalabbakra vonatkozik a fiatalkor egész ideje alatt, s miután az véget ért, további négy éven át folyamatosan, ha a fiatal korukban a könnyelműségük, vagy az ellenfelek fortélyossága miatt rászedték őket. Ez a kedvezmény sem visszautasítható, mivel ha valamely fiatal lemondana róla, saját maga által lenne becsapva.

Az a kedvezmény, amelyik akkor játszik szerepet, mihelyt valakit megvádolnak, ha nem tud jobban gondoskodni, csak amennyire képes, abból a megfontolásból, hogy ne szűkölködjön, ez megilleti a férjet, ha a felesége egyezkedik vele, megilleti a patrónust, amikor a szabadosa egyezkedik vele, vonatkozik az üzlettársra, amikor a társa egyezkedik vele, megilleti az atyát, amikor a fia és lánya egyezkedik vele, erről a kedvezményről nem lehet lemondani.

Az a bizonyos kedvezmény, amelyik azt mondja ki, hogy szabad ember más ügye miatt nem terhelhető meg, ez a kedvezmény sem lemondható, mivel ez a visszautasítás káros és ellentétes lenne a szabadsággal.

A bíróság előtti kedvezmény vagy privilégium, amely a külföldre vonatkozik, azt mondja ki, hogy az alperessel a saját bírója előtt kell egyezkedni, mivel a felperes keresi fel az alperes bíróságát, kivéve bizonyos esetekben, amelyek később tüstént felsorolásra kerülnek. Ezen bíróság előtti kedvezményről sem lehet lemondani, csak megegyezéssel, és ezen kívül, ha az alperessel másutt egyezkednek, mint a saját bírósága előtt, ez a kedvezmény javára van, ha kötelezettséget vállal, hogy visszafizetést eszközöl, mivel bárhol is történt ezen követelés tőle, ott tartozik visszafizetést eszközölni, ahol egyezkedtek vele.

A bíróság előtti kedvezmény vagy privilégium fori, amely a papokat illeti meg, azt mondja ki, hogy a pap, jóllehet a közjog alapján világi bíró alá tartozik, mégis e kiváltság alapján kitérhet, azaz megtagadhatja, és azt mondhatja, hogy csak a saját bírósága, tudniillik a püspök előtt akar felelni. Ez a kedvezmény sem mondható le a kánonjog alapján, mivel az egész klérus és nem valamely pap egyedüli tetszésére vezették be.

Továbbá a nem számlált pénz, vagy a nem átadott vagy visszaadott vagygon miatti kifogás egyszer két évig illet meg, máskor harminc napig, van, amikor egy évig, s van, amikor trimestre, azaz három hónapig. Mert íme az adós, aki kinyilvánította, hogy a kölcsönben maga is kapott készpénzt, amelyet számolatlanul kapott, a nem megszámlált pénz miatt két évig kifogást tud emelni, azaz a megtett kinyilvánítás után. Azon hitelező pedig, aki a jövőre készpénzzel való kifizetés reményében kinyilvánította, hogy a hitelét az adóstól vissza fogja kapni, harminc napig rendelkezik a nem visszafizetett pénz miatti kifogás jogával. A férj pedig, aki a készpénzzel történő kifizetés vagy átadás reményében nyilvánította ki, hogy hitbért fogadott el, a nem kifizetett hitbér miatti kifogás jogával rendelkezik, amelyet a házasság felbontása után egy év alatt kell megtenni, ha a házasság

két évnél kevesebb ideig tartott, vagy három hónap alatt kell megtenni, ha az a házasság két évnél több, de tíz évnél kevesebb ideig tartott.

Ezek a fentebb említett kifogások nem lemondhatók, s ha lemondtak volna róluk, a lemondás nem akadályozza, hogy az említett időközön belül ellentmondani lehessen. De mégis, az ezekről való lemondás az alperesnek használ, mivel ha a megtett lemondás nem történe meg, akkor a valamást tevő ellenfelének kellene bizonyítania, hogy ő a pénzt már visszafizette. És miután a lemondás megtörtént, a vallomást tevőre és lemondóra nehezedik azt bizonyítani, hogy a pénzt nem fizette vissza, és a lemondás a bizonyítás terhét a lemondóra hárítja.

Továbbá a vörös és fekete elnevezésű kódex² törvénye tiltja, hogy a hitbéreknek kezesei és megbízottjai legyenek, és tiltja azt is, hogy a hitbér visszaadása eredményeként kezeseket adjanak. Ebből következően szabad, hogy némelyek gondoskodjanak arról, hogy az ilyenfajta segédeszköznek szánt kezeset a vörös és fekete elnevezésű kódex alapján visszautasítsák, hogy ne legyenek kezesek és megbízottjaik a hitbéreknek. Maga a visszautasítás azonban nem érvényes, mivel a törvény szerint tilos, hogy ilyenfajta kezeset adjanak, és ami a törvény ellen van, azt nem megtörténtként kell kezelni.

De miután ezt megvizsgáltuk, visszatérünk a tárgyunkhoz.

¹ Senatus consultum Macedonianum, azaz szenátusi határozat, amely kimondta, hogy a családfiú részére folyósított pénzkölcsön az apa halála után sem peresíthető. A jogszabályt azon eset kapcsán hozták, hogy egy Macedo nevű családfiú megölte az apját, hogy hitelezőitől szabaduljon. (JAKAB ÉVA: *Forum romanum. Jogesetek és szerződési minták a római jogból*. Szeged, 2003, Leges Bt., 275. p.)

² Vörös és fekete kódex számunkra nem ismeretes.

75. Fejezet – Azokról a kedvezményekről, amelyekről le lehet mondani

Azokról a kedvezményekről, amelyek lemondhatóak, és amelyeknek lemondása akadályozza, hogy ellenlépés történhessen.

Van egy bizonyos kedvezmény, amelyet úgy hívnak: az új alkotmány több alperes kötelezéséről szóló része. Amely rendelkezés azt jelenti, hogyha több kötelezendő alperes van, ez annyi, mint több adós, mert azt mondják, hogy a reus 'alperes' szó a res 'dolog' szóból származik, amellyel

tartozik, és amelyre mind megfelelnek, azaz akik meg tudják fizetni, és a fizetéskor rendelkeznek a felosztás kedvezményével, amely során minden egyes személy meg tudja mondani, önmagát és saját részét illetően mennyivel tartozik. De ehhez, hogy minden egyes személy szilárdan tartozzék megtenni, két dolog szükséges, tudniillik, hogy ígérjék meg, és kötelezzék magukat az egész összegre, és mondjanak le az említett kedvezményről, tudniillik ez a több alperes kötelezéséről szóló új rendelkezés.

Az isteni Hadrianus írásbeli közleménye¹ szinte majdnem törvény, amelynek kedvezménye több kezesre is kiterjed, és azt mondja ki, hogyha több kezes van, és megfelelnek arra, hogy fizetni tudjanak, és fizetéskor minden egyes személyt az őt érintő rész illeti meg, azaz arányosan. De ehhez, hogy ezt minden egyes személy szilárdan tartozzék megtenni, két dolog szükséges, tudniillik, hogy ígérjék meg és kötelezzék magukat az egész összegre, és mondjanak le az isteni Hadrianus írásbeli közleményének kedvezményéről, tudniillik ez a több alperes kötelezéséről szóló új rendelkezés.

És van az új alkotmány azon bizonyos kedvezménye, amely a kezest vagy a kezeseket illeti meg, amely azt mondja ki, hogyha a főadós és a kezes mindkettő képesek a fizetésre, a főadóssal előbb kell egyezkedni, mint a kezessel. De ahhoz, hogy a kezes is vádolható lehessen, amikor a hitelező csak akarja, le kell mondani az új alkotmány kezesekről szóló kedvezményéről.

Jegyezd meg még, hogy amikor kettő vagy több főadós van, az egész összeg visszafizetésére elsődlegesen önmagukat kötelezzék, és akkor helye van itt mindenféle kihirdetett lemondásoknak, és ezeket a lemondásokat ezen módon az új alkotmány fejezetének és az isteni Hadrianus írásbeli közleménye kedvezményének megfelelően kell megtenni, mert minden egyes személy a másikért kezeskedik, amikor kötelezi magát az őt érintő részen túlmenően.

Az illetéktelenség meg nem illető helyzete azt jelenti, hogyha valaki alapvetően illetéktelenül fizetett vissza pénzt, mert ő nem tartozott fizetni, visszakövetelheti azt, és ezt a helyzetet helyesen visszautasíthatja.

Az ok nélküli helyzet azt jelenti, hogyha valaki a kezdettől fogva ok nélkül, vagy jogtalan okból kifolyólag lett megterhelve, mert nem tartozott senkinek, és erről a kedvezményről is le lehet mondani, hacsak nem csalással szerzett volt.

A gonosz család elleni kifogás akkor fordul elő, hogyha valaki azt állítja, hogy ő valakinek a gonosz családja és ravaszsága által félre lett vezetve és törbe lett csalva, és ezen, a befejezett család elleni kifogásról is le lehet mondani.

És van az a kedvezmény, amely a tanárookra vonatkozik. Mert az a tanár, aki Bolognában él, alá van vetve a bolognai bíró közjogának azért, mert ő Bolognában lakik. De a privilégium által ő el tud térni ettől, és kinyilváníthatja, hogy ő saját bírójára elé akar kerülni. És erről a kedvezményről is helyesen le lehet mondani.²

És van az a kedvezmény, amelyet a bizonytalanság helyzetének neveznek, amelynek akkor van helye, amikor valakit kirendelt örökösnek kérnek fel az örökséget elfoglalni, vagy egy részét másnak visszaszolgáltatni, vagy amikor, ha valamely meghatározott örökös maga is gyermekek nélkül halna meg, annak más örökös lép a helyébe, mivel aki a helyébe lép, az örökséggel kapcsolatban minden joggal rendelkezik, és amikor elérkezik ez a helyzet, az örökségnek arra kell szállnia. És az ilyesféle hitbizomány a helyzetére nézve bizonytalannak minősül, mivel bizonytalan az, hogy az öröklő gyermekek nélkül hal-e meg. És erről a helyzetről az öröklő lemondhat.

A zálogjog, azaz a kötelezettségek kedvezménye megilleti a feleséget a férje javaival kapcsolatban, mivel a házastárs minden vagyona a feleség számára hallgatólagosan le van kötve a hitbér fejében. És erről a kedvezményről az asszony lemondhat, amikor a férj és feleség összeházasodnak, ha a feleség előbb biztosítékot kapott, hogy őt milyen kedvezmény illeti meg, és neki nyíltan ki lett fejtve, hogy azzal kapcsolatban mi a kötelessége. Mert az asszonynak szükséges biztosítékot adni a saját jogaival kapcsolatban, és az asszonynak is szabad a saját jogaival kapcsolatban tudatlanságban lenni. A zálogjog fent említett kedvezménye vonatkozik a hitelezőre is, ha az adós javait kinyilvánítottan vagy hallgatólagosan terhelte meg számára. És erről a kedvezményről a hitelező titokban lemondhat.

A Velleius konzulása idején hozott szenátusi határozat kedvezménye megilleti a kezességet vállaló nőket, ha mások érdekében terhelik meg magukat. És ez a kedvezmény azt jelenti, hogyha a nő más érdekében kezességet vállal, szabályszerűen nem kötelezhető. Erről a kedvezményről is lemondhat a nő, ha nem kap biztosítékot ezzel kapcsolatban.

És jegyezd meg, hogy amikor az anya a fia gyámságát elfogadja, vagy a nagyanya a saját unokáját, a második házasságról le kell mondania a Vel-leius konzulsága idején hozott szenátusi határozat alapján.³

¹ Hadrianus 117-től 138-ig császár. Hadrianus rendelkezése a megosztás kedvezményének az elvét (*beneficium divisionis*) tartalmazza, azt jelentette, hogy több kezes egyetemlegesen felel ugyan, de a kezesek bármelyikének a kérésére a tartozást meg kell osztani a fizetőképese kezesek között. Ha viszont a hitelező valamelyik kezesről nem nyer kielégítést, ismételten a többi kezes ellen fordulhat. (MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*. Szeged, 2001, Diligens, 369. p.)

² A *profectio iuris* esetét említi a szerző.

³ Kr. u. 46-ban a szenátus kimondta, hogy a nőket a másokért vállalt kötelezettség, pl. kölcsön, kezesség alól fel kell menteni, nem hívhatják őket ez ügyekben a bíróság elé. Ezzel a határozattal a szenátus nem az ármító nőket, hanem a rászédetteket akarta védeni.

76. Fejezet – Mely dolgokra vonatkozó kedvezményekről lehet lemondani és melyekről nem?

Azokkal a kedvezményekkel kapcsolatban mást is meg kell vizsgálni, amelyekről le lehet mondani és amelyekről nem.

Van az a bizonyos visszaadási kedvezmény, azaz visszaadás, amely azt illeti meg, aki nem lévén tudatában egy dolog romlott minőségének, megvette azt. Mert ebből a kedvezményből kifolyólag lehet keresetet indítani az eladó ellen, hogy adja vissza az árát, és vegye vissza a hibás terméket. És ezen visszaadás hat hónapig hatályos.

Továbbá, van egy másik kedvezmény, amelyet úgy neveznek: amennyivel kevesebb, amely azt mondja ki, hogyha valaki hiányos állatot, vagy dolgot vásárol, és nincs tudatában, hogy az hiányos volt, keresetet indíthat az eladó ellen, aki tudatában volt a dolog hiányos voltának, és az árnak azt a részét követelheti magának visszaadni, amelyet nem adott volna át az eladónak, ha tudatában lett volna annak, hogy az állat hiányos. És ez a kedvezmény egy éven át érvényes.

És van egy másik kedvezmény, tudniillik a mindkettő fentebb említett keresetről való lemondás, amelyről a vásárló mondhat le, és a lemondás hasznára van az eladónak, ha az eladó maga sem volt tudatában azon dolog hibás vagy hiányos voltának. Ha pedig tudta, hogy a dolog hibás vagy

hiányos és elhallgatta azt, nem biztosította a vásárlót, csalárdság okából az előbb említett keresetekről való lemondás az eladó által nem valósulhat meg.

Van az a bizonyos kedvezmény, hogy senkit sem hívhatnak perbe ünnepnapokon, erről egyes esetekben le lehet mondani, egyes esetekben nem. Mert ha az ünnepnapok aratás, vagy szüret okából vannak, akkor a pereskedők akaratából le lehet mondani magukról az ünnepnapokról is. De ha az ünnepnapok az Isten tisztelete miatt vannak, mint például a húsvéti ünnepek, a karácsony, a körülmetélés napja, azokról az ünnepnapokról nem lehet lemondani. Mert az Isten tiszteletéről a magánemberek közötti megegyezéssel sem lehet lemondani.

És ezek az elmondottak legyenek elégségesek a lemondásokkal kapcsolatban.

77. Fejezet – A dolgok sokféle szerzéséről (Összefoglalás)

Vázlatosan, vagyunk hét személy által gyarapítható: Először, saját magunk által. Másodsor, az atyai hatalomból még nem elbocsátott fiaink által. Harmadsor, a saját szolgálaink által. Negyedsor, azon idegen szolgálk által, akikre rábízunk vagyunkat a bennük való bizalom miatt. Ötödször, olyan emberek által, akik révén tiszta haszonélvezetünk van. Hatodsor, az ügyvédek által. Hetedszer, a körülmények különféle okaiból.

**ÉS ILY MÓDON VAN VÉGE ENNEK
A KÖNYVNEK.**

Harmadik könyv

Kezdődik ennek az összegzésnek a harmadik könyve, amely a peres eljárásokról és az eljárásokat követő egyéb dolgokról szól

1. Fejezet – Előszőr azokról a kötelmekről, amelyek minden keresetnek az előzményei

Az előrebocsátott sorrendnek megfelelően ebben a harmadik könyvben még hátravan a peres eljárásokkal kapcsolatos dolgok meghatározása.

Mivel azonban a kötelmek minden peres eljárás mintegy bizonyos előzményei, tehát elsőként ezekről kell beszélni. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy mi a kötelem, hány fajtája van, hányféle módon jön létre.

A kötelmekkel kapcsolatos bekezdés

Először is a kötelem a jog kényszerítő eszköze, amellyel szükségesség okából kötelezve vagyunk valami adására, vagy valami cselekedetre városunk joga szerint.

A kötelemnek először is három fajtája van, tudniillik a természetes, a polgári és mindkettő, azaz természetes és polgári is egyszerre.

A természetes kötelem a természeti jogegyenlőséget foglalja magába, és ezzel az eggyel kapcsolja magát a férfi a nőhöz, az atya a fiához, az úr a szolgálhoz, az árva a gyám felhatalmazása nélkül máshoz. És mindenki, aki magát csak természetes kötelemmel kötelezi le, nem tartozik, mivel a természetes kötelem csak joghatás nélküli a jogi cselekménnyel kapcsolatban.

A polgári kötelem az, amikor valaki a jog által megkövetelt forma szerint lesz kötelezve valami megtevésére, vagy adására, de a természetes egyenlőség nem engedi őt tartozni. Miként az is, aki írásban ismerte be, hogy kölcsön okából maga is pénzt fogadott el a visszafizetés jövőbeni reményében, amelyet mégsem kapott meg. Innen van az, hogy jóllehet a jog szerint formailag polgári kötelem történt, mégis a természetes jogegyenlőség nem kívánja, hogy valaki tartozzék fizetni azért, amelyet nem

kapott meg. Innen van az, hogy két évig lehet ellenvetést tenni ma nem visszafizetett, vagy nem átadott pénz miatt. Amit, ha valaki két éven belül nem tett meg, az a saját kára lesz, mivel a természetes és polgári jog-egyenlőség azt kívánja, hogy magának rója fel valaki a saját kárát, mert a késedelem miatt nem követelheti saját jogát. Ugyanez a jogszokás, ha én eladok valamely örökséget, és a vevőnek erről iratot adok azelőtt, mielőtt nekem kifizette volna a vagyontárgyat. Láthatod tehát, hogy önmagában sem a természetes kötelem, sem a polgári kötelem joghatás nélküli a jogi cselekménnyel kapcsolatban.

Azonban a természetes és a polgári kötelem együtt az, amikor egy kötelem vállalásra jogképes személy a jogi formák alapján kötelezi magát, akkor az mondjuk, hogy ugyanő tartozik, mivel azt kívánja a természetes jogegyenlőség és a polgári jog szabályos formulája, és ez már eredményes a perindítással kapcsolatban.

A polgári és természetes kötelemnek négy fajtája van: az egyik a szerződésből fakadó, a másik a kvázi szerződésből fakadó, egy megint másik a bűncselekményből fakadó és végül a kvázi bűncselekményből fakadó.

Azoknak a kötelmeknek, amelyek szerződésből fakadóak, hasonlóképpen négy fajtája van: ugyanis vagy vagyon alapján hozzák létre őket, vagy szavakkal, vagy okirattal, vagy csak megegyezéssel. Ezekről sorrendben beszélni kell.

Vagyon alapján négyféle módon jön létre kötelem, tudniillik kölcsönzéssel, ideiglenes átengedéssel, letéttel és hitellel, ahogy ez sorrendben nyilvánosságra kerül.

2. Fejezet – A kölcsönről

Tehát itt meg kell jegyezni: mi a kölcsön, honnan nevezik kölcsönnek, miképpen jön létre a kölcsönzés, mi a kölcsön természete, kik képesek kölcsönözni, miféle dolgokkal kapcsolatban jöhet létre kölcsönzés, miféle peres eljárás keletkezhet kölcsönszerződésből kifolyólag.

Először is a kölcsön egy dolognak egy másik ugyanazon természetű és minőségű dologért való garantált adása.

Ebből kifolyólag azt nevezik kölcsönzöttnek, amely az enyémből a tiédé válik.

Mindenki kölcsönözhet, aki szerződést köthet.

Kölcsönzéssel kötelem jön létre a kölcsönzött dolog átadásával. Kölcsönzés pedig nemcsak egyezményrel jön létre, hanem dolgok közbeiktatásával úgy, mint amikor meghatározott dolog kerül átadásra meghatározottért, de nem kevesebb, nem több, nem rosszabb, mivel így uzsora lenne az egyezés, sőt ebből kifolyólag a kölcsönadók semmiben sem reménykedhetők lennének.¹

A kölcsön természete, hogy amilyen vagyontárgy kerül átengedésre, ugyanolyan természetű és tulajdonságú hasonló dolog adassék vissza.

A kölcsönzés azokon a vagyontárgyakon alapszik, amelyek súllyal, mennyiséggel és mértékkel léteznek, mint például ezüstön, aranyon, vagy ércen, készpénzen, gabonán, boron vagy olajon.

Továbbá az, aki nem tartozást fogadott el attól, aki neki tévedésből fizetett, perrel terhelhető legyen, és a fizetőnek legyen biztosítva a tartozást elfogadó elleni visszakövetelési kereset abból kifolyólag, mivel nyilvánvaló, hogy az fizetni köteles, mintha kölcsönt fogadott volna el. Ebből következik az, hogy a gyámolt, akinek a gyámja felhatalmazása nélkül tévedésből nem tartozásként került valami átadásra, az nem fog jobban megterhelve lenni az őt meg nem illető dolog visszakövetelési eljárása által, mint a kölcsönzött dolog visszaadási eljárása által.

¹ Lk. 6. 34–35.

3. Fejezet – A haszonkölcsönről

Ezzel kapcsolatban jegyezd meg, hogy mi a haszonkölcsön, miről neveztek el, ki adhat haszonkölcsönt és kinek, és milyen dolgokon alapszik, mi a haszonkölcsön természete, miféle vagyontárgyak engedhetők át használatra, mi a különbség a kölcsönzés és a haszonkölcsönzés között, miféle peres eljárások keletkezhetnek a haszonkölcsönrel kapcsolatos szerződések alapján.

Először is, a haszonkölcsön valamely dolog ingyenesen, különös használatra vonatkozó engedélye. És azért mondtam, hogy különös használatra, hogy megjegyeztethessék a különbség a kegyadomány és a haszonkölcsön között, mivelhogy bármennyi kegyadomány is legyen engedményezett általunk, az mégsem ingyenesen van. És azért is mondtam ingyenesnek, azaz kifizetés nélkül adottnak vagy engedélyezettnek, mert, ha egy díj

jönne közbe, akkor bérletnek és nem pedig haszonkölcsönnek kellene nevezni. Azt mondtam: engedély, nem pedig átadás, mivelhogy a használatra kölcsönadásban a vagyontárgynak sem a tulajdonjoga, sem a birtoklási joga nem kerül áthelyezésre, mint ahogy a kölcsönnél történik.

Azt is mondják pedig, hogy a haszonkölcsön a tárgyat használó érdekében kerül átadásra és engedélyezésre.

Mindenki, aki szerződés-kötésre jogképes, adhat haszonkölcsönt használatra, és neki is adhatnak, amelyekről fentebb már említés történt.

A használatra kölcsönadás ingóságokon alapszik, úgymint a kocsin, az ekén, az eleven vagyontárgyakon, úgymint minden élőlényen, tudniillik emberen, lovon, ökrön és egyebeken. Alapulhat még tetet öltött és tetetlen dolgokon is, például a szolgálágon, a lakáshasználaton és így tovább. Azok a vagyontárgyak pedig, amelyek a használatban megsemmisülnek, úgymint a pénz, a ruha, a gyümölcs, a bor és az olaj, azokat haszonkölcsönözni nem lehet, mivel nem visszaszerezhetők ugyanazokként, azaz olyanokként, amilyenek használatra kölcsönadottként voltak. De ehhez még annyit, hogy haszonkölcsönbe adhatók pénzösszegek azért, hogy a gazdagok fényűzései nyilvánvalóbban mutakozzanak meg, vagy hogy a kegyes tevékenységek érvényre jussanak. Ezzel kapcsolatban még a szolgálknak adhatók haszonkölcsönbe pénzösszegek, hogy a gazdag iránti hálából a fizetés alkalmával közbenjárjanak.

A haszonkölcsön természete az, hogy a használatra kölcsönzött vagyontárgy teljes egészében visszaadásra kerüljön, amilyen minőségben át lett engedve, sőt semmiféle adósság ürügyén sem tartható vissza a használatra odakölcsönzött holmi.

Használatra kölcsönözhetjük a saját, sőt még a ránk bízott idegen javakat is. De mindezeket a holmikát vissza kell adni, ahogyan át lettek engedve, sőt, ha valaki tolvajként, vagy rablóként továbbadná haszonkölcsönre azokat, induljon a továbbadó ellen a haszonkölcsönzés eljárása, ha azok a lopott vagy rabolt dolgok neki teljes épségben nem lennének visszaszolgáltatta. Mégis, ez három esetben rejtve marad, tudniillik amikor a vagyontárgy tulajdonosa magával a rablóval vagy a tolvajjal egybeesik, vagy ha a bíró a saját hatalma erejénél fogva a lopott holmit elkobozza, vagy ha a lopott holmi a használatra kölcsönvevőé volt.

Kettős a különbség a kölcsön és a haszonkölcsön között. Az első az, hogy a kölcsönnél nem ugyanazok a javak adandóak vissza, csak hasonló értékűek, a haszonkölcsön esetében viszont ellenkezőleg. Továbbá a kölcsönzés

esetében, amikor bármilyen véletlen baleset jön közbe, mindig megkövetelik a visszaszolgáltatást. A haszonkölcsön esetén viszont megkövetelik, hogy kezeskedjen a dologért, miközben a legnagyobb igyekezettel őrzi, erőszak vagy nagyobb baleset kimenetele esetén a haszonkölcsönt felvevő személy nem tartozik semmivel, csak akkor, ha az a baleset a saját hibájából történt. Továbbá a kölcsön esetében átruházásra kerül a vagyontárgy tulajdonjoga, a haszonkölcsön esetén nem. Ezek pedig a véletlen balesetek: tűzvész, omlás, hajótörés, rablótámadás, és más ellenséges támadás.

A haszonkölcsön szerződésekből kétféle peres eljárás keletkezik, tudniillik az egyenes kereset és a tiltakozó.

Egyenes kereset a haszonkölcsönt adó személy számára adódik, és az ő örökösének a használatra kölcsönadott vagyontárgyat átvevő személy és örököse ellen, a tiltakozó pedig ellenkezőleg.

Egyenes keresetre kerül sor a haszonkölcsönként átadott dolog hitványabb állapotú visszaadása miatt. Ugyanis nem tekinthető a vagyontárgy visszaadottnak, ha hitványabb kerül visszaadásra, és ezért különbség mutatkozik közöttük. Ha pedig a dolog nem kerül visszaadásra, akkor a konok ember ellen a konoksága miatt a perben esküvel bizonyíthatnak. Ha pedig nem konok ember volt, hanem bűncselekmény miatt késlekedett, azaz megtagadta, hogy visszaadja a vagyontárgyat, akkor azt a vagyontárgyat értékeljük fel, hogy mennyibe került az a késlekedés miatti időtől kezdve a legvégső ítéletig. De az illetékes bíróságokon becsültessék fel a késlekedés miatti időtől kezdve egészen a bizonyítási per idejéig.

Továbbá, ilyen peres eljáráshoz vezet a csalás, a súlyos hanyagság, a gyenge és a leggyengébb is, és az, amikor az elfogadó érdekében történik a haszonkölcsön, ahogy ez gyakran megesik. Ha pedig az adományozó érdekében történik, ami ritkán fordul elő, akkor nem.

Például, amikor valaki a saját menyasszonya számára ad haszonkölcsönbe ékszereket, hogy díszesebben vezessék át hozzá őt, ha nem kerülnek visszaadásra az ékszerek, akkor csalás és súlyos hanyagság elkövetéséről van szó, vagy ha én valakinek használatra odakölcsönzöm a lovamat, hogy az én ügyemben lovagolja meg azt. Ha pedig mindkettőnknek az érdekében történik a használatra kölcsönadás, mint amikor egy közös barátot hívunk meg, és te ennek a dolognak a gondját magadra vállalod, és én pedig neked ezüsteszközöket, és más szükséges holmikat kölcsönzök használatra, és ha ezek elvesznek, te nekem csalás, súlyos hanyagság miatt tartozol elszámolással, nem pedig könnyelműség miatt.

A csalásról szóló példa, hogyha miközben a te vagyontárgyaid sértet-
lenek, a neked használatra kölcsönadottakat elvesztetted. Egy súlyos ha-
nyagsárról szóló példa az, mint amikor én neked egy faluhoz menni adom
kölcsön a lovamat, és te háborúba vonulsz vele. Egy könnyelmű hanyag-
ságról szóló példa az, hogy te a tárgyat egy ládába elzártad, az enyéim
viszont kint hagytad. Egy nagyon könnyelmű hanyagságról szóló példa az,
hogy ugyan a számodra használatra kölcsönadott holmikat elzártad egy lá-
dába, a kulcsot viszont óvatlanul elveszni hagytad.

Továbbá, semmiféle véletlen eset sem vezethet az ilyen peres eljárás-
hoz, csak négy, tudniillik amikor a hanyagság felülírta a szerződést, mint
amikor neked városi használatra adtam kölcsön a lovamat, te pedig idegen
földön lovagoltál vele.

Nemkülönben, késedelemből kifolyólag, mint amikor én egy napra
adtam neked haszonkölcsönbe a lovamat, és te egy hónapig tartod az
magadnál.

Hasonlóképpen, az elhelyezésből kifolyólag, mint amikor a legelőre
adom neked haszonkölcsönbe a lovamat, és te azzal a legelő területén túl
is lovagoltál.

Továbbá használatból kifolyólag, mint amikor lovaglás céljából adom
használatra kölcsön a lovamat, és te ekét és kocsit vontattál vele.

Továbbá a szerződésből kifolyólag, mert egyezséget kötöttem veled,
hogy nem lovagolsz a városon kívülre, és ezt a megkötött szerződést nem
tartottad be, tehát nekem kártérítéssel tartozol. Mert a szerződések a
megegyezésből kifolyólag a törvénnyel érnek fel.

A tiltakozó keresetre van lehetősége a haszonkölcsön felvevőjének a ha-
szonkölcsönt adó ellenében a haszonkölcsönbe adott dologgal kapcsolat-
ban teljesített költségek tekintetében, még akkor is, ha azok mértéktartó-
ak, miként az étel biztosítása, amelyek azt illetik, aki a hasznára elfogadta.
Továbbá a használatra adott kölcsön felvevője számára biztosított a tilta-
kozó peres eljárás a haszonkölcsönt adó ellenében, hogyha az tudatosan
hibás vagy törött, vagy rossz edényt adott haszonkölcsönbe, ami miatt
a bor vagy az olaj tönkrement vagy kiömlött. Továbbá a peres eljárás az el-
lenében is biztosított, aki nem megfelelő időpontban kéri vissza a haszná-
latra kölcsönadott vagyontárgyat, például nekem egy évre átengedtél egy
edényt és azt egy hónap után visszakéred.

4. Fejezet – A letétről

A letétről tudni való, hogy mi a letét, honnan származik a neve, miképpen hozták létre, milyen dolgokból áll, mi a letét tulajdonsága, mikor lehet visszakövetelni, milyen legyen a keresete, ki indíthat keresetet letét ügyében, kivel szemben mennyire kötelezhető a letéteményes, és milyen okokból hozható rossz hírbe a letéteményes.

Először azt mondom: a letét az, hogy valakinek a szavahihetőségére az őrzendő dolgot átadjuk. Ugyanis a letétben kötelem jön létre. Azonban a tárgy lehelyezések a birtoklást és a tulajdont mindig megtartjuk.

De ez rejtve marad két esetben, tudniillik a titkos és nyilvános egyezésben.

Nyilvánosan át lesz ruházva a tárgy tulajdona, mint amikor elhelyezem nálad, amennyiben van, szám, súly és mérték szerint, és megegyezek veled, hogy ugyanazt vagy visszaadod nekem, vagy ugyanannyit ugyanabban a minőségben adsz.

Titkosan lesz átruházva a tárgy tulajdona, mint amikor nem elzárt és megjelölt tárgyakat letétbe helyezek nálad, mert az számomra úgy látszik akkor, mintha azokat letétbe helyeztem volna nálad úgy, hogy használni tudd azokat, és ugyanannyit ugyanabban a minőségben tudsz visszaadni.

Mindazonáltal azt mondják, hogy a letét mintegy elkülönítve fekvő tárgy, vagy a hátról lerakandó letétemény, miként feltárul a szóból, hogy az egész a letéteményes hűségére van bízva, azáltal, hogy az ő közelében van letétbe helyezve.

A letét ingóságokból áll, tudniillik amelyeknek súlyuk, számuk és mértékük van. Állnak önmozgókból is, például állatokból. Esetlegesen állnak ingatlan dolgokból is, tudniillik amikor letétbe helyeznek ingatlanokat, azaz amikor a vagyon a bíró kezébe teszik, vagy amikor a vizsgálat alá helyezett tárgy bírói zár alá kerül.

Szokásos mindazonáltal, hogy a letét kézírással történik, amelyről most kezdenek leszokni.

A letét tulajdonsága az, hogy a letétbe helyezett tárgyat mindig vissza kell adni a letevőnek. Ami négy esetben rejtve marad. Először, amikor valaki kardot nyilvánosan letétbe helyez és titkon visszakéri. Másodsor, amikor a letevő számkivetett volt. Harmadszor, amikor a tolvaj letétbe helyez és visszakér, azonban az igazi úr kérése egybeesik a tolvaj kérésével. Negyedszer, amikor a tolvaj a lopott tárgyat annál teszi letétbe, akié korábban volt.

A letétet vissza lehet venni és kérni, amikor a letevő akarja, még akkor is, ha a letevő kötelezve magát megígérte, hogy nem akarja visszakérni egy éven belül, mert az ember akarata változó. Továbbá a visszakérés során nincs kiegyenlítésnek, levonásnak, azaz Abzagnak helye, sőt ellenkezőleg, kiadások, adósság miatt a letétet nem lehet visszatartani.

Ez a kereset jóhiszemű és jó hírű annyiban, hogyha valami károsodás, szerencsétlenség következik be a letétben, a letéteményest, sőt az ő nevében az örököseit rossz hírű vétkeseknek tartják.

Ez a per annak van engedélyezve, aki letétbe helyezett, de ez a fent említett négy esetben történik. Továbbá ez a letevő urának engedélyezett, hasonlóképp engedélyezett ez a kereset a tolvajnak és rablónak, nem akadályozza a bűne, ezek ugyanis a szerződés szerint vádolnak, de tolvajlás vagy rablás okán nem vádolhatnak, nehogy a gonoszságuk miatt következzen be ellenük a kereset.

Engedélyezett a kereset a letéteményes vagy az örököse ellen az elhunyt csalárdsága miatt.

És jegyezd meg, hogy ebben a perben napvilágra kerül a csalárdság, a terjedelmes bűn, a könnyű és az igen könnyű.

Kivédhető a csalás, hogyha a dolgaidból a könnyelműen letetteket elvesztetted.

Kivédhető a terjedelmes bűn, hogyha a pénzedet ládában helyezted el, a letétbe helyeztetted pedig a bankban hagytad.

Könnyelműség vétke az, amikor a letétbe helyezett vagyond ládában helyezted el, de a ládát nyitva hagytad.

Igen könnyelmű vétek az, amikor a letétbe helyezett pénz a ládába tetted és a ládát bezártad, de a kulcsot vigyázatlanul elvesztetted.

Hasonlóképpen engedélyezve van a kereset könnyű és igen könnyű ügyben, ha valamit őrzés céljából átvettél. Ha a letétből valamit eladtál. Továbbá engedélyezett a kereset minden véletlen esetben, szerződés, bűn, késedelem, használat és a megelőző esetekben.

Egyezségben, mert a szerződést a megállapodásból következően törvényként ismerik el.

Bűn során, mint amikor a letéteményes a letétbe helyezett tárgyat elidegenítette, azután visszavásárolta, és letétként újra bírta, akkor, jóllehet az elidegenítés bűnétől megváltás által megtisztult, mindazonáltal nem szándékos eset, ám ha valami csakugyan megtörtént, nem érvényteleníthető. Emiatt, aki egyszer bűnt követett el, az mindig bűnös marad.

A késlekedés, mint amikor a letéteményes nem szolgáltatja vagy nem adja vissza a letétbe helyezett tárgyat a megillető időben, így őt kötelezi a véletlen eset. Mégis, néhányan azt mondják, hogy az igazság az, ha az egyik dolgot nem tapasztalták, akkor a másik következett be.¹ Mások azt mondják, hogy a letét és bármi a késlekedés miatt az adóst kötelezi, mert elég az, hogy a dolog nem található a vádlónál. Továbbá a letéteményes, ha a tárgy az ő szívésségéből lett letétbe helyezve, felelős a véletlen eset miatt.

A használat miatt felelősséggel jár, hogyha átengedek neked egy lovat, hogy egy faluba lovagolj, és te az eke elé fogod.

A hely miatt felelősséggel jár, ha kölcsönöztem neked letétet városbéli használatra, és te idegen földre utaztál, az én letétemet pedig az ellenség támadása miatt elvesztetted.

Jegyezd meg, hogy a vétkeket az alábbi perekben nyilvánítják rossz hírűnek.

A szerződések miatt ugyanis négy kereset keletkezik és négyet bűncselekmény miatt hoznak: a szerződések miatt, úgymint megbízás, letét, védelem okán és a társ érdekében. Bűncselekmény következtében, úgymint jogsértések, a javak erőszakos elrablása, lopás és csalás okán.

Vers

„Mindenhol bírót kap a bűnös, a becsstelen ember,
kell az erő a lopást, a csalást is sújtva letörni.
Megbízás, gyámság, a letét keresetjoga nyílt és
közvetlen, de a társas igény mindig közös ügy lesz.”

¹ A német fordításban a mondat így hangzik: Ha a dolog nem ment tönkre, akkor más történt.

5. Fejezet – A hitelezőről és a hitelről

Amelyről tudni való, mi a hitel, miről nevezték el, hány fajtája van, hogyan hozzák létre, mihez ragaszkodik a hitelező, miért létesül a hitel?

Először tudni való, hogy hitel minden dolog, amit valaki egy másiknak kölcsönöz.

Azt mondják, hogy a hitel a hittől, azaz a bizalomtól vette a nevét.

A hitelnek pedig két fajtája van, tudniillik zálog nélküli és záloggal adott.

A hitelező, aki zálogot vesz át, az átadott dologért kötelezi magát.

A hitelező a tárgy, amelyet zálogként átvett, visszaszolgáltatásáért perrelhető zálogi keresettel, amelyet, ha az adós jóváhagyása nélkül elidegenített, vagy ha azt a saját gondatlanságából elveszítette, az adós felbecsülése szerint neki fizesse meg.

Mivel azonban a zálogot mindkettőjük érdekében adják, tudniillik az adóséban, hogy könnyebben kapjon pénzt kölcsön, és a hitelezőében is, hogy ezáltal a kölcsöne nagyobb biztonságban legyen, elfogadásra jutott, hogy elegendő, ha a hitelező a dolgot illetően alapos körütekintést tanúsít. Ha ennek eleget tesz és hűségesen megtartja azt, és véletlen eset következtében elvesztette a dolgot, és azt bizonyította, ő az elzálogosított tárgy miatt biztonságban lesz, és mindazonáltal a tartozását az adóstól teljesen visszakövetelheti.

6. Fejezet – A zálogról

Tehát mivel említés történt a hitel kötelmének tárgyalásakor a zálogról, röviden meg kell nézni valamit a zálogról, amivel kapcsolatosan jegyezd meg: mi a zálog, honnan kapta a nevét, a zálognak milyen kötelmét hozták létre, és hányféle a zálog, mely dolgokat lehet elzálogosítani, és melyeket nem, mi célból adják a zálogot, mire van kötelezve a zálog elfogadója, mennyi ideig köteles megőrizni a zálogot.

Először, a zálog a hitelező biztonsága érdekében a kölcsönért lekötött dolog.

Továbbá azt mondják, hogy a zálog valakinek (a hitelezőnek) lekötött és ökölből, azaz kézből átadott ingóság.

A zálogot kétféleképpen hozzák létre, nyilvánosan és titkosan.

Titkosan, amint a férj javai titokban vannak lekötve a feleségnek hitbérként. Továbbá a gyám javai titkosan vannak lekötve az árvának. Továbbá a ház bérlőjének bevitt és felszámított javai, amelyeket titkosan kötöttek le a bérlet fejében. Hasonlóképpen titkosan vannak lekötve annak a javai, aki a kincstárral szerződött és a törvényszékre nem idézett szolgálja javai.

A zálogot általánosan és különösen hozzák létre.

Általánosan, mint amikor valaki az összes javait zálogba kötötte le, amely eseten értendőek a meglévő és jövőbeni javak.

Különösen, mint amikor szántóföldet, szőlőt, lovat, tunikát, köpenyt és másokat kötnek le.

Tudni való, hogy háromféle a zálog, más a szerződéses, más a praetori és más a bírói.

A szerződéses zálog az, amely magából a cselekménytől vette a nevét.

A praetori zálog az, amelyet a birtokra vonatkozóan küldés által rendel el a praetor.

A bírói zálog az, ami bírói ítélet által áll fenn.

Minden dolog elzálogosítható, amelyet el tudnak adni. Hasonlóképpen elzálogosíthatók a létező és jövőbeni dolgok, mint a függő gyümölcsök, a szolgálólány gyereke, az állatok ivadéka és minden, ami születik, továbbá a testes és test nélküli dolgok, a szolgálak, a haszon, a haszonélvezet, a birtokon lévő és a paraszti szolgáló. A városi birtokok jogai azonban nem zálogosíthatók el azért, nehogy a különböző használat és használók által az épületek elpusztuljanak. A szent dolgokat, a szabad embert lekötni nem lehet, hacsak nem a fent említett esetekben. A vele egyetértő szabad embert azonban lehet tús állapotba helyezni, nem pénzért, hanem a béke érdekében, vagy hasonló okból.

A zálogadó tartozik megfizetni az adósságot, még ha a zálog elvész is a hitelező hibáján kívül, hacsak nincs szerződés, hogy a zálog elvesztése megmenti az adóst. Továbbá, az adós tartozik a hitelezőnek a zálogra ráfordított kiadásait jóhiszeműen megfizetni, mint a fő tartozást, hacsak nem voltak azok túlzottak.

De az elzálogosított tárgyat másnak elzálogosítani nem illik, az elkövető, ha az idegen tárgyat a tulajdonosának akarata nélkül kötötte le, vagy az elzálogosított tárgyat titkon elvette, fortélyos csalás bűnében lesz elmarasztalva.

A hitelező pedig, miután a teljes adósságot kifizették, a zálogot köteles visszaadni. Azt mondom teljesen, mert az adósság része védelmében az egész zálog a hitelező kezében fog maradni, és azt mondom, vissza kell adni a zálogot, nem más lekötöttet, nem csekélyebb értékűt.

Továbbá, néha a zálogszerződésből vételi szerződés keletkezik, és ez teljesen uzsora, tudniillik amikor a hitelező azt mondja az adósnak, ha te nem fogod kiváltani a zálogodat eddig vagy eddig a napig, akkor az a zálog az enyém legyen, éppen úgy, mint a vásárolt dolog. Tilos ugyanis

megkötni minden olyan szerződést, amelyhez bűn kapcsolódik, amely át-
hágja a törvényes mértéket. Például én lekötöm neked a házamat tíz talentumért, amely harminc talentumot ér, olyan egyezséggel, ha nem váltom ki azt a meghatározott napon, az legyen a tied.

Jegyezd meg, hogy a zálog kétféle, ingó és ingatlan.

Az ingó kétféle, némely ugyanis magától mozog, némelyet pedig más mozgat. A magától mozgó zálog például minden étkező állat, amelyeket zálogban etetni kell teljes három napig.

A magát nem mozgató zálog, amelyet más mozgat, például a bor, az olaj, a gabona és mások, ezeket tizennégy napig kell zálogban tartani.

Az ingatlan zálogot pedig hat hétig kell megőrizni, utána jó lelkiismerettel eladható.

Jegyezd meg, hogy nem kell a zálogot másoknak lekötni vagy elajándékozni, hanem csak eladni. És ez azért van így, mert ha az eladás során valami visszamarad a zálog összegén túl, azt vissza kell adni annak, akié a vagyontárgy volt. Ha pedig hiány keletkezik, akkor a hitelező pereljen a kiegészítésért, ha az feltételként így lett kötve, másképpen nem, mert ha valaki hitvány zálogot fogad el másától, az a saját kára lesz, és ne indítson keresetet a kiegészítésért.

Tudni való, hogy valaki vagy önként adjon zálogot vagy bíróság által kényszerítve, eddig mindig annak eladása előtt kellett neki a bíró segédei által kihirdetni, hogy vissza akarja azt vásárolni, vagy nem; akkor, ha nem akarná visszaváltani, akkor jogosan és szabadon eladható.

7. Fejezet – Az ígéretekről

Amihez jegyezd meg, hogyan hozzák létre az ígéretet, hányféle kereset keletkezik az ígéretből, hányféle módja létesül az ígéretnek, a kettő vagy több ígéretről, hány fajtája van az ígéretnek vagy szóbeli szerződésnek, mely dolgokat lehet ígérni, az érvénytelen szerződésekről, miért gondolják ki a szóbeli megállapodásokat, azaz ígéreteket, és miért szavakkal hozzák létre a kötelmet sok módon, tudniillik ígérettel, kezességgel, szerződéssel és jótállással, és ezeket mind látni lehet majd a következőkben.

Szavakkal jön létre a kötelem megelőző kérdés és utána a következő válasz által, hogy amikor valaminek adását vagy vevését ígértetjük magunknak¹ így mondván: N ígéred-e, hogy tíz aranyat adsz nekem, a másik

tüstént válaszolja, ígérem. Vagy így: fogadod-e, a hűségedre, hogy nekem tíz aranyat adsz, és a másik azt mondja, a hűségemre fogadom, akkor azonnal kötelem keletkezik.

Ebből az ígéretből két kereset jön létre, az egyik tudniillik a biztos kereset, ha biztos tárgyat tartalmaz, a másik a határozatlan kereset, ha kétséget tartalmaz.

Az ígéret három módon, vagy feltétel nélkül, vagy meghatározott napra, vagy feltételesen történik.²

Feltétel nélkül megy végbe például így: fogadod-e, hogy adsz nekem öt aranyat, a másik azt mondja, fogadom, az nyomban követelhető.³

Meghatározott napra megy végbe az ígéret például így: ígéred-e, hogy nekem a legközelebbi jövő szent N napján adsz tíz aranyat, és a másik azt mondja, fogadom, azt tartozik tüstént megadni, de nem lehet követelni az ígéret teljes napjának letelte előtt.⁴

Azonban nem teljesül, ha az adós szökevény, ha a javait eltékozza, ha a városnál érdemtelen lett és ha a javait elkobozzák. Akkor ugyanis azonnal lehet kérni vagy elfogadni vagy elrendelni. Ugyanaz történik, ha örökös hátrahagyása nélkül hal meg.

De mi van, ha valamely más, korábbi adósok a részükre követelik az adósságot a bíróság előtt? Azt válaszolom, hogy aki előbb került bírói végzés alá, annak kell majd előbb fizetni.

De ezzel szemben van egy általános szabály, aki előbb van az időben, előbb van a jogban. Azt válaszolom, hogy ez a tartományok szokásjogán alapszik. A velenceiek szokásjoga szerint azonban, az adós egész vagyonát felosztják az összes hitelező között, mindenkinek a neki járó rész szerint. És ez jó szokás, hogy egy ne az egész adósságot kapja meg, a másik pedig semmit.

Feltételesen történik az ígéret vagy szerződés, például ha Miklós consul vagy bíró lesz, fogadod-e, hogy akkor adsz nekem tíz aranyat, és a másik azt mondja, fogadom. Ha a feltétel fennáll, akkor az ígérőnek az ígéretet teljesítenie kell, ha nem, akkor nem. A feltételhez kötött egyezségből csak a remény kötelező. Ha pedig halál vagy más esemény következik be, a remény meghiúsul.⁵

A helyeket is be szoktuk sorolni az ígéretekbe, például ígéred, hogy Rómában tíz aranyat fogsz adni nekem?⁶

Nemcsak dolgot lehet ígérni, hanem cselekményt is, például ígéred-e nekem ezt tenni, vagy nem? Ígérem.⁷

Amikor pedig ketten vagy többen egyszerre egynek ígérenk, és mindenki nem magától valamely dologért, akkor mindenkit egy egészként tartanak, és az elfogadó kérheti az adósságot mindenkitől, vagy közülük egytől, amelyiktől akarja. És közülük bárki fizette ki az adósságot, mindenki megszabadul az adósságtól, mindazonáltal a fizetést eszközlő keresetet indíthat azok ellen, akik nem fizettek az őket érintő részért.⁸

Ez pedig a régi jog szerint van. Az új jog szerint pedig az ígéretet mindenkitől követelnie kell, ha jelen vannak, vagy ha élnek. És ha valaki közülük nem alkalmas a fizetésre, akkor a többiek fizetnek, ha pedig egy lenne csak, ő az egészet fizeti.

Amikor pedig egy többeknek kötelezi magát, az egész mindenkinek jár, akkor bárki követelheti az egészet. Amikor pedig közülük egynek mások határozata szerint fizetett, mindenki felmenti a további fizetés alól. Ha pedig egy többeknek elkülönítve kötelezi magát, és azt mondja a kettő közül mindegyiknek: ígérem, hogy neked adok és fizetek, az nem lesz egy kötelem, sőt ellenkezőleg más és más, mert először az egyiknek, azután a másiknak kötelezi magát.

Három formája vagy felosztása van a szóbeli szerződéseknek, tudniillik bírói, praetori és egyezményes.⁹

Bírói, amely bírói ítélettel lesz eldöntve, mint például a családság vagy szökött szolga üldözése ügyében, vagy a vételárnak visszafizetése tárgyában adott óvadék.¹⁰

A praetori szóbeli szerződés az, amely merőben a praetor tisztéből származik, miként a fenyegető kár miatt vagy végrendeleti hagyaték miatt vagy tisztviselői vád miatt, vagy az árva vagyonának sértetlen megtartása tárgyában keletkezett.¹¹

Egyezményes az, amely a két fél megegyezéséből származik, annyi fajtája van, ahány dolog van, amelyekből létrehozhatók.¹²

Minden dolog, amelyet az emberek uralmuk alá vettek, azok fölött egyezséget köthetnek, akár ingóságok, akár ingatlanok, akár jelenlegiek, akár jövőbeliek.¹³

Sok érvénytelen szerződés van azért, mert sok dolog van, amelyek megegyezésre vagy szerződésre nem kerülhetnek.

Például dolgok, amelyek a természet világában nincsenek, miként az elhunyt ember, továbbá az a dolog, amely a természet világában nem volt, miként a hippocentaurus, továbbá amely dolog a természetben nem lesz, mint a chimera. Hasonlóképpen sem a Nap, sem a Hold nem ígérhető,

mert lehetetlen azokat nekünk alávetni. Nemkülönben a szent, az egyházi dolgok, a köz dolgai, a szabad ember vagy dolog, amellyel kereskedni nem lehet, ígérni nem lehet emberi rendelkezés szerint.¹⁴

A néma és a süket nem tud szerződést kötni, mert a szerződéshez szükséges a kérdés és a felelet, amelyet ők nem tudnak megtenni. Továbbá az örült sem tud egyezséget kötni, mert semmilyen feladatot nem tud ellátni azért, mert nem fogja föl, amit csinál. Az árva sem a gyámjának a felhatalmazása nélkül, hacsak nem az atyának vagy a községnek a tartozása miatt. Valamint a távollévők között sem lehet szóbeli kötelmet létrehozni, mert ott szükséges a szóbeliség.¹⁵

Továbbá nem hozható létre kötelem a lehetetlen feltételt illetőleg, mint például ígérem, hogyha az eget érintem, adok neked. Érvénytelen a kötelem, amely erkölcstelen okból keletkezett, mint például, ha ígérem, hogy gyilkosságot vagy lopást akarok elkövetni. Mert írva van: az erkölcstelen fogadalomban változó az elhatározás, a hitvány ígéretben megtörik a hűség, azaz az ígéret. Érvénytelen az ígéret, ha valaki mást fog adni vagy cselekedni, mint amit ígért. Érvénytelen az ígéret, amely félelem vagy csalás által történik. Érvénytelen az ígéret, ha valaki arra, ami iránt megkérdezték, nem felel, vagy ha te feltétel nélkül ígérsz és ő feltétellel, vagy ha te egy jövőbeni napra ígérsz, és azt válaszolja, a mai napon. Ugyancsak érvénytelen a szerződés, ha olyantól kötsz ki szerződéssel valamit, aki a te hatalmad alá vetett, vagy fordítva, miként a szolga vagy a családfiú, mert a feleséged és a fiaid ugyanannak tekintendők. Továbbá a halála utánra senki sem ígérthetett magának valamit és fordítva sem.¹⁶

Azért találták ki a szerződéseket, hogy mindenki azt szerezzé meg magának, ami érdekében áll.

Tudni való, hogyha valaki biztos akar lenni az ígéretet illetően, kötbért kell hozzá kikötnie, tudniillik: ígérted, hogyha nekem nem fogod azt adni vagy tenni, amit ígértél, a bírónak fogsz adni ennyit és ennyit vagy kétszer ennyit.

¹ *Inst.* III. XV. Bevezetés

² *Inst.* III. XV. 2.

³ *Inst.* III. XV. 2.

⁴ *Inst.* III. XV. 2.

⁵ *Inst.* III. XV. 4.

⁶ *Inst.* III. XV. 5.

⁷ *Inst.* III. XV. 7.

⁸ *Inst.* III. XVI. Bevezetés. 1.

⁹ *Inst.* III. XVIII. Bevezetés

¹⁰ *Inst.* III. XVIII. 1.

¹¹ *Inst.* III. XVIII. 2.

¹² *Inst.* III. XVIII. 3.

¹³ *Inst.* III. XVIII. 3. XIX. 1.

¹⁴ *Inst.* III. XIX. 2.

¹⁵ *Inst.* III. XIX. 7. 8. 9. 10. 12.

¹⁶ *Inst.* III. XIX. 13–23. Passim.

8. Fejezet – A kezesekről

Gyakran előfordul, hogy az ígérőnek, azaz adósnak nem hisznek. Illik tehát, hogy kezeset állítson, tehát a kezesekről kell szólnunk. És először, ki a kezes, ki kezeskedhet, miért lehet kezességet vállalni, mire kötelezi magát a kezes, és mire az, akiért kezeskedik. Vajon, a kezeség átszáll-e az örökösökre?

Először, kezes az, aki egy másikért a saját felelősségére kezességet vállal.

Tudni való, hogy jóllehet a kezes parancsoló úr és szavatós, mintegy ugyanaz, mégis az indítóokból következően különböznek egymástól, mert a kezes az, aki ígéret által másért kötelezi magát, mindazonáltal abban a kötelezettségben megmarad. A parancsoló úr pedig az, aki parancsol a hitelezőnek, hogy valamit hitelezzen neki. A szavatós az, aki magát más helyett adósként állítja. És ezek szerint három kereset keletkezhet: egy a kezeség, egy a parancs és egy a szavatosság miatt.

Kezességet vállalni mindenki tud, aki kötelezni tudja magát javakkal, szavakkal és írással,¹ kivéve a katonákat, a papokat és az asszonyokat, akik ha mégis kezességet vállalnak, köteleztetnek. A szerzetesek természetesen kezességet vállalni nem tudnak az apátjuk és a konventjük engedélye nélkül.

A kezes felelősséget vállalhat minden emberért, serdületlen gyerekért, a tékozlóért, az örültért és azért, aki a saját állapota miatt kezességet vállalni nem tud, mint az árva és a tékozló. És jóllehet ezek sem a természetjog, sem a civiljog szerint nem kötelezhetők, azonban a kezesek eredményesen kötelezhetőek.

Ezzel nem áll szemben, ahogy mondják, hogy a kezeset nem lehet többre kötelezni, mint amennyire a földologban kötelezett. Az indíték az, mivel

a kezességi kötelem járulékos kötelezettség, ezért nem lehet több a járuléokban, mint a fődologban.²

Itt jegyezd meg, hogy több, négy módon fogadható kezes: vagyonnal, indítóokkal, idővel és hellyel. És bárki teszi ezt, indítóokból következik be, ahogy fentebb a több kezes által fel lett tárva.

A serdületlen a gyám felhatalmazása nélkül kötelezhető pénz, azaz az atyai adósság miatt. Továbbá kötelezhető, ha kárt okozott a köz dolgában, és csak ezen két dolog miatt kötelezett a kezes és mások miatt nem, mert a kezeset kisebb dologban nem lehet kötelezni, mint a fődolog.

És tudni való, hogy az öregek szerint a hitelezőnek lehetősége volt kereset indítására, aki ellen akart, vagy a főadós vagy a kezes ellen. Ma pedig az adós jelenlétében nem szabad követelni a kezesőt a pénzt, azért van jelen, hogy egészben vagy részben fizessen.

És ha az adós távol volt, adnak neki meghatározott időt, tudniillik tizennégy napot, amely alatt a kezes az adóst hozzá (a hitelezőhöz) tudja vezetni, először, hogy megegyezzenek magával a kezessel a támogatás megőrzésére.

És ha több kezes van, akkor, ha közülük akármelyiket gyengének tartják, ha csak a vádló önként nem különíti el minden eggyessel szemben a keresetét a részéért, másként, ha kiválaszt egyet a többi közül a gyenge ellenkeresetet indítva, nem követelhet másoktól. Ezzel ellentétes az új jog, amely azt mondja, hogy a kereset legyen felosztandó azok között úgy, hogy a gyengéért az összes kötelezett felelősséggel tartozik, ha csak ennek a jognak szerződés nem mond ellent, amely alapján kereset lesz.

Egyébként, ha valaki fődolog miatt indít keresetet, akkor a kezes a kamat miatt nem látszik kötelezhetőnek, mert nagyobb mennyiséget, mint amelyről a kereset szól, nem lehet tőle számon kérni.³ Itt jegyezd meg, ha a kezes kötelezte magát becsületesen mindenért, amellyel a fő adós tartozik, akkor szabad a kamat és az adósság miatt kötelezni, azonban az egyházi törvények szerint megilleti őt az ellenvetés azért, hogy nem adja a kamatot. És bárki illetékes kifogást tenni a főadósra és a kezesre is.

Tudni való, hogy a kezes négy okból indíthat keresetet a főadós ellen: először, ha hosszan maradt kötelembe. Másodsor, ha az adós saját vagyonának az eltékozlója. Harmadsor, ha a kezes a hitelező vádlottja. Negyedsor, ha az a megállapodás kezdettől, tudniillik, hogy felszabadítja őt a kezességtől, amikor már nem akar tovább kezességben maradni.

Az adós pedig nem indíthat a kezes ellen keresetet, ha csak a hitelező nem engedélyezi neki. Az átengedést pedig a fizetés előtt kell megtenni, mert később átengedni nem lehet.

¹ *Inst.* III. XX. 1.

² *Inst.* III. XX. 5.

³ *Inst.* III. XX. 5.

9. Fejezet – A szerződésekről

A fejezetről tárgyalva először is látnunk kell, hogy mi a szerződés, és honnan származik a neve, másodsor, a szerződések felosztását, harmadszor, kiknek áll érdekében a szerződés, és mikor rendelik el, azaz kerül sor a szerződésekbe foglalt büntetésre, és látnunk kell a büntetések fajtáit, valamint a különbséget a szerződés és az ígélet között.

Először is a szerződés két vagy több személy megegyezése, akik ugyanarra szerződnek, hogy egyiknek a másik valamit adni vagy tenni köteles és szorgalmasan figyelnek a megállapodás minden egyes szavára.

Azt mondtam ugyanis, hogy a szerződés egyetértés, mivel egyetértés alapján készült el, miként a vétel és az eladás; és azt mondják, a szerződés és megállapodás különbsége az, hogy benne nemcsak az egyetértésnek a szavai, hanem a szükséges szavak is vannak, mivel kérdés és válaszadás formájában történhet.

Továbbá szükséges, hogy a szerződésben ketten, vagy többen legyenek, akik egyetértenek ugyanannak a dolognak az adásában vagy megvételében.

És jól mondom, ugyanarra és nem ugyanabban, mert ha én és te megegyezünk, hogy Szókratész kő, az nem szerződés, mert az ilyen megállapodás nem kötelezi egyiket a másiknak, és nem kell adni vagy cselekedni.

Azt is mondom, hogy egyiknek a másoktól, mert ha egyetértünk, hogy közülünk egy adjon Titiusnak, vagy Titius adjon közülünk egynek, az nem szerződés, mert másikkal vitába szállni, vagy megegyezni senki sem tud, és mert senki sem kötelezhető szabályszerűen más jogügyletének az ígérésével.

A szerződést pedig az egyezségről nevezték el, azaz a béke létrehozásáról és ezzel a békéről és a létrehozásról. Ugyanis, akik egyezésre lépnek, lelkeik különböző és ellentétes gondolataiból sok és változatos

küzdelem után egybehangzó véleményre jutnak, és azt mondják, hogy megegyeznek. Vagy azt mondják, hogy a szerződés neve a tenyerek, azaz kezek összeütéséből származik, mert a megegyezők és az egyezsére lépők a tenyerüket kölcsönösen egymáshoz szokták ütni, a régiek ugyanis, amikor magukat kötelezték, a kezük tenyereit egymáshoz ütötték annak jeleként, hogy ígért szavahihetőségüket nem szegik meg. És a szerződés általános név mindahhoz, amelyet létrehozandó vagy megszüntetendő kötelem okán hajtanak végre.

10. Fejezet – A szerződések felosztásáról

A szerződéseknek sok felosztása van, de csak némelyekről fogok itt röviden szólni. Az első felosztás szerint a szerződések közül egyesek hasznosak, mások érvénytelenek.

Hasznos szerződések a felruházottak, amelyek személyek és dolgok miatt a jog rendje szerint történnek, azaz hogy azok a személyek, akik szerződést készítenek, olyanok legyenek, hogy magukat kötelezni tudják. És a dolog, amelyről a szerződés szól, olyan legyen, amelyet a jog nem tilt elidegeníteni. És hogy a kötelemben megőriztessék a jog rendje úgy, miként fentebb mondtuk a személyekről, dolgokról és kötelmekről.

Az érvénytelen szerződések pedig azok, amelyek a törvények, a határozatok és praetori rendeletek ellenére készülnek, és csalás céljából. Azt mondják, hogy a törvények ellenére készülnek szerződések, amikor bírói határozat nélkül idegenítik el a kiskorú gyerek birtokát, vagy amikor hitbéres birtokot idegenítenek el.

A törvények ellenére jön létre, amikor az ügyvéd megegyezik szegény ügyfelével, hogy a perben bírt vagyon bizonyos részét a fizetéseként kapja.

A praetor rendelete ellenére történik, hogyha olyan szerződés lenne, amely szerint szabad legyen valakinek lopni büntetés nélkül.

Csalás céljából pedig különböző módokon jön létre szerződés. Mert bekövetkezik csalás személyről személyre, vagy dologról dologra, vagy szerződésről másik szerződésre, vagy szerződésről ugyanazon szerződésre, vagy névről névre, vagy tettről tetre.

Személyről személyre következik be a csalás, például akkor, amikor gyám vagy gondnok vagyok, mivel tilos nekem valamit vásárolni a kiskorú vagy felserdült gyermekem javaiból, azt nem veszem meg magam, hanem

közbülső személy által, úgymint a feleségem vagy fiam által, vagy más külső személy révén, azonban az én nevemben.

A dolograól a dologra következik be család, tudniillik amikor meg van tiltva, hogy pénzt kölcsönözzenek a családfiúnak, én pénzt nem kölcsönzök, de más adok neki, hogy azt adja el, és használja a pénzt.

Szerződésről másik szerződésre történik a család, mint például fennálló házasság esetén a férjnek és feleségnek tilos a kölcsönös ajándékozás. Ennél fogva nem ajándékoznak, hanem ajándékozás végett eladnak.

Szerződésről ugyanazon szerződésre történik család, mint például, amikor pénzt lennék köteles kölcsönözni Titiusnak, és a felesége szeretne kezességet vállalni érte, ezzel szemben én, nehogy az asszonyt a tudós Velleius kedvezménye¹ megvédje, az asszonynak kölcsönöztem pénzt, és Titius ismertem el kezesként.

Névről névre történik a család, hogyha valakit eltiltanak attól, hogy valamely tartomány feletti hivatalos hatalom képviselője legyen, és ő megválasztatja magát a tartomány oltalmazójának, védelmezőjének, ami ugyanaz, mindazonáltal megváltoztatott néven.

Tetről tetre történik a család, mint például, ha a szolganőmet eladtam neked azzal az egyezséggel, hogy ne prostituáld őt a bordélyházban a tesztével szerzett haszon céljából, te bordélyházba tényleg nem adtad őt, csak a kocsmába, hogy szolgáljon, ami ugyanaz, ami az eredményt illeti.

Továbbá tudni való, hogy nemcsak az említett módon, hanem más titkos csalárdságok által is készülnek szerződések, és teszik őket érvénytelené. Úgy ugyanis, amikor szerződés készült az adós és a hitelező között, ne szabadjon az adós magát a zálogot eladni, az ilyen szerződés nem érvényes. Ez ésszerű ok, nehogy az adós csábítást érezzen a vétkezésre, azaz a fizetés megtagadására. Továbbá, a szerződés, amelyben valaki általánosságban vállal magára véletlenszerű eseteket, nem érvényes. És ez ésszerű ok, nehogy valaki általánosságban, nehezen érthető szavakkal vállalja azt, amit különösképpen nem szándékozik vállalni. A szerződés az előző napon visszaadandó hitbérrel nem érvényes. Van oka is. Mert káros a hitbérre és a közérdekre. Hasonlóképpen, az a megkötött szerződés, amely szerint a férjet ítélik el a feleséggel szemben azon túlra, amit megtenni nem tudhat, nem érvényes. Az is az oka, hogy a jó erkölcsökkel ellentétes lenne. A katona és az ellenfele között megkötött szerződés, hogy a katona lehessen az ügyvéd, nem érvényes, tudniillik azon okból, mert ellentétes a közérdekkel azért, mert a katonáinknak a fejeverekhez kell érteniük és

nem a jogból származó törvényekhez. Továbbá, a megkötött szerződés, amely elengedi a rágalmazási per közölt bírságát, nem érvényes, és ez azért van, hogy a perek minden gyanakodás nélkül végződjenek. Hasonlóképpen, a megkötött szerződést, bár nem állván vele szembe hasonló típusú szerződés, vissza lehetne venni, nem érvényes, mivel a törvényes szerződéseket sohasem szabad visszavonni.

¹ Lásd a II. 75. fejezet jegyzeteit.

11. Fejezet – A szerződésekről

A szerződéseknek két csoportja van, mivel egyes szerződések felruházottak,¹ mások csupaszok.²

A csupasz szerződések azok, amelyek nem tartalmaznak okot. Ugyanis semmiféle ereje nincs valamely dolog átadásának ok nélkül. És azokat is csupasznak mondjuk, amelyek az alább leírt hat mód valamelyikével nincsenek felruházva. Ezeknek a csupasz szerződéseknek nincs erejük a kötelmet vagy a keresetet illetően, jóllehet használjuk őket a védelmezésre. Mert a csupasz szerződés rendszerint nem szül keresetet, hanem kifogást.

A felruházott szerződéseknek pedig van erejük és hasznosak a kötelemlere és a keresetre. Azt mondják, hogy a felruházott szerződés hat módon lesz felruházott: a dolog, a szavak, az okiratok, az egyetértés, a szerződéshez tartozó kötelezettség és a vagyon közbenjötté révén.

De a fent mondott első négy módról fentebb vannak példáink, amelyekben azt tárgyaljuk, mely módon kapcsolódik össze a tulajdonnal a kötelemler.

Az ötödikről pedig, azaz a mellékletekkel ellátott szerződésről az alábbi példát mutatjuk be: ha eladtam neked a házam, és az adásvételt szerződés rögzítette, hogy kötelezem magam még egy évig lakni a házban. Ez az utolsó, a szerződő fél által tett kitétel nem érvényes, mert csupasz szerződésről van szó, de járuléka és kedvezménye annak a felruházott szerződésnek, azaz eladásnak, amelybe elhelyezve lett, tehát érvényes.

A hatodikra, azaz a vagyon közbenjöttére pedig az alábbi példát mutatjuk be: én megígértem, hogy valamit adok, vagy csinálok neked, hogy te nekem adj, vagy csinálj valamit, amint az megtörténik, hogy én majd odaadtam azt, amit ígértem, a részemről azonnal felruházott lesz a szerződés.

És ezért annak a közbenjöttével, amit neked adtam, le vagy nekem kötelezve, hogy nekem azt átadd, amit ígértél.

Jegyezd meg, hogy az első négy mód esetében sem mondják, hogy a szerződés sajátosan öltözik, mert azt mondják, hogy az a szerződés öltözik sajátosan, ami csupasz. De az a szerződés, amely dolgok, szavak, okiratok vagy megegyezés révén jön létre, magának a születésének a pillanatáról felruházottan lép elő, és mindannyiszor sajátjának veszi, hogy van ruházata. A szerződés pedig, amely felruházott a szerződés mellékletével vagy a tulajdon közbenjöttével, először csupasz, jóllehet ezekkel a közbejövő szerződésekkel ruházatra tesz szert.

¹ Kötelezettséggel, mellékletekkel ellátottak.

² Kötelezettségek, mellékletek nélküliek.

12. Fejezet – A szerződések felosztása

A harmadik felosztás az, hogy egyes szerződések adáshoz, mások a cselekvéshez kapcsolódnak. Adáshoz például az, hogy én megegyezek veled, hogy sok lovat adok neked, vagy valami mást. Cselekvéshez az, hogyha megegyeztem veled, hogy részedre vermet vagy házat építünk.

A negyedik felosztás az, hogy egyes szerződések világosan kifejezettek, mások titkosak. Világosan kifejezett szerződés az, hogyha megegyeztem veled, hogy adok vagy csinállok neked valamit. Titkos a szerződés például, ha bérbe vettem a házat, és abba az én vagyontárgyaimat bevittem, és úgy látszodom, hogy veled titkos szerződést kötöttem, ezért az oda beszálított és bevitt dolgok számodra bérleti díjként lekötöttek. Továbbá titkos szerződés az is, hogyha a hitelező visszaadja az adósnak a kötelezvényt vagy az adóslevelet, mert ő a maga számára követelésképtelen szerződést kötött. Továbbá titkos a szerződés, hogyha például három adósom van, akik nekem tartoznak tizenöt márkával, és mindegyikük az egész összegre volt kötelezett, amiből visszakaptam egyiküktől ötöt, és úgy látszom, hogy lemondtam az egész jogáról, és követelésképtelen, a többi mindegyikétől csak ötöt kérő titkos szerződést kötöttem.

Az ötödik felosztás szerint egyes szerződések homályosak, mások érthetőek.

Érthetőek, amelyek nem tartalmaznak kétértelműséget vagy homályosságot. Ezeket, ha ünnepélyesen készültek, meg kell tartani. Mert semmi sem illik jobban az emberekhez, mint a szerződések betartása.

Homályosak pedig azok a szerződések, amelyeknek kettős értelmük lehet, mint amikor a ház eladója azt mondta: az ereszsatornák szintűgy eladásra kerülő tulajdonrész, és úgy értette az eladó, hogy az ereszsatorna szolgálma megtartandó, hiányoznia kell az eladásra került tulajdonrészről, a vevő pedig úgy értette, hogy az eladásra került tulajdonrészben benne kell lennie. És ezeket a homályos szerződéseket értelmezni kell a megalkotóval szemben, mert neki lehetősége volt, hogy a szerződést világosabban leírja.

Van hatodik felosztás is, mivel egyes szerződések ingyenesen felajánlottak, mások nem ingyen felajánlottak.

Ingyenes a szerződés, amikor adás nélkül nagyobb részt kegyességből mint ígéret okán engedik el az adósságot.

Nem ingyen felajánlott szerződés az olyan egyezés, amelynek létre kell jönnie, és létre jöhet valami adásával vagy visszatartásával, vagy ígéretével.

Hasznosak pedig, és csak azokra a személyekre terjednek ki a szerződések, akik között létrejöttek, és más személyekre rendszerint nem érvényesek. De megtéveszt ez az alább leírt esetekben akkor, amikor a főadóssal kötött követelésektelen szerződés a kezesnek használ, hacsak a szerződéskötéskor másképpen nem határoznak, vagy ha a kezes a saját maga ügyében kezeskedett, mivel ezen három esetben az adós szerződése nem hasznos a kezes számára. Ezzel szemben a kezes szerződése nem hasznos az adósnak, mert jóllehet az adós érdekében áll, hogy a kezes ne indítson pert, ha a kezes rendelkezésére állt a viszontkereset az adós ellen. Mégis, abban az esetben nem érdeke a kezesnek, hogy az adós ne indítson keresetet, amikor az adós nem rendelkezik viszontkereset lehetőségével, kivéve, ha a kezes a maga ügyében kezeskedne, mert akkor a kezes adósként veendő, és az adósnak ez a szerződése érdekében áll a kezesnek, és a kezes elfogadott szerződése saját maga ügyében hasznos az adósnak. A kezes szerződése nem hasznos az adósnak a kezessel együtt, de ha kifejezetten kinyilvánítják, hogy hasznos az adósnak és a kezesnek egyaránt, akkor hasznos nekik. Az egyik kölcsönadó hasznos szerződése hasznos a másiknak. Továbbá egy eladásról vagy ajándékozásról szóló szerződés hasznos a vevőnek vagy az ajándékozónak, mert magára a tulajdonra van hatással.

Továbbá a fiúval vagy szolgálával kötött szerződés hasznos az apának és az úrnak. Az ügyvédi szerződés hasznos az úrnak és nincs kárára, kivéve három esetben, azaz, ha az ügyvédnek különleges megbízása van, vagy ha a saját dolgában intézkedik, vagy ha szabad, és általános ügyintézést folytat. A gyám és a gondnok szerződése hasznos a gyámoltnak, és káros is, ha jóhiszeműen történik és nem a vagyont elragadó szándékkal.

13. Fejezet – A szerződésbeli büntetésről

Most végül látnunk kell azt is, hogy mikor válik esedékké a szerződésbe foglalt büntetés, azaz mikor alkalmazható szabadon. Tehát tudni kell, hogy a szerződésekbe foglalt büntetés olykor érvénybe lép, olykor nem. Ha ugyanis az egyezés feltétellel kezdődik, mint például, ha most nem is adok Titiusnak, de ha életben marad, tized fogok adni. Büntetés jár érte, mivel biztos, hogy nem adódik megegyezés. Ha pedig a megelőző szerződéstől kezdődik, mint például megígértem, hogy Titius ad, ellenkező esetben büntetés fejében én fogok tízszereset adni. Akkor az előző szerződés kötelező, mivel a szerződés felruházott, jár a büntetés abból következően, hogy tudott adni és nem tette. Vagy az előző megállapodás nem kötelező, és akkor nem jár büntetéssel, ha csak az után nem indul per azt illetően, mivel a szerződésbe be lett véve.

14. Fejezet – A szerződések másféle felosztása

Jegyezd meg, hogy némely szerződések a törvények szerint vannak és lesznek, némelyek a törvények mellőzésével, némelyek pedig a törvényekkel szemben.

Amikor a szerződés a törvény szerint lesz, mint például, amikor megígérem, hogy neked adok vagy csinálok valamit aszerint, ahogyan a törvény megengedi, akkor, ha van megígért büntetés, az kérhető, vagy a dolog vagy a büntetés, azaz csak egyik közülük, ha csak nincs ígéret, hogy a büntetés megfizetése után maradjon a szerződés, mivel akkor mindegyiket a kettő közül perelni lehet.

Amikor pedig a törvények mellőzésével történik a szerződés, tudniillik amikor a szerződésből következően valamit megígérünk, amely a törvény által kifejezetten sem nem engedélyezett, sem nem tiltott, mint például, amikor más cselekményét ígérem neked, és ha nem lesz meg, büntetést ígérek, vagy szerződést kötök, hogy másvalakinek adok, és ha nem lesz meg az adás, kötelezem magam a büntetésre. Akkor, noha nem érvényes a fő dolog, mert én egy idegen dolgot, másik ember cselekményét mint biztosat nem tudom ígérni, mégis szavatolja azt a büntetés ígérete.

Amikor pedig a szerződés a törvények ellenére történik, mint amikor ígérünk valamit, amelyet a törvény tilt, tudniillik szent vagy egyházi dolgokat vagy szabad embert illetően, akkor egyik sem érvényes, sem a fő dolog, sem a büntetés ígérete. Mert amelyik szerződés a törvényekkel szemben történik, azt meg nem történtnek kell tartani.

A büntetés a szerződésekhez feltétellel vagy egyszerűen kapcsolódhat. Feltétellel például, amikor ígérem, hogy Titiusz neked adom, ha él, akkor, mivel áll a feltétel, áll a büntetés is, ha a feltétel megszűnik, elmarad a büntetés is. Ha egyszerűen kapcsolódik, vagy tudta az ígérő teljesíteni a szerződést és nem akarta, a büntetés érvénybe lép; ha akarta és nem tudta, mert Titiusz véletlenül meghalt vagy megszökött, akkor semmi kötelezettség nem keletkezik, tehát nem rendelnek el büntetést, hacsak nincs a büntetés fizetéséről különleges kikötés.

Jegyezd meg, hogy a büntetést vagy a mérték vagy a jelleg vagy a cselekmény szerint szabják ki.

Ha a mennyiség szerint, mint például, ha azt ígérem, hogy adok neked tizet dupla büntetés terhe mellett, akkor maga a büntetés bármekkora és bármilyen legyen, visszavezettedik a tőke kamatainak ígért törvényes mértékéhez. És ez azért van így, mert a pénz mennyisége szerint szokták meghatározni a kamatot, ahogy nyilvánvaló a kölcsönben, csak ebben engedélyezett a kamat és más szerződésekben nem.

Ha pedig a jelleghez kapcsolódik, például ha ígérem, hogy lovat vagy másfajta dolgot adok tíz libra büntetés mellett, az a büntetés teljesen behajtható.

Ugyanaz fordul elő, ha a cselekményhez büntetés kapcsolódik, mint például, ha azt ígérem, hogy neked ilyen meg ilyen házat vagy vermet építek ilyen meg ilyen büntetés mellett, mert a büntetés a jelleghez és a cselekményhez, amekkora volt, kapcsolódott, ezért teljesen behajtható.

15. Fejezet – A szerződések fajtáiról

A szerződéseknek két fajtája van, némelyek dologra, némelyek személyekre vonatkoznak.

A dologra vonatkoznak, amikor általánosan szerződök, hogy ne pereskedjek. A személyre vonatkoznak, hogy a személy ne pereskedjen velem. Az első esetben az, aki számára készül a szerződés, nem pereskedhet, sem az örökösei, de az sem, aki szerződést köt, sem az ő örökösei nem indíthatnak pert.

A másodikban, tudniillik esetben, a személyes szerződés másra nem vonatkozik, még az örökösre sem. Vajon a személyre szóló szerződést inkább a szavak, mint az ész alapján kell igazabbnak vélnünk? Gyakran ugyanis a személyt beveszik a szerződésbe, nem azért, hogy személyes legyen a szerződés, hanem azért, hogy bemutassák, kivel kötött a szerződés.

16. Fejezet – Az érvénytelen szerződésekről

A szerződések, mint fentebb előfordultak,¹ kétfélék, némelyek hasznosak, némelyek érvénytelenek.

Hasznosak a felruházott szerződések, és ezeket mindig meg kell őrizni. Az érvénytelen szerződésekből sok van.

Először a személyek okán, mint amikor az elmebeteg köt szerződést, aki sem beszélve, sem némán nem tud egyezsége jutni, tehát sem házasságot nem köthet, sem egyházi rendbe nem léphet be, mert nem tudja, mit cselekszik. Ha pedig vannak értelmileg tiszta időszakai, akkor másképpen áll a dolog. És ugyanez a helyzet a csecsemővel, aki nem képes ravasz-ságra, nem tud egyezséget kötni gyám tanácsa nélkül. Továbbá ugyanez a helyzet a tékozlóval, a sükettel és a némával. Ugyanez áll a férjre és a feleségre vonatkozóan, akik maguknak adományozni nem, csak eladni tudnak. Ugyanez van az atya és a fiú között, mert egy személynek számítanak. Valamint az úr és a szolga között.

Vannak érvénytelen szerződések a dolgok okából, hogyha olyan dolgokról kötik őket, amelyek nincsenek, nem lesznek és nem voltak a természetben, vagy amelyek kereskedelmi forgalomba nem kerülnek, mint a szabad ember, a szent és vallásos tárgyak és mások. Továbbá a rútul vagy

rút dologról kötött szerződés, akár a jog akár a tett szerint lehetetlen szerződés, semmi kötelezettséggel nem jár. Érvénytelen a szerződés az egyházi dolgok adásában vagy kölcsönzésében, a tiltott dolgokban és azokban, amelyek a lelki üdvvel ellentétesek.

Tudni való, hogy minden szerződést, amely nem fordul szembe a lélek üdvével és nincs kárára másnak, mindig meg kell őrizni, mert nincs jobb annál, mint hogy Istennél és az égienél az ígért igazságot megőrizzük.²

A szerződés és az ígéret mintegy mindenben ugyanazok, csak abban különböznek, hogy a szerződés két vagy három embernek a megállapodása ugyanannak az adására vagy ugyanannak a cselekvésére, az ígéret pedig csak valakinek az ígérete nem megállapodással, hanem csak szóban. Továbbá a szerződés sok és különböző, valamint megelőző kikötésében létrejövő megállapodás, az ígéret pedig egyszerű kérdéssel és válasszal jön létre, ahogy fentebb kifejtettük.

¹ Lásd a 10. fejezetet.

² A fejezet fentebbi részét vö. az *Inst.* III. 19. fejezetével. A cím is ugyanaz. Hogy a hasonlóságot hangsúlyozzuk, átvettük a fejezetnek az ifj. Mészöly Gedeon által adott címet.

17. Fejezet – Az egyezségekről

Fentebb általánosságban esett szó a szerződésekről, most pedig a szerződések egy különleges fajtájáról tárgyalunk, tudniillik az egyezségekről, amelyek sajátos szerződések. Lássuk tehát, hogy mi az egyezés, miből származik a neve, ki tudja végrehajtani, mely dolgokkal kapcsolatban lehetséges a végrehajtása, mely ügyekben megy végbe a megegyezés, mi a hatálya az egyezésnek.

Először, az egyezés kétséges ügy és bizonytalan kimenetelű, még be sem fejezett per esetén való nem ingyenes szerződés. És ügyről szóltam, tudniillik jelenlegiről vagy jövőbeliről. Szóltam kétséges ügyről, tudniillik igazságos-e vagy igazságtalan. Szóltam bizonytalan perről, azaz, ha a felperes azt hiszi, hogy jogos ügyet melenget, pedig nem. Azt is mondtam, hogy még nem befejezett ügyben, mert ha ítélet született, nem lehet fellebbezni, nem lehet az ítéletben kételkedni, és ha akkor történik az egyezségkötés, semmis lesz. Ha pedig az alperes beismeri, hogy tartozik tíz talentummal, és ezért el lesz ítélve, és azt mondja a felperesnek, ha

akarsz öt talentumot, adni fogom azonnal, akkor semmis a megegyezés, tehát a per indul. Azt mondtam, nem ingyenes, mert az egyezés adás vagy ígéret, vagy lekötés nélkül nem ér semmit.

Mondják továbbá, hogy az egyezés a peren való átlépés, azaz a pertől való elállás.

Egyezséget lehet kötni minden polgári ügyben. Büntetőügyek esetén pedig azokban jöhet létre megegyezés, amelyek vérrrel járó büntetést szabnak ki, de ebből kifolyólag a vádló rossz hírbe keveredik, a vádlott pedig nem, mert minden egyes embernek, akinek a bűncselekményét elengedték, szabad a vérért pénzzel megváltania.

Azon büntettek esetén pedig, amelyek vérrrel járó büntetést nem kívánnak meg, egyezségkötés nem lehetséges, csak ellenszolgáltatás nélküli megállapodás vagy a büntetés elengedése.

A régi jog szerint azonban ismeretlen a házasságtörés esetében. A hatályosban, azaz az új jogban ez kijavítottnak látszik, kiváltképp a férj esetében. De valószínűbb, hogy a felek a házasságtörés esetén a per bizonytalan kimenetele és az ügy kétes volta miatt nem töreksenek egyezségkötésre, hanem egyik a másikkal megbékél, és a dolog nem jut vérrrel járó büntetésig.

Ha pedig a vádlott pénzt adva kiegyezik a felperessel, az egyezés semmis, mert őt vádlottnak a bűn bevallása alapján tartják. De ez ismeretlen a csalás vétké esetén.

Vers

„Félve a vért meg a fejvesztést büntetni, ha sújt rád,
tégy egyezséget, ha tehetsz, de parázna sosem tud,
s másért, senki se tudja csalárdság nélküli tettel!
Új törvényünk, mégis, könnyebbíti a vétket.”¹

Ezek a kijelentések a törvények szerint igazságosak. Az egyházi törvények szerint pedig egy bűn sem kívánja meg a vérrrel járó büntetést.

Élelmezési ügyekben nem lehet egyezséget kötni a bíró tekintélye nélkül. Továbbá azon kérdésekben, amelyek a végrendeletből származnak, nem lehet egyezséget kötni csak a végrendelet kifejezéseinek a megvizsgálása és értelmezése után. Hasonlóképpen nem érvényes az egyezés azon gyalázatos keresetekben, amelyek gonoszságból erednek, úgymint a lopással, rablással és más egyébekkel kapcsolatos keresetekben. Fordítva

van pedig, amikor a szerződés következtében bocsátkoznak gyalázatos keresetekbe, úgymint a megbízással, a gyámsággal, a letétbe helyezéssel és egyébekkel kapcsolatosakba.

Továbbá érvénytelen a megegyezés az alávetés jogában. Az alávetés ugyanis lelki dolog, és azért, ha valami adva vagy ígérve van, visszaadni nem lehet, mert annak ingyen kell megtörténnie. Továbbá a lelki ügyekben nem egyezkednek, mégis létrejöhet ezekben baráti kibékítés, hogy a lelki dolgokért adassék lelki dolog, ahogy az a cserében történik, vagy ha nem, járjon közbe a felsőbbség tekintélye a jó béke érdekében.

Összefoglalva: jegyezd meg, hogy vannak némely dolgok, amelyekben sem egyezségnek, sem felmentésnek, sem megállapodásnak nincs helye, mint például, hogy a férj, miután elküldte feleségét, azután másikat vegyen el, vagy hogy a szerzetesi fogadalmat tettnek tulajdona legyen, vagy hogy az alávetett az alávetettség ideje alatt a feljebbvalónak ne engedelmeskedjen.

Az egyezés hatása az, hogy minden okirat, amely azon egyezésre, amelyben megegyeztek, vonatkozik, vagy bármi más, amely a feleknek segítséget nyújthatott, semmis, és minden jogtól megfosztott legyen. És egyedül az egyezés rendelkezzen erős és örökké tartó szilárdsággal, kivéve, ha a felperest az adott egyezés becsapta, akkor ott van számára az aljas megtévesztés kifogása.

¹ A vers Európában elterjedt, ismert alkotás. Az eredeti változata előttünk nem ismert.

18. Fejezet – Az oklevelek kötelméről

Először tudni való, hogy mi az oklevelek kötelme, hogyan keletkezik, mi az efféle kötelmeknek az ereje, ebből milyen keresetek származnak.

Először tehát az oklevelek kötelme az, hogy amikor valaki az ő hiteles pecsétjével és alkalmas tanúkkal megerősített oklevele által nyilvánosan elismeri, hogy ő köteles mindarra, amit az oklevél tartalmaz. Régen ugyanis hagyományosan kötelező formában megfogalmazva lett kötelemmé, amely szerint lesznek most is a nehéz ügyekben vagy hiteles oklevelek vagy köziratok révén.

Akkora ugyanis az ereje az efféle kötelemnek, hogy neki ellentmondani nem lehet csak három esetben, tudniillik kölcsön, hitel és hitbér esetében.

19. Fejezet – A megegyezéssel létrejött kötelemről

Megegyezés alapján ötféle módon hoznak létre kötelmet, tudniillik adásvétellel, bérlettel, javak cseréjével, szövetkezéssel és megbízással. Mind-egyikükről külön kell szólnunk.

Először a vételről, mikor és hogyan kötik meg, mely dolgokról, hogyan történik, milyen a természete, mihez tartsa magát a vevő és mihez az eladó, meddig kell az eladott dologért kezeskedni.

Az adásvételről

A vételt tüstént megkötik, amidőn az árra nézve megegyeztek azon elhatározással, hogy az árat megfizetik, és az eladott dolgot átadják, jóllehet még az ár nincs kifizetve, sem a foglalo nincs odaadva, sem az eladott dolog nincs átadva. Ezt ismerd meg az írásba foglalás nélküli vételről és eladásról.

Azoknál pedig, amelyek írásban készültek, sem a vétel, sem az eladás nem jöhetnek létre előbb, mint ahogy a vételnek vagy az eladásnak az okiratát nem írták le és pecséttel nem hitelesítették, vagy tanúkkal nem erősítették meg, és a felekkel nem szignáltatták, vagy hivatalos tanúsítvánnyal nem erősítették meg. És ameddig valami ezek közül hiányzik, helye van a megbánásnak.

És a vevő és az eladó büntetés nélkül visszaléphet a szerződéstől, kivéve, ha valami jelentősebb értéket, tudniillik az érték felét foglalo címén átadták. Az ilyen foglalók adása esetében pedig, akár írásban, akár írás nélkül kötötték az eladást, akkor, ha a vevő akadályozza a szerződés teljesítését, elveszti, amit adott. Ha pedig az eladó akadályozza meg, dupláját fizeti, mint amennyit a vevő foglalóként adott, és azt gondolom, hogy a szerződők egyikét sem foglalkoztatja a másik érdeke, mivel az érdeke helyének a foglalo pénzek elvesztése vagy kétszeres visszatérítése felel meg.

Itt meg kell jegyezni, hogy a mi városunk szokása szerint, ha bárki egy vételi vagy eladási szerződéstől visszakozik, a bíró annak a jóváhagyására kötelezi őt egy libra használatban lévő pénz fizetésének terhe mellett azért, mert kevés és csekély foglalo ez itt, tudniillik egy dénár.

Eladni és vásárolni lehet mindazt, ami kereskedésre való. Vannak azonban bizonyos dolgok, amelyek kereskedelembe nem kerülnek, mint

a szabad ember, a szent és vallásos tárgyak. Azonban szent és vallásos tárgyak is átmennek a kereskedésen a magunk egyetemességével együtt, mivel az egyetemesség a világi létben is fennáll. Továbbá az eladásra szánt dolgokat valós súlyban, valós számban, valós méretben és valós értékben szabad csak eladni. Aki másképpen cselekszik, az rendkívüli büntetésben részesüljön.

Eladás és vásárlás távollévők és jelenlévők között küldöttek és levél, azaz küldött levél által, tisztán és feltétel mellett, foglalóval és foglaló nélkül történik.

Itt jegyezd meg, hogy a foglaló adás a vétel megkötésének nem pedig a befejezésének a jele, mivel a vételi eljárást nem zárhatja le más, csak a meghatározott számban adott készpénz és az eladott vagyontárgy átadása. Azt mondtam, hogy „pénzt”, mert semmiféle vétel nem lehetséges érték vagy pénz nélkül. Azt mondtam, hogy a „meghatározott számú”, mert ha némelyek között úgy jön létre egyezés, hogy amennyire N a dolgot értékelte, annyiért legyen megvásárolva, ez a vásárlás bizonytalan, mert megtörténhet, hogy N az értéket nem határozta meg, talán mert nem akarta, vagy mert meghalt. Azt mondtam, hogy „készpénz”, mert ha telket adnak telekért, meghatározott dolgot meghatározottért, akkor cseréről beszélünk, nem pedig adásvételről. Azt mondtam, hogy „tisztán”, azaz egyszerűen és közvetlenül, minden fenntartás nélkül. Azt mondtam, hogy „feltétel mellett”, hogyha a lovam a kipróbálása után tetszik neked, akkor a tied legyen tíz forintért. Ha nem, akkor nem.

A vétel természete az, hogy a dolog, amelyet eladnak, legyen határozott fajtájú, az értéke legyen készpénzben meghatározott. „Határozott fajtájú”, mondtam, mert másképpen nem lehet megtudni, hogy mely dolog került eladásra. „Meghatározott értéket” mondtam, mert ha némelyek így egyeznek meg: a dolog legyen számodra annyiért megvéve, amennyire N azt becsülte, ez a vétel kétséges, mert megtörténhet, hogy N az értéket nem határozza meg, vagy mert nem akarta, vagy mert meghalt. Azt is mondtam, „készpénzért”, mert ha a dolgot dologért adják, akkor azt mondják váltó vagy csere, amely más és sajátos szerződés.

Más a vétel természete, hogyha befejezett vételt kötöttek, mert akkor tüstént nyereség és kár, haszon és kockázat érintheti a vevőt. Ugyanis nagyon igazságos, hogy akinek előnye van, legyen kockázata is. És ezek mind helyesek, ha az eladás egyszerűen történik, írás nélkül, határozott formában úgy, hogy semmi szerződés nem jön közbe, és olyan dolog legyen,

amely nem szenved hiányt kóstolásban, mérlegelésben, mérésben, készpénzzel való fizetésben, megismerésben vagy megvizsgálásban, és hogy az eladónak nincs bűne, nincs késedelemben és nem csalárd.

Tudni való, hogy az elkobzás kockázata az eladóra tartozik. A dolgok elkobzása akkor fordul elő, amikor valakinek minden vagyonát az adóssága vagy bűncselekménye miatt nyilvánosan elárverezik.

Azt mondtam „egyszerűen”, mert ha feltételes lenne az eladás, akkor a feltétel bekövetkezése előtti minden kockázat az eladóra hárulna. Továbbá azt mondtam, hogy iratok nélkül, mert ha az eladás iratok szerint történné, akkor a dolog kockázata az eladóra hárul, mielőtt az irat elkészül. Továbbá „meghatározott fajtájút” mondtam, mert ha a vásárlás a fajták váltakozása közben történik, akkor a vásárló nem tudja, mit vásárol, tehát a kockázat az eladóra hárul. Nemkülönben azt mondtam, hogy „szerződés közbenjötté nélkül”, ugyanis a szerződések megsértik a törvényt. Továbbá azt mondtam, hogy olyan legyen a dolog, amely ne szenvedjen hiányt a kóstolásban, mint a bor, méhsör stb. esetében, mert a kóstolás előtti kockázat az eladóra tartozik. Mondtam, hogy „mérlegelésben, mint az arany, az ezüst, a bors stb. esetében. Mondtam, hogy mérésben, mint a gabona, a szövet és a posztó esetében”. Mondtam, hogy „számlálásban, mint a vert pénz esetében, például a forintok, garasok, fillérek, dénárok, obulusok és mások”. Nemkülönben azt mondtam, hogy „mérésben, mint a posztók, a gyapjúk, a lenfonalak, a selyem szövetek és mások.” Továbbá azt mondtam, „hogy megvizsgálásban, mint a lovak, az ökrök, az öszvérek és mások esetében”. Mindezeknek a kockázata a kipróbálásuk előtt az eladóra irányul. Azt mondtam, „véték”, mert ha a kockázat az eladó vétkéből származik, az ő kára lesz. Azt mondtam „késlekedés”, mert ha az eladó nem kellő időben adja át a dolgot, az neki lesz a kockázata. Azt mondom „csalás”, mert senkinek sem kell védelmezni a bűnt, azaz segíteni, tehát a dolog kockázata visszaháramlik a csalóra.

Vagyontárgyakkal kapcsolatos kockázatnak minősülnek a tűzvészek, a hajótörések, a balesetek, a házak összeomlása, özönvizek, a folyók áradásai, a fák kidőlése, tudniillik a szél által, az állatok elhullása vagy sérülése, megromlások és tönkremenetelek.

Az eladó tartozik a gazdátlan, azaz szabaddá vált és kifizetett dologot minden kereset terhe nélkül átadni, mert ha őt valaki perbe hívhatja, akkor az olyan, mintha nem is adta volna át. Mert, ha valaki őt perbe hívhatja, akkor az eladó szavatossággal tartozik a vásárlónak, akár, ha az ár már

kifizetésre került, akár nem. Ha pedig az eladó nem akarja a vagyontárgyat átadni, akkor az a vásárló számára akadálynak, azaz kárnak minősül.

A vásárló tartozik az árat, azaz a készpénzt odaadni, amit, ha nem tenne meg, miután a vétel megtörtént, akkor az az eladó számára minősül akadálynak.

Összefoglalóan meg kell jegyezni: hogyha az adásvételi szerződésben hűsz évnél fiatalabb esik csalás áldozatává, egyes esetekben a szerződés törvényileg nem érvényes, bizonyos esetekben a jogból kifolyólag érvényes, de a közjó megsemmisíti, akkor, ha árcsaláshoz vezet a szerződés, másszor, ha az eredeti állapot helyreállítása segít a kiskorúnak. Ebből következően meg kell különböztetni azt, amikor a csalás ad okot a szerződésre, mint például, ha csalárdul rávettelek téged, hogy nekem adjál el olyanokat, amelyeket másoknak nem kívántál volna eladni, ezekkel kapcsolatban a szerződés nem érvényes. Ha pedig olyan csalás vezet a szerződéshez, hogy mivel te eladni kívánsz, megegyezéssel rávettelek arra, hogy nekem olcsóbban add el, mint amennyit az egyébként ér, mindenesetre ezzel kapcsolatban a szerződés érvényes, de ez becsapáshoz vezet. Amikor azonban nem csalás ad okot a szerződésre és nem csalás ütközik bele a szerződésbe, én nem csaltalak téged törbe az ár tekintetében, jóllehet magával a vagyontárggyal kapcsolatban estél csalás áldozatává, az árral kapcsolatban semmiféle tekintetben nem tudsz peres eljárást indítani, hacsak nem marad az ár a jogos érték fele alatt. Akkor ugyanis fennáll, amint mondják, hogy az eredeti állapot visszaállítása segít a hűsz évnél fiatalabbnak. És ennek a törvénynek helye van a jóhiszemű szerződések között. Mert a jogszerűen kötött szerződésekben, még ha a csalás is ad okot a szerződésre, a szerződés érvényes, de a vádló ellen ez kivételt képez. És jegyezd meg, hogy a jóhiszemű szerződésekben, még ha csalás is ad okot a szerződésre, nem a szerződők, hanem a közvetítő által kötelez a szerződés. Azonban mindegyik szerződésben meg van követelve a jóhiszeműség, még ha nem is érvényes a szerződés, a jóhiszeműség akkor is megkövetelt.

És jegyezd meg jól, hogy az eladott és a szavatolt dolog ügyében a vevő mindig indíthat peres eljárást, amely azonban sok esetben elbukik. Először, ha az eladott dolog feletti tulajdonlásban akadályozott vevő nem idézte törvény elé az eladót. Másodszor, ha ott volt magánál az ítéletnél. Harmadszor, ha ellene volt jogtalanság miatt ítélet hirdetve. Negyedszer, ha nem idejében idézte törvény elé az eladót, hanem csak az ítélet

időszakához közel, ha egyáltalán tudta idézni. Ötödször, ha a vevő kiegyezik, és az ellentétes bírói ítéletet visszavitte. Hatodszor, ha saját vétke miatt veszítette el birtokát. Hetedszer, ha bűnözés érdekében szerzett vagyont. Nyolcadszor, ha a vevő a megvásárolt rabszolgát felszabadította. Kilencedszer, ha a megvásárolt szolgálólányt prostituálttá tette. Tizedszer, ha a vevő a megvett tárgyat elbirtokolta. Tizenegedszer, ha mialatt az eladó távolt volt, az elítélt vevő nem fellebbezett. És általánosságban, ha a vevő a megvásárolt dolgot bármiféle módon az eladó perbe idézése nélkül elvesztette, az a saját kára lesz. Az pedig, hogy az eladónak mennyi ideig kell az eladott vagyontárgyat őriznie, az a fenti, az elévülésekről és az elbirtoklásokról szóló fejezetben már vizsgálat alá került, ezért itt mellőzöm.

20. Fejezet – A dolgok cseréjéről

Mit jelent a csere, miképpen jön létre, mi az eredete, milyen vagyontárgyakat lehet cserélni, kikkel cserélhet az egyház, és miféle perek keletkezhetnek a cserékkel kapcsolatban.

Először is, a csere egy dologért egy másik helyettesítésével való kezeség vagy egy dolognak a másikért való adása.

Cserét hoznak létre, amikor egyesek egymás között megegyeznek, hogy bizonyos dolgot adnak bizonyos dologért. Ha ugyanis biztosat adnak bizonytalanért, akkor a szerződés megnevezetlen lenne, tudniillik úgy hozzák létre, adok, hogy adj.

A csere természete pedig az, hogy nemcsak szerződéssel, hanem dolgok közbenjöttével is létrehozzák, mint a vételben, amikor a dolognak és a pénznek együtt kell lenniük, amikor a vételt létrehozzák. Néha mégis dolog nélkül hozzák létre a vételt, ami az előbb mondott törvény szerint nem vétel.

Cserélni pedig lehet bármilyen dolgot, amelyet eladni lehet. Mégis jegyezd meg, hogy bizonyos dolgok cserélhetőek, amelyeket eladni nem lehet, mint az egyháziakat. Azonban milyen módon történik ez: az egyházi dolgok ingyen vannak adományozva, a csereszerződés pedig nem ingyen történik, hanem egy dolgot dologért adnak. Erre azt válaszolhatom, hogy lelki javakkal kapcsolatos csere nem az egyenrangú felek által kötött szerződés alapján jön létre, hanem az egyházi felsőbbség hatalma

alapján. Mert az egész, amely végbemegy, az egyházi felsőbbség tetszése szerint kerül átruházásra, aki saját tetszése szerint rendelkezik az egyházi javak, ingók és ingatlanok elcseréléséről, mivel ezek a vagyoni dolgok nem az emberek sajátjai, hanem kizárólag az Istené. Tehát egyházi vagyon egyházi vagyonnal cserélhető. Lehet cserélni egyházi vagyont fejedelmi vagyonnal is. Lehet cserélni magánszeméllyel is, ha az egyház érdeke ezt megkívánja. Nem cserélhető azonban egyházi személy világiért cserébe, mivelhogy megtért személy nem adható világiért. Mert aki egyszer s mindenkorra Istennek ajánlotta életét, többé emberi gyakorlatot nem folytathat.

Vizsgálódás tárgyát képezi, vajon elcserélt vagyoni dolgokkal létrejöhet-e adásvétel? A válaszom, hogy nem, mert a csere a vagyontárgyak közvetítésével történik. A vásárlás pedig néha vagyoni dolgok nélkül.

Jegyezd meg, hogy a csereszereződésből kifolyólag egyetlen vagyoni dologgal kapcsolatban egyik féltől kiindulva sem keletkezik per. De a vagyoni dolgok átadásából vagy a szerződésből kifolyólag adódhat csupán a szerződött dologgal kapcsolatosan indított per, de a szabályszerűségnek ez a per nem felel meg, miként mondtuk a kölcsönadott dolgok esetében. Így állítjuk azt is, hogy a társulással, a gyámsággal, és a hitbérrrel kapcsolatosan keletkeznek perek a szerződésből kifolyólag, de azok sem felelnek meg a törvényszerűségnek csak akkor, ha a társulás, a gyámság véget ér, vagy ha a házasság felbomlik, és ha az ügy az egyik fél által indított, a másik által viszont nem. És ha a szerződés nem törvényszerű, akkor semmilyen per sem keletkezhet.

Tudnivaló a cserével kapcsolatban, hogy az ingóságomat a saját önszántamból cserélhetem el, mivel annak magam vagyok a tulajdonosa. Az ingatlanvagyon azonban csak a birtok azon tulajdonosának a tudtával és beleegyezésével lehet elcserélni, akihez tartozik.

21. Fejezet – A bérletről

(A bérbeadásról és a bérbevételről)

Mi a bérlet, kit neveznek bérbeadónak és kit bérbevevőnek, miképpen történik, miféle vagyoni dolgokat lehet bérbe adni, miféle perek keletkezhetnek a bérbe adott és bérbe vett vagyoni dologgal kapcsolatban, miféle okokból lehet a bérbeadónak kiűzni saját bérlőjét, és fordítva, miféle

esetekben tudja a bérbevevő a bérbeadó beleegyezése ellenére elhagyni a házat, valamint a vagyontárgy bérbeadásának időtartamáról, a haszonbér vagy részlet fizetésének időpontjáról és végül magáról a bérbe adott vagyoni dologról.

Először is a bérbeadás egy engedmény más személy számára egy dolog használatára, közös megegyezéssel meghatározott, pénzben fizetett bérleti díjért. Feltételnek nevezik.

Bérbeadónak nevezik azt, aki megengedi, hogy a saját vagyontárgyát más használja vele közösen meghatározott bérért úgy, hogy amikor én a házamat lakhatás céljából neked bérbe adom, engemet neveznek bérbeadónak, téged pedig bérbevevőnek.

A bérbeadás és a bérbevétel bármely módon létrejöhet, mint ahogyan az adásvétel, amelyről fentebb már vizsgálódás történt. És ezeket, amelyek már a korábbi fejezetben ismertetésre kerültek a közös megegyezésről, a vagyoni dolgokról, az értékről, itt felidézheted.

Minden bérbe adható, amely eladható, mivel a bérbeadás, a bérbevétel és az eladás hasonlóak úgy, hogy néha vita is keletkezik, hogy eladás, vagy bérbeadás történt-e, és ezen szerződések közül egyik sem ingyenes, azaz hálából átadott, mivel mindig szerepel közben a bér vagy a megbecsült ár.

Az ilyenfajta szerződésekből kifolyólag kétféle per származhat, vagy a bérbe adott vagy a bérbe vett vagyontárggyal kapcsolatos.

A bérbeadással kapcsolatos perben elsősorban a bér fizetésének kérdése jön elő. Másodsorban, a bérbe adott dolog silányabbá tétele. Harmadszor, a bérbe adott vagyontárgy bectelen lelakása.

A bérbe vett vagyoni dolgokkal kapcsolatos perekben az ígéret megtartása és a ház helyreállítása szerepel általában.

A bérbeadás történhet egy időszakra vonatkozóan vagy örökre, azaz egy évre, vagy a bérbevevő életének egész időszakára. És ha a bérbeadás határidején belül a bérbevevő meghal, az ő örököse lép a helyére.

A fizetés, azaz a bér kifizetésének határideje vitatható. Mert bizonyos törvények úgy rendelkeznek, hogy kezdettől fogva, mivelhogy a bérbevétel lezajlott, a bérlő akkor azonnal tartozik a bérleti díjjal. Más jogszabályok meg úgy rendelkeznek, hogy a közepén, miként mondják a sóbérrel kapcsolatban, amelyet a kincstár ad. Végül egyéb jogszabályok azt kívánják, hogy a végén, mert a bért leginkább a végén adják, mivel arra a napra szól a megegyezés.

Én mégis úgy vélem, hogy ezekben is a haza hagyományát és szokását kell megőrizni, és úgy, ahogy a megegyezés előírja, mivel egyes tartományokban a teljes bérleti díj az év három napján kerül kifizetésre, másokban két napján, míg újabb másokban az év végén kerül kifizetésre az egész.

És itt jegyezd meg, hogy némely városokban a bérbeadó önhatalmúlag elzálogosítja a bérlőt a ház jövedelméért, némelyekben pert indít érte a bíró előtt. Itt¹ az a szokásjog, hogyha a bérbeadó tart a lakótól, akkor önhatalmúlag elzálogosítja őt, ha nem így van, akkor pereskedni kell a jövedelemért.

A bérbeadó, azaz a ház tulajdonosa, ötféle okból tudja eltávolítani a lakóját. Először, ha a tulajdonosnak a bérbeadás időszakában két háza van, és azt, amelyben ő maga lakik, tűzvész, vagy más katasztrófa eset pusztítja el. Másodszer, hogyha szükségessé válik a bérbe adott ház helyreállítása nem valamely katasztrófaeset miatt, hanem olyan miatt, amely újként jött elő, de a bérbeadás időpontjában nem volt még szükséges. Harmadszor, ha a bérbeadó a kincstárnak fizetendő igen nagy mértékű tartozásokkal és a kincstár újonnan kivetett adóival megterhelt. Negyedszer, ha a bérbevevő természetellenes életet él és becstellenül lelakja a házat. Ötödször, ha a lakó két éven át nem fizetett díjat vagy adót, a kincstár pedig azonnal eltávolíthatja, mivel az adó nem került befizetésre. És jegyezd meg, hogy az első három esetben a bért az idővel arányosan vonják le, a másik kétben pedig nem.

Ezzel szemben a bérlő a ház urának akarata ellenére a házat elhagyhatja. Először, ha a ház tulajdonosa nem tartja be a bérlő számára azt, amit neki magának megígért. Másodszer, ha a háznak a szükséges dolgait nem javítja ki. Harmadszor, ha a saját szomszédjainak a háborításaitól és jogtalanságaitól nem védi meg. Negyedszer, ha a házat összeomlás fenyegeti. És ötödször, ha a ház nem az ő bűne miatt semmisült meg a tűzvészben.

És jegyezd meg, hogyha a bérlő sohasem lépett be házba, vagy ha bement és azonnal ki is jött, még ha semmiféle ok sem állt fenn, akkor is ki kell fizetnie teljes egészében a bért, maga a bérbevevő csak akkor nem kötelezhető semmire, ha a tulajdonos a saját házából maga költözött be a házba, vagy mást helyezett el ott.

A fejezetben foglaltakkal kapcsolatban három hasznosítható dolog kerül megvizsgálásra. Az első, hogy az kerül vizsgálódás alá, hogy vajon bérleti szerződés-e, ha valaki posztót ad a szabónak a ruha megfoltozására, vagy aranyat az ötvösnek a pecsét vagy a gyűrű elkészítésére, miután

semmiféle bér nem került meghatározásra, hanem csak később fog majd átadni annyit, amennyiben vele meg fog egyezni. Erre az a válaszom, hogy ez tulajdonképpen nem bérleti szerződés, hanem ezen név alatt egy *actio praescriptis verbis* adódik,² miként ez fentebb már megvizsgálásra került.

S vajon létrejön-e adásvétel, ha dolgok kerültek cserélésre, így szokott a kérdés lenni a bérbeadással és a bérbevétellel kapcsolatban is: ha valaki neked átad valamely dolgot használat vagy gyümölcsöztetés céljából, vagy ha valaki egy ökröt vagy bikát birtokol, és a szomszédja is birtokol egyet, s ha megegyeznek, hogy az ökröket kölcsönösen tíz napon keresztül kölcsönadják egymásnak, hogy valamiféle munkát végezzenek, és ha az egyiknél elpusztul az ökör, felmerül a kérdés, vajon bérbeadás és bérbevétel, vagy kölcsönadás történt-e, vagy hogy ki fizessen az ökréért, amely elpusztult. Erre azt mondom, hogy közülük egyik sem, de ez nem a bérbeadásnak egy másik neme, mivel itt semmiféle bérleti díj nem jön közbe, és nem is kölcsönzéssel kell perelniük. Mivel a kölcsönzés sem ingyenes, tehát „*actio praescriptis verbis*”-szel kell perelniük.³ És tudni való, hogyha az ökör elpusztul a kölcsönkérő hibáján kívül, akkor a kár viselése a kölcsönzőé, más dolgokat itt tovább nem kell mondani.

Ugyanígy, ha valaki valamely birtokot átad gyümölcsöztetésre, ameddig a bér vagy a járadék önként kifizetésre kerül a tulajdonosnak, felmerül a kérdés, ez vajon melyik, vétel, bérbeadás, vagy kölcsönzés. Erre azt mondom, hogy sem nem vétel, sem nem bérbeadás, sem nem kölcsönzés, hanem egy másfajta egyezség, amelyet örök haszonbérletnek nevezünk, amelyről majd később szó esik. Nem vétel, mert a birtok átvevője és az ő örököse nem idegenítheti azt el, mivel a birtok tulajdonjoga nem kerül át az átvevőre, miként a vétel esetén. Nem bérbeadás, mivel a bérelt dolog nem elidegeníthető, ahogy itt történik. Nem kölcsönzés, mivel a vagyon érdekében került megkötésre, a kölcsönzés viszont ingyenes.

Aki pedig ruhák, ezüstművek vagy a szarvasmarhák használatáért valamit átadott vagy megígért, attól olyan védelem követelhető meg, amelyet a leggondosabb családapa is visel a saját dolgai irányában, és ha teljesíti ezt, és valamely okból ezt a vagyoni dolgot elveszíti, a legkisebb kártérítéssel sem fog tartozni.⁴

¹ Az itt szó feltehetően Bolognára vonatkozik.

² *Vö. Inst. III. 24. 1.* „elrendelt szavak keresete”

³ *Vö. Inst. III. 24. 2.*

⁴ *Inst. III. 24. 5. szó szerint.*

22. Fejezet – Az örök haszonbérletről

(Az örök haszonbérletről és annak szabályairól)

Görögül emphyteusisnak nevezik, latinul jobbá tételnek, ugyanis a régi kor embere csak műveletlen földeket adott bérbe másoknak, hogy azok termékkennyé váljanak, manapság pedig a praetori jog szerint művelt és műveletlen földeket is adnak bérbe.

Továbbá azon szerződéskötésnek írásban kell készülnie, és történhet örök időkre vagy egy meghatározott időre szólóan egy, akár több személy részére.

A bért a birtoklótól kell követelni, nem a vevőtől, vagy attól, aki átengedi.

Továbbá, az örök haszonbérbe adott vagyon eladható a bérbevevő és örökösei részéről a birtok tulajdonosa jogának sérelme nélkül, mivel az örök haszonbérletes a vagyon használati és gyümölcsöztetési jogával rendelkezik, a tulajdonos pedig csak a tulajdonjoggal és a bérrel. Továbbá jegyezd meg azt is, hogy a tulajdonos az örök haszonbérbe adott birtokot a polgári jog szerint birtokolja, azaz szellemileg, a bérbevevő pedig természetesen, azaz testileg.

És jegyezd meg, hogy az ilyenféle birtokok birtokbavételét egyes tartományokban évenként újítják meg, másokban kétévenként vagy háromévenként, némelyekben sohasem.

És ha valaki két éven keresztül nem fizeti a bérleti díjat, azt elkergetik, és elveszti a teljes jogát. Ugyanez a szabály áll fenn, ha valaki a birtokot tönkreteszi vagy elidegeníti, vagy nem kellően műveli.

23. Fejezet – A társaságról

Mi a társaság, hogyan jöjjön létre a társaság, milyen ügyekkel kapcsolatos legyen, meddig maradjon fenn, mikor szűnjön meg, a társaságból kifolyólag milyen perek keletkezhetnek.

Először is a társaság kettő vagy több személynek az egyesülése további nyereség és könnyebb haszonszerzés céljából, tisztességesen megkötött szerződéssel.

A társaság kettő vagy több személy között jön létre, akik vagy minden javaikat, vagy a javaik egy részét egyszersmind egyesítik, hogy a hasznot vagy a veszteséget egyenlően szenvedjék el.

Tudni való, hogy mégis gyakran előfordul, hogy az egyik társ a haszon két részét kapja, a másik pedig a harmadikat, hasonlóképpen fordul elő a veszteséggel kapcsolatban is. És az is előfordul, hogy az egyik társ a nyereségből egy részt birtokol, viszont a veszteségből semmit, azért, mert utazással kockára tette a személyét, és veszélynek tette ki az életét, a másik pedig nem. A társasággal kapcsolatban az is előfordul, hogy az egyik társ pénzt tesz bele, a másik pedig a munkáját és fáradozását, és mindketten mégis egyenlő hasznot húznak. És ez méltányos, mivel a munka gyakran értékesebb és hasznosabb a pénznél, mint ahogy ez nyilvánvaló a szorgalmas és éles elméjű kereskedők előtt.¹

Társaság minden olyan dologgal kapcsolatban lehet, amely eladható és megvehető, mint például a borral, olajjal, gabonával és minden portékával, valamint egyébvel kapcsolatban is.

A társulás egészen addig marad fenn, amíg a társak kitaranak ugyanabban az egységes megállapodásban.²

A társaság pedig akkor szűnik meg, amikor valamelyikük csalárdság nélkül felmondja a társaságot, hasonlóképpen, ha valamelyikük megtudja azt, hogy számára nagy haszon kínálkozik, és azért mondja fel a társaságot, hogy egyedül birtokolja az egészet, és miután ennek a csalárdságnak az igazsága kiderül, tartozik az egész hasznot közössé tenni a társaival. Másodszor, a társaság megszűnik a társ halálával, mert aki létrehozta a társaságot, az egy meghatározott személyt választott magának. Harmadszor, a társaság megszűnik egy társ halálával, még ha több ember egységes megállapodásával jött is létre, hacsak nem egyeztek meg másképp a társasággal kapcsolatban.³ Negyedszer, a társaság megszűnik, ha a tevékenységnek vége szakad.⁴ Ötödször, megszűnik a társaság az egyik társ vagyonának elkobzásával ugyanúgy, mint amikor annak összes javai elárverezésre kerülnek, például amidőn annak helyébe más lép, vagy halottként kell tekinteni.⁵ Hatodszor, a társaság megszűnik, ha állami, vagy magán adósság miatt a társ javai elárverezésre kerülnek.⁶ Hetedszer, a társaság megszűnik, ha a társak közül valaki az igen nagy adósságaitól túlságosan is megterhelve lemond a saját javairól.⁷

Társ a társat bepanaszolhatja, ha valamelyikük csalással valósítaná meg a dolgait, vagy ha valamilyen gondatlanság történt, mint például lustaság vagy hanyagság. Mindazonáltal a gondatlanságot nem a legaktívabb szorgalomhoz kell viszonyítani, hanem elegendő, hogy a társ csak anynyi szorgalmatosságot alkalmazzon minden ügyben, amennyit a saját

ügyeiben alkalmazna. Mert ha valaki nem eléggé szorgalmas társat választ maga mellé, azt saját magának kell felrónia.⁸

¹ *Inst.* III. XXV. 1. 2.

² *Inst.* III. XXV. 4.

³ *Inst.* III. XXV. 5.

⁴ *Inst.* III. XXV. 6.

⁵ *Inst.* III. XXV. 7.

⁶ *Inst.* III. XXV. 8.

⁷ *Inst.* III. XXV. 8.

⁸ *Inst.* III. XXV. 9.

24. Fejezet – A megbízásról

Jegyezd meg, hogy mi a megbízás, hányféle módon jöhet létre, melyik megbízást nem kell betartani, hogy senkinek sem kell átlépni a megbízás határait, hányféle módon szűnhet meg a megbízás, a megbízás elfogadásáról, hányféle fajtája van a megbízásnak, miféle szóbeliséggel jöhet létre a megbízás.

Először, a megbízás ingyenes szolgálat annak részéről, aki a viselését és idejének ráfordítását magára vállalta.

A megbízás ötféle módon jön létre. Először, a megbízott iránti hála miatt, azaz annak, aki magára vállalta a megbízást. Másodszor, a megbízó iránti hála miatt. Harmadszor, mindkettő, tudniillik a megbízott és a megbízó iránti hála miatt. Negyedszer, csupán más személy iránti hála miatt. Ötödször, a megbízó és egy másik személy iránti hála miatt.¹

A megbízott érdekében létesül, például ha valaki arra utasít téged, hogy pénzedet inkább vásárlásba fektesd be, mint pénzkölcsönzésbe, és viszont.² És ebből a megbízásból semmiféle kereset nem keletkezik, mivel ez tanács, és nem megbízás, és a tanácsadás senkit nem kötelez. Ugyanis szükséges, hogy mindenki saját maga által vizsgálja meg, hogy vajon az ilyen tanács megfelel számára vagy nem, és eszerint cselekedjen.

Csupán a megbízó érdekében létesül a megbízás, például, ha valaki arra utasít téged, hogy az ő feladatait lásd el, tudniillik hogy vásárolj neki földet, vagy a hitelezőnél kezeskedj érte a saját vagyoned veszélyeztetése árán is.³

Mindkettő érdekében létesül a megbízás, például ha vásárolsz, vagy kölcsön veszel számomra és számodra ezért és ezért, vagy kezességet vállalsz mindkettőnkért.

Idegen személy érdekében van a megbízás, például ha valaki téged utasít arra, hogy N feladatait lásd el, és vállalj kezességet érte.⁴

A megbízó és egy idegen személy érdekében van a megbízás, hogyha valaki utasít arra, hogy neki és N számára vásárolj földet, és mindkettőjükért vállalj kezességet.⁵

Az a megbízás, amely a jó erkölcsök ellen van, nem kötelező, még ha esküvel, vagy büntetéssel lenne is biztosítva, például ha valaki téged arra utasítana, hogy kövess el csalárdságot, emberölést és más elleni jogtalan-ságot. Ezen megbízásból kifolyólag semmiféle kereset nem keletkezik.⁶

Az, aki teljesíti a megbízást, nem lépheti túl a megbízás határait, más-képp nem birtokolhatja a megbízó elleni kereset jogát.⁷ Mint például, ha én arra kérek téged, hogy számomra vásárolj birtokot, vagy értem vállalj kezességet tízért és te húszért vásárolsz birtokot és vállalsz kezességet. Ezen ügyből kifolyólag ellenem semmiféle peres lehetőséggel nem rendelkezhetsz, mivel nem bíztalak meg téged tíznél többért vásárolni és kezességet vállalni.

A szabályosan megkötött megbízás is megszűnik, ha addig vonják vissza, amíg az ügy elintézetlen. Megszűnik a megbízás akkor is, ha a megbízás elintézetlen, mindkettőnek, azaz a megbízónak és a megbízottnak a halála a nyilvánosság által ismeretesen közbejön.⁸

Ha pedig teljesítéd a megbízást, miközben nem szereztél tudomást a megbízó haláláról, ez az ismerethiány nem ment fel, hogy fizetni tartozz, amit az érdekében kiadtál, vagy hiteleztél. Ugyanis szigorúan a jog szerint senki sem szabadulhat meg az adósságoktól, csak akkor, ha fizet azoknak, akiknek tartozik fizetni. Mégis, a megbízottnak adott a perindítás lehetősége a megbízó örökösei ellen.⁹

Hasonló ehhez, ha valaki szolgát tart, és akire az adóseit, akiktől követe-lése van és azoktól az adósságai beszedését rábízta, és amikor azt magától elbocsájtja, miközben az adósok erről nem értesülnek, és ugyanaz a szolga később az adósoktól követeli az adósságot és beszedi, ugyanúgy nem mentesülnek az adósok, mivel nem annak fizettek, akinek kötelesek lettek volna fizetni.¹⁰ Mégis létezik az adósok számára előnyös perindítási lehetőség a hi-telezővel szemben, mivel annak jeleznie kellett volna az adósoknak a szolga elbocsátását, vagy az adósságok törlesztését meg kellett volna tiltania.

A megbízást bárkinek szabad nem elvállalni, és a felvállaltat el kell intézni, vagy a lehető leghamarabb felmondani, hogy a megbízó a saját ügyét önmaga vagy más által elintézhesse. Ugyanis, ha ez nem így történt, a megbízó keresetének helye van a megbízott ellen.¹¹

A megbízás történhet csupaszon, vagy határozott időre vagy feltételekkel.¹²

A megbízásnak ingyenesnek kell lennie, azaz hálából teljesítettnek, ha ugyanis díjazásért létesül, akkor bérleti szerződésnek és bérlésnek minősítik. Ha valaki díjazás nélkül vállal el megbízást, akkor a megbízásnak vagy a letétnek az ügylete létesül. Ebből következően, ha valaki a szabónak ruhát ad át megfoltozás céljából, miután semmiféle díjazásról nem történt megállapodás vagy ígéret, ennek a megbízás ügylete felel meg.

A megbízás pedig a következő szavakkal jön létre: Kérlek, megbízlak téged, parancsolom, előírom neked stb.

¹ Vö. *Inst.* III. XXVI. Bevezetés.

² *Inst.* III. XXVI. 6.

³ *Inst.* III. XXVI. 1.

⁴ *Inst.* III. XXVI. 3.

⁵ *Inst.* III. XXVI. 4.

⁶ *Inst.* III. XXVI. 7.

⁷ *Inst.* III. XXVI. 8.

⁸ *Inst.* III. XXVI. 9. 10.

⁹ *Inst.* III. XXVI. 9. 10.

¹⁰ *Inst.* III. XXVI. 10.

¹¹ *Inst.* III. XXVI. 11.

¹² *Inst.* III. XXVI. 12.

¹³ *Inst.* III. XXVI. 13.

25. Fejezet – A kváziszerződésből eredő kötelemekről*

Jegyezd meg, hogy kváziszerződésből eredendően valaki ötféle módon minősül kötelezettnek.

Először, a más ügyeit megbízás nélkül teljesítő, miként például, amikor valaki egy távollévőnek az ügyeit intézi annak tudta nélkül. És ebből kifolyólag keletkezhet peres ügy, amelyet az ügyintéző perének neveznek, és a teljesített ügy gazdájának kijár az egyenes perindítás lehetősége

az ellen, aki az ügyet intézte. Az ügyek intézőjének pedig kijár az ellenper indítás lehetősége, és nyilvánvaló, hogy azok a keresetek nem szerződéssel kapcsolatban keletkeznek, tehát csak kváziszerződésből. Az pedig, akinek az ügye hasznosan került elintézésre, még tudatában nem levőként is kötelezett a költségei megtérítésére annak, aki az ügyet intézte, ellenkezőleg az is tartozik, aki az ügyet intézte, hogy legpontosabb gondossággal elkészített számadást adjon az úrnak.²

Másodszer, a gyám köteles a gyámolt érdekében a gyámsági vagyonnal kapcsolatos közvetlen perindításra. Ellenkezőleg, a gyámoltnak tartozása lesz a gyám irányában, ha az valamit a gyámolt vagyónára költött, vagy ha annak érdekében kötelezettséget vállalt, vagy ha a saját vagyonát annak érdekében a hitelező számára lekötötte. Mindazonáltal kettejük között semmiféle ügylet nem jött létre. Tehát bárki tartozhat a másiknak még a kváziszerződésekből kifolyólag is.³

Harmadszer, ha valakik között társasági szerződés nélkül is van közös vagyon, miként ha valamiféle vagyontárgyat osztatlanul hagyományoztak, vagy adományoztak volna nekik, és ha közülük egyik sem fizetett volna a másiknak, akkor tartozik a közös vagyon bírói ítélet alapján végzett szétosztásával, tudniillik ha csak az egyik szedte ki abból a vagyomból a gyümölcsöt, és a társa csak szükséges ráfordításokat végzett azzal a vagyontárggyal kapcsolatban, ők maguk között nem szerződtek, mindazonáltal ez nem gonoszítottból fakadó bűncselekmény, hanem csak kváziszerződésből történt cselekménynek látszik. Ugyanez a jogi helyzet azzal a személyvel kapcsolatban is, aki a saját társörökösével köteles a családi vagyont megosztani.⁴

Negyedszer, a hagyományozók nevében az örökös szerződésből kifolyólag nem köteles sajátjával felelni, mivel mondható, hogy a hagyományozó sem az örökössel, sem az elhunytal semmilyen ügyletet sem kötött, de mivel ez nem bűncselekményből kifolyólag kötelezett, csak kváziszerződés alapján van kötelezve.⁵

Ötödször, amikor valaki tévedésből nem fizeti meg az adósságát, az kváziszerződés alapján látszik tartozni. Nem pedig szerződés alapján, hanem inkább a meghíúsulás alapján kötelezett. Aki pedig nemfizetés tudatában ad pénzt, azt arra adja, hogy az ügyletet inkább meghíúsítsa, mint hogy megkösse. Emellett az, aki elfogadja, szintén lekötelezettje lesz

annak, mintha kölcsönt adtak volna neki. És ezért visszakövetelési kereset által kötelezhető.⁶

* Ifj. Mészöly Gedeon az *Inst.* XXVII. címét, amely megegyezik Raymundus XXV. fejezeteinek címével *De obligationibus quasi ex contractu*, az alábbi módon fordítja: A szerződésszerű jogviszonyokból eredő kötelemekről. A fordítás értelmző jellegű, amelyet, mivel a szerző nem alkalmaz lábjegyzeteket, célszerűnek látott, ugyanis a fejezetben olyan jogi helyzetről van szó, amely során nem született szerződés, mégis aszerint járnak el, mintha megalkották volna. Mi ezek után ragaszkodhattunk az eredeti címhez jobban tapadó fordításhoz.

² *Inst.* III. XXVII. 1.

³ *Inst.* III. XXVII. 2.

⁴ *Inst.* III. XXVII. 3.

⁵ *Inst.* III. XXVII. 4. 5.

⁶ *Inst.* III. XXVII. 6.

26. Fejezet – A teljesítésről

Mivel annak a teljesítésével, amely adósságnak minősül, minden kötelem megszűnik,¹ ezért a kötelemekről szóló ismertetés után a teljesítésről szóló fejezet következik. Először azt kell megvizsgálni, hogy mi is a teljesítés, hány fajtája van, ki teljesíthet és kinek.

Először is annak a teljesítése, amellyel tartoznak, az a visszaadás, vagy így is mondható, a teljesítés a kötelemtől való megszabadulás.

A teljesítésnek két fajtája van, az egyik a polgári, a másik a természetes. A természetes avagy tényleges az annak a dolognak a visszaadásával történik, amellyel tartoznak.

A polgári teljesítés sokféle módon történik, tudniillik a megtörtént fizetés elismerése által, a kötelem megújítása által, megbízás által, kárpótlás által, utódlás által, kötelem által, letétbe helyezés által, meghagyás által, a haszon beszedése által és a nem követeléssel kapcsolatos szerződés által.

Először is, az elismerés általi az a szavakkal történő feloldozás. Amit ugyanis szavakkal kötöttek meg, szavakkal is oldják fel.

A kötelem megújítása általi, azaz a kezesség általi vagy megegyezés általi, vagy amikor más úton szűnik meg a kötelem.²

Megebízás által szűnik meg a kötelem, mint amikor követ által történik.

Kárpótlás által, azaz mikor valami más kerül átadására más helyett, úgy, amikor én pénzben tartozom, és helyette bort és gabonát stb. adok.

Utódlás által, amikor a hitelező örököl az adóstól és viszont.

Kötelem által, tudniillik hogy egy második kötelem által megszűnik az első.³

Letétbe helyezés által akkor, amikor azt, amivel neked tartozom, másnál letétbe helyezem.

Átadás által szűnik meg a kötelem, amikor tudniillik az én gyümölcsöim begyűjtésével a vagyonomból kerül visszatérítésre az adósság, és megszűnik a kötelem.

Fizetnie kell, és tartozik a főadós és az utódja is. A kezesnek és az örökösének is fizetnie kell. Idegen személy is fizethet az adós helyett, de amikor az adós nem is ismeri, és akarata ellenére van, mégis mentesül. Annak kell fizetnie, akivel szemben az adósság fennáll, akinek tartoznak, másképpen az adós nem szabadul.

Hasonlóképpen minden kötelem, amely szerződéssel jön létre, ellenkező akarral szűnik meg úgy, mint amikor N vásárol egy szőlőültetvényt Johannestől száz forintért, de miután a vagyon nem szállt rá, azaz a vagyon nem került átadásra, annak érteke ezért nem került kifizetésre. Mindkettjüknek megfelelt, hogy elálljanak a vételtől, és így és akkor kölcsönösen mentesüljenek a kötelmekről. Ugyanez a jogi helyzet minden olyan szerződésnél, amely egyetértéssel jön létre, mint például a bérleti szerződés, a bérlet és mások. Mert semmi sem összeillőbb a természetes joggal, mint hogy olyan módon történjék a visszatérítés, mint amilyen módon lett a kötelem, ha szavakkal, akkor szavakkal, ha dolgokkal, akkor dolgokkal és így tovább.⁴

És ezekről a szerződésből fakadó kötelmekről vagy a kváziszerződések-ből fakadó kötelmekről az elmondottak legyenek elegendőek.

¹ *Inst.* III. 29. Bevezetés.

² A fentieket vö. *Inst.* III. 29. Bevezetés 1–4.

³ *Inst.* III. 29. 3.

⁴ *Inst.* III. 29. 4.

27. Fejezet – Mi a szerződés?

Mivel fentebb említés történt a szerződésről, tehát most meg kell vizsgálni, hogy mi is a szerződés, hány fajtája van.

Jellemzően, a szerződés az, amikor erről és arról származó akarattal egy kötelem keletkezik, amely kiterjed a vételre, az eladásra, a bérbeadásra és a bérlésre. Az eladó tartozik ugyanis a vevőnek az áru átadásával, a vevő pedig tartozik az eladónak az ár megtérítésével.

Különleges esetekben szerződésnek nevezik azt is, amikor csak az egyik fél részéről keletkezik kötelem, amely a hitelre és a letétre terjed ki.

Mindazonáltal a szerződés leginkább akkor különleges, amikor egyik fél részéről sem keletkezik kötelem, hanem mentesülés következik be, amely kiterjed arra az egyezsége, amikor a kötelem felbontása történik, vagy a kötelem feloldása.

A szerződéseknek három fajtája van.

Egyeseket megnevezettnek említenek, amint a vételt, az eladást, a bérbeadást, a bérlést és a többit. Ezekről a névszokról azért állítják ezt, mivel ezeknek a szavaknak a saját jelentését nem lehet másnak tulajdonítani. Ugyanis a vétel nem mondható bérbeadásnak és viszont, és így van a többi szerződéssel kapcsolatban is.

Más szerződések meg nem nevezettnek mondanak, mint például „az adok, hogy adj”, „teszek értem, hogy tegyél értem”, „adok, hogy tegyél értem”, „teszek értem, hogy adj”. Az első a cserével kapcsolatos példa. A második az ígéréssel kapcsolatos példa. A harmadik az adományozással kapcsolatos példa. A negyedik az építkezéssel kapcsolatos példa.

Ezeket azért mondják meg nem nevezett szerződésnek, mivel ezeknek a szavai ilyen formában általánosak, mivel minden szerződésre vonatkoztathatók. Így az „adok, hogy adj” vonatkoztatható a vételre és az eladásra is, az eladó adja a dolgot, a vevő pedig az árát adja érte. Hasonlóképpen a bérbeadó adja a vagyontárgy használati lehetőségét, a bérbevevő pedig adja a bérleti díjat és így a többivel kapcsolatban is.

A leginkább meg nem nevezett szerződéseknek mondják az egyezségeket, és ezt azért, mert az egyezségek vonatkoztathatók a megnevezett és meg nem nevezett szerződésekre is. És mert az egyezés így egy általános névszó, amely minden szerződésre alkalmazható.

És itt idézd fel, ami fentebb a személyes jogról szóló fejezetben bemutatásra került, hogy kik készíthetnek szerződést és kik nem.¹ Ezekről itt nem szükséges említést tenni.

¹ I. 3. 7. 17.

28. fejezet – A lopásról és a bűncselekményből származó kötelmekről*

Fentebb vizsgálat alá kerültek a szerződésből és a kváziszerződésből eredő kötelmek. Következik most a bűncselekményekkel vagy a kvázi bűncselekményekkel kapcsolatos kötelmek meghatározása. Először jegyezd meg, hogy ezekkel a bűncselekményekkel kapcsolatos kötelmek mindegyike egyenrangú, mert mindegyik egy ügyből, azaz magából a bűncselekményből születik, úgymint a lopásból, a rablásból, akár a károkozásból akár jogtalanságból és így tovább. Mindezekről sorban említést kell tenni, elsőként a lopásról.

* A büntetőjogi fejezeteket Tomascsek szerint Raymundus a *Summa Hostiensis*től vette.

29. Fejezet – A lopásról

(Arról van szó), hogy mi a lopás, és hogy miről nevezik el a lopást, hány neme vagy fajtája van, hogy valakit azon hely alapján neveznek tolvajnak, ahol a lopás történik, lopás történhet más tulajdonában lévő dolog használatával, és lopást követnek el kölcsönzéssel, és lopást követnek el meghagyással, és lopást követnek el ígérettel vagy engedéllyel vagy egyetértéssel, és némelyeket, akik maguk nem követnek el lopást, lopásért fogva tartanak és büntetnek, (arról van szó), hogy némelyek követtek el lopást, és lopásért nem büntetik őket, és hogy mely javakban történhet lopás, és mely peres eljárások keletkezhetnek lopás következtében, kinek van illetékessége a lopás ügyében való keresetben, kivel szemben van illetékessége, továbbá hányféle módon lehet eljárni a tolvaj ellen, hogy ki képes lopást elkövetni a saját java kárára, mely büntetés vár a tolvajokra.

Először, a lopás az a más tulajdonában lévő ingó és valóban létező javoknak a tulajdonosuk akarata ellenére történő csalárd elsajátítása,¹ amely nyereségvágyból, vagy egy dolog, vagy egy birtok, vagy használat tulajdonlása céljából következik be.

A jogtalan elsajátítás, elmozdítás vagy elvétel, elszállítás, elhajtás, elvezetés vagy ellovaglás által következik be, mert nélkülük lopás nem történik, jóllehet legyen arra akarat, szóbeszéd vagy írás, ugyanis csak a lopás elkövetéséről való gondolkodás nem tesz tolvajjá, sem a szó, sem az írás, hacsak nem követi valamilyen tett vagy feltűnő jel.

A „csalárd” kifejezés azt jelenti, ha valaki valamiféle tévedéstől vezetve egy vagyontárgyat sajátjának gondolván és az igazságot nem ismervén jóhiszeműen visz el valamit, az nem tolvaj. Felmertül a kérdés: szabad-e a vagyontárgy urának a saját dolgát erőszakkal elragadnia bármely tulajdonostól. Atgondolva a jogi véleményt azt mondom: ez nem tartatik tolvajlásnak.

„A tulajdonos akarata ellenére”, azt jelenti, ha valaki azt hitte, hogy a tulajdonos át fogja engedni vagyonát, és ezt jogos okkal hiszi, mivel éppen testvér vagy rokon vagy jó társ, az nem tartható tolvajlásnak.

„Az idegen tulajdonnak az elvitele” azt jelenti, hogy annak a dolognak, amely egyszerűen az enyém, az ellopását nem követem el. Továbbá, ha más velem együtt birtokolja ugyanazt a tulajdont, vagy ha másnak az én tulajdonomban van joga mint hitelezőnek vagy jóhiszemű vevőnek, és én ezekben lopást követek el, és lopás vádjával illetnek, a tulajdont mégsem tekintik lopottnak.

Az „ingó” azt jelenti, mivel ingatlant elszállítani nem lehet mérhetetlen nagysága miatt.

A „valóban létező” azt jelenti, mivel a nem létezőt sem átadni, sem ahhoz hozzányúlni, sem eltulajdonítani nem lehet.

A „nyereségvágyból” azt jelenti, ha valaki kéjvágya kielégítésére kéjnjöt rabol, vagy tart titokban, az nem követ el lopást, mert nem törekszik őt megtartani.

Az „egy dolog tulajdonlása céljából” azt jelenti, hogy a tulajdont az igazság ellenére lehet lefoglalni vagy visszatartani.

A „birtok érdekében” azt jelenti, tudniillik amely erőszakkal vagy titokban lett birtokba véve; a mindezeket elkövetőket lopás vétkében bűnösnek tartják, és meg kell büntetni őket.

A „használat miatt” azt jelenti, tudniillik amelyik ártalmas. Ugyanis a hitelező úgy használhatja a zálogot, hogy például valamely ruhának rövid ideig való hordásával megakadályozza, hogy azt a molyok tönkretegyék. És ugyanez áll a letétre, ahol a használatba vétel kár és veszteség nélkül bárki számára lehetséges.

Azt mondják, hogy a lopás szó a kemence szóból, a sötét, homályos vagy árny borította kemencére utalva, származik azért, mert titokban és sötétben és többnyire éjjel történik, vagy azt mondják, hogy a csalárdságból vagy az elemelésből származik, mert ezek a lopáshoz mindig hozzá tartoznak.²

A lopásnak két fajtája van, a tetten ért és a nem tetten ért lopás.³ A tetten ért lopás az, midőn a tolvajt elfogják, mielőtt a kijelölt céljához érne. A nem tetten ért lopás az, amikor a tolvajt nem fogják el, tehát a dolog maga lopott lesz.

Jegyezd meg, azt mondják, hogy a tolvaj tettenérésének négy módja van. Először, amikor a tolvajt elfogják a lopott holmival, vagy kezében vagy a hátán viszi azt. Másodsor, midőn elfogják azon a helyen, ahol a lopás történt, mint például ha valaki a házban, vagy a kamrában, vagy a lóistállóban lopott, és nem hagyta el azt az ajtón át, amikor elfogják. Ugyanez az eset, amikor valaki az olajfaligetben, vagy a szőlőskertben, vagy az almásban vagy a mezőn lopott, és ezekben elfogják. A tolvaj tettenérésének harmadik esete az, amikor a tolvaj a lopott holmit hosszú ideig tartja és rejtegeti köz vagy magán helyen, mielőtt a lopott holmit a tulajdonostól vagy mástól elviszi arra a helyre, amelyet kiszemelt, hogy oda szállítsa és elhelyezze. A tolvaj rajtakapásának negyedik esete az, amikor a lopott tárggyal együtt üldözik, és bármely helyen, ahol azt eldobta, magára, a nyakába köteles venni, és így a bírónak bemutatni.

Jegyezd meg azt is, hogy valakit titkos tolvajnak négyféle mód alapján neveznek, tudniillik ha valaki házában lopott holmit fedeztek fel, az feltételezett, vagy odavitt, vagy tiltott, vagy nem felmutatott.

Feltételezett lopásról van szó akkor, amikor valakinél jelenlévő tanúk előtt keresett és megtalált lopott holmi van, jöllehet ő azt egyedül nem lophatta el.

Odavitt tolvajlásról beszélhetünk akkor, amikor a lopott dolgot odaszállították és odavitték valakihez, hogy inkább nála találják meg, mint a tolvajnál.

Tiltott lopott tárgynak mondják azt, amikor valaki a lopott holmit tanúk jelenlétében keresni akarja egy másikinál, és azt az illető nem engedélyezi, sőt megtiltja.

Nem bemutatott lopott tárgynak mondják azt, amikor valaki megtagadja, hogy az egy másik embernél keresett és megtalált lopott dolgot nála megszemléljék és lássák, ugyanis nyilvánvaló dolog, hogy mindenkit, aki a lopott dolgot tudatosan átveszi, elrejt, megőrzi, megveszi vagy eladja, titkos tolvajnak nevezik.

A lopás tényét nem egyedül akkor követik el, ha a tulajdonos akarata ellenére az idegen tárgyat elviszik, sőt ellenkezőleg bekövetkezik ez az idegen dolognak a tulajdonos akarata ellenére való használatából, mint például ha a hitelező használja az elzálogosított dolgot, vagy ha azt másnál helyezi el, vagy ha az, aki a dolgot használatra átvette, és azt másnak adja át használatra, mintegy annak a hatalmába engedi át. Például ha valaki ezüst edényeket kölcsönöz, mivel barátokat fog hívni ebédjére, és ő azokat hosszú ideig nem adja vissza, vagy eladja, vagy elzálogosítja, vagy másnak kölcsönbe adja, vagy elajándékozza, az lopást követ el. Ugyanez az eset áll fenn, ha valaki városi járkálásra lovat kölcsönöz, és azzal a városon kívül hosszan lovagol,⁴ vagy kocsija vagy eke elé fogja, vagy másnak adja kölcsön hasonló munkára, vagy elajándékozza, az ugyancsak lopást követett el. Sajátos formája a lopásnak az ajándékozás idegen vagyomból, vagy idegen vagyon eladása, elzálogosítása, vagy kikölcsönzése. Ugyanabból következik az, ha egy szolga ura akarata ellenére, vagy tudta nélkül lovat vagy más dolgot kölcsönöz, lopást követett el, hacsak nem tudja, hogy az úr azt engedélyezni fogja, és nincs az urának akarata ellenére. Ha pedig valaki bemegy a szomszéd vagy a barátja házába, és nem tolvajlás szándékával átvesz ott egy lovat vagy más dolgot, és azt véltve, hogy ez az ő akaratokból származik, ez nem tekinthető lopásnak, mert lopást nem követ el. Ugyanis a szándék megkülönbözteti a gonosztettől.

Bárki a közös vagy magán vagyomból, amelyet becsületére bíztak, elvisz valamit, vagy azt a saját hasznára fordítja, vagy másnak kikölcsönzi, ajándékozza, eladja vagy zálogba adja, az a leggyalázatosabb tolvaj abból következően, hogy a saját szavát megszegi, és ezzel lopást követ el. Ennél fogva két büntetéssel büntetendő, amint látni fogjuk a maga helyén, ugyanis lopott, és a szavahihetőségét elvesztette.

Továbbá aki tárgyat talál, és nem szolgáltatja vissza, az tolvaj, jóllehet nem követett el lopást. A vers is azt mondja:

„Vissza nem adva, talált tárgyat, elloptad azonmód.
Tudd meg azonban, e tolvajlás büntetve nem úgy lesz,
mert ehelyett téged csak a visszaadásra szorítnak.”

Az összes bíró a lopás bűnében vétkes, aki megengedi a tolvajlást, vagy egyetért vele, vagy szabad utat enged neki, vagy aki a tolvajt nem fogja el, nem ítélkezik felette, vagy aki a bűnösöket pénzért elbocsátja, vagy elrejt, mert azok mind a tolvajok társai. Továbbá tolvajnak tartanak minden embert, aki a tolvajokat elszállásolja, aki a lopott holmit tudatosan megőrzi, megvásárolja vagy eladja, vagy aki a tolvajjal részes a lopásban, mivel a társtettesek és ötletgazdák a tolvajjal egyenlő büntetést kapnak.

Néha tolvajnak tartják és büntetik azt, aki maga lopást nem követett el, mint például azt, aki tanácsot ad, segítséget nyújt, vagy munkával járul hozzá egy leendő lopáshoz.⁵

Tanácsot ad az, aki rávesz, készlet, ösztökél és betanít valakit a leendő lopásra. A tippadót csak akkor tartják tolvajnak, ha a tett bekövetkezik, mert kettő közül akármelyik következhet a tanácsból, ugyanis az ember vagy követi, vagy nem. Segítséget nyújt az, aki szolgálait vagy lovait bocsátja rendelkezésre a megvalósítandó lopáshoz.

Segítséget nyújt az, aki eszközt készít egy dolog lopással való alattomos eltulajdonításához, mint például, ha létrát enged át, hogy azon a házak ablakaihoz felmásszanak, vagy ha vaseszközt készít a házak keresztülfúrásához, vagy a falak áttöréséhez, vagy kapuk feltöréséhez, vagy aki álkulcsokat készít a szekrények kinyitásához, vagy kést, bicskát és hegyes botot és hasonlókat ad a betöréshez.⁶ És ezek mind titkos lopás bűnében vétkesek.

Ezzel szemben valaki lopást követ el, de nem illethető lopás vádjával vagy büntetéssel, mint például ha az asszony a férjétől, a családfiú az atyától, a saját szolgálja az urától a tulajdonukat képző dolgot alattomban elviszi vagy elragadja, ők bizonyos lopást követnek el, és a dolog a lopás esetébe tartozik, és ezekből mégsem keletkezik közöttük lopás vádja, és a tett ellenében nem következik be testi vagy dologi büntetés.⁷ Ha pedig a másik tanácsa vagy segítsége által a lopás ilyen esete forog fenn, azt lopásnak tartják és büntetik, mert nélküle a lopás nem következett volna be.⁸ Hasonlóképpen a gyerekek, az aggok, az örültek, valamint a született ostobák a lopásért nem kapnak testi büntetést, mert nem tudják, mit cselekednek, mivel nincs döntésképeségük.

Jegyezd meg mégis, hogya a családfiú a kívülről szerzettből, vagy a saját tulajdonából vagy munkából, vagy a saját szolgálatából rendelkezik vagyonnal, abból az atyját kielégíteni tartozik, a lopással szerzettből is, és fordítva, az atya a fiát, az úr a szolgáját. Az asszony pedig, aki nem intézi az üzleti ügyeket, fizesse ki a férjét. Ha pedig kereskedő, akkor nem tartozik kárpótlással vagy kielégítéssel a férjének, mert így egyenlőként ítéltetnek meg. Ugyanazt mondják a gyerekekről és az aggokról, ha valakinek kárt okoznak, és saját vagyonuk van, ezekből tartoznak a gyámok kártalanítani a sértetteket, és a károkért elégtételt adni, és nem lehet testet és végtagjaikat érintő büntetést kiszabni számukra.

A tolvaj mentegetheti magát a tolvajlás büntetése alól, ha végső szükségként, például éhség vagy hideg miatt lop kenyeret vagy ruhát, vagy más szükségeset kis mennyiségben, mert végső szükség alkalmával minden a közös vagyonhoz tartozik. Én azt mondom, kis mennyiségben, például egy darab olcsó dolgot, egy öreg tunikát vagy egy olcsó köpenyt és hasonlókat. És ez indítók is lehet, mert ha ma ellopnak egy szoknyát, holnap egy köpenyt, holnapután egy szőrmét vagy sapkát vagy egy jó ruhát, az már büntetendő. Végső szükség ugyanis az, amely nélkül az ember nem tud élni, úgymint a táplálék, a ruha vagy felsőruha.

Továbbá nem egyedül az idegen dolog elvétele okoz lopást, sőt bármely saját dolog elvétele is, például ha valaki a tárgyat, amelyet a hitelezőjének zálogba adott, titkon visszalopja. Ugyanaz a helyzet a letét esetében.

Előfordulhat a saját mozdítható és valóban létező vagyon esetében egyaránt lopás, amint fentebb látható volt a lopás fogalmának meghatározásakor. És előfordul lopás az ingatlan esetében is erőszakos birtokbavétel vagy csalárdság által vagy kastélyok, városok, továbbá házak átadása által, ahogy alább kifejtésre kerül. És jegyezd meg, lopás nemcsak dolgok, hanem személyek esetében is megtörténik, mint például ha valaki egy szabad ember szabadságát elveszi és őt eladja, megveszi vagy tudatosan elajándékozza, lopást követ el, és amiatt büntessék meg.⁸

¹ *Inst.* IV. I. 2.

² *Inst.* IV. I. 3.

³ Minderre lásd *Inst.* IV. I. 6.

⁴ *Inst.* IV. I. 11.

⁵ *Inst.* IV. I. 11.

⁶ *Inst.* IV. I. 12. 13.

⁷ *Inst.* IV. I. 14.

⁸ Vö. a *Sváb tükör* ide vonatkozó szabályaival, pl. 225, 227a. b., 232. stb.

30. Fejezet – A tolvajlás keretéről

A lopás ügyében háromféle kereset keletkezik, tudniillik büntető, polgári és megegyezésses.

Miután a felperes a vádak közül az egyiket választotta, nem térhet át a másikhoz: hogyha a tulajdonos vádat emel a tolvaj ellen a lopott dolog miatt, akkor, ha a szabó vagy a borbély vagy a varga közül az egyik az ügyet rendezi, szabadulnak a vád alól a többiek is, és fordítva.

A lopás vádjában ellopott tulajdona érdekében elsőként és elsősorban a tulajdonos illetékes. Másodsorban a jó szándékú vevő vagy a vásárlási ajánlatot tevő vagy a hitelező, vagy a letéteményes. Mivel nekik érdekükben áll a rájuk bízott ügyet rendbe hozni és a dolgot megőrizni.

A tolvajjal szemben a lopás vádja, ha polgári eljárásra kerül sor, pénz-büntetéssel, ha pedig büntetőre akkor törvény szerinti büntetéssel, ha megegyezéssel történő eljárásra, akkor a lopott holmi visszaadásával vagy visszaszerzésével rendezhető. Tehát három módon folytatható per a tolvaj ellen, polgári vagy törvényes eljárással vagy megegyezésre törekedéssel.

A büntető vagy törvényes eljárás során a lopás büntetése nem mindig halál, néha botozás, néha vesszőzés, néha fogakkal égetés,¹ néha a fül levágása, vagy tüzes vassal a homlok megjelölése és hasonlóak, a lopás minőségének és mértékének megfelelő bírói ítélet szerint.

A tetten ért lopás büntetése polgári eljárás során négyszeres, a titkos, a nem tetten ért lopásé pedig kétszeres. A lopás büntetése, amennyiben csak tudomás van róla, egyszeres. Mindazonáltal a polgári eljárás során a tolvaj tartozik a tudomás szerint ellopott holmit egyszeresen a lopás idejétől keletkezett hasznával és gyümölcseivel, vagy amelyek keletkezettek volna, visszaadni, vagy ha azt a dolgot elrontotta, tartozik kijavítani, ha pedig jobbá tette, semmi kártérítést nem köteles adni. És ha a lopott dolog tönkrement, megfizeti a tolvaj azt olyan áron, amelyre abban az időben, amelyben többet ért, becsülték.

Jegyezd meg, hogy a tulajdonosnak vagy másnak szabad az ellopott dologért polgári vagy büntetőpert indítania, vagy megegyezésre törekednie.

Jegyezd meg, hogy a lopás nemcsak a nagy dolgokban következik be, hanem a kicsikben is. Ahogy fentebb láttuk, e tolvajlásokért különböző büntetéseket szabnak ki. És meg kell jegyezni, hogy nemcsak arra kell figyelmet fordítani, amit lopással raboltak el, hanem a tolvaj akaratára és rosszindulatára is, például ha valaki ellop egy nyergot, ha tudna, sokkal

inkább lovat lopna, és eszerint ítélik el. Jegyezd meg, hogy a lopás megítélése során meg kell gondolni az időt és az órát, hogy éjjel vagy nappal, továbbá a helyet, hogy vajon szent vagy világi helyen történt-e. Megfontolandó továbbá az is, hogy a lopott dolog szent vagy nem szent.

Jegyezd meg, hogy a szándék szintjén elkövetett lopást is büntetik, akkor is, ha jöllehet tett nem követi, de bizonyos következtetések és jelek, mint például ha valaki beás egy házba, hogy lopjon, jöllehet tett nem követi, mégis a tett érdekében megnyilvánuló szándékot tettként veszik az azt követő jelek alapján.

Ugyanaz a rosszakarat van a gyújtogatókban, akik titokban tüzet visznek, hogy tüzet gyújtogassanak, ha így tetten érik őket, büntetésben részesülnek. Ugyanaz a rosszindulat van a fosztogatók és a dolgok rongálói esetében. Ugyanaz vonatkozik arra, aki a szüzet hanyatt dönti azért, hogy elvegye a szüzességét. Ugyanaz a törvény vonatkozik arra, aki egy ájtatos agglégény kapujára fenyőkoszorút függeszt, vagy söprűt, hamut, kardot vagy véres kést helyez. Ugyanaz az eljárás számos más hasonló esetben is.

És röviden, ha valaki bárhol találkozik más tulajdonának a tulajdonos akarata ellenére való eltulajdonításával, ott mindig vélhető, hogy lopást követtek el, mégpedig a hely alapján és a szükségből kifolyólag, vagy hitelezés, kölcsönzés, megbízás, letét, vétel és eladás céljából.

Jegyezd meg, a lopás vádja annyira hírhedt té tesz, hogy sem fejedelem, sem a tartomány előljárója, sem valamely bíró a jog szerint nem tud ellene tenni, hogy a tolvajlásban elmarasztaltat ne kövesse megbélyegzés, a vétek és a büntetés alól fel tudják a lopásban elmarasztaltat oldani, a megbélyegzést azonban, amely a lopás miatt keletkezett, nem tudják semmilyen módon. Továbbá kétféle megbélyegzés van, kánonjogi és civil jogi, és azt mondják, a rossz hír olyan, mint a teljes megbélyegzés.

Jegyezd meg, hogy némely tolvajlás neve lopás marad, némelyek pedig egyedi nevet kapnak, például a szent dolgok eltulajdonítását szentségtörésnek nevezzük, az állam meglopását pedig sikkasztásnak hívjuk, aki a gulyából marhát lop, azt marhatolvajnak nevezzük, hasonlóképpen, aki szabad embert rabol el, azt emberrablónak.

Jegyezd meg, hogy semmilyen lopott holmit senki nem tud tulajdonába venni, mielőtt az a korábbi urának hatalmába visszakerül.

Végül jegyezd meg, hogy amint sok és különböző fajtái vannak a lopásnak, úgy azoknak változatos és különböző a büntetésük. Némely tolvajok ugyanis csak tetést érintő büntetést kapnak, némelyek csak vagyoni

büntetést, némelyek csak a tisztességüket vesztik el, és némelyek mindezekben büntetést szenvednek el, amint lejjebb világosabb kifejtésre kerül.

¹ Nehezen értelmezhető büntetési módszer.

31. Fejezet – A szentségtörésről

Mi a szentségtörés, hányféle módon követhető el, melyek a büntetései?

A szentségtörés a megszentelt dolgok ellopása.

A szentségtörés háromféle módon követhető el, ugyanis vagy valami szent dolgot ellopnak egy megszentelt helyről, például egy szent dolgot a templomból, vagy ellopnak egy szent tárgyat nem megszentelt helyről, például szent dolgot egy közösségi házból vagy kamrából, vagy ellopnak nem megszentelt tárgyat szent helyről, például gyertyákat, misekönyveket és hasonlókat a templomból, hasonlóan a civilek templomba menekített és elhelyezett dolgait, például gabonát, ruhákat és más javakat.

Azoknak a büntetése, akik szent helyekről lopnak, a máglyahalál. Ugyanaz a büntetése a templomok meggyalázóinak és lopás céljából feltörőinek, jóllehet lopás nem következett be. Akik pedig nem megszentelt tárgyakat lopnak el szent helyekről, bármennyire csekélyek is, azoknak a büntetése akasztás.

Némely egyeduralkodók azt mondják, hogy a nyilvánosan rabolt holmi legyen közszemlére kitéve, és ne legyen más büntetés miatta, ez a szemlélet szemben áll a tétellel, amely azt mondja, hogyha valaki a tulajdonát valakinek átadja, saját erejéből nem viheti el attól, és hogy a legkisebb rabolt holmiért is legyen a rabló megbüntetve.

32. Fejezet – A rablókról

(És a zsákmányról)

Ezt a címet hasonlóképpen jegyezd meg: ki a rabló, miből keletkezik a zsákmány, hogyan lesz valami rabolt holmi, és hányféle módja van, milyen, valamint mennyi kereset származik a rabolt dolgokból, mi a büntetése a rablóknak.

Először, rablónak mondják a gonosz tolvajt, mert több sérelem következik be a tettéből, mint a tolvajéból, mert a tulajdonos akarata ellenére, néha tudta nélkül az idegen dolgot erőszakkal, nyilvánvalóan és félelem nélkül rabolja vagy viszi el, a tolvaj pedig csak titkon és nagy félelemmel lop.

Rabolt holmi pedig a személyeket és dolgokat illetően egyaránt előfordul. Rabolt holmi főképp a dolgokat illetően keletkezik, de személyek és elsősorban a szüzek elrablása is megtörténik.

Rablás bűne hat módon következik be, tudniillik nyilvánvalóan és titkosan, fegyverrel vagy fegyver nélkül, egy ember által vagy társakkal, és eszerint lesznek különbözőek a rablók büntetései.

Nyilvánvalóan történik, amikor valaki erőszakkal, tagadás nélkül elvisz vagy elrabol idegen javakat, amelyek ha szent tisztelet tárgyai, vagy szent helyről rabolták őket, akkor azt szentségtörésnek mondják, amelyről fentebb már szó esett.

Titkos, amikor valaki rejtőzve rabol, vagy tagadja azt, őt martalócnak vagy fosztogatónak nevezzük.

Ha polgári eljárás folyik a fegyverrel és társakkal elkövetett rablás miatt, akkor a rablót az elrabolt javak értékének négyszeresére büntetik, ha van vagyona, ha pedig fegyver nélkül és csak egyedül ő maga rabolt, akkor dupla büntetést kap, ha van vagyona, ha pedig nincs, akkor akasztás a büntetése, vagy bármilyen más módon büntetik meg.

Ha pedig büntetőjogilag járnak el ellene, akkor a nyilvánvaló erőszak miatt szigetre deportálják, a titokban elkövetett erőszak miatt pedig a javai feletti összes rendelkezéstől, azaz a végrendeletétől eltiltják.

A rablás miatt három kereset keletkezik, tudniillik polgári, büntető és megegyezésre törekvő, ahogy fentebb mondtuk a lopásról szóló fejezetben, mert nevetséges lenne, hogy könnyebb helyzetben legyen az, aki erőszakkal rabol, mint az, aki titokban lop. Tehát ez a kereset hasznos, azaz eredményes, ha a legkisebb dolgot rabolják is el.

És jegyezd meg, hogy ez a kereset, tudniillik a rablásé, tudniillik az erőszakkal elkövetetté megegyezik azzal, mintha valaki gonosz szándékkal rabolt volna. Ha pedig tévedés által vezetve és a jogot nem ismerve úgy gondolja, hogy a vagyon az övé, és ennek tudatában rabolta el, mintha a saját ingó vagy ingatlan vagyonát, minden egyes tulajdonosnak szabadna elszállítani minden nem illetékes tulajdonosától, az ilyenfélét fel kell oldani bírói ítélettel a jog ereje által az erőszakkal rabolt javak vádjá alól, mert tolvajnak nem tartják azt, aki ilyen módon rabol.¹

De nehogy az igen erkölcstelen rablók a csalárdságokat, azaz a zsákmányszerzést büntetlenül gyakorolják, alkottak egy törvényt, hogy senkinek se szabadjon rabolni ingóságot vagy önmagától mozgó dolgot, még ha ő azt a dolgot a saját tulajdonának véli is, és aki ez ellen cselekedett,² a saját java feletti tulajdonjogát veszítse el, ám az elrabolt idegen javakat kétszeres mértékében szolgáltatassa vissza. Ezt nemcsak az ingóságokra vonatkozóan véljük megtartani, hanem inkább a foglalásokra, és azokra, amelyek az ingatlanok közelében vannak, rendeljük el megtartani. És ez azért van, hogy a büntetések következtében az emberek mindenféle rablással felhagyjanak, ugyanis a joggal annyira ellentétes a rablás, hogyha valaki a saját tulajdonát valakinek kölcsönbe, bérbe adta vagy elzálogosította, hogy azt attól erőszakkal elvinni semmilyen módon ne tudja, tilos is.³ Ez igaz, ha rendelkezik bíróval, aki neki igazságot szolgáltat. Ha nem, akkor jog szerint tudja elvinni vagy zsákmányként vagy lopott holmiként vagy átadás útján vagy bármely más módon.

¹ A bekezdést vö. *Inst.* IV. II. 1.

² *Inst.* IV. II. 1.

³ *Inst.* IV. II. 1. 2.

33. Fejezet – A szüzek és asszonyok elrablásáról

Ezen cím alatt elsősorban két dolog szerepel: először feltárja, miben nyilvánul meg a rablás, másodsorban meghatározza a rablók büntetését.

Tulajdonképpen a szüzek elrablásáról van szó, és ez a rablás kettős.

Az egyik módja az, amikor a lányt erőszakkal elrabolják, vagy elvon-szolják az atyai házból, ez az erőszak akár a szülők, akár a leány ellen irányuljon is.

A másik módja az, amikor a lányt az apja házában vagy azon kívül megbecstelenítik vagy megszeplősítik, akár az ő beleegyezésével, akár akarata ellenére házon belüli vagy külső személy által történik meg, az bujaság, bármely módon következik be a megrontás.

Asszonyok, özvegyek, apácák, szolganők, kéjnlők és serdületlen fiúk elrablása is megtörténik.

Itt meg kell jegyezni, hogy a bujaság az összes közösiléshez képest úgy viszonyul, mint a nemfogalom a fajfogalmaihoz. A bujaság alá ugyanis annak számos fajtája tartozik, melyek közül az egyik mindig nehezebb a másiknál, tehát súlyosabb büntetés fogja visszafogni. A bujaságnak tulajdonképpen hat fajtája van: paráználkodás, házasságtörés, erőszak, elrablás, vérfertőzés és a természettel is szemben álló fajtalankodás.

Mindezek büntetéséről különösen a következő könyvben tájékozódhatunk.¹

A tisztességes és szabad asszonyok elrablóit és meggyalázóit fejvesztéssel büntetik, és teljes vagyonukat az elraboltnak juttatják az általuk okozott erőszaktétele kárpótlásaként, és emiatt az asszony nem veszti el a tisztességét, mert sohasem a hajlandósága és egyetértése mellett történik. És ugyanolyan halálbüntetést kap az erőszaktevő összes segítőtársa is.

És jegyezd meg, hogy az elrabolt asszonynak nem szabad életközösséget vállalnia a rablóval, mert ha önként tette, tartozik házasságot kötni, de elveszíti a rabló vagyonából törvény szerint neki járó részt, és azzal az atyai örökségben való utódlástól is elesik, ha a törvény által megszabott idő előtt házasodott.

Ha pedig valaki a családomból megszeplőíti a lányomat, vagy a rokonomat a házamban, vagy elviszi őt a házon kívülre beleegyezésével vagy akarata ellenére, a fejével bűnhődik azért, mert a hűségét a saját urával szemben megszegte. Ha pedig a szolgálóm a házamban ágyasává teszi, akkor vegye őt feleségül, vagy a városból öt évre száműzzék, és ez azért van így, mert az egész házat meggyalázta.

¹ A szerző a következő, számunkra nem ismeretes könyvére utal.

34. Fejezet – Az útonállókról

Jegyezd meg, hogy ki az útonálló, miért mondják útonállónak, mi a büntetése?

Tulajdonképpen útonállónak mondják azt, aki az utazókat és vándorokat a közutakon alattomban és kereskedés közben a dolgaiktól megfosztja. És útonállónak mondják a zsoldost is, aki a zsoldjával nincs megelégedve, és másokat kirabol. Útonállónak mondják továbbá azt a bírót is, aki az alárendeltjeitől meg nem érdemelt bírságot csikar ki. Útonállónak mondják

azt az urat is, aki az alattvalóitól szokatlan szolgáltatásokat és adókat hajt be. Az első két útonállónak a büntetése akasztás, az utolsó kettőnek pedig a teljes kárpótlás.

35. Fejezet – A gyújtogatókról

Jegyezd meg, ki a gyújtogató, hány formája van a gyújtogatásnak és mi a büntetése?

Gyújtogató az, aki idegen házakat vagy fákat vagy gabonát vagy szántóföldeket gyűlöletből vagy bosszúból felgyújt.

Tűzgyújtás ugyanis négyféleképp történik: akarattal vagy véletlenül vagy nyilvánosan vagy titkon.

Akik tehát akarattal, gonosz furfanggal tüzet rakva gyújtogatnak, a törvények szerint tűz által emésztetnek el.¹

Ha pedig véletlenül vagy hanyagság által a házukból tűz üti fel a fejét, amelyből a szomszédoknak káraiak származnak, azokat, akiknek az akarata nélkül történt ez, polgári módon és kegyesen ítélik el, és mértékletesen büntessék meg. A bírónak pedig mindig egy librát tartoznak fizetni dénárokban, ha a tető alatt tűz keletkezik.

A törvények szerint ugyanaz a jog hatályos a templomok gyújtogatóira, meggyalázóira és feltörőire, azaz hogy tűzhalált szenvedjenek el, a kánonok szerint átkozzák ki őket, és senki nem tudja feloldozni őket, csak a pápa.

Nyilvánvaló a tűzgyújtás, amikor valaki erőszakkal és tagadás nélkül égeti el mások javait, ahogy a kényurak teszik.

Titkos a tűzgyújtás, amikor valaki társak nélkül égeti el, vagy gyújtja fel mások javait vagy birtokait, és ok nélkül.

¹ Vö. *Budai jogkönyv* 276. sz.

36. Fejezet – A kamatról*

Mivel jelentéktelen, szinte semmi különbség nincs a tolvajlás, a rablás és a kamat között a kártérítés törvényét illetően, ezért következőképpen a kamatról egy keveset el kell mondanunk, bármennyire is nem fordul elő a bíróságainkon. És először, mi a kamat, miért mondják uzsorának, milyen szerződésben van jelen a kamat, milyen esetekben megengedett a kamat, hogyan kényszerítik a hitelezőket és az örökösüket a kamatuzsora visszaadására.

Először, az uzsorakamat mindaz, ami azért járul a kölcsönadott pénzhez, mert gonosz szándék vagy szerződés előzte meg.

Azért mondtam „kölcsönadott pénzt”, hogy megemlíthessem a kölcsönszerződést, amelyben egyedül valósul meg a kamat. Mert a bérelt dologgal kapcsolatban, ha valami átadásra vagy elfogadásra kerül, nem a kamat, hanem a bér kifejezést használják, amely a bérelt dologhoz járul. Ugyanis kettős különbség van a kölcsön és a dologbérlet között, mert a bérbé adott dolog esetében a tulajdon nem kerül átruházásra, ám a kölcsönben átadják. És mert a dologbérlet kockázatát a bérbeadó viseli, a kölcsönét pedig az adós, és ezért a közmegegyezés szerint bér szedhető és fogadható el a bérelt dologgal kapcsolatban.

Mondtam, hogy gonosz szándék előzi meg, mert csak a nyereség eredménye és az utána való sóvárgás hozza létre a kamatot, a kölcsönzés oka legfőképp ezen alapszik. Bármennyire is remél valamit másodlagosan díjazásként az ember, akkor nem mondják kamatnak, jöllehet valaki mellékes dologként várja, hogy visszakapja. Ugyanis eképpen az adós a természetjog által van kötelezve a hitelezőnek a visszaadásra, vagy valamilyen szolgálat teljesítésére.

Mondtam, hogy szerződés, mert ha az adós köszönettel és szabadon ad valamit a hitelezőnek leginkább az adósság megfizetése után, az nem vezet kamathoz, ugyanis a bérbé vevőre nem került rá a bűnnek a pettye, mivel semmiféle kötelezés nem játszott szerepet, az nem kapzsi követelésből kifolyólag történt.

Azt mondják, hogy az uzsora azt jelenti: „mintha a haszoné lennél”, azaz a pénzé. A pénz nevében ugyanis benne foglaltatik az egész, amit az emberek birtokolnak.

A kamat tehát csak a kölcsönszerződésekben valósul meg, amiről utólagosan a következő kerülhet bemutatásra. A kölcsön ugyanazon értelemben

jelenik meg azokkal a dolgokkal kapcsolatosan, amelyek számban, súlyban és mértékben fejeződnek ki, amelyekről fentebb szó esett. A kölcsön megnyilvánul mindazonáltal más tárgyokban is, amelyet már elbeszeltünk. Hogyha pénzt kölcsönzök neked, és te azt ígéred nekem, hogy lovat, ruhát, ingatlanokat vagy hasonlót adsz, amit a kamattal megfelelő értékűnek becsülnek.

Mindazonáltal a kánonjog nyomán kamatot hét esetben szabadon kérhetünk.

Először, amikor egyházi javadalom világi kézbe kerül, és ha azt a világi személy rosszul kezeli, akkor azt az egyház vagy egyházi személy zálogba vissza tudja venni, a javadalom hasznát nem fogja beszámítani a vagyonba, hogy legalább ezen a módon az egyházi vagyon a laikus kezéből visszakerüljön.

A második eset az, amikor a kezes kifizeti a tartozást és a kamatot éppenséggel azért, mert esküt tett, akkor a kezes jogosan követelheti az adóstól a kamatot, amelyet ő helyette kifizetett. És senki sem tartozik kamatot fizetni, csak az, aki megesküdött arra, hogy kamatot ad, mert jobb ugyanis a kamatot kiegyenlíteni, mint az esküt megszegni.

A harmadik eset az, amikor egyházi kamatot kérnek, az pedig az egyházi rendelkezés szerinti bírság, amelyet szabadon lehet követelni a vagyonon túl is.

Negyedik eset az, amikor a kamat nem kamatként kerül követelésre, hanem mintegy közvetítőként, azaz a kár enyhítése, nem pedig a haszon megszerzésének helyzete miatt. Mivel az adós késlekedett a fizetésben, amelyből károk keletkeztek, és az ilyen károkat mondják növekményeknek és nem kamatnak, amint megnyilvánul ez a jóhiszeműen kötött szerződésekben, amelyekhez a károk mindig oda vannak kapcsolva, és szabadon szedhetők.

Az ötödik eset a bérleti szerződésben rejlik, amely szerint szabadon el lehet venni valamit a vagyonon túl, azaz a birtok tulajdonlásán túl, tudniillik azon értékeket, amelyek a bérbe adott dologhoz tartoznak.

A hatodik eset a kockázat figyelembevétele.

A hetedik eset az, amikor birtokok az após által a vő részére kifizetett zálogösszegért vannak lekötve, akkor a haszon nincs beleszámolva a vagyonba, mert a hitbért eszerint állapítják meg, hogy ebből könnyítsék a házasság terheit. Ezért, amikor pénzben fizetett hitbér fejében birtokot kötnek le,

akkor a pénz méltányos nyereségéből a házasság terheit teszik könnyebbé, illetéknépp a birtok hasznaiból is, amelyek a pénz helyébe jönnek.

A nyilvánvaló kamatszedőket és örökösüket is az egyházi törvények szerint kényszerítik a kamatok visszaadására, mert kiátkozzák őket, és nem szolgáltatják nekik ki Krisztus testét, és a temetőben nem temetik el őket. A világi törvények szerint is kényszerítik őket a visszaadásra, mert ha nem adják vissza, amivel tartoznak, ne adják nekik vissza, amivel nekik tartoznak. Továbbá a jog és a tisztesség szempontjából becsületvesztettek lesznek, és az útelágazásnál lesznek eltemetve.²

* A szerző a fejezetben a kamatra végig az uzsora szót használja. A szó magyarázatánál az uzsora szót meghagytuk.

² Az egyház azért tiltotta a kamatszedést, mert munka nélkül szerzett jövedelemnek tekintette. A fentiekben láthattuk, milyen módon (főképp járadék formájában) igyekezett a kor embere mégis kamatot biztosítani magának.

37. Fejezet – A csalás büntetéről és a csalókról

Fentebb láttuk a kamatszedés büntetét, amelyben a hitelező nyilvánvalóan elveszi az adós tulajdonát. Most szólunk a csalás büntetéről, ahol a csaló alattomosan elveszi más tulajdonát. Ezért látnunk kell azt, hogy mi a csalás vagy hamisság, hányféleképpen követik el a csalást, és hogyan büntetik.

A csalás megváltoztatása vagy elferdítése az igazságnak azért, mert a csalók vagy hamisítók törekednek megváltoztatni azokat a dolgokat, amelyek valóságosak, hogy így a hamisítottakat a valós dolgokhoz hasonlóknak láttassák. Csalás mindaz, ami szemben áll az igazsággal, mert a csalás és az igazság egymással szemben áll.

Csalást négyféleképpen követnek el, tudniillik írásban, szóban, tettben és gyakorlatban.

Írásban követik el a csalást a hamis írásával és az igaz megsemmisítésével. Továbbá a távollévőket úgy tüntetik fel, mint jelenlévőket. Továbbá ez vagy az történt az egész tanács beleegyezésével, jöllehet csak egy részének a beleegyezésével jött létre. Hasonlóképp egy vonallal lezárt levélhez hozzászólnak valamit. Nemkülönb a másolatra mást írnak, mint ami magán az eredetin van. Vagy hamis pecsétet használnak.

Itt jegyezd meg, hogy bizonyos leveleket hamisnak mondanak, néme-lyeket hamisítottaknak.

És hamis leveleknek mondják azokat, amelyek hamis sugalmazásra és az igaz eltitkolásával készülnek. Hasonlóképpen hamisak azok a levelek, amelyeket jóllehet bizonyos hasonlóság alapján hitelesnek tartanak, mégsem hitelesek sem a pecsétjük, sem az írásmódjuk alapján, miként azt is hamis gyámnak mondják, aki nem gyám, hasonlóan hamis végrendeletnek mondják, amely nem a szabályoknak megfelelően készült.

Azokban hamisított levélnek mondják azokat, amelyeknek jóllehet va-lamennyi hitelességük van, például hiteles pecsét és mások, mégis valami változás van az eredeti hitelességhez képest, mint például az emberek vagy helységek valódi neve, vagy valami hasonlókat töröltek, és mások vannak helyettük beírva. Hasonlóképpen a levelet gyanúkteltőnek vagy hamisítottnak mondják, ha idegen pecséttel vagy címerrel van lepecsételve, kivéve, ha az, aki lepecsételte saját pecséttel vagy címerrel rendelkezik.

Azt mondom, csalást követ el a bíró, aki az igazsággal és a joggal ellen-tétesen ítélkezik. Hasonlóképpen a tanú, aki tudatosan hamisat állít, és az igazságot eltitkolja. Továbbá az ügyvéd, aki hamis dolgokat állít. Ha-sonlóképpen az, aki hazudik a fejedelemnek vagy az előljárónak, hogy valamit a joggal szemben kieszközöljön. És csalást követ el az a hazug pályázó, akinek teljesen tartózkodnia kellene az elnyert dolgoktól. Továb-bá, aki a bírókat vagy az ügyvédeket vagy a tanúkat kéréssel vagy pénzzel megvesztegeti.

Tettel pedig csalás akkor keletkezik, amikor valaki hiteles pecsétet tönk-retesz, vagy hamis pecsétet készít. Hasonlóképpen csalást követ el az, aki pénzt hamisít, amikor a súlyt és a méretet csökkenti vagy növeli. Továbbá, aki hamis fémet készít vagy hamis szövetet. Nemkülönben, aki meghami-sítja az árucikkeket. Csalást követ el az ügyvéd, aki titkos tényről tár fel az el-lenfél előtt, vagy aki titkos dolgot tár fel a bíró előtt, vagy aki okleveleket tesz tönkre, és más ilyenféle árukat mondhatnak.

A gyakorlatban következik be csalás, amikor valaki hamis levelet hasz-nál fel tudatosan. Ha pedig el tudja hitetni, hogy nem képes bemutatni, kitől kapta a levelet, akkor mentesül a csalás vádjára alól, mert csalás nem következett be, kivéve, ha gonosz szándékkal játszottak vele. Továbbá, aki meg nem engedett hivatali jelvényt használ, vagy aki nemes vitéznek adja ki magát, holott nem az, az csalóként büntetendő. Hasonlóképpen egy nem felszentelt szerzetes, aki papi hivatalt visel és tonzúrát hord, jóllehet

nem felszentelt pap. Továbbá, aki mint pap javadalmat birtokol, jóllehet nem pilises pap. Szintén mintegy csalást követnek el azok, akik a gyámság és a gondoskodás befejeztével nem adják azt vissza, hanem a gyámoltat alávetik, és intézkednek.

Továbbá csalónak mondják azt, akinek a szájából szép szavak áradnak, a szívében pedig gonoszság lakozik. Erről a vers:

„Aki szól mézédeseen,
keres fullánkot ellenem;
annak a barátsága,
ne legyen lelkem társa!”

Itt jegyezd meg, némelyeket hamisnak mondanak, másokat hamisítóknak. Hamisnak mondják a bírókat, az ügyvédeket, a tanúkat, a tanácsadókat és hasonlókat, akikről fentebb szó esett. Hamisítóknak mondják azokat, akik a hiteles pecséteket és a valódi pénzeket hamisítják stb., amelyekről fentebb szó esett.

A csalónak a büntetésétől a törvények szerint néha eltekintenek, néha büntetésként szigetre szállítják őket, néha az összes vagyonukat elkobozzák és lefoglalják, néha száműzés, néha halál vagy legrosszabb gyötrellem, amelyekről alább a büntetésekről szóló fejezetben beszélünk. A csalás büntetése az egyházi törvények szerint sokféle az álnokságok sokfélesége miatt.

Hogy a hamisított okleveleket minek alapján nevezik gyanúsoknak, azt előadtuk az oklevelek rongálásáról szóló fejezetben.¹

¹ *Summa* I. 17.

38. Fejezet – Jósok és jövendőmondók

Fentebb szó esett a csalás bűnéről, és mivel a jövendőmondók és jósok álnok módon felvállalják, hogy az eseményekből a jövőt előre megmondják, amely egyedül Istenre tartozik, és azt hirdetik, hogy ők próféták, jóllehet nem azok, ezért szenteljük ezt a fejezetet a jósoknak és jövendőmondóknak. Lássuk tehát mi a jóslat, mi a jóslás, hány fajtája van, mely jóslás tiltott, mely engedélyezett, milyen büntetésekkel sújtják a jövendőmondókat és jósokat.

Először, a jóslás, amilyen értelemben itt használjuk, az isteni jóvendőmondás művészete, azaz a jövőbeli dolgok előre megmondása. Jóvendőmondóknak mondják azokat, akik hazugul az egyház nevében látnoki tudást nyilvánítanak ki, amelyeket a szentek vagy apostolok jóslásainak hívnak, vagy jóvendőmondóknak nevezik azokat, akik a Biblia és a benne lévő jóvendölések vizsgálata nyomán szólnak az elkövetkező dolgokról.

Itt jegyezd meg, hogy bár sok jóslás fordul elő, mégis csak kettővel szabad élni, tudniillik az időbeli dolgokra vonatkozó jóslással és a lelki dolgokra vonatkozó isteni kinyilatkoztatásból származó jóslással, amint Szent Máté apostol kiválasztásakor¹ történt és sok más hasonló esetben.

A jóvendölés a jövő dolgainak előre megismertetése, amely jóslás jellemzően mindig rossz hatást kelt, a prófécia pedig jót.

A jóslásnak sok fajtája van, amelyet huszonhatnak és háromnak számolnak, ezt ne is vegyétek figyelembe, ezekről itt keveset szólok.

Minden jóslás, bármilyen módon keletkezik, vagy bármilyen módon nevezik, tiltott és kárhozatos azért, amiért az emberi jellem magának tulajdonítja azt, amely az isteni természet sajátja. A jóslás önmagában nem elvetemült dolog, hanem az, ami követi, azt rossznak ítélik meg. Lényegében tudni kell, hogy az összes jóslás, amely a démonok által születik belső vagy külső fórumokon, vagy a jövőről szóló csillagjóslással, azok Szent Ágoston szerint tilalmasak.²

Ha pedig a jövő tekintetében vannak olyanok, amelyek természeti eseményektől függenek, tudniillik a nap és a hold, a bolygók és a csillagok mozgásától, vagy a levegő hatásától, az megengedett, hogy abból jósoljanak akár szárazságot, akár esőt, akár terméketlenséget, vagy termékenységet. Sőt az orvosok meg tudják mondani a jövőt, például a halált, az egészséget vagy a betegséget.

És jegyezd meg, hogy akár tüzesvas-próba, akár forróvíz-próba, akár párbaj alapján hozott ítélet az egyházi törvények szerint tilos két ok miatt. Először, mert ott az Istent kísértik meg.³ Másodszor, mert ott titkokról ítéleznek, amely egyedül csak Isten sajátja. Ám a törvényt megelőzően ezeket és sok mást engedélyeznek, hogy a vitákat meghúsiítsák, hogy a békét és az egyetértést helyreállítsák.

A démonok sugallatát közvetítő jósok és jóvendőmondók büntetése a megégetés és tűzzel elemésztés könyveikkel együtt.

¹ Mt 9. 9–13. Mt 10. 3.

² Szent Ágoston vallomásai IV. Könyv III. fejezet.

³ Mtörv. 6. 16., Mt 4. 7.

39. Fejezet – A gyilkosságról

Ezen címet illetőleg jegyezd meg: mi a gyilkosság, honnan származik a neve, hányféleképpen követik el, milyen gyilkosságokat nem büntetnek meg, melyek járnak büntetéssel, kik emelhetnek vádat gyilkosságért, mi a gyilkosok büntetése.

Először, a gyilkosság ember megölése ember vagy vadállat által. Jegyezd meg, hogy a gyilkosságnak sok formája van, különösen három: szabad ember ellen, valamint saját szolga és állatok ellen elkövetett. És erről az összesről a maga rendjén ejtünk szót.

Mondják pedig, a gyilkosság mintegy az ember elpusztítása, azaz perrencia, tudniillik amikor az embert testileg megölik.

Gyilkosságot pedig kétféleképpen követnek el, szóval és tettel.

Szóban három módon, tudniillik, parancssal, tanáccsal és védőbeszéd-del követhető el gyilkosság.

Parancssal, tudniillik jogtalanul, mint amikor valaki nem rendelkezik bírói hatalommal az ítékezéshez.

Tanáccsal, tudniillik rosszindulatúval, amennyiben tett követi, másként nem.

Védőbeszéd-dal, mint amikor az ügyvéd büntetőügyben védi a vádlottat, és ha a vádló nem fogadta el, és érvényt szerez a hasonlóval való megtorlásnak.

Tettel pedig a gyilkosságot négyféleképpen követik el, igazságszolgáltatás által, szűkségből, véletlenül és akarattal.

Az igazságszolgáltatás által következik be a gyilkosság, amikor a bíró törvényes ítélettel az elmarasztaló döntésének eleget téve rendeli el

a kivégzést, nem a személy iránti gyűlöletből, nem nyereségvágyból, nem könyörgésre, nem pénzért, nem az emberi vér kiontásának a gyönyörűségére, hanem az igazság iránti odaadásból és engedelmességből, szívfájdalommal és megbánással.

Szükségyszerűségből, tudniillik elkerülhetetlenből következik gyilkosság, mint amikor valaki megöl egy embert, például tolvajt vagy őt megtámadó útonállót, vagy aki erőszakkal meg akarja őt ölni, nem gyűlöletből, sőt fájdalommal, hogy magát és a tulajdonát megszabadítsa és oltalmazza az elveszejtéstől, mert másképpen a halált elkerülni nem tudja. Ha pedig a kényszerhelyzet elkerülhető volt, vagy mert veszély nélkül el tudott menekülni, vagy mert az előle menekülő ellenséget követve ölte meg, akkor felelős a gyilkosságért, és úgy mint gyilkos bűnhődik.

Abban az esetben kétségbe vonhatóan következik be gyilkosság, ha valaki egy megengedett dologban fáradozik, mint például, amikor valaki disznókat vagy más vadállatokat zavar el a saját szántóföldjéről, vagy amikor madarakat kerget el a saját fájáról, vagy körültekint, és senkit sem látva parittyával vagy kézzel követ hajít azon a helyen, ahol nem szoktak emberek járni, és valakit a dobott kő éppen eltalált, és meghal. Ezekben és hasonló esetekben ártatlan az, aki a halált okozta. Amikor pedig valaki meg nem engedett ügyben fáradozik, az nem tanúsít lelkiismeretességet, amelyet illik gyakorolni, és bármi következik abból, az bűncselekménynek számít. Egy másik példa: a nyilasok, akik játékuakat gyakorolják azon a helyen, ahová küldték őket, és ha ott valakit, aki átmegy, megölnék, a nyilas semmi bűnt nem követ el. Ám ezzel szemben hibája következtében vétkes lesz, ha lenyilaz és megsért valakit azon a helyen, ahová nem küldték. Ugyanaz a helyzet, ha a fát kivágó a fáról lehulló ággal egy embert megöl, ha kiabál, mielőtt a fa ledől, és az átmenő ember nem gondoskodik arról, hogy ügyeljen magára, a fát kivágó vagy a favágó minden bűntől mentes, és ha az úttól távol vág fákat, és jöllehet nem kiabál, mivel azon a helyen senki idegennek nincs joga tartózkodni, és jöllehet nem kiabált, fordított jog hatályos. Ha egy orvos valakit megoperál, és a kezelését elhanyagolja, majd a beteg emiatt meghal, az orvos bűnös lesz. Ha egy tapasztalatlan orvos valakinek a gondozását vállalja, és tévesen, azaz rosszul gyógyítja őt, és orvosi műhiba miatt a beteg meghal, gondatlanságért fogják vádolni. Továbbá, ha egy tapasztalatlan kereskedő a lovak rakoncátlanságát nem tudja megfékezni, vagy gyengesége miatt nem tudja, és emiatt valaki meghal, a halál okozása miatt bűnös lesz.

A szándékosan elkövetett gyilkosságnak két fajtája van, tudniillik az előre elhatározott és a hirtelen felindulásból tett.

Az előre elhatározott gyilkosságnak sok fajtája van. Először, az elrabolt és elvett dolgok miatt, ahogy a rablók, zsványok és fosztogatók, valamint a hasonlók cselekednek, és ha valaki megöli a szüleit, fiútestvéreit, nővéreit vagy más rokonait, hogy a dolgaikat és vagyonukat vagy tulajdonukat örökölje.

Másodszor, irigység vagy gonosz csalárdságok miatt, vagy amikor valaki megöl valakit nyilvánvalóan, minden ok nélkül, minden nehézség nélkül, nyilvánvaló ellenségeskedés nélkül, vagy akit megölnék a szabályos fegyverszünet idején, vagy amikor valakit megölnék tagadás miatt, vagy amikor valakit megölnék alvás közben; ezt az összes gyilkosságot rabló-gyilkosságnak mondják, azaz emberölésnek, és az összes elkövető sem lelki nyugalmat, sem asylumot, azaz menedékhelyet nem élvez. A leshegyek közül az egyik jó, a másik rossz. Jók, amikor valaki a gazemberek ellen őrhelyeket állít, hogy azokat elkapja, a rossz őrzőhelyek pedig ennek az ellenkezői.

A hirtelen felindulásból végrehajtott gyilkosság az, amikor meggondolatlanul haragból és dühből, szenvedélyességből, feddésből és hasonlók miatt követik el, és ha ezek okozóit nem fogták el feltűnő jellel, köznyelven tettenéréssel, menedékhelynek örvendhetnek.

Továbbá, gyilkosságot követ el az, aki alattomosan szóval, tanáccsal vagy nyilvánosan is előidézi halált az anyaméhben. És ez azért van, mert abban nincs különbség, hogy valaki magzatot vagy idősebbet, vagy születendőt ölt meg, amennyiben az értelmes elmével, lélekkel rendelkezik. Magzatelhajtást titkon végre lehet hajtani füvekkel, gyökerekkel és varázslattal. Nyíltan el lehet követni ütésekkel, megtaposásokkal, ugrással és elvágódással.

Továbbá, akik alattomosan fáradoznak más emberek halálán tanáccsal, segítséggel, mérgezett itallal vagy mással, gyilkosok és egyházi büntetéssel büntetendők. Ha pedig ezt nyilvánosan teszik, akkor világi törvényes büntetéssel büntetendők.

Néha bűn és vétek nélkül fordul elő gyilkosság, mint amikor valaki tolvajt vagy rablót öl meg maga és az övéi védelmére és megmentésére. Továbbá, ha valaki egy, a számára cselvetőt, vagy öt erőszakkal meggyilkolni szándékozót megöl, nem követ el semmi bűnt, mert erőszakot erővel távol tartani szabad nem bosszuló, hanem védekező szándékkal.

Vajon mi van akkor, ha valaki engem megver és elszalad, majd merészen és folyamatosan követem őt, és megverem? Azt válaszolom, hogy nem, mert az nem visszaűzés és védelmezés céljából történik, hanem büntetésből és bosszúból, mert a büntetés csak a bíróra tartozik. Ugyanis mindamelllett a jogi szigor és a hivatalos jog védelmét a közjó érdekében alkották meg, hogy senki ne merészelje magának tulajdonítani a büntetést. Ugyanazt mondja az Úr: Hagyd rám a bosszúállást, és én visszaszolgáltatatom.¹ Azért vannak kijelölve bírók, hogy közvetítők legyenek a vitatkozó felek között.

Kérdezik tehát, vajon egy esetben sem szabad erőszakot erővel visszaűzni? Azt válaszolom, hogy igen, ez az egyháziak és világiak közös álláspontja, tudniillik a dolgokban és a személyekben bekövetkezett jogtalanságot elhárítani, visszaverni és megtorolni nem szabad. Mégis szét kell választani, hogy az erőszak személy vagy tárgyak ellen következett-e be.

Ha személy ellen, akkor az erőszakot meg kell előzni, mielőtt létrejön. Ugyanis a cselvetőt meg is szabad ölni. Ha pedig valaki az erőszaktevőt visszaűzi, jobban jár, ha azt mondja, hogy védekezésből és nem bosszúból tette, ahogy a kocsmatöltelékek között ez nyilvánvaló. És ez igaz, ha a gyilkos újra gyilkolni akar. Egyébként, ha nem, nem.

Ha pedig valaki vagyon elleni erőszakot követ el, akkor szabad azt visszaűzni és az elkövetőt elkergetni, ahogy az történik a városok, várak és házak védelme esetében.

Ahogy mondják, erőszakot erőszakkal elhárítani szabad, és ezért meg kell tudni, hogy az védekező szándékkal, és nem bosszúból történt. És hogy a védekezés feddhetetlenül, a biztonság mérlegelése nyomán következett be, és nem halál okozása miatt, és ahogy ez lényegében van, nem előzetes megfontolásból és terv alapján.

¹ Rom 12. 19.

40. Fejezet – A gyilkosság büntetéséről

Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy némely gyilkosságot minden büntetés, tudniillik egyházi és törvény szerinti nélkül követnek el, miként azokat a gyilkosságokat, amelyek az igazságszolgáltatásból következnek olyan személy által, akinek az ítélkezéshez hatalma van. Továbbá elkertülhetetlen

kényszerből. Nemkülönben, jogérvényesítés okán, törvényesen megengedett dolog végrehajtásával. Továbbá, nem bosszúvágyból, hanem az önvédelem szándékával, mint például ha valaki megöli a sírablót, martalócot vagy tolvajt stb. Szintén büntetés következménye nélkül ölnék meg tolvajokat és minden hasonzorít, ha nem hagyják magukat lefogni. Nemkülönben szabad a joggal számúzótteket az ellenfeleiknek a bíró engedélyével büntetés nélkül megölni.

Továbbá, szabad a jogos háborúban az ellenséget büntetés nélkül megölni. A háborút igazságosnak öt feltétel alapján mondják. Először, a személyi feltétel alapján, van-e világi személy, akinek szabad háborút viselni, ember vérént ontani. Másodsor, az anyagi javak okán, ezek védelméért, megőrzéséért vagy visszaszerzéséért, vagy a haza megvédéséért szabad háborút viselni, hogyha van, az adósságok vagy a javak visszaköveteléséért vagy a haza védelmében, valamint az elkövetett jogtalanság miatt az igazság szeretetétől vezetettve szabad háborút viselni. Harmadsor, ha a háború kényszerhelyzet eredménye, nem szándékos, nem bosszúállás az oka, hanem hogy a harc révén békét szerezzenek. Negyedik feltétel, a szándék, azaz helyes törekvés, hogy a háborút a védekezés lelkülete és nem a bosszúé határozza meg, nem gyűlölet, nem kapzsiság vagy bosszú, hanem csak egyedül az igazságosság. Ötödször, ha a háború a fejedelmi tekintély parancsára folyik, nyilvánvalóan a hazáért, szükség van, tudniillik az egyház tekintélyére, ha harc folyik a hitért, vagy szükség van azon föld fejedelmének a tekintélyére, akinek szabad háborút indítania, ha a haza védelméért folyik a harc.¹

Továbbá, ha valaki harci játékban, valamint párbajban öl, nem kap törvényes büntetést annak szokásos volta miatt.

Nemkülönben, meg szabad ölni a valamely személy életére ok nélkül törőt, lesben állót.

Hasonlóképpen, az erőszakot erőszakkal megakadályozót nem szabad másképpen, mint azon a módon, amint fentebb szó esett róla.

Bizonyos gyilkosságokat pedig csak az egyházi törvények szerint büntetnek, miként a harci játékban, párbajban bekövetkezett emberölést, a titkos magzatelhajtást, a másik ember haláláért való titkos fáradozást, ami akár szóval, tanáccsal, segítséggel akár egyetértéssel következik be. És ha valaki megver egy terhes asszonyt úgy, hogy az elvetél, azt az egyházi törvények szerint büntetik. Továbbá, a menekülő gonosztevők üldözése közben elkövetett ölést. Nemkülönben, aki nem akadályozza meg

az emberölést, jóllehet képes lenne rá. És jegyezd meg, hogy az egyházi törvények szerint minden gyilkosságot megbüntetnek azok miatt, amelyeket fentebb lejegyeztünk.

Bizonyos gyilkosságokat pedig világi és egyházi törvények szerint büntetnek, mint például ha valaki megöl egy papot, vagy maga magát, vagy jogtalanul, elkerülhetetlen szükségéből, vagy okból nem gyakorolva körültekintést, amelyet tanúsítani kell, vagy akarattal vagy szándékból vagy makacsságból történik.

Az öngyilkosság büntetése az, hogy a holttestet tilos eltemetni, sem vízbe süllyeszteni, sem a levegőbe emelni, sem elhamvasztani, hanem lovak után kötve kell a városból kihúzni, és a vadállatoknak, valamint madaraknak kitenni, hogy azok felfalják, vagy meztelenül a földön feküdjön.

¹ Raymudus az igazságos háború fogalmát rá nem jellemző módon vissza-visszatérő, ismétlődő gondolatokkal igen körülményesen magyarázza.

41. Fejezet – Ki nyújthat be keresetet gyilkosság miatt

Először a feleség nyújthat be keresetet a férjének halála miatt és fordítva. Másodszor a fiúk nyújthatnak be keresetet a szülők halála miatt. Harmadszor, ha a fiúk közül senki sem él, akkor a hozzájuk legközelebbi vérrokon nyújthat be keresetet. Negyedszer, ha egyetlen vérrokon sem él, akkor a bíró a szerencsétlen ember helyett jogosan indít keresetet.

Mi van azonban akkor, ha egy ember öl meg többeket, és ha többen ölnek meg egyet? Ha ketten kölcsönösen megölik egymást? Ha egy kisgyermek vagy egy árva gyerek megöl valakit? Ha egy elaggott öl? Ha egy fiú az apját vagy az anyját dühbe gurulva vagy vita közben megöli, vagy fordítva? Továbbá, ha valaki a csecsemő fiát nem táplálja, hanem kiteszi, és így átadja őt az éhhalálnak? Ha örült, ha holdkóros, ha balga, ha a születésénél fogva eggyüvű valakit megöl? Ha egy pap egy világit, és fordítva? Ha valaki maga magát megöli?

Ámde ha többeket vádoltak meg egy ember megöléséért, mindazonáltal nem lehet tudni, kitől és kinek a sebesítéséből származik a halálos seb, vajon az összeset kell elítélni gyilkosság miatt, vagy senkit. Azt válaszolom, hogy mindannyiukat gyilkosság vétkében marasztalják el, azokat, akik

öltek, és akik a gyilkosság szándékával voltak jelen, jóllehet nem öltek, és hasonlóan azok is, akik nem gyilkoltak, nem volt szándékuk az élet kioltása, azért voltak jelen, hogy segítséget nyújtsanak a gyilkosoknak. Azok sem mentesek a büntőtől, ezért nem szabad mentesnek lenniük a büntetéstől, akik nem mentenek ki a halálból, bár a veszedelmük nélkül azt megtehetnék. Mégis, a lex Aquiliához hasonlóképpen mondom: ha meg lehet ítélni, hogy kinek a sebzéséből származik az illető halála, azt gyilkosnak tartják, a többit pedig sebesítőként ítélik meg.¹ Ám ha eldönteni nem lehet, hogy kinek az ütéstől vagy sebzésétől halt meg az illető, mindenkit gyilkosként ítélnék meg. Ezért az ebben a tettben részvevők, arról ismerettel rendelkezők, segítséget nyújtani akarók és tanácsot adók is, tudniillik, ha a tett bekövetkezik, egyenlő büntetést kapnak.

Az összes gyilkosság és minden testrészt megsebesítésének büntetését lásd lejjebb a maga helyén.²

¹ *Inst.* IV. III. A lex Aquiliáról.

² Lásd a 44. fejezetet.

42. Fejezet – A károkozással járó jogtalanságról

Miután szó esett a bűnökről és támadásokról, és mert ezekből jogtalanságok következnek, valamint gyakran károk származnak, ezért ebben a fejezetben a jogtalanságról majd később az általa okozott kárról esik szó.

Látni kell tehát azt, hogy mi a jogtalanság, hányféle módon nevezik a jogtalanságot, ki követhet el jogtalanságot, hányféle módon keletkezik jogtalanság, ki léphet fel jogtalanságok ellen keresettel, kik ellen, mennyi esetben, milyen a jogtalanságok elleni kereset és milyen a büntetésük, ezután essen szó az én vélekedésemről és az okozott kárról.

Először, a jogtalanság az, amikor valakit híresztelés útján, vagy szavakkal, vagy tettel ok nélkül megsértenek. Jogtalanság általánosan mindaz, ami nem jogos. Különösen pedig jogtalanságnak nevezük a méltánytalanságot, mintegy a joggal szemben méltánytalant.¹

Vagy mondják a jogtalanságot igazságtalanságnak, mintegy a jogot nélkülözőnek. Jogtalanságnak mondanak minden gyalázkodást is, amely a megvetésből származik.² Jogtalanságnak mondják az istenkáromlást, akár mint feddést, akár mint szitokszót.

Jogtalanságot követhet el mindenki, aki a jogtalanságot túrni képes, kivéve az őrülteket és a születésüknél fogva ostobákat, a serdületlen gyerekeket, akikkel szemben jogtalanság történhet, de ők másoknak jogtalanságot tenni nem képesek, mert az értelmük hiányzik.

Jogtalanságot három módon követnek el: tettelegességgel, szavakkal és írásba foglalt szavakkal.

Tettelegességgel akkor valósul meg, ha valaki kezét emel másra.

Szavakkal, tudniillik szitkozódással, gonoszkodással, gyalázással és megbélyegzéssel valósul meg.

Írásba foglalt szavakkal követik el, amikor valaki valakinek a megbélyegzésére becsmérő írást vagy verset készít, ír vagy jelentet meg, énekel, amelyért a törvények révén büntetőjogi keresetet lehet indítani fejesztés büntetéséért az ellen, aki készítette, azonfelül az ellen, aki megtalálta, és senkinek nem fedte fel, amit talált, nem semmisítette meg, és nem égette el, ezért azonnal polgári kereset indítható, tudniillik a jogtalanságokért pénzbüntetés tárgyában.

Tettelegesen történik a jogtalanság, tudniillik ökölcsapással, botokkal, husángokkal, késekkel, fegyverekkel és más sérülést okozó tárgyakkal.³

Jogtalanságok vádjával a jogtalanságot elszenvető léphet fel. Elszenvedhet jogtalanságot valaki önmagán, a családfiún, a feleségén, a menyasszony lányán, a saját és szabad szolgáján és az egész családján. Az élő és meghalt szülein is. És a különböző jogtalanságok szerint különbözők lesznek a keresetek és büntetések.

Azt mondtam, hogy „önmagán”, mint amikor valakit gyaláznak, gáncsolnak, vagy megvernek stb.

Azt mondtam, a „családfiún”,⁴ ha pedig emancipált, a saját jogán vádolhat az ellene elkövetett jogtalanságokkal szemben.

Azt mondtam, hogy az „asszonyon”, mert a férfi a családjának a feje, a feleségének az ügyvédje, valamint oltalmazója és nem ellenkezőképpen, kivéve a férfi halála után. Akkor ugyanis a feleség indíthat keresetet az ellene, a férje, a fiai, a szolgálói és szolgánői ellen elkövetett jogtalanság miatt.

Azt mondtam: az „eljegyzett lányon” esett sérelem ügyében is, ha még nem kelt egybe jegyesével, mert ha egybekelt, a jegyese indíthaton az ügyben megfelelően keresetet.⁵

Azt mondtam: a „saját szolgáján” esett sérelem ügyében, mivel az urának hatalma alatt van és nem a maga ura.

Azt mondtam: a „szabad szolgán” és más szolgáján esett sérelem ügyében, akik (nekem) becsületesen szolgáltak azon a napon. Magukkal a szolgákkal azonban semmilyen jogtalanság nem történhet, csak ha az uruk úgy látja, hogy történt velük. De nem ugyanazon módokon és mértékűen, mint amilyeneken a gyerekeknek és a feleségeknek okoznak sérelmet, hanem úgy, mint amikor valami szörnyű vétség történt, és az nyíltan bántalmazásra vezethető vissza. Amiként, ha valaki másvalakinek a szolgáját megkorbácsolta, gyalázatos tettet követett el, te nem indíthatsz ellene keresetet.⁶ Ha pedig valaki a te szabad szolgád ellen, aki téged hűen szolgált, jogtalanságot követett el, te nem indíthatsz keresetet, de ő maga igen, és a magad nevében te megteheted, ha nem azért kapta a verést, mert téged gyalázott, akkor pedig szabad neked és neki keresetet indítani. Ugyanez a helyzet más szolgája esetében, aki téged becsületesen szolgált.⁷

Azt mondtam: az én „egész családomon” esett sérelem ügyében, ha az én kenyereimen él a családom, ha nem, ha a házamon kívül a saját kenyereén élne, akkor ő maga nyújthat be keresetet.

Ahogy mondtam, az „élő vagy elhunyt szülőkért”, ha valaki az (örökös) szüleinek holtteste ellen jogtalanságot követ el, vagy a jó híréket gyalázza, akkor az örökös az ellen keresetet nyújthat be. Továbbá vád lehetősége nyílik a jegyes számára, ha a nyilvánvaló jegyesét jogtalanság éri.

És jegyezd meg, hogy nemcsak az ellen nyújtható be kereset, aki megütött, hanem az ellen is, aki azt álnok rosszindulattal tette, vagy elősegítette, hogy valakit megüssenek.

A jogtalanságok büntetése a tizenkét táblás törvényekben az volt, hogy a testrész a testrésztől levágtatik. A csonttörésért pénzbüntetések voltak meghatározva. Ám később a praetorok megengedték azoknak, akik jogtalanságot szenvedtek el, ezt a jogtalanságot mérlegelni, hogy a bíró annyira ítélje, amennyit érőre a jogtalanságot elszenvedett becsülte, vagy kevesebbre, ahogy neki jónak látszott, de az első büntetés, például a testrész a testrésztől a szokásjogból eltűnt, ahogy a praetorok bevezették, a bírók pedig elfogadták.⁸

És jegyezd meg, hogy az összes előadott jogtalanság nem ugyanaz, nem járnak ugyanazzal a büntetéssel, mert az egyik iszonyúbb a másiknál a személyek különbözősége révén, valamint méltóságuk és tekintélyük szerint.⁹

Méltánytalan lenne ugyanis, hogy a jogtalanságok megítélése ugyanaz lenne a város egy tehetősebb és érdemesebb személye, mint a középső és legszűkebb réteg személye esetében. Tehát a személynek minősége miatt

növekszik és csökken az általa elkövetett jogtalanságoknak és bűnöknek a megítélése.

A lex Cornelianak, amely a peres eljárást bevezette, a jogtalanságok büntetésére akkor van helye, ha valaki azt állítja, hogy megütötték vagy megverték, vagy házába erőszakkal rontottak be.¹⁰

A kegyetlenebb jogtalanságokért ugyanis nagyobb büntetés jár, a kisebbért kisebb. A jogtalanságot kegyetlennek három ok miatt ítélik.

Vers

„Rettenetes bűntények három okot követelnek:
mód, a személy vagy a hely elkövetése szerint.”

A tetten alapulón akkor, hogyha valakit husángokkal, botokkal vernek, vagy másvalaki öklével lesújtott, és az súlyosan megsérült.¹¹

A személyen alapulón, hogyha a bíró, vagy a consul vagy a polgármester alacsony rangú személy által jogtalanságot szenved el, vagy a szülők a fiaik által vagy a polgár idegen által vagy az egyháziak a világiaktól jogtalanságot szenvednek el. Másképpen ítélik meg az idegen vagy az alacsony rangú jogsértését.

A helyen alapulón, hogyha valakivel szemben jogtalanság történik a consulok házában, a bíró házában a bíró szeme előtt, a tanácssteremben vagy megszentelt helyen. Néha a seb helye is kegyetlen jogtalanságot mutat, mint például ha valaki az arcán, a szemén és a száján szenvedett sérülést.¹²

Ezenfelül embertelen jogtalanságnak nevezik, ha valaki a családapa vagy családfiú ellen ilyen jogtalanságot követ el.

Egyszóval tudni kell: az, aki jogtalanságot szenvedett el, polgári vagy büntetőjogi keresetet indíthat, és ha mégis polgári eljárást folytatnak, megbecsülvén a tettet, aszerint, ahogy mondtuk, akkor az pénzbüntetést von maga után. Ha pedig büntetőjogilag indul a kereset, akkor a bíró hivatali kötelességéből rendkívüli büntetést javasolhat.¹³

A jogtalansági kereset oly nagy értékre irányulóan van engedélyezve, amekkorára az, aki a jogtalanságot elszenvette, eskü alatt azt felbecsülte. És jegyezd meg, ha a jogtalanságot szenvedő fél mégis túllépi a felbecsülés mértéket, akkor a bírónak kell és tartozik azt felbecsülni. Ugyanis a rang (foka) és az élet tisztessége szerint nő, vagy csökken a jogsértés

értékbecslése.¹⁴ Ez a vád pedig hírhedt, azaz tele rossz szóbeszéddel, ahogy fentebb, a lopásról szóló fejezetben mondtuk.¹⁵

¹ *Inst. IV. IV. Bevezetés*

² *Inst. IV. IV. Bevezetés*

³ Minderre lásd *Inst. IV. IV. 1.*

⁴ Minderre lásd *Inst. IV. IV. 2.*

⁵ Az artikulus azon esetről szól, amikor az eljegyzett lány még apja házában lakik, vagy már a vőlegénye házában él (egybekelt), de még nem házasodtak össze. Az utóbbi eset már az ókorban is előfordult főképp a zsidó társadalomban.

⁶ *Inst. IV. IV. 3.*

⁷ *Inst. IV. IV. 6.*

⁸ *Inst. IV. IV. 7.*

⁹ *Inst. IV. IV. 7.*

¹⁰ *Inst. IV. IV. 8.*

¹¹ *Inst. IV. IV. 1.*

¹² *Inst. IV. IV. 9.*

¹³ *Inst. IV. IV. 10.*

¹⁴ *Inst. IV. IV. 7.*

¹⁵ *Summa III. XXVIII.*

43. Fejezet – A jogtalanság által a tiednek okozott vagy keletkezett kárról (A jogtalanságból keletkezett kárról)

Most következik a jogtalanság által okozott kárról szóló rész, amelyről jegyezd meg: mi a kár, milyen esetekben fordul elő, hogyan foganatosítható kereset a kár ügyében, ki illetékes vádat emelni, milyen és hányféle kereset származhat a kár következtében, végül a károkozás büntetéséről.

Először, a kár az örökölt vagyon csökkentése vagy elvétele.

Kár érheti az ember személyét, a vad- és háziállatokat, négy- és kétlábúakat is. Keletkezhet kár a vetésekben és legelőkben, és más lélekkel nem bíró dolgokban, mint a borban és olajban és más minden egyéb élő és élettelen dologban. Ha az embert éri a kár, akkor vagy szabad embert vagy szolgát. Ha szabad emberrel esik meg, minthogy leüttették és személyében sérült, akkor az ilyen tett megítélése orvosokra hagyatkozhat.

A jogtalanság által okozott kár ügyében kereset indítható akkor, amikor valaki egy embert, vagy állatot, amely másé, jogtalanul megöl, háborgat vagy megsebesít, vagy élettelen dolgokat tönkretesz.

Kár okozása miatt keresettel élhet a vagyon tulajdonosa vagy haszonélvezője, vagy jó szándékú birtokosa.

Három kereset ered a jogtalanság által okozott kárból, tudniillik egyenes, kiterjesztett és a tett szerinti.

Egyenes kereset illeti meg azt, aki a kárt elszenvedte, mint például ha valaki a testemben kárt okozott.

Kiterjesztett kereset keletkezik, hogya valaki egy idegen embert vagy állatot úgy bezárt, hogy az éhségtől éhen halt, vagy az igás állatot annyira gyötörte vagy hajszolta, hogy beleszakadt, vagy a nyáját annyira meghajtott, hogy azzal tönkretette, vagy ha valaki az idegen szolgát a hídról vagy a partról a folyóba dobta vagy lökte úgy, hogy az megfulladt, vagy ha valaki a kár okozásra kedvező alkalmat nyújt, például ha valaki egy idegen szolgának azt tanácsolja, hogy egy fára vagy egy toronyra másszon fel, vagy egy kútba vagy forrásba ereszkedjen le, és ha az ebből kifolyólag leesik és meghal, vagy valamely testrésze megsebesül, akkor ez a kereset egyszerűként indul.¹

A szabad ember számára pedig adódni fog a lex Aquilia kiterjesztett keresete,² nem a közvetlen, mert saját testrészeinek senki sem az ura, és az eltorzulás okáért nem ő a felelős, mert a szabadok teste nem tűri a felbecsülést, csak az állatoké.

Ha pedig szolga lett megsebesítve, akkor a sebesítő annyival tartozik a szolga urának, amennyivel a szolgát kevesebbet erővé tette.

A lex Cornelia szerint a szabad ember is képes elkövetni jogtalanságot, amelynek három esetét sorolja fel, tudniillik amikor valaki azt mondja, hogy elkergették, megverték és a házába bementek. És a kergetés, valamint a megverés között különbséget kell tenni, mert űzéssel nem okozunk fájdalmat, veréssel igen.³

Az örökös, azaz annak a birtoknak a tulajdonosa, amelyben kárt okoztak, egyenes keresettel élhet, mivel a tulajdonos neve az örökséget összetartja. A kiterjesztett kereset pedig méltányosan a birtokos és a haszonélvező számára adódik.

Másodszor, midőn valaki valamely nyilvános helyen gödröt ás, és a szomszéd állata beleesik abba, akkor az, aki a gödröt ásta, az állat értékét adja meg, és a döglött állat az övé lesz.

Harmadszor, ha valakinek az állata, amelyik kárt okoz, a saját nemének természete ellenére károkozással járó mozgásával, akkor az állat gazdája tartozik felajánlani az állatát, amelyik a kárt okozta, a vétségért, vagy

helyreállítani az értéket és az állatát szemmel tartani. A saját nemének természetével ellentétben mozdul az ökör, amikor szarvával megtámadja a szomszéd szolgáját. Az ökröknek ugyanis szelídnek és kezesnek kell lenniük, nem öklelő, azaz hegyes szarvúaknak.

Másként áll a dolog azon ló esetében, amelyet patájával rúgásra ingerelt a fájdalom, vagy ösztönzött valamely ember, ugyanis akkor nem kerül alkalmazásra a szegényedési kereset⁴ az állat tulajdonosa ellen. Azonban végrehajtásra kerül az ellen, aki a lovat felingerelte. Ámde más a helyzet, ha egy másik által megütött ló visszarúg, és kárt okoz, akkor a ló gazdáját kötelezik a szegényedési kereset indítására.

A kereset a tett ellen irányul, mint például akkor, ha valakit sem a saját testén sem másvalakinek a testén nem sebesítettek meg, hanem más módon, például ha valaki könyörületességtől indítatva egy másik ember megkötözött szolgáját kiszabadítja, hogy fusson el, az bűnös lesz e tette által.⁵

És jegyezd meg, hogy bármennyire kiterjesztett kereset lesz a lex Aquiliaé, egyszeresnek veszik, ebben az egyszerességben nemcsak az lesz felbecsülve, mekkora kár keletkezett, hanem számba veszik az összes külső és belső előnyös tulajdonságokat, amelyek a jelenben és a jövőben az illető test adottságai. A vád növekszik a tagadás következtében. Mint például, ha valaki egy másiknak a tehenét vagy disznaját megöli, ott nemcsak a tehenek és a kocának az értéke lesz felbecsülve, hanem a borjaknak és a malacoknak az értéke is, amelyek tőlük származnának. Felbecsülnek továbbá mindent, amelyek a vagyont értékesebbé teszik, mint a ló esetében, ha poroszka vagy futó vagy jó igavonó, hasonlóképpen az ökrőről, ha jó igavonó. Ezeket mind felbecsülik, mert a vagyont értékesebbé teszik.

Összegzésképpen tudni kell, hogy csak két dolog a lex Aquilia köteléke. Az elsőben a megölt emberről van szó, a másodikban a megölt négylábúról, amelyet a jószágok közt tartva számon csapatokban tartanak, amiként minden ökröt, kecskét, lovat, öszvért és szamarat. A kutya pedig nincs a jószágok között, sem a vadállatok, amint a medvék, oroszlánok és párducok között sem.⁶ Az elefántok pedig és a tevék mintegy felemás lények, ugyanis igavonó munkát teljesítenek, jóllehet a természetük vad, ám mivel bennük több van a jóra való természetből, ezért a második fejezetbe tartoznak.

És amikor a lex Aquilia első fejezetéből kiindulva folyik a peres ügy, akkor felbecsülik a vagyont, milyen mértékben ért a legtöbbet abban az évben, amelyben még jött minden haszon, amelyek a vagyont értékesebbé

tették. Minden más kárról szó esett a második fejezetben, tudniillik a törésről, repedésről és tűzkárról, és ebben a fejezetben történik a felbecsülése annak, hogy milyen mértékben ért legtöbbet a vagyon harminc napon belül. És ez nem érdemtelenül történik, mert az első fejezetben szólnak a gyilkosságról, a másodikban csak a sebesítésről. És ezért nagyobb vétket követnek el az elsőben, mint a másodikban, tehát nagyobb büntetést szabunk ki az első fejezetben, mint a másodikban.

Ha pedig valaki idegen tehenet vagy más állatot tudatosan a házában őrzött egy nappal és egy éjszakánál tovább, ezzel lopást követett el, akár élvezte azok hasznát, akár nem, ugyanis sem nem úzta el, sem a bírónak nem mutatta meg.

¹ *Inst.* IV. III. 16.

² *Inst.* IV. III. 16.

³ *Inst.* IV. IV. 8

⁴ Ha pénzbírsággal sújtják az állat tulajdonosát, az annak szegényedésével jár.

⁵ *Inst.* IV. III. 16.

⁶ *Vö. Inst.* IV. III. 13.

44. Fejezet – A károkozás büntetése

A károkozás büntetése sokféle. Ugyanis, ha valaki megöl egy szabad embert, azt meg kell ölni, ahogy a régi törvények előírják, nyakat nyakért, szemet szemért, fogat fogért és így tovább. Ugyanis a szabad ember teste semmivel, tudniillik pénzügylettel nem megváltható, ahogy a költő mondja:

Vers

„Jól, az egész aranyért, a szabadság, el nem adandó.”¹

És ha a szabad ember teste nem megvásárolható, ennél fogva semennyi pénzzel sem lehet megfizetni.

Ám az új törvényben szelídebben és kedvezőbben ítélik meg a szabad ember meggyilkolása tekintetében, mert ha a gyilkost nem érik tetten, és az a bűncselekményt jóvá akarja tenni és megbánni Isten és a világ előtt a teljes vagyonával, akkor pereskedhetnek a vele szembenálló féllel a béke és a kegyelem kieszközléséért.

Ha a szembenálló fél semmiféle véleményt nem akar elfogadni az egyezésre nézve, valamint az efféle sebesítést illetően megállapított büntetésnek nem akar helyt adni, és csökönyösen nemet mond, akkor a bíró vállalja fel azt a döntést, és a sértettnek kétfő vagy három fogott bíró tanúságtétele mellett ajánlja fel. Ha valaki ezt nem fogadja el, akkor a bíró a saját hasznára fordítsa azt az összeget, és nyilvánítsa a gyilkost vagy sebesítőt attól a büntettől megszabadultnak és mentesnek, és fogadja el a váltság bírságot az ellenféltől. És az ezért van így, mert nincs olyan nagy bűnös, aki, ha gyötrődik bűnei miatt, és meg akarja bánni és kijavítani azokat, hogy akkor Isten ne fogadná a kegyébe, és ne bocsátaná meg, valamint engedné el őt.²

Ha pedig valaki valakinek a saját szolgáját megöli, azt kötelezzék a szolga urának annyit adni, amennyivel a szolga többet ért abban az évben, amelyben megölte. Ha pedig valaki önkényesen valakinek a vadállatát megöli, annyit tartozik fizetni az állat gazdájának, amennyivel többet ért abban a hónapban, és nem összeszámolva a hasznokat, amelyek a testrészekből kijöhettek volna.³

Ha pedig valaki kárt tesz a gyümölcsstermő fák kiirtásával és levágásával, vagy a növényekben és zöldségekben ásással és kihúzásukkal, vagy fákban irtással és vágással, tartozik ezt értékbecslés után megfizetni a szomszédnak. Ha pedig valaki kárt tesz a lélek nélküli javakban, például borban, olajban és másokban, ha ezekbe valamit belekever, hogy a bornak vagy olajnak és hasonlóknak a természetes jó tulajdonsága tönkre lesz téve, akkor a rongáló fogott bírák becslése után tartozik a kártérítést megfizetni, aszerint, amennyivel többet értek abban a hónapban.⁴

Ha a fuvaros a kocsija első kerekeivel, vagy kétfogatú szekérrel egy embert vagy állatot megölt, annyit tartozik fizetni, amennyivel abban az évben többet érne.

Ám mi van akkor, ha egy pár öszvér vagy ló közül egyet megölt valaki? Azt válaszolom, hogy ne csak a megölt értékét becsüljék föl, hanem azonfelül azt is értékelni kell, hogy mennyivel kisebb értékűek már a túlélők, mégpedig azért, mert a szokásos munkát elvégezni nem tudják úgy, mint korábban teljesítették.⁵

Továbbá, ha valaki az őt elülső részén harapni szándékozó kutyát megsebesítette, vagy meg is ölte, semmivel sem tartozik, mert védekezésből tette azt. Nemkülönb az előtte futó kutyát követve megsebzti, károkozás miatt bűnös.

És jegyezd meg, hogy nemcsak a testen következik be károkozás, tudniillik az élet kioltásával, hanem a testrészeken is történik károkozás, tudniillik a végtagok megsebesítésével, tudniillik a füleknek a megsebesítésével és az orrnak a levágásával, a szemek kitolásával, a nyelv kivágásával, a fogak kiverésével, a kezek és a lábak csonkolásával, a csontok törésével, a test bőrén okozott kártétellel, tudniillik a test megégetésével és így tovább, és ha ezek a testrészek szétszakítva, törve vagy zúzva vannak vagy teljesen tönkre vagy silányabbá téve.

És mindezekért különleges büntetések járnak, ahogy a maga helyén látni fogjuk.⁶

Jegyezd meg, hogy károkozás nemcsak tettel történik, hanem csalárdíszsággal is, mint például ha valaki közreműködik abban, hogy kár keletkezzen, jóllehet nem maga teszi azt. Keletkezik kár gondatlanságból is, például ha valaki gödröt vagy ciszternát ás nyilvános helyen, ahol emberek és igavonó állatok szoktak járni és tartózkodni, és ha valakinek a jószága abba belesik és elpusztul, vagy a végtagjain megsérül, fizetni tartozik.

Mindenesetre, ha valaki a saját testét megsebzí vagy végtagjait megséríti, az okozott kár szerint bűnhődik, például ha valaki önmagának az ujját levágja, annak a másik ujját levágják, vagy megváltja azt, a szerint, ahogy azt a bíró elrendeli.

¹ Szállóigévé vált sor: Phaedrus 54.

² Isten szeretete végtelen, ennél fogva a bűnök megbocsátásában is. Az Órigenésztől származó gondolatot a középkori teológia vitatta.

³ *Inst.* IV. III. Bevezetés

⁴ *Inst.* IV. III. 13.

⁵ *Inst.* IV. III. 10.

⁶ Lásd a 49. fejezetet.

45. Fejezet – A másoknak a tied által okozott vagy előidézett kárról vagy jogtalanságról

Fentebb láttuk, hogy mi a jog szerinti eljárás, ha valaki kárt okoz egy szabad embernek, más szolgájának vagy állatainak vagy élettelen dolgaiban. Most lássuk azt, ha a családfiú, vagy a szolgád, vagy a jószágod okoz kárt másnak. Emellett jegyezd meg először: az ilyen kár miatt melyikükkel

szemben következzen be kereset, az ilyen kereseteket milyen cselekményekért lehet fogatosítani, milyen módon ítélkezzenek ezek fölött.

Ha a családfiú vagy a szolgád neked ártalmas dolgot okozott, akkor köztetek nem keletkezik kereset.

Ha pedig a te szolgád más kárára lopást vagy rablást követ el, vagy kárt okoz, vagy jogtalanságot követ el, veled együtt vádolják, ameddig a te szolgád a te hatalmad alatt áll. Továbbá szabad lehetőséggel rendelkezél akár a perköltség felvállalására, vagy akár arra, hogy a vétségért fizess, és amikor ezt megteszed, akkor az ilyenféle keresettől megszabadulsz. Jogtalanság lenne ugyanis, hogy a szolgák semmirevalósága az ő holttestükön túl az uraik számára veszteséget hozó legyen. Vannak ugyanis a törvényekből következő és a praetorok által alkotott kártételért emelt keresetek. Ha átadtad a szolgádat a bűnért, akkor övele magával létesül kereset. És ha a kárt nem tudja helyrehozni, akkor úgy ítélik el, ahogy szokás.

Ha a családfiú vagy családlány valakinek kárt okoznak, a kárért az atyától nem kaphatnak büntetést, mert az efféle büntetés és a testük verése inkább büntetés a szülők számára mint a fiúknak, és a szemérmesség miatt főképpen a lányoknak. Mégis, a felserdült családfiúk a bűncselekményekért maguktól megegyezhetnek, és így a különvagyonukból a kárt jóvá tehetik.

Az oktalan állatok, ha pajkosságból akár szeretetből akár vadállati természetükből kivetkezően kárt okoznak, büntető keresetre kerülhet sor. Az ilyen állatok, ha véték következik be, elősegítik az uruk felmentését, mint például akkor, ha egy rugós ló patával, azaz lábbal megrúg, vagy a fogaival megharap valakit, vagy egy szarvval öklelő ökör, amelyik szarvával támadni, azaz öklelni szokott, felöklel és megsért egy embert.¹ Ez a kereset pedig a szelíd és háziasított állatokra vonatkozik. Továbbá a vad és a nem háziasított állatokra pedig nem érvényes, mert ezek az állatok a természettől fogva kegyetlenek, azonfelül még az ilyen állatok nem tudnak jogtalanságot okozni, mert híjával vannak az értelemnek, még ha kárt okoznak is.²

Mindazonáltal más az eljárás a vadállatokkal és a szelídítettekkel. Ha ugyanis a kezes állatok kárt okoznak, az uruk egyszeresen vétkes, ha a vadak akkor kétszeresen. És ez azért van, mert a vadállatokat, mint például a farkasokat, a harapós kutyákat, a vadkanokat, a majmokat, a vaddisznókat, a medvéket és oroslánokat és más nem szelídítetteket tilos ott tartani,

ahol a közút halad. Ha így történt az eset, és kár keletkezett, a gazda kétszeresen fizet, vagy aszerint, ahogy a bíró számára méltányosnak látszik, annyira ítéli tulajdonosukat.³

¹ Feltehetően akkor, ha valamilyen behatásra okozzák a kárt.

² *Inst.* IV. IX. Bevezetés

³ *Inst.* IV. IX. 2.

46. Fejezet – A kötelezvényekről

(A kvázi bűncselekményről)

Ezen címmel kapcsolatban jegyezd meg, hogy a kvázi bűncselekmény tekintetében az ember ötféle módon köteleződik el.

Először, ha valaki pert indít valaki ellen, aki a per miatt nem igazán jogosan szenved kárt, mert ugyan rosszat tett, de azt mégsem gonoszságból, vagy szerződés miatt, tehát kvázi bűncselekmény terheli, és ezen sértés következtében büntetést fog elviselni, amennyire jogosnak és méltányosnak látszik az ítéletet hozó számára.¹

Másodszor, ha valakinek a házából kidobnak vagy kiöntenek valamit, ami egy másiknak a kárára van, akkor kvázi bűncselekményből következő kötelezettségről van szó, mert gyakran a házigazda más vétkéért felelősséggel tartozik, például a saját szolgája vagy fia vétke miatt. Ebben az esetben a keletkezett kárhoz képest a keresetben dupla büntetés van meghatározva.²

Harmadszor, kvázi bűncselekmény terheli azt, aki azon a területen, ahol az emberek járnak, és közút szokott lenni, valamit úgy helyez el vagy függeszt fel, hogy valakinek kárt okoz. Ez esetben egyszeres büntetést rendelnek el.³

Ha pedig egy szabad ember ilyen tett miatt meghal, büntetésül a törvény szerint harminc libra van elrendelve, mert a halott szabad ember testével kapcsolatban nincs értékbecslés. Amiről szól a vers:

„Jól, az egész aranyért, a szabadság, el nem adandó.”⁴

Ha pedig a szabad ember az efféle sérülésbe nem hal bele, akkor amennyire a bíró számára méltányosnak látszik a dolog miatt, a tettes olyan

büntetést fizet a sérültnek, és azzal együtt az orvos felmerülő honoráriumát és az egyéb költségeket is fizeti, amelyek a gyógyításban előfordulnak, és azokat a dolgokat is, amelyekben a sérült hiányt szenved, és szenvedni fog. Ha a sérült munkaképtelen lett, a bíró mérlegelni fog, amit mérlegelni mindazonáltal nagyon nehéz dolog.⁵ A megölt szolgát illetően pedig a felbecsülés úgy történjen, amennyit abban az időben ért, amikor megölték. És jegyezd meg, hogy ez a kereset egy év után nem illeti meg az örököst és az örökössel szemben sem indítható büntetőper.

Negyedszer, ha a családfiú az atyától elkülönítve fog lakni, ha akkor abból a házából majd bármit kidob, kiönt, kihelyez vagy kiakaszt, és abból kár keletkezik, az atya ellen semmiféle kereset sem indulhat, hanem magával a fiúval szemben, aki a kárt okozta, aki a büntetést a saját vagyónából térítse meg.⁶

Ötödször, ha a hajó kormányosa, vagy a kocsmáros vagy az istálló őre csalárdsággal vagy lopással vádolva lett, úgy látszik, hogy ők kvázi bűncselekményért esnek büntetés alá, jóllehet közülük senki nem hajtott végre bűncselekményt, hanem csupán azok közül, akikre a hajón, a kocsmában, vagy az istállóban munka lett bízva, jóllehet ellenük mégsem indítható kereset sem a szerződés alapján, sem bűncselekmény miatt. Mégis, mivel az ügyben a vétkek részben abból származnak, hogy a gonosz emberek munkáit használják fel a kormányzásnál, az italtöltésnél és az állat őrzésnél, ezért látszik úgy, hogy kvázi bűncselekményről van szó.⁷ Ezeknél a dolgoknál elő kell még adni, hogyha valamely úr a maga feladatait vagy tevékenységeit másvalakire bízta, és ugyanazok által bármilyen kár keletkezett, a tulajdonos tartozik fizetni, jóllehet általa semmi veszteség sem gonoszság nem történt. Például ha a hajónak a kormányosa rábízta valakire a hajót, a vincellér a kocsmát, a házigazda a lóistállót, és ha ezekben valaki kárt tesz, vagy lopás történne, ugyanazok esnek büntetés alá, jóllehet részükről nem történt rossz cselekedet, mégis abból kifolyólag történtek a károk, hogy a munkáikat rossz szolgákra bízták.

Ezekben az esetekben kereset beadására illetékes az örökös is, azaz a jogtalanságot elszenvető örököse keresetet adhat be. Ezzel szemben az örököst, azaz a jogtalanságot elkövetőt kereset nem illeti meg.

¹ *Inst.* IV. V. Bevezetés

² *Inst.* IV. V. 1.

³ *Inst.* IV. V. 1.

⁴ Lásd a 44. fejezet 4. sz. jegyzetét.

⁵ *Inst.* IV. V. 1.

⁶ *Inst.* IV. V. 2.

⁷ *Inst.* IV. V. 3.

47. Fejezet – A száműzetésről

Mivel a büntett miatt az elítéltet gyakran száműzik, ezért ezt a fejezetet a száműzetésnek szenteljük. Ezen fejezetet illetően jegyezd meg: mi a száműzetés, hány fajtája van, kit száműzhetnek, és a száműzetést ki teheti közzé és ki hirdetheti ki, milyen szavakkal száműznek valakit, hogyan száműzik, és hogyan kerülhet ki valaki a száműzésből, mit kell tenni a száműzött javaival, a száműzöttek megmentőiről és oltalmazóiról.

Először, a száműzetés ugyanaz a világi jogban, mint a kiátkozás, azaz számkivetés az egyházi jogban.

A száműzésnek három fajtája van, örökös, ideiglenes és az egyik sem a kettő közül.

Száműzni és a száműzöttet törvény elé idézni a feljebbvaló által neki adott tekintély és hatalom birtokában a bíró tudja.

A bíró ezekkel a szavakkal száműz. A bíró feláll a bírói pulpitusán és határozottan kijelenti: „Én száműzetésre ítéltnek nyilvánítom N-t H halála miatt, és eltiltom őt az összes barátaitól, és átadom minden ellenségének, és ha valaki őt ezen túl fel fogja tartóztatni, tegye azt a saját jogán”.

Makacsság miatt száműznek valakit akkor, ha gyilkossággal, sebesítéssel vagy más bűnnel vádolják, és három alkalommal idézték, és nem akar a bíró előtt megjelenni, akkor száműzik.

A száműzés vádjá alól két módon lehet megszabadulni.

Először, ha a száműzés után nem kényszerítve a bíróság elé megy, és a bíróval tett minden megegyezés nélkül megesküszik, hogy az idézés vagy perbehívást nem ismerte, hallván azonban a száműzésről tüstént magától, nem kényszerítve a bíróság által megjelent, és a bíróság elé akar állni, így a vádlóknak az illető ügyben válaszolni akar. Akkor a bíró őt a száműzés alól felmenti azzal, hogy három meghatározott napon a bíróság előtt jelenjen meg, és akkor fölötte mint nem száműzött fölött ítélkezzenek.

Másodszor, ezen a módon tudja valaki a száműzetést elkerülni: Ha valaki megtámad valakit bármely bántással vagy sértéssel, és önként akarja

azt megbánni, és az elhatározást a bűnhődésről kinyilvánítani, azaz az összes rá kirótt büntetést Isten és a világ előtt eltűrni, amit elviselni tud vagy a javaiban vagy a méltóságában, amennyire Istent és amennyire a büntetés terheit ki tudja az összes vagyonával elégíteni, és ha a vádló ennek esztelenül ellentmond, akkor a bíró vonja vissza azt az ítéletet, és a károsult felperesnek ajánlja fel három vagy négy fogott bíró közbenjöttével a döntést, és ha maga a felperes vonakodik ezt vállalni, akkor a bíró ugyanazt az ítéletet fordítsa meg, és a megtévedtet makacsság és esztelenség miatt száműzze. És ha később rajtakapják, vágják le a kezét, vagy fizessen harminc talentumot a bírónak.

Ha pedig a száműzött szökésben van, akkor a bíró az összes javaiból kapjon harminc talentumot az ő váltságdíjaként és nem többet. A hátrahagyott javai pedig maradjanak a felesége és a fiai birtokában, úgy mégis, hogy a hitelezőket ebből elégítsék ki. Ha pedig sem feleséget, sem fiakat nem hagy maga után, akkor az említett javak más örökösökre vagy utódokra szálljanak.

Ha pedig a száműzött hontalan, és semmi utódot sem hagyott hátra, akkor ezek a javak jussanak jó lelkiismerettel a consul kezébe, és azokat sértetlenül és szétdarabolás nélkül egy teljes éven át őrizték, és ha később sem örökösök, sem hitelezők nem jelentkeznek, akkor a fele adasson az ő lelki üdvéért, a másik felét pedig fordítsák a község hasznára.

Ha valakit azzal vádolnak, hogy egy száműzöttet befogad, és a saját házában őrizi, az egyedül esküjével szabadul a vád alól. Ha pedig egy száműzöttet valakinek a házában vagy telkén fogtak el, akkor fölötte a jog szerint ítélkezzenek. Az őt befogadó pedig adni fog a bírónak 10 talentumot, vagy a kezét levágják.

És jegyezd meg, hogy akit az egyik városban száműztek, egy másik bűncselekményéért, nem lehet száműzni, a másikban ugyanazért a szokásjog szerint igen. De a fejedelmek rendeletei szerint a tartományaik közül az egyik tartományban a kitiltottat lehet száműzni, a másikban a császár száműz. Akit pedig a császár száműz, az száműzött lesz az összes hatalma alá tartozó tartományban, a száműzetés mindazonáltal nem megy túl azon bíró vagy bíróság területén, aki az illetőt először száműzte. Ugyanis elég súlyos büntetés, hogy az ilyen ítélet szerint az elítélnek a feleségét, a fiait, az összes barátait és az összes javait is hátra kell hagynia.

48. Fejezet – A büntől való megtisztításokról (A megtisztításról)

Hogyan tisztázza magát valaki a neki tulajdonított, vagy az ellene felhozott bűncselekmény alól. Fentebb szó esett a bűncselekmények, az adósságok, az ígéretek és a szerződések ügyében bekövetkezett keresetekről és vádakról, ám mivel ezekben gyakran eljutunk a megtisztításhoz, ezért ez a fejezet az összes említettek megtisztításáról szól. Ez után meg kell jegyezni, hogy mi a megtisztítás, hány fajtája van, és mi által történik a megtisztítás, a megtisztítás kettősségéről, mennyi a száma azoknak, akiket meg kell tisztítani, a haldoklónak melyek a büntetései a megtisztításban.

Először, a megtisztítás a felhozott bűn vagy vád ellenében az ártatlanság bemutatása.

A megtisztításnak két fajtája van, tudniillik egyházi és világi.

Az egyházi inkább törvényes, amelyet a kánonok és a törvények rendeltek el. És az eskü, tanúk és ígéret stb. által valósul meg, továbbá ez a jog által engedélyezett.

Az általánosan elterjedt megtisztítás azonban az, amit a nép maga magának önként vezetett be és talált ki. És ez párbaj, tüzes vas és forró víz stb. által történik. És ez az egyházi törvények és jog szerint tiltott három jogi dolog miatt: először, mert igen gyakran gyűlölet miatt történik, másodsor, mert ott – úgy látszik – Istent kísértik meg, amelynek a Szent Evangélium tanúsága szerint nem szabad megtörténnie,¹ harmadszor, mert többnyire ártatlanokat ítélnek el.

És jegyezd meg, hogy a megtisztítás kétféle, egy bizonyos a száműzetéshez vezet, mint megtisztítás a büntől, egy bizonyos nem vezet a száműzetéshez, mint megtisztítás a tartozásokért, az ígéretekért vagy a szerződésekért.

A megtisztítás a büntől a tartományi jog szerint a következő: Ha a lopás vagy rablás vagy a gyilkosság vagy útonállás vagy bármi más gonosz tett miatt bepanaszolt, amennyiben egy személyt vagy méltóságot érint, ha idézettként vagy hívottként a bíróság elé kényszerítés nélkül jött, és az ártatlanságát be akarja bizonyítani, és több öt igazoló személyt nem tud magával hozni, talán mert nem ismert, mikor vagy hol történt a dolog, amelyről beszélnek, akkor ugyanő, a vádlott csak a saját esküjével tisztázza magát, és szabad lesz a bírótól és a vádlótól.

Ha pedig a vádló akarja a bepanaszolat maga hét derék férfi tanúságtételével legyőzni, akkor a jó nevű vádlott úgy tisztázhatja magát, ami szerint a város törvénye megalkotva lett. Ezt, ha nem tudná megtenni, és korábban rossz híré volt, akkor maga a hét lesz a győztes. Azonban ha rajtakapták nyilvánvaló cselekedeten, azaz erőszakos tetten, vagy menekülés során fogták el mint gonosztevőt, és kényszerrel vezették a bíróság elé, akkor fölötte a jog szerint ítélik.

Továbbá, ha valakit gyilkossággal vádolnak, és azt mondja, hogy azt az erőszakot erőszakkal visszaverve tette, azaz kényszerből, és azt elismeri, hogy azt a város törvénye és békéje szerint cselekedte, és azt esküjével és más négy derék férfival együtt a bíróság előtt felemelt kézzel esküt téve teszi, a bírótól és a vádlótól szabad legyen.

Nemkülönben, ha a sebesítéssel vádolt csak a saját esküjével tisztítja meg magát, hogy a sebesítésben ártatlan, és a bíróság előtt két derék férfival együtt felemelt kézzel esküt tesz, a bírótól és a vádlótól szabad legyen. És jegyezd meg, hogy a megsebesítés neve össze- és magába foglalja a testet érő minden ütést és seb okozást, amely a száműzetéshez vezet, vagy akár a kéznek, akár a lábnak, akár az ujjaknak a levágását vagy más testrészeknek a károsítását. És hogy ezek akár véletlen balesetben, akár harcban következzenek be.

Ha pedig ezek veszekedésből vagy vétkes szándékból következnek be, ahogy mondják, valaki valakit megsebesített, az orrát vagy a füleit levágta, vagy a kezét vagy a lábát amputálta, akkor az illető vele egyenlő két derék férfival együtt tett esküjével tisztítsa meg magát, és szabad lesz.

Továbbá, ha valaki vádolva lesz, hogy egy embert fütykösökkel vagy ököllel megver, vagy kővel megdob, vagy dárdával megdöf, hogy vérezni kezd, csak az esküjével tisztítsa magát, és szabad lesz.

És jegyezd meg, hogy az összes fegyverrel okozott vérző seb száműzetéshez vezet.

Nemkülönben, a gáncoskodásért vádolt, aki gonosz és tiltó szavakat mondott valakinek, csak a saját esküjével tisztázza magát, és szabad lesz.

Ha a nő elleni erőszakot vádol, ha az illető nő időben és a maga rendje és módja szerint nem kiabált, magát csak egyedül a saját tisztító esküjével mentheti, és szabad lesz.

Nemkülönben, a másvalaki házába gonosz szándékkal belépő, akit háztalan vendégnek neveznek, csak egyedül a saját tisztító esküjével mentheti magát, és szabad lesz.

Ha valaki egy száműzöttet szállásol el, vagy táplálva rejteget, egyedül a saját tisztító esküjével mentheti magát, és szabad lesz.

Továbbá, ha valakinél lopott holmit találnak, és ő azt mondja, hogy azt a dolgot a nyilvános piacon világos nappal vásárolta, mindazonáltal nem tudja, hogy kitől, és ha a bíró nem akarja azt elhinni, akkor magát egyedül a saját tisztító esküjével mentheti, és szabad lesz. Ugyanaz a jog vonatkozik a lopott és valakinél biztonságba helyezett dolgokra.

Nemkülönben, ha valakit bármilyen ügyben a bíróság elé idéznek, és törvényes ok akadályozván nem tud jönni, magát rendkívüli követe által kimentheti, és szabad lesz.

A megtisztítás a tartozásokért és ígéretekért pedig a következő: ha valaki ellen tartozások miatt lépnek fel, és ha ezek a tartozások 30 talentum körül vannak, akkor, ha azt mondja, hogy a becsületességében érte támadás, és nem tartozik, szabad lesz. Ha pedig a tartozások 30 talentum fölött vannak, akkor a saját esküjével tisztázza magát, és szabad lesz. Az ígélet vagy szerződés miatt megtámadott az egyedül, csalás és megtévesztés nélkül tett esküjével tisztíthatja magát, és szabad lesz.

Egy halott emberért a tisztító esküt tevők számai öt, sebesítésért vagy más testrész károsításáért három, ütésért vagy más sérülésért, vagy szidalomért csak egy.

A saját tisztító esküjében hibát elkövető büntetése olyan, amilyen a vádban hibát elkövető vádlónak a büntetése.

Összegzésképpen megjegyzendő, hogy valakit titkos bűncselekmény miatt valaki jó hírének és alkalmasságának az elvesztése miatt vádolnak, ettől meg tudja magát tisztítani, hacsak nem kapják rajta a gonosztetten, vagy nem követ el hibát a tisztító esküben, vagy ha idézve volt, és nem jelent meg és elmenekült, és később megkötözve a bíróság elé vezették, mivel akkor a vádló bizonyítékát meghallgatják, és ha az nyilvánvaló, két tanúval legyőzetik, ahogy a jog mondja.

¹ Mtörv. 6. 16., Mt. 4. 7.

49. Fejezet – A különböző bűncselekmények különböző büntetéséről

Az biztos, hogyha a vádlott magát megtisztítani nem tudja, nem kerül el a büntetést, tehát a következőkben a büntetésekről fogunk értekezni. Amely esetében jegyezd meg: mi a büntetés, hány fajtája van a büntetéseknak, ki rója ki a büntetést, kiket sújtanak büntetéssel, miért számítanak fel büntetést, milyen nagyságban számítanak fel, milyen büntetést kell megemlíteni, kik engedelmessé válnak a büntetésnek, kik vonják ki magukat a büntetés alól, kik növelik, kik könnyítik meg a büntetést, kiknek kell elmélkedniük a kimért büntetésen, végül nagyon hasznos kérdéseket illesztünk ehhez a témakörhöz.

Először, a büntetés a bűnösöknek szolgál fenyegetésként és büntetésként.

A törvények szerint büntetés sok van: egyik dologra, másik személyre vonatkozik, egyik makacsságból, a másik bűncselekményből származik.

Büntetések a dolgokra vonatkozóan nincsenek, mert a dolgok nem képesek vétkezni, hanem a személy gyűlöletéből van kiszabva rájuk a büntetés. A büntetések a személyre vonatkozóan sokfélék, mert a kínzások nemei számosak, tudniillik fogságba vetés, kalodába zárás, börtönbe vetés, kínzás, verés, vesszőzés, fül levágás, orr levágás, szemek kitolása, fogakkal harapás, kéznek vagy lábnak a levágása, lefejezés, felakasztás, megégetés, számkivetés, élve eltemetés.

Bűn miatt van még négyféle büntetés: tudniillik számkivetés, megbélyegzés, száműzés és kitiltás.

Íme a vers:

„Számkivetett elhagyja hazáját és vagyonát is;
megbélyegzett, nincstelenül, de honába maradhat;
jogfosztott vagyonát nem képes visszaszerezni;
ám a kitiltottnak, milye volt, ha jön újra, övé lesz.”

Makaesség miatt is négyféle büntetés van: első az ingatlan, tudniillik szántóföld vagy szőlő birtoklásáért indított kereset felhagyása miatt, második ingóknak vagy tartozásnak, tudniillik tárgyakkal, amelyek számmal, súllyal és mértékkel mérhetők leplezése miatt, a harmadik büntetés a száműzés, valahányszor, amikor valaki büntetőjogilag perel sebokozás vagy gyilkosság

miatt, a negyedik büntetés, amely a bírót illeti, a bíróság megvetése és engedetlenség miatt, mert az idézett nem jelent meg.

Ezenfelül a bűncselekmények miatt sok más büntetés van, ugyanis amennyi bűncselekmény van, annyi sajátos büntetés is, amelyeket elhelyeztünk a kötetmekről, a szerződésről vagy a kváziszerződésről készült fejezetben, továbbá a bűncselekményről vagy a kvázi bűncselekményről készült fejezetben, amelyekről később egyenként szót kell ejteni.

A büntetéseket pedig minden illetékes bíró kiszabhatja az ítéletében az alávetettei számára a bűncselekmény minőségéhez és mennyiségéhez mérten. Nincs ugyanis tekintélye annak a bíróságnak, amely nem a bűnök mértékének megfelelően ítélkezik. És jegyezd meg, bármennyire különféle a bírók, tudniillik legyen valaki rendes, delegált, helyettes, választott, azonfelül még a város rektora, mégsem tud vérrel járó büntetést kiszabni, hacsak nincs engedélyezett illetékessége a feljebbvalójától, akinek hatalma van ezt megtenni.

A büntetéseket pedig személyekre és dolgokra róják ki. A személyekre nyíltan és közvetlenül szabják ki. A dolgokra pedig a személyek gyűlölete miatt, mert a dolgok nem tudnak vétkezni, hanem azoknak, akik birtokolják őket. Tehát a bűnökért csak az embernek kell bűnhődnie személyében. De sajnos, sokan ezt a rendet kifordítják, mert a személyes büntetésre méltó alpereseket elbocsátják, és a vagyonukat elszállítják, és az ártatlanokat elítélik, akiket azok javainak örökítéséhez a törvényekkel egyezően jog szerint hívnak.

Büntetéssel sújtják tudniillik a makacsságot és a bűncselekményt.

A bűncselekményekért kiszabnak vagy vállalnak teljesen a jog által rendelt büntetéseket, mert azokból következően nem lehet fellebbezni.

A bíró által kiszabott büntetéseket részben vállalják, mert a kegyességen kívül vannak, sőt azok miatt fellebbezni lehet, ha a bíró túlságosan kizsarolja őket.

A büntetést, amelytől nagyobb mértékben félnek, azt meg kell támadni vagy pénzügyvelletl vagy személyesen, ha a bűnösök azt ki tudják váltani. És ha a pénzes bűnösök nem tudják megváltani, és az elengedés kegyelmét a károsultaknál és a megbántottaknál nem tudják kieszközölni, akkor a legfelsőbb bíró, Isten parancsa szerint nyakat nyakkal, testrészt testrésszel váltanak meg. A kiigazított bírói ítéletért pedig sem testben sem

terstrészekben nem szenvednek kárt, hanem valamely más módon. A macacság vagy bűncselekmény miatt követelt büntetést a bírónak engedjék át.

A károkozás és a jogtalanság büntetését pedig azoknak adják, akikkel szemben kárt és igazságtalanságot követtek el.

Ha pedig valaki a város jogával szemben cselekedett, azt a büntetést adják át a kincstárnak, azaz a községnek.

A szerződésekkel kapcsolatos büntetéseket pedig adják át a békebíróknak, vagy azoknak, akiknek a békebírók ítélték. Van pedig szerződéses büntetés, amelyet a perlekedő felek akaratából a békebírók a felekre vetnek ki. És azt lehet teljesen behajtani és befogadni vagy elengedni.

A szenvedéssel járó büntetés alól mentésül szolgál az életkor, a korlátlan erőszakosság, azaz kényszerítés,¹ az alapos oktalanság, az alapos ok, a végső szükség, az örültség és a részegség.

A büntetések súlyosbítását és enyhítését pedig mindegyik bíró maga tudja megítélni az idő, a mód, a hely, a személy, az ok, az életkor és a tekintély alapján.

A kirovandó büntetés vagy az elfogadás kiigazításában sok a megfontolandó, tudniillik a személy, az életkor, az ok, az idő, a hely, a szokás, a minőség, a tekintély és sok más.

A személy, azaz a személy állapota, vajon érdemdús vagy érdektelen, nemes vagy nemtelen, gazdag vagy szegény.

Az életkor, tudniillik a személy gyerek, öreg vagy felserdült.

Az ok, azaz a bűn, ugyanis tud-e a bíró a bűnöstől kicsikarni tíz talentumot, amikor neki elég ha hatvan dénárral tartozik. A bűnt, amelyből a büntetések nagysága származik, a consuloknak a bűn minőségéhez közel kell igazítaniuk. A kiigazító intézmények csak az erényesek nyugodt és békés helyzetének biztosítása és a gonoszok megbüntetése és nem más érdekében vannak.

Az idő, ha ünnepnap vagy nem.

A hely, tudniillik Istennek szentelt hely, vagy tanácsháza, vagy tanács terem.

A szokás, tudniillik más bíróké, a hazáé és a város consuluié.

A minőség, tudniillik a bűncselekményé, másképpen büntetik ugyanis a nyilvánost és a magát, másképpen a fegyvereset, mint a fegyvertelent, másképpen azt, aki fejedelemmel vagy a város előkelőivel szemben, mint

azt, aki erőszakot a középréteggel vagy a város legalsóbb szintű személyeivel vagy a hitvány csavargókkal szemben teszi.

A sokaságát, tudniillik a bűnösöknek másképpen büntetik, mint az egy vétkest, mert az előbbi lázadásnak mondható.

¹ Ha valakit erőszakosan kényszerítenek a bűn elkövetésére.

50. Fejezet – A büntetések megváltoztatása

Kérdezzük, vajon a személyi büntetés átváltoztatható-e pénzbüntetéssé? Azt mondom, hogy nem minden jog szerint, mert mindenegyves embert az őt megérdemlő büntetéssel kell büntetni.

De sajnos, ez a változtatás a fejedelmek és a bírók óhajából származik, amint gyakran előfordul. Ezzel szemben pedig a pénzbüntetés személyi büntetésre változik, tudniillik amikor a bűnös annyira szegény és szűkölködő, hogy nem tudja a pénzbüntetést kifizetni. És ez azért van, nehogy a bűnös minden büntetés nélkül meneküljön meg. Mégis, senki sem annyira szegény, hogy ne tudjon dolgokban vagy személyben váltságot adni.

Kérdezzük, vajon egy bűncselekményre vonatkozó büntetést meg lehet-e változtatni egy másik bűncselekményre vonatkozóra? Azt válaszolom, hogy a következőképpen: három okból, tudniillik szükségből, tisztességből és érdekből.

Azt kérdezzük, vajon a kifizetett büntetés még most is a választott bíró kihirdetett ítéletén alapszik? Azt mondom, hogy nem, mert csak a büntetés félelme alapszik a választott bírói ítéletén.

Azt kérdezzük, vajon egyik büntethető a másik bűnéért? Azt mondom, hogy a lelki büntetés nem, mert a Szentírás tanúsága szerint¹ a fiú nem fog felelni az atya gonoszságáért. A mulandó büntetés azonban, azaz a dolgokat és nem a személyeket illető esetében jól büntethető az egyik a másik helyett, amint a fiú az atya helyett, a szolga az úr helyett.

Azt kérdezzük, vajon valaki büntethető-e vétek nélkül? Azt mondom, hogy a következőképpen: néha előfordul, hogy valakit megbüntetnek vétek nélkül, de mégis nem ok nélkül kell megbüntetni, amint a letétemenyest büntetik meg, amikor a hanyagsága következtében a letétet elveszíti, jóllehet maga bűnt nem követett el ugyanazon letét elvesztése által, mégis, mert nem tanúsított gondos őrzést, kötelezett a fizetésre.

Azt kérdezzük, vajon a bírók vagy az urak a jog szerint átvehetnek-e bírságot az alattvalóiktól? Azt válaszolom, hogyha szabályos szándékkal rendelkeznek, kapjanak a régió törvényes szokásai szerint megengedett bírságokat, a megillető módon rászolgálva, azokat megtarthatják, jöllehet a kárt túllépik, mert nem érdekből veszik át, hanem hogy megfenyítsék a bűnösöket. Sőt az ilyen bírságok nem enyhítendőek, hanem inkább megkötendőek és szigorítandók.

Kérdezzük, vajon valaki egy bűncselekményért két vagy több büntetést tartozik-e vállalni? Azt válaszolom, hogy a következőképpen: amint nyilvánvaló, hogy a temetőben, vagy a templomban, vagy hasonló esetekben okozott sebesítésért valahányszor a bíró egy bírságot kap a bűncselekményért, a károsult a másikat a neki okozott kárért, a harmadikat az egyház a szent helyen okozott szabálysértésért. És ezzel szemben több bűncselekményért nem elég egy büntetés. Amiből származik a vers:

„Kettő gaztettért nem elég sosem egyszer a bosszú.”

És jegyezd meg, hogy a büntetések és váltságdíjak kiszabásában a bíró fő törekvésének a bűnök megakadályozására, valamint a béke és az egyeztetés elősegítése kell hogy legyen. Ugyanis Szent Ágoston azt mondja, hogy szedjen a bíró büntetés, akár a megbocsátás okán váltságdíjat, jól teszi, csak hogy a rossz emberek életét javítsa, a jók számára pedig békét és hasznot juttasson.

¹ Ez 18. 20.

**BEFEJEZŐDIK A HARMADIK KÖNYV.
(ITT A VÉGE A KERESETEKRŐL SZÓLÓ
HARMADIK KÖNYVNEK.)**

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- Aegidius Romanus = AEGIDIUS, Romanus: *De regimine principum*. Kiadva: Citta del Vaticano-Italia, e cura di Francesco del punta e Concetta Luna, Firenze Olschki (Corpus philosophorum e. medii aevi. Testi e studi 11. 1990)
- Bartsch = BARTSCH, Robert: *Das eheliche Güterrecht in der Summa Raymunds von Wiener-Neustadt*. Wien, 1912
- Budai jogkönyv = *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Hrsg. von Karl MOLLAY. Budapest, 1959; *Buda város jogkönyve I–II*. Közreadja BLAZOVICH László, SCHMIDT József. Szeged, 2001. (Szegei középkortörténeti könyvtár 17.)
- Gál 1926 = GÁL, Alexander (Hrsg.; Dr. jur. a. o. Professor an der Universität Wien) *Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymunds von Wiener-Neustadt*. (Im Auflage und mit Unterstützung der Savigny Stiftung sowie der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.) Weimar, 1926, Hermann Böhlau Nachf.
- Gratianus = FRIEDBERG, Emil: *Corpus iuris canonici. Pars prior: Decretum Magistri Gratiani*. Leipzig, 1879, Tauchnitz (Utánnomás Graz, 1959, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)
- Izidor Etym = *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX / recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay*. Oxonii: Typ. Clarendonianum, 1911 (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis)
- Jus Tav. = *Codex autenticus juris tavernicalis statutarii communis complectens monumente vetera et recentiora partim antea vulgata, partim hactenus inedita*. Editus industria Martini Georgli KOVACHICH senquiciensis. Budae, 1803
- Monaldus = MONALDUS DE IUSTINOPOLI: *Summa perutilis atque aurea venerabilis viri fratris Monaldi in utroque iure tam civili: quam canonico fundata*. Lyon, 1516, Pierre Balet
- Papiensis = PAPIENSIS, Bernardus Balbi: *Breviarium extravagantium* (1188 és 1192 között), később *Compilatio prima*. (A Corpus iuris Canoniciben van incipite: Kiad. E. Friedberg. Die Canones Sammlungen zwischen Gratian und Bernhard von Pavia. Leipzig, 1857; utánnomás Graz, 1958, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)
- Sváb tükör = *A Sváb tükör*. Közread. BLAZOVICH László, SCHMIDT József [szerk., bev., jegyz. Blazovich László; ford. Semidt József] (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35.) Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány–Csongrád Megyei Levéltár

MUTATÓ

(Készítette Szabadvári Tünde)

A hely-, név- és tárgymutató a könyvek (római számok) és a fejezetek (arab számok) számára utal. A jogkönyvben szereplő összes személy- és helynevet, valamint tárgyat tartalmazza. A forrásközlést megelőző bevezetőhöz mutató nem készült.

- ablak II.29
 Abzug III.4
 actio praescriptis verbis „elrendelt szavak keresete” III.21
 ácsol II.12
 adás I.3, II.26, III.11, III.20, III.7
 bérbe~ I.3, II.26
 kölsön~ II.26
 adásvétel I.3, III.11, III.19, III.20, III.21
 írásban készült III.19
 írás nélkül készült III.19
 adó III.21, III.34
 adomány II.9, II.73
 szórás II.9
 adományozás III.20, III.25, III.27
 adományozó III.3
 adopció I.29
 adós I.18, II.75, III.4, III.5, III.7, III.8, III.10, III.12, III.26, III.36, III.37
 fő~ III.8
 adóslevél III.12
 adósság(ok) I.18, II.1, II.34, II.72, III.3, III.4, III.6, III.7, III.8, III.12, III.24, III.26, III.36, III.40, III.48
 atyai III.8
 beszedése III.24
 törlesztése III.24
 adósságtétel I.18
 ág II.66
 anyai II.66
 apai II.66
 leszálló II.67
 oldal II.67
 agg(ok) III.29, III.41
 aggregény III.30
 ágyas II.47
 ágynemű II.43
 ajándék II.1, II.21, II.35, II.36, II.37, II.38, II.40, II.43, II.45, II.49
 halál alkalmából tett II.49
 visszakövetelésének okai II.36
 ajándékozó a vagyontárgyat nem adta át a megajándékozottnak II.36
 ajándékozó beteg volt és meggyógyult II.36
 megajándékozott az ajándékot nem fogadta el II.36
 megajándékozott hálátlan lett II.36
 megajándékozott károkat és veszélyhelyzeteket okozott az ajándékozónak II.36
 megbánást okozott benne II.36
 ajándékozás II.21, II.24, II.34, II.35, II.47, II.64, II.73, III.29
 egyszerű II.35
 házasság miatt II.35
 haláltól való félelem miatt II.35
 szabadság alapján II.35
 valódi akaratból II.35
 ajándékozó III.12
 akadályoztatás II.34
 akarat II.26, II.36, II.44, III.29, III.35
 egyszerű II.36
 szabad II.36
 akaratnyilvánítás II.26
 akasztás III.31, III.32, III.34
 akta II.34
 polgári aktá(k) II.34
 természetes aktá(k) II.34
 zsinati aktá(k) II.34
 aláírás II.44, II.62
 alapanyag II.12, II.15, II.16
 alárendelt III.34
 alattvaló(k) III.34, III.50
 alávetés joga III.17
 alávetett III.17, III.49
 alávetettség III.17
 áldozat III.19
 alkalmasság III.48
 alkotmány II.75

- alkotó II.12
 állkulus III.29
 állam I.1, II.1
 irányítója I.1
 kormányzója I.1
 állam elleni bűncselekmény II.45
 államhatalom I.3
 államkinestár II.64
 állapot III.6, III.19
 eredeti III.19
 tűsz III.6
 állat(ok) II.6, II.15, II.30, II.73, III.4,
 III.6, III.19, III.43, III.44, III.45,
 III.46
 döglött III.43
 házi~ III.43
 házasított II.6, III.45
 elhullása III.19
 igás II.32, III.43
 igavonó II.30, III.44
 oktalan III.45
 őrzés III.46
 sérülése III.19
 szelídített III.45
 vad~ III.43
 medve III.43
 oroszlán III.43
 párduc III.43
 almás (kert) III.29
 álnokság III.37
 alperes II.74, II.75, III.17, III.49
 amputálás III.48
 anya I.42, II.38, II.40, II.50, II.54, II.55,
 II.58, II.65, II.66, II.71, II.73, II.75,
 III.41
 anyai II.70
 rokon(ság) II.70
 vérrokonság II.70
 anyaméhben idéz elő halált III.39
 nyilvánosan III.39
 szóval III.39
 tanácsal III.39
 anyanyelv I.52
 apa I.42, I.52, II.38, II.40, II.50, II.55,
 II.64, II.65, III.12, III.41
 apa kötelessége a gyerekekkel szemben
 I.52
 apáca(k) III.33
 apát III.8
 após III.36
 ár III.19, III.21, III.27, III.30
 megbecsült III.21
 arany I.18, II.27, II.73, III.2, III.19,
 III.44
 arany (pénz) III.7
 arányos II.75
 aratás II.76
 árcsalás III.19
 Arisztotelész I.65
 árok II.1
 ártatlan III.39, III.48, III.49
 ártatlanság I.6, III.48
 arto, artas I.5
 áru III.27
 áruló(k) II.46, III.37
 árus II.1
 búzaliszt~ II.1
 disznóháj~ II.1
 hal~ II.1
 gyógynövény~ II.1
 menta~ II.1
 sajt~ II.1
 széna~ II.1
 takarmány~ II.1
 tyúk~ II.1
 vadhús~ II.1
 viasz~ II.1
 zsib~ II.1
 árva I.21, I.37, II.34, III.1, III.6, III.7,
 III.8, III.41

- árvíz II.9, II.11
 ásás III.43, III.44
 asyllum, menedékhely III.39
 asszony irányítása I.49
 alázatossá tenni I.49
 dolgossá tenni I.49
 eltiltani a szaladgálástól I.49
 eltiltani a titkos helyektől I.49
 ha ostoba meg kell verni I.49
 a ház igazgatását vezetni, ha felnőtt I.49
 istenfélővé tenni I.49
 jó erkölcsökre nevelni I.49
 kevés beszédűvé tenni I.49
 lebeszélni a gőgösségről I.49
 pletykát és a fondorkodást megtiltani I.49
 szemérmessé és erényessé tenni I.49
 test ékesítésével kapcsolatban illendően viselkedjen I.49
 asszony(ok) I.45, I.49, I.53, II.36, II.42, II.43, II.67, II.75, III.8, III.10, III.29, III.33, III.40
 terhes III.40
 tisztességes III.33
 szabad III.33
 asszonyi gyengeség II.42
 átadás II.74, III.36
 átengedés III.8, III.22
 Athén I.12
 átruházás II.24, II.34, III.3, III.4, III.20, III.36
 átszáll II.25
 áttörés III.29
 átvétel III.29
 atya, atyai II.38, II.40, II.54, II.57, II.58, II.64, II.65, II.66, II.70, II.74, III.1, III.7, III.16, III.29, III.45, III.46, III.50
 örökség II.38, II.64
 ősvagyon II.40
 rokon(ság) II.70
 atyafiak II.45
 atyafiság II.70
baleset(ek) III.3, III.19, III.48
 véletlen III.3
 ellenséges támadás III.3
 hajótörés III.3
 omlás III.3
 rablótámadás III.3
 tűzvész III.3
 balga III.41
 bank III.4
 bántalmazás III.42
 bántás III.47
 bányászat II.8
 bárány II.32
 barát II.24, II.45, III.3, III.29, III.47
 közös III.3
 barlang I.4
 bebörtönzés II.73
 becsapás III.19
 becslés III.44
 becstelenül III.21
 becsületesség III.48
 becsületvesztett III.36
 befogadás III.49
 behajtás III.34, III.36, III.49
 béke I.56, II.34, III.6, III.9, III.17, III.38, III.40, III.44, III.50
 jó III.17
 békeszerződés I.3
 belső III.38
 külső III.38
 bepanaszolás III.23
 bepanaszolt III.48
 bér II.12, III.21, III.22, III.36
 fizetése III.21

- meghatározott III.21
 só~ III.21
 bérbeadás I.3, II.32, III.21, III.22, III.27,
 III.32
 határideje III.21
 történhet III.21
 időszakra III.21
 örökre III.21
 bérbeadó III.21, III.36
 bérbevétel III.21
 bérbe vevés III.12
 bérbevevő III.21, III.22, III.27, III.36
 bérgyilkos(ok) II.46
 bérlés III.24, III.26, III.27
 bérlet III.6, III.19, III.21, III.36
 dolog~ III.36
 bérleti
 díj III.12, III.21, III.27
 szerződés III.24
 bérlő II.22, III.6, III.21, III.27
 ház~ III.6
 beszámítható I.35
 beszédés III.36
 betanítás III.29
 beteg II.45, II.60, III.39
 betegség II.40
 betű II.19
 arany II.19
 Biblia III.38
 bicska III.29
 birka II.15, III.21
 ~nyáj II.15
 bíró(k) I.16, I.20, I.34, I.56, I.61, II.9,
 II.16, II.45, II.61, II.62, II.64, II.71,
 II.75, III.3, III.4, III.7, III.17, III.19,
 III.21, III.29, III.30, III.32, III.34,
 III.35, III.37, III.39, III.40, III.41,
 III.42, III.43, III.44, III.46, III.47,
 III.49, III.50
 béke~ III.49
 delegált III.49
 helyettes III.49
 illetékes III.49
 legfőbb III.49
 rendes III.49
 választott III.49, III.50
 bíró tulajdonságai I.61
 bűnök feletti örökös I.61
 igaz bölcsesség I.61
 igazság szeretete I.61
 istenfélelem I.61
 jó erkölcsök I.61
 tekintély az ítélkezéshez I.61
 teljes életkor I.61
 törvények ismerete I.61
 bírói
 eljárás II.12
 ítélet II.14, II.15, III.49
 pulpitus III.47
 vizsgálat II.12
 zár III.4
 bíróság I.32, I.62, II.74, III.6, III.3,
 III.36, III.47, III.48, III.49
 egyházi I.31
 elé idézés III.48
 illetékes III.3
 bírság III.10, III.34, III.44, III.50
 enyhítendő III.50
 megkötendő III.50
 szigorítandó III.50
 birtok II.8, II.9, II.10, II.11, II.16, II.21,
 II.23, II.27, II.30, II.31, II.34, II.71,
 III.6, III.10, III.21, III.22, III.24,
 III.29, III.36, III.43
 haszna III.36
 hitbéres III.10
 városi III.6
 birtoka III.35
 mások III.35
 birtokba

- adás II.9
- vétel II.9, II.71, III.22, III.29
- visszahelyezés II.74
- birtoklás II.30, II.41, II.64, III.4
 - osztatlan II.64
- birtoklás megszakítása II.34
 - adósság elismerése általi II.34
 - akadályoztatás miatt II.34
 - értesítés általi II.34
 - értékátadás általi II.34
 - félbeszakadhat gyermekkorúság miatt II.34
 - felszólítás általi II.34
 - hatalom miatt II.34
 - kamatfizetés általi II.34
 - megegyezés általi II.34
 - méltóság miatt II.34
 - oklevél egyedüli bemutatása általi II.34
 - őrültség miatt II.34
 - polgári akták által II.34
 - természetes akták által II.34
 - vagyontárgy birtoklása általi II.34
 - végrendelkezés általi II.34
 - zsinati akták által kihirdetett II.34
- birtoklási jog III.3
- birtokló III.22
- birtokos III.43
- bizonyítás II.74
- bizonyítási per III.3
- bizonyosság II.70
- biztonság mérlegelése III.39
- biztonságba helyezett III.48
- biztosíték II.26, II.30, II.75
- bohóc(ok) II.57
- Bologna II.75
- bolond II.45
- bolt II.1
- bor II.12, II.14, II.26, II.30, III.2, III.3, III.6, III.19, III.26
- borbély III.30
- bordélyház III.10
- borjú III.43
- bors III.19
- bosszú III.35, III.39
- bosszúállás III.40
- bosszúvágy III.40
- bot(ok) III.29, III.42
 - hegyes III.29
- botozás III.30
- bozótosok I.4
- bőr II.23
 - gyapjas II.23
- börtönbe vetés III.49
- bujaság III.33
- bujaság fajtái III.33
 - elrablás III.33
 - erőszak III.33
 - fajtalankodás III.33
 - házasságtörés III.33
 - paráználkodás III.33
 - vérfertőzés III.33
- bűn I.30, II.64, III.6, III.4, III.17, III.41, III.42, III.44, III.48, III.49
 - igen könnyű III.4
 - könnyű III.4
 - megakadályozása III.50
 - mértéke III.49
 - terjedelmes III.4
- bűn nélkül III.39
- bűnbocsánat I.25
- bűncelekmény(ek) III.3, III.17, III.25, III.28, III.39, III.44, III.45, III.47, III.48, III.49, III.50
 - titkos III.48
- bűncelekmény miatti kereset(ek) III.4
 - csalás okán III.4
 - javak erőszakos elrablása okán III.4
 - jogtalanságok okán III.4
 - lopás okán III.4

- bűncselekmény minősége függ III.49
 csavargóval szemben III.49
 csoportosan elkövetett (sokaság) III.49
 fegyveres III.49
 fegyvertelen III.49
 fejedelemmel szemben III.49
 középréteggel szemben III.49
 legalsóbb szintű személlyel szemben III.49
 magán III.49
 nyilvános III.49
 város előkelőivel szemben III.49
 bűnhődés III.47, III.49
 bűnös(ök) I.20, II.20, III.4, III.29, III.39, III.44, III.49, III.50
 pénzes III.49
 bűnözés III.19
 büntetés(ek) II.12, I.30, II.45, II.73, III.9, III.10, III.13, III.14, III.17, III.19, III.24, III.29, III.30, III.31, III.32, III.33, III.34, III.35, III.37, III.39, III.40, III.41, III.42, III.43, III.44, III.46, III.47, III.49, III.50
 behajtható III.14
 egyházi III.39
 elengedése III.17
 élve eltemetés I.30, III.49
 enyhítése III.49
 életkor alapján III.49
 hely alapján III.49
 idő alapján III.49
 mód alapján III.49
 ok alapján III.49
 személy alapján III.49
 tekintély alapján III.49
 fejesztéssel, fővesztéssel járó III.17, III.42
 kifizetett III.50
 kirótt III.47
 kirovandó III.49
 lelki III.29, III.50
 mértékletes III.35
 múlandó III.50
 pénz~ III.50
 súlyosabb III.33
 súlyosbítása III.49
 életkor alapján III.49
 hely alapján III.49
 idő alapján III.49
 mód alapján III.49
 ok alapján III.49
 személy alapján III.49
 tekintély alapján III.49
 személyi III.50
 szenvedéssel járó III.49
 testi II.45, III.29, III.30
 végtagaikat illető III.29
 törvényes III.40
 vagyoni II.45, III.30
 vérrel járó III.17, III.49
 vétek nélkül III.50
 zsákba varrás I.30
 büntetés fajtái III.49
 dologra III.49
 személyre III.49
 kínzás nevei III.49
 élve eltemetés I.30, III.49
 felakasztás III.49
 fogakkal harapás III.49
 fogságba vetés III.49
 fül levágás III.49
 kalodába zárás III.49
 kéznek levágása III.49
 lábnak a levágása III.49
 lefejezés III.49
 megégetés III.49
 orr levágás III.49
 számkivetés III.49
 szemek kitolása III.49
 verés III.49

- vesszőzés III.49
 kitiltás III.49
 megbélyegzés III.49
 száműzés III.49
 zsákba varrás I.30
- büntetés kiszabása III.14, III.49
 cselekmény szerint III.14
 dolgokra III.49
 jelleg szerint III.14
 közvetlenül, nyíltan III.49
 mennyiség, mérték szerint III.14
 személyekre III.49
- büntetés megtámadása III.49
 büntetés változtatása III.50
 érdekből III.50
 szükségből III.50
 tisztességből III.50
- büntetőjog I.23, III.32
 büntett(ek) III.17, III.37, III.47
 család III.37
 kamatszedés III.37
 büntől mentes II.34
- cella** II.70
 címer III.37
 idegen III.37
 saját III.37
- ciszterna III.44
 civil(ek) III.31
 cogo, cogis „kényszeríték” I.48
 consul(ok) I.4, I.20, I.34, I.56, II.72,
 III.7, III.42, III.47, III.49
- csábítás** III.10
 család III.33
 családalapító II.66
 családapja II.23, III.21, III.42
 családfa I.31, II.70
- családfiú I.42, II.34, II.62, II.73, II.74,
 III.7, III.29, III.42, III.45, III.46
 felserdült III.45
 családfő I.48, II.45
 családlány III.45
 családon kívüli II.72
 csalárd III.19, III.29
 csalárdság I.1, III.4, III.7, III.10, III.17,
 III.23, III.29, III.32, III.46
 csalárdság oka II.76
 csalás II.12, II.13, II.19, II.20, II.34,
 II.42, II.72, II.75, III.3, III.4, III.6,
 III.7, III.10, III.17, III.19, III.37,
 III.38, III.48
 kivédhető III.4
 csalás elkövetése III.37
 gyakorlatban III.37
 írásban III.37
 szóban III.37
 tettben III.37
 csalás nélkül II.15
 csaló(k) III.37
 császár I.15, I.17, II.68, II.71, III.47
 fenséges II.71
 csavargó III.49
 csecsemő I.42, I.52, III.16, III.41
 cselekmény III.14
 cselszövés II.34
 cselvetés II.55
 cselvető III.39
 csere I.3, II.34, II.73, III.17, III.19,
 III.20, III.27
 csillagióslás III.38
 csizma II.34
 csizmadia II.34
 csodabogár II.64
 csonkolás III.44
 kezek III.44
 lábak III.44
 csonttörés III.42, III.44

dédanya II.55
dédapa II.55
dédunoka II.55, II.62
 fiú II.62, II.64
 leány II.62, II.64
démon(ok) III.38
dénár(ok) III.19, III.35, III.49
deportálás III.32
deszka II.12
diák II.45
Digesta II.34
díj III.3, III.21, III.22
 bérleti III.21, III.22
díjazás III.24, III.36
disznó III.39, III.43
dolgok közbenjötté III.20
dolgok rongálói III.30
dolog, dolgok I.18, I.47, II.26, II.27,
 II.33, II.34, II.50, II.77, III.2, III.3,
 III.4, III.5, III.6, III.7, III.9, III.10,
 III.11, III.12, III.14, III.15, III.16,
 III.17, III.19, III.20, III.21, III.29,
 III.30, III.31, III.32, III.34, III.36,
 III.37, III.39, III.45, III.46, III.48,
 III.49
 adása III.9
 bérbe adott III.36
 bérelt III.36
 beszállított III.12
 bevitt III.12
 égi I.47
 egyházi III.7, III.14, III.20
 eladott III.19
 élettelen III.45
 elnyert III.37
 elrabolt III.39
 elvett III.39
 elzálogosított III.29
 fő III.14
 földi I.47
 gazdátlan, szabaddá vált III.19
 hamisított III.37
 haszonkölcsonként átadott III.3
 idegen II.34, III.14, III.29, III.32
 ingó I.18
 ingatlan III.4
 jövőbeni III.6
 kegyes I.47
 kegyetlen I.47
 kifizetett III.19
 kölcsonzött III.2
 köz III.7
 lekötött III.6
 lelki III.17
 létező III.6
 lopott III.3, III.29, III.30
 nem szent III.30
 szent III.30
 meghatározott III.2, III.19
 megszentelt III.31
 nem lesz III.16
 nem volt, nincs III.16
 olcsó III.29
 önmagától mozgó III.32
 őrzendő III.4
 szavatolt III.19
 szerzése II.77
 szerzett II.50
 szent III.6, III.7, III.14, III.30, III.31
 testet öltött, testes II.27, II.33, II.47,
 III.3, III.6
 megérinthető II.27
 arany II.27
 birtok II.27
 ember II.27
 ezüst II.27
 pénz II.27
 ruha II.27
 termés II.27

- test nélküli, nem testi, testetlen II.27,
 II.33, II.47, III.3, III.6
 nem megérinthező II.27
 gyámság II.27
 hagyatéki II.27
 használat joga II.27
 haszon beszédésének a joga II.27
 haszonélvezet (joga) II.27
 lakhatási jog II.27
 kegyjavadalom II.27
 kötelmi jog II.27
 örökösödés joga II.27
 tartozás II.27
 telekhasználati jog II.27
 tiltott III.16
 titkos III.37
 vétele III.9
 vagyoni III.21
 valóságos III.37
 dolognak van III.36
 mértéke III.36
 súlya III.36
 száma III.36
 dolog átadása III.21
 gyümölcsötetés céljából III.21
 használat céljából III.21
 domo, domas I.48
 döntés III.39
 elmarasztaló III.39
 döntésképeség III.29
 drágakő II.8
- edény** III.3, III.29
 ezüst III.29
 hibás III.3
 rossz III.3
 törött III.3
 égi(ek) I.48, III.16
 egy ember által III.32
- egyeduralkodó III.31
 egyenértékű II.73
 egyenlő
 fok II.65
 mérték II.64, II.65, II.66
 rész II.67
 egyenlő(en) II.50
 egyenrangú III.28
 egyesülés III.23
 egyetemesség III.19
 egyetértés III.9, III.11, III.29, III.38
 egyezmény III.2
 egyeztetés III.50
 egyezség(ek) II.44, III.2, III.4, III.6,
 III.7, III.9, III.10, III.13, III.17,
 III.19, III.27
 adás III.17
 ~kötés III.17
 nyilvános III.4
 sajátos szerződés III.17
 titkos III.4
 egyezségre jut III.16
 egyház II.47, II.63, III.20, III.36, III.38,
 III.50
 egyházi(ak) III.39, III.42
 ember II.45, II.46
 intézmény I.29
 javak II.63
 rend I.26, I.29, I.43, III.16
 együgyű III.41
 éhhalál III.41
 éhség III.29, III.43
 eke III.3
 ékszer II.43, III.3
 eladás II.16, II.26, II.47, II.73, III.6,
 III.10, III.11, III.19, III.20, III.21,
 III.27, III.29, III.30
 eladó II.12, II.34, II.76, III.19, III.27
 eladományozás II.34
 elajándékozás I.43, II.26, III.6, III.29

elbirtoklás törvényes jogcímen II.33,
 II.34, III.19
 ajándékozással II.34
 cserével II.34
 törvényes okkal II.34
 utódlással II.34
 vásárlással II.34
 elbocsátás II.73
 elefánt III.43
 elégtétel II.16, III.29
 adás III.29
 élelmezés II.1
 élelmiszerboltos II.1
 elemelés III.29
 elengedés III.12, III.49
 élet I.47, III.21, III.44
 kioltása III.44
 lelki I.47
 munkás I.47
 természetellenes III.21
 világi I.29
 életkor alapján III.49
 gyerek III.49
 felserdült III.49
 öreg III.49
 életközösség III.33
 elévülés (valós) II.33, II.34, III.19
 hosszabb idejű II.33
 hosszú idejű II.33
 igaz, igazságos hit II.34
 jóhízműség II.34
 leghosszabb idejű II.33
 törvényes jogcím II.34
 elfajzott II.57
 elfogadás III.7, III.36
 elfogadó III.2, III.3, III.36
 elfoglaló II.9
 elfogott személy II.45
 elhajtás III.29
 elhalálozás II.72

elhalálozott II.34
 elhalt személy II.69
 elhatározás III.47
 elhelyezés III.3
 elhunyt III.25, II.43, II.49, II.55, II.61,
 II.63, II.64, II.65, II.66, II.67, II.71,
 III.4
 elidegenítés II.34, II.42, II.47, II.48,
 II.73, III.4, III.10
 elidegenítésre tiltott dolgok II.73
 hasznosság okából II.73
 hátrány okából II.73
 kegyesség okából II.73
 szükségesség okából II.73
 elítélés III.49
 elítélt II.45, II.46, III.47
 eljárás II.34, II.61, II.71, III.30, III.45
 büntető III.30
 örökösödési II.71
 polgári III.30
 törvényes III.30
 eljegyzés I.29, II.72
 jelenre vonatkozó szavak szerinti I.29
 jövőre vonatkozó szavak szerinti I.29
 elkergetés III.43
 elkobzás III.3, III.7, III.19, III.37
 elkövető III.29
 elkülönítés III.7
 ellátást biztosít I.23
 ellenfél III.10, III.40, III.44
 ellenper III.25
 ellenség II.7, II.64, III.4, III.39, III.47
 menekülő III.39
 ellenséges támadás III.3
 ellenségeskedés II.53
 ellentmondás II.34, III.18, III.47
 ellenvetés II.20, III.1
 ellovaglás III.29
 elmebeteg III.16
 elmenekült III.48

elmozdítás III.29
 előjog II.64
 előjáró I.55, III.30, III.37
 előny III.19
 elrablás III.32, III.33
 elrabol III.32
 elragadás III.29
 elrejtés III.29
 elrendelés III.7
 elsajátítás III.29
 elszállásolás III.48
 elszállítás III.29
 elszámolás III.3
 eltalálás III.39
 eltékozlás III.7
 eltékozló III.8
 eltemetés I.30, III.49
 élve I.30, III.49
 eltöltés III.47
 eltitkolás III.37
 eltorzulás III.43
 eltulajdonítás III.29, III.30
 elveszejtés III.39
 elvesztés III.3
 elvétel III.29
 elvetelés III.40
 elvezetés III.29
 elvisz III.32
 elvonzolás III.33
 elzálogosítás I.43, III.6, III.21, III.32
 emancipáció I.29, II.64
 emancipált fiú III.42
 ember(ek) I.4, I.56, II.27, II.45, II.46,
 II.60, II.74, III.3, III.4, III.6, III.7,
 III.14, III.16, III.17, III.19, III.20,
 III.29, III.30, III.36, III.37, III.39,
 III.41, III.43, III.44, III.45, III.46,
 III.48, III.49, III.50
 becestelen II.34
 bölcs I.4
 egyszerű II.60
 elhunyt III.7
 gazdag II.46
 halálán fáradoznak III.39, III.40
 egyetértéssel III.40
 mérgezett itallal III.39
 segítséggel III.39, III.40
 szóval III.40
 tanáccsal III.39, III.40
 halott III.48
 idegen III.43
 idősebb I.4
 jó III.50
 jobb I.4
 konok III.3
 megölt III.43
 megvakított II.45
 rossz III.50
 szabad II.7, II.34, II.74, III.6, III.7,
 III.16, III.19, III.29, III.30, III.44,
 III.45, III.46
 halott III.46
 szerencsétlen III.41
 törvényeket elfogadó(k) I.56
 törvényeket eltűrő(k) I.56
 törvényeket elutasító(k) I.56
 világi III. 36, III.41, II.46
 emberi vér kiontása III.39
 emberölés III.24, III.39
 emberrabló III.30
 emberszaporítás II.70
 emphyteusis III.22
 engedély III.3, III.29
 különös használatra vonatkozó III.3
 engedélyezett jog I.32
 ép elméjű II.59
 épeszű II.59
 építés, építkezés I.3, II.16, II.18, III.12,
 III.14, III.27
 építmény II.28

- építőanyag II.16
 épület II.1, II.16, II.18, II.30, II.32, III.6
 használata II.32
 érc III.2
 érdek III.50
 eredet III.20
 eredeti III.37
 állapot II.73
 eresz II.1
 ereszesatorna II.29, III.12
 eretnek(ek) I.42, II.46, II.55
 érett kor II.72
 erkölcs I.13, III.10, III.24
 jó III.24
 erkölcsi erény I.2
 erkölcstelen III.7
 érme II.9
 erő III.31
 saját III.31
 erődtítés I.3
 erőhatalom I.29
 erőszak I.29, III.32, III.33, III.39, III.48,
 III.49
 személy(ek) ellen III.39
 tárgy(ak) ellen III.39
 erőszakosság III.49
 erőszaktétel III.33, III.48
 erőszaktevő III.33, III.39
 erszénykészítő II.1
 érték II.15, II.34, III.3, III.6, III.19,
 III.21, III.36, III.44
 megfelelő III.36
 méltányos II.34
 törvényes II.34
 értéke III.43
 állat III.43
 értékátadás II.34
 értékbecslés III.42, III.44, III.46
 értékes kő II.8
 értesítés II.34
 érvénybe lép III.13, III.14
 érvényes II.76
 érvénytelen II.62
 esedékes III.13
 esemény(ek) III.38
 természeti III.38
 eskü I.18, II.36, II.44, III.24, III.36,
 III.42, III.47, III.48
 ~szegés III.36
 ész II.44, III.15
 eszeveszett II.59
 eszköz(ök) III.3
 ezüst III.3
 észszerűség II.17
 esztelen II.45
 esztelenség III.47
 Evangélium II.51
 ezüst II.12, II.27, II.73, III.2, III.19
 ezüstnemű III.21
 fa, fák II.10, II.12, II.17, II.23, II.29,
 III.19, III.39, III.35, III.43, III.44
 ~anyag II.29
 gyümölcsstermő III.44
 kidőlése III.19
 ~léc II.12
 ~telepítés II.23
 fájdalom III.43
 fajfogalom III.33
 fajta III.19
 határozott III.19
 fajtalankodás a természettel is szemben
 álló III.33
 fal III.29
 falu I.4, III.3
 falusi I.52
 farkas II.5
 fatábla II.20, II.44
 fattyú II.69

feddés III.42
 fegyver(ek) I.1, II.72, III.10, III.32, III.42
 atyai II.72
 fegyver nélkül III.32
 fegyveres I.55, III.49
 fegyverrel III.32
 fegyverszünet I.3, III.39
 fegyvertelen III.49
 fejedelem I.4, I.5, I.16, I.64, II.9, II.51,
 III.30, III.37, III.50
 fejedelem erényei I.64
 a békét és az igazságot szeresse I.64
 a bölcseket és hűségeseket mások előtt
 becsülje I.64
 félje és tisztelje Istent, szeretettel szol-
 gálja, és parancsait hűségesen tartsa
 be I.64
 a hízelkedőket és árulókat ne hallgas-
 sa meg I.64
 a hozzá közelállókát gyarapítsa, emel-
 je fel és gondoskodjon róluk I.64
 idegen vagyont ne ragadjon magához
 I.64
 a közösség hasznát előre fontolja meg
 I.64
 lelkiismeretesen gondoskodjon a biz-
 tonságról I.64
 ne legyen az országában vizsály és drá-
 gaság I.64
 az országában kedvezzen a nemesek-
 nek, segítse a polgárokat és minden
 alattvalóját, uralkodjon kegyelme-
 sen I.64
 a polgáiraiban bízjon meg, és így az
 lesz, hogy ők maguk védik meg őt
 I.64
 a polgárainak minden ünnepén ve-
 gyen részt, és velük együtt legyen
 jókedvű I.64

semmilyen igazságtalanságot ne kö-
 vessen el sem a személyeket, sem
 a dolgokat, sem a becsületet illető-
 en, hanem legyen elégedett a saját
 javaival I.64
 a polgárait tanítsa a békére, az egyet-
 értésre és az igaz barátságra I.64
 a szegények panaszait kegyesen hall-
 ja meg, és előzékenyen hallgassa
 meg őket, és senki fölött indulato-
 san ne ítélkezzen I.64
 a Szentírás tanítását az egész orszá-
 gában ismerjék I.64
 fejesztés III.33
 felakasztás III.49
 felbecsülés III.43, III.46
 felbecsült hitbér II.38
 felek III.20
 egyenrangú III.20
 félelem I.29, III.7
 felelős III.4
 felelősség III.8, III.46
 vállalás III.8
 felerész II.66
 feleség I.29, I.44, I.46, I.50, I.51, II.32,
 II.34, II.36, II.37, II.39, II.40, II.42,
 II.43, II.50, II.53, II.57, II.58, II.64,
 II.67, II.71, II.73, II.74, II.75, III.6,
 III.7, III.10, III.16, III.17, III.41,
 III.42, III.47
 feleség viselkedése I.51
 dolgosan élni I.51
 engedelmeskedni a férjének I.51
 a háznak gondját viselni I.51
 háznépet finoman, szelíden kezelni
 I.51
 ellenőrizni
 a kamrát I.51
 a konyhát I.51
 a pincét I.51

- lecsendesíteni a házban keletkezett
 civődást I.51
 veszekedést I.51
 vitát I.51
 ne bosszantsa a férjét I.51
 ne kössön szerződést I.51
 ne kötekedjen I.51
 ne kövessen el jogtalanságot I.51
 őrizze meg a háztartási felszerelést
 I.51
 tisztelje a férjét I.51
 felgyújtás III.35
 felhatalmazás III.2
 feljebbvaló III.17, III.47, III.49
 fellebbezés III.17, III.19, III.49
 felmenő ág II.55
 felmenő(k) II.46, II.66, II.67, II.70, II.71
 felmentés III.7, III.17, III.45, III.47
 felmondás III.24
 feloldozás III.35
 felosztás II.72, II.75
 feloszthatatlan közös javak II.72
 adósságok II.72
 atyai fegyverek II.72
 saját szolgálta II.72
 temetkezési hely II.72
 felperes II.74, III.17, III.30, III.47
 félrevezetés II.75
 felruházás III.11
 felruházott III.11
 felségsértés II.45
 felségsértő I.42
 felserdült I.46, II.46
 felsőbbség III.20
 egyházi III.20
 felszabadítás III.19
 felszólítás II.34
 feltétel III.7, III.13, III.19, III.21
 lehetetlen III.7
 feltétel mellett III.19
 feltörés III.29
 feltörő III.35
 felvállalt megbízás III.24
 fém II.8
 fenyítés III.49
 férfi I.3, I.18, I.45, I.46, II.1, II.32, II.37,
 II.51, II.54, II.58, II.64, III.1, III.42,
 III.48
 derék I.18
 idős I.46
 megbízható II.32
 szegény I.46
 tiszteletre méltó I.18, II.51
 férfi jogúak I.44
 férj I.29, I.44, I.49, I.50, I.51, II.36,
 II.39, II.40, II.41, II.42, II.43, II.58,
 II.67, II.71, II.73, II.74, II.75, III.10,
 III.16, III.17, III.29, III.41
 törvényes II.58
 férj kötelessége I.50
 asszonyával tisztelettel bánjon I.50
 elégedjen meg a feleségével I.50
 feleségének élelemről, ruhákról és vi-
 seletről gondoskodjon I.50
 törekedjen a neki tett hűségesküjé-
 nek a betartására I.50
 Ferroneus görög király I.10
 festék II.13
 bíborszínű II.13
 festés II.20
 festett tábla II.20
 festmény II.20
 festő II.20
 fészek II.3
 fia(i) II.50, II.64, II.77, III.46, III.47
 fiatalkor II.74
 fillér(ek) III.19
 fiú(k) I.42, I.52, I.53, II.34, II.53, II.55,
 II.58, II.59, II.64, II.66, II.69, II.74,

- II.75, III.1, III.12, III.16, III.33,
 III.41, III.42, III.45, III.50
 elhunyt II.66
 ~gyermek II.53
 nem természetes II.69
 serdületlen II.59, III.33
 szabad II.64
 ~testvér I.42, II.64
 törvényes II.69
 ~unoka II.55
 fiúk kitagadása az örökségből II.57
 ha atyjuk törvényes feleségét elesá-
 bítják II.57
 ha atyjuk végrendeletét méltánytala-
 nul akadályozzák II.57
 ha atyjukért nem akarnak kezességet
 vállalni II.57
 ha atyjukat érdemtelenül fogságba
 vetik II.57
 ha atyjukat a fogságból nem szaba-
 dítják ki II.57
 ha az atyai javakat eltékozzolják II.57
 ha atyjuknak szükség esetén nem se-
 gítenek II.57
 ha atyjuk ellenében bűnös módon
 cselekszenek II.57
 ha atyjukat bántalmazzák II.57
 ha atyjukat megsebesítik II.57
 ha atyjukat ok nélkül gyalázzák II.57
 ha atyjuk halálán mesterkednek II.57
 ha fiúk elfajzottakká válnak II.57
 ha bohócokká II.57
 ha leánykereskedőkké II.57
 ha rablókká II.57
 ha színészekké II.57
 ha tolvajokká II.57
 fiúk kötelessége a szüleikkel szemben
 I.53
 akaratuk és beleegyezésük nélkül ne
 tegyenek semmit I.53
 alárendelni magukat I.53
 értük dolgozzanak I.53
 javak szerzése I.53
 ne kössenek szerződést akaratuk és
 beleegyezésük nélkül I.53
 szolgáljanak I.53
 fivér II.64, II.65, II.66
 fizetés II.75, III.7, III.10, III.21, III.26
 flastrom II.12
 fogadalom I.29, II.63, III.7, III.17
 egyháznak I.29
 erkölcstelen III.7
 szerzetesi III.17
 fogadás III.7
 fogakkal
 égetés III.30
 harapás III.49
 foganatosítás III.43, III.45
 foglalás II.2, II.26, III.32
 foglaló III.19
 foglaló nélkül III.19
 fogoly II.1
 fogság II.57, II.64
 fogságba esés I.3
 fogságba vetés III.49
 fok I.29, II.64, II.65
 egyenlő II.65
 rokonsági II.65, II.66, II.70
 negyedik I.29
 ötödik I.29
 foltozás III.21
 ruha III.21
 folyó II.8, II.9, II.10, II.11, III.43
 áradó II.9
 folyók áradása III.19
 folyópart II.11
 fonal II.13
 forint(ok) III.19, III.26
 formailag III.1
 formáság II.62

forrás III.43
forróvíz-próba III.38, III.48
fórum III.38
fosztogat(ók) II.46, III.30, III.32, III.39
főadós II.75, III.8, III.12, III.26
fődolog III.8
föld I.4, II.2, II.9, II.17, II.21, II.22,
II.28, II.32, II.34, III.3, III.24, III.22,
III.40
idegen III.3
mezsgye II.34
műveletlen III.22
művelt III.22
saját II.2
vége II.34
földbérlet II.8
földbirtok II.8
földi I.48
földmérő II.28
földműves I.55
fulladás III.43
furfang III.35
fuvaros III.44
fül
levágása III.30, III.49
megsebesítése III.44

gabona II.15, II.18, II.30, III.2, III.6,
III.26, III.31, III.35
~nemű II.12
galamb II.4
gáncsolás III.42
gáncsoskodás III.48
gonosz szavakat mond III.48
tiltott szavakat mond III.48
garas(ok) III.19
gazda III.25, III.44
gazember III.39
gaztett III.50

gerenda II.29
gondatlanság III.23, III.39, III.44
gondnok I.33, I.38, II.47, II.64, III.12
gondnokság I.37
gondolkodásképtelen állat II.9
gondozás II.21
gonosz II.75
gonoszkodás III.42
gonoszság II.45, III.25, III.29, III.46,
III.48, III.50
gonosztett III.48
gonosztévő III.40, III.48
gondozás III.39
gödör III.43, III.44
Görögország I.12
görögök I.10
gulya III.30

gyalázás III.42
gyalázkodás III.42
gyalogló II.28
gyám I.20, I.21, I.33, I.35, I.36, I.37,
I.38, II.58, II.64, III.1, III.2, III.7,
III.8, III.12, III.16, III.25, III.29,
III.37
hamis III.37
kirendelt, kijelölt I.34
a consul vagy a bíró rendeli ki I.34
törvény által meghatározott I.34
a vérrokonságból kifolyólag tartoznak
oltalmazni I.34
végrendeleti I.34
a szülők a végrendeletben kijelölnek
I.34
gyám büntetése I.41
megbélyegzés I.41
megbízásból való visszahívás I.41
pénzbüntetés I.41
testi fenytés I.41

- gyám felmentése gyámügyben I.38
 államügyek szolgálata miatt I.38
 fejedelem ügyeinek intézése miatt I.38
 fejedelmek háborúi miatt I.38
 ha előadó művész I.38
 ha fiatalabb huszonöt évesnél I.38
 ha katonai szolgálatot folytató katona I.38
 ha orvos I.38
 ha szerzetes I.38
 ha szentéletű I.38
 gyógyíthatatlan betegség miatt I.38
 halálos gyűlölet miatt I.38
 írástudatlanság miatt I.38
 különféle gyerekek sokasága miatt I.38
 különféle helyeken fekvő különféle birtokok sokasága miatt I.38
 öregség miatt I.38
 túlzott szegénység miatt I.38
 gyám gyanúba keverése I.39
 ha az árvákat nem tanította jó erkölcsökre és tudományokra I.39
 ha az árvák szükségleteiről nem gondoskodik I.39
 ha ellenséges, azaz rosszindulatú volt az atya és a fiai iránt I.39
 ha hűtlenül végzi a gyámi teendőket I.39
 ha rossz erkölcsű a gyám I.39
 ha rosszul bánik a gyámolttal I.39
 ha a saját javait ostobán eltékozolja I.39
 ha szegény a gyám I.39
 gyámolt I.33, I.35, III.12, III.25, III.37
 gyámot vádolhat I.40
 minden ember I.40
 dajka I.40
 férfi I.40
 idegen I.40
 kéjncs I.40
 nő I.40
 rokon I.40
 gyámság I.32, I.36, I.38, II.27, II.75, III.17, III.20, III.37
 gyámság lezáródása I.36
 időhöz kötött javadalmazással I.36
 ifjúkorral I.36
 felmentéssel I.36
 gyanúba keveredéssel I.36
 halállal I.36
 nagykorú személy ünnepélyes gyermekül fogadásával I.36
 szolgálással I.36
 városi hatóság tiltásával I.36
 gyapjú II.12, II.13, II.23, II.32, III.19
 gyapjúszővő II.1
 gyengeelméjű I.21
 gyerek(ek), gyermek I.3, I.28, I.32, I.42, I.52, II.32, II.42, II.43, II.46, II.50, II.59, II.62, II.64, II.67, II.71, II.75, III.6, II.58, III.8, III.10, III.29, III.42
 adoptált II.62
 együgyű II.64
 elsőfokú II.58
 fiú II.58
 lány II.58
 felnevelése I.3
 fiú~ II.62, II.65
 idősebb I.42
 leány~ II.62
 kiskorú III.10
 másodfokú II.58
 fiúunoka II.58
 lányunoka II.58
 nemzése I.3
 örökbefogadott II.71
 örült II.64
 serdületlen III.8, III.42
 szülői hatalom alól elbocsátott II.71
 természetes I.52, II.50, II.62

törvényes I.52, II.50, II.71
törvényesített II.62
törvénytelen II.46
utószülött II.62
vállalása I.28
gyertya III.31
gyilkolás III.44
gyilkos(ok) III.39, III.41, III.44
gyilkosság I.29, II.53, III.7, III.39, III.40,
III.41, III.43, III.47, III.48
gyilkosság büntetése III.40
gyilkosság elkövetése III.39
szóval III.39
parancsal III.39
tanácsal III.39
védőbeszéddel III.39
tettel III.39
akarattal, szándékosan III.39
előre elhatározott III.39
elrabolt dolgok miatt III.39
irigység, csalárdság miatt III.39
minden ok nélkül III.39
örökség miatt III.39
hirtelen felindulásból III.39
feddésből III.39
meggondolatlanul haragból és
dühből III.39
szenvédélyességéből III.39
igazságszolgáltatás által III.39
szükségből III.39
véletlenül III.39
gyilkosság szándéka III.41
gyógyítás III.46
gyógynövény II.12
gyökeresedés II.17
gyöngy II.8
gyújtogató(k) III.30, III.35
gyűlölet III.35, III.39, III.40, III.48,
III.49

gyümölcs(ök) II.22, II.73, III.3, III.6,
III.25, III.26, III.30
gyűrű III.21

háborgatás III.43
háborítás III.21
háború I.3, I.56, II.7, III.3, III.40
igazságos III.40
indítása III.40
jogos III.40
háborúzás III.40
Hadrianus II.75
hagyaték II.27, II.44, II.56, II.61, III.7
hagyatéki
birtok II.71
rendelet II.71
hagyományos II.61
hagyományozás III.25
hagyományozó III.25
hagyományozódás II.74
hagyományozott II.49
hajó II.9, II.12, III.46
hajótörés(ek) III.3, III.19
hála III.24
halál I.29, II.36, II.55, II.62, III.7, III.23,
III.24, III.30, III.37, III.39, III.41,
III.42, III.43
lelki I.29
halál után II.44
halálos bűn I.45
halálra ítélet II.64
halálraítelt II.45
halászat II.2
halott II.1, II.64, III.46
fiú II.64
hamis III.37
állítás III.37
árucikk készítése III.37
dolog állítása III.37

- fém készítése III.37
- pecsét készítése III.37
- penz készítése III.37
- ruha készítése III.37
- hamisító(k) II.46
- hamisság III.37
- hamu III.30
- hamvasztás III.40
- hanyagság III.3, III.23, III.35, III.50
- hátahagyott II.58
- harang II.1
- harapás III.45
- harc III.40, III.48
- harci játék III.40
- használat III.3, III.21, III.29
 - közös III.21
 - lakás~ III.3
- használatba vétel III.29
- használati jog II.67
- használó III.6
- hasznosság II.73
- haszon II.22, II.23, II.26, II.72, III.6,
 - III.19, III.23, III.26, III.30, III.36,
 - III.43, III.44, III.47, III.50
- közös III.23
- közégségi III.47
- szerzés III.36
- haszonállat III.3
- haszonbér III.21
- haszonbérlet III.21, III.22
 - örök III.21, III.22
- haszonélvezet II.22, II.23, II.27, I.30,
 - II.30, II.32, II.38, II.72, II.77, III.6
- haszonélvezet elhatározható II.30
 - béreként II.30
 - kérésre II.30
 - szolgálat által II.30
 - végrendelet által II.30
 - vétel által II.30
- haszonélvezet lehet II.30
- birtokra II.30
- épületekre II.30
- igavonó állat(ok)ra II.30
- szolgá(k)ra II.30
- szolganő(k)re II.30
- vagyontárgyra II.30
- haszonélvezet megszűnése II.30
 - elidegenítéssel II.30
 - földrengéssel II.30
 - gondatlan használattal II.30
 - haszonélvező halálával II.30
 - tönkretétellel II.30
 - ősiség által II.30
 - tűzvészsel II.30
 - városból való száműzetéssel II.30
 - visszavásárlással II.30
- haszonélvezeti jogot a haszonélvező II.31
 - átengedheti II.31
 - bérbe adhatja II.31
 - eladhatja II.31
 - elajándékozhatja II.31
 - lekötheti II.31
- haszonélvező II.23, II.31, III.43, III.43
- haszonkölcsön III.3
 - szerződés III.3
- haszonkölcsönt adó személy III.3
- haszonkölcsönzés III.3
- haszonszerzés III.23
- haszonvétel II.21
- hatalom, hatalma I.22, I.32, I.44, I.63,
 - II.7, II.34, II.64, II.74, II.77, III.3,
 - III.7, III.30, III.39, III.40, III.42,
 - III.47, III.49
- atyai I.22, I.23, II.34, II.74, II.77
 - elidegenítheti a vagyont I.23
 - kötelezheti fiait I.23
 - megszüntetése I.24
 - az atya végrendelet nélküli ha-
 - lálával I.24

- az atyát vagy fiút a város bűnük
 miatt örökre száműzi I.24
 emancipáció révén I.24
 fiú saját jogán örökbe adja ma-
 gát I.24
 természetes apa a fiát örökbe adja
 I.24
 bírói III.3, III.39
 férj I.44
 gyám II.64
 nagyatyai II.64
 szülői II.59, II.64
 úri III.30, III.42
 városi I.63
 hatály III.17
 hatályát veszítő jog II.33
 határ II.34
 határidő II.71
 határkő II.34
 határozat I.4, I.5, II.75, III.7, III.10
 bírói III.10
 hozatal I.4
 népgyűlési I.5
 szenátusi I.5
 hatás III.38
 jó III.38
 rossz III.38
 hátrány II.73
 ház(a) I.4, II.1, II.16, II.28, III.11, III.12,
 III.14, III.21, III.29, III.31, III.33,
 III.35, III.42, III.43, III.46, III.47,
 III.48
 atyai III.33
 bíró III.42
 consulok III.42
 idegen III.35
 jövedelme III.21
 közösségi III.31
 ház személyei I.48
 feleség I.48
 férj I.48
 gyerek I.48
 szolga I.48
 ház irányítása I.48
 ház(ak) használati joga II.32
 haza III.21, III.40, III.49
 hagyománya III.21
 megvédése III.40
 szokása III.21
 házak összeomlása III.19
 házasság III.54
 házasság I.3, I.26, I.29, I.43, I.45, I.46,
 II.36, II.38, II.39, II.43, II.58, II.74,
 II.75, III.16, III.20, III.33, III.36
 akadály I.29
 egyházi tilalom a házasságkötésre
 I.29
 ünnepnapok ideje alatt I.29
 alatt tett ajándék visszavonása II.36
 halál okából tett II.36
 házastárs az ajándékozó halála
 előtt meghal II.36
 kényszerből tett II.36
 megbánás esetén II.36
 rosszállás esetén II.36
 vagyontárgy elidegenítése ese-
 tén II.36
 titokban, nem nyilvánosan tett II.36
 házasságtörés esetén II.36
 válás esetén II.36
 egybekelő felnőttek beleegyezése alap-
 ján kötik I.28
 elhált I.29
 felbomlása III.20
 férfi és nő törvényes, szétszakíthatat-
 lan kapcsolata I.28
 megkötött I.29
 nyilvánosan, nem titokban kell kötni
 I.28
 házasság javai I.30

- gyerek I.30
 hűség I.30
 megszentelés I.30
 házasság meghiúsítása I.29
 affinitás I.29
 atyafiság I.29
 bűn I.29
 egybekel a másodikkal, de az elsővel él I.29
 harmadik fél halálában részt vesz I.29
 házasságtörő az első feleségével él I.29
 egyházi rend I.29
 erőszak I.29
 feltételtől visszalépés I.29
 fennálló kötelék I.29
 férfiaság eltávolítása I.29
 fogadalom I.29
 egyszerű I.29
 ünnepélyes I.29
 házastárs halálára törekvő fondorlatosság I.29
 hitkülönbség I.29
 eretnekséget színlel I.29
 eretnek lesz az egyik fél I.29
 keresztény hitre nem térés I.29
 jelenre vonatkozó szavak szerinti eljegyzés I.29
 kötelék I.29
 köztisztelet I.29
 nemi közöny I.29
 nemzőképtelen I.29
 női nemi szerv gyógyíthatatlan betegsége I.29
 női nemi szerv csonkítása I.29
 örültség I.29
 rokonság I.29
 lelki I.29
 lélekhez tartozó dolog I.29
 törvényes I.29
 örökbefogadás I.29
 vér szerinti I.29
 vérrokonság I.29
 sógorság I.29
 sógorság I.29
 szent rend I.29
 szeretkezésre képtelenség I.29
 szüzességi fogadalom I.29
 téboly I.29
 tévedés I.29
 állapot I.29
 minőség I.29
 sors I.29
 személy I.29
 vélemény I.29
 tisztesség I.29
 valláskülönbség I.29
 házasság megszűnése I.29
 bűnöző férfi I.29
 tolvaj I.29
 rabló I.29
 halálfélelem örült férj miatt I.29
 lepra miatti különélés I.29
 méregkeverő asszony I.29
 házassági
 kereset I.31
 per I.31
 szerződés I.30
 házasságkötés III.33
 házasságra törekedés I.45
 bűn elkerülése miatt I.45
 eltérő feladatok miatt I.45
 gyerekek nemzése miatt I.45
 házasságtörés I.29, II.40, III.17, III.33
 házasságtörő I.30
 házastárs II.35, II.42, II.43, II.53
 házastársi köteleesség I.29
 háziállat(ok)
 haszna II.23

- haszonélvezete II.23
háziállatok ivadéka II.23
bárány II.23
kecskegida II.23
borjú II.23
malac II.23
csikó II.23
házigazda III.46
háznép I.54
hazugság III.37
hegy II.8
hely II.1, III.29, III.30, III.31, III.32, III.42, III.43, III.49, III.50
Istennek szentelt III.49
köz~ III.29
magán III.29
megszentelt III.31, III.42
nem megszentelt III.31
nyilvános III.43
sír~ II.1
szent III.30, III.31, III.32, III.50
tanácsháza III.49
tanácsterem III.49
világi III.30
helyébe írás III.37
helyettes II.49
helyettesítés II.59
burkolt II.59
örökségét másnak a közvetítésével foglalja el II.59
közönséges II.59
közvetlen II.59
örökségét más közvetítő igénybevétele nélkül foglalja el II.59
általánosan ismert II.59
kiskorúsági II.59
példaszerű II.59
rövidített II.59
másodlagos örökössé tétel II.59
helyreállítás III.21
helység(ek) III.37
hiány III.6
hiányos II.76
híd II.1, III.43
hideg III.29
hippocenthaurus III.7
hír III.30, III.42
jó III.42
rossz III.30
híresztelés III.42
hírhedt III.42
szóbeszéd III.42
rossz III.42
hímév II.72
hírű III.4, III.17
jó III.4
rossz III.4, III.17
hit III.40
hitbér I.30, II.25, II.34, II.37, II.38, II.39, II.40, II.41, II.42, II.43, II.64, II.73, II.74, II.75, III.6, III.10, III.18, III.20, III.36
~birtok II.73
szabad II.42
hitbér fajtái II.38
vagyon II.38
bekerült II.38
felbecsült II.38
ős II.38
hitbéres dolgokra fordított költségek II.43
hasznosak II.43
örökösök tartoznak visszaadni II.43
kötelezőek II.43
örökösök tartoznak visszaadni II.43
önkéntesek II.43
nem jár vissza II.43
hitbizomány II.56, II.59, II.75
hitehagyó(k) II.46
hitehagyott I.42, II.55

- hitel III.1, III.5, III.6, III.18, III.27
 kötelme III.6
 záloggal adott III.5
 zálog nélküli III.5
 hiteles III.37
 hiteles pecsét tönkretétele III.37
 hitelesítés II.44
 hitelezés I.3, III.8, III.24, III.30
 hitelező II.26, II.37, II.43, II.71, II.73,
 II.75, III.5, III.6, III.7, III.8, III.10,
 III.12, III.24, III.25, III.29, III.30,
 III.36, III.37, III.47
 hithű I.35
 hitszegő(k) II.46
 hivatal III.37
 papi III.37
 hivatalnok I.12
 hivatalosan elismert II.34
 hívatlan vendég III.48
 Hold III.7
 holdkóros III.41
 holmi(k) II.45, III.3, III.29, III.30, III.31,
 III.32, III.48
 lopott III.29, III.30, III.48
 rabolt III.31, III.32
 személyes II.45
 szükséges III.3
 tábori II.45
 holtak helyei II.1
 holttest III.40, III.42, III.45
 homályosság III.12
 honorárium III.46
 hontalan III.47
 horgászás II.2
 hozomány I.30, II.42, II.43, II.73, III.36
 hozzátartozói viszony II.69, II.70
 husáng(ok) III.42
 hűbér(birtok) II.34
 katonai II.34
 paraszti II.34
 hűség I.46, III.7, III.33
 hűtlenség következménye I.30
 a feleség elveszti a hitbért I.30
 a férj elveszti a nászajándékot I.30
 idegen II.12, II.51, II.55, II.73, III.39,
 III.42, II.64, II.68
 anyag II.12
 föld II.64
 kézbe kerülés II.68
 ideiglenes átengedés III.1
 ideiglenes, időleges örökbefogadás I.29
 idézés III.47
 törvény elé III.47
 idő II.34, III.3, III.7, III.8, III.33
 késlekedés miatti III.3
 meghatározott III.8
 megszabott III.33
 igavonó III.43
 igazság I.2, III.16, III.40
 szeretete III.40
 igazságosság I.2, III.40
 természeti I.2
 törvény szerinti I.2
 igazságszolgáltatás III.40
 igazságtalanság III.42
 ígérés III.27
 ígélet III.7, III.8, III.9, III.11, III.12,
 III.14, III.16, III.17, III.21, III.24,
 III.29, III.36, III.48
 hitvány III.7
 megtartása III.21
 megvalósulása III.7
 feltételeken III.7
 feltétel nélkül III.7
 meghatározott napra III.7
 ígérő III.7, III.8, III.14
 illetékes III.8, III.49
 illetékesség III.29

illetéktelenség II.75
indictio I.17
indíték II.18, III.8
indítóok III.8, III.29
ingatlan I.18, II.27, II.34, II.42, II.43,
II.45, II.50, II.73, III.7, III.20, III.29,
III.32, III.36
dolog II.34
jelenlegiek III.7
jövőbeliek III.7
vagyon I.18
zálog II.43
ingó I.18, II.34, III.20
dolog II.34
vagyon II.45
ingóság(ok) II.43, II.50, III.3, III.4, III.6,
III.7
jelenlegiek III.7
jövőbeliek III.7
kézből (ökölből) átadott III.6
ingyenes III.3, III.24
szolgálat III.24
ínség II.40
intézmény(ek) III.49
kiigazító III.49
írás III.8, III.29, III.37
hamis III.37
igaz III.37
írásba foglalás II.29
írasmód III.37
írástudó I.55
irat(ok) III.1, III.19
köz~ III.18
író II.19
írott munka II.19
ismerethiány III.24
istálló III.46
istállóőr III.46
Isten, isteni I.2, I.3, I.5, I.10, I.12, I.28,
I.37, I.47, I.48, I.53, I.49, I.57, I.60,

I.61, I.64, I.65, II.1, II.23, II.45, II.75,
II.76, III.16, III.20, III.38, III.42,
III.44, III.47, III.48, III.49
~félő, istenfélelem I.49, I.57, I.60, I.61
~káromlás III.42
kinyilatkoztatás III.38
kísértés III.38
iszap lerakódása II.10
italtöltés III.46
ítélet II.12, III.3, III.6, III.17, III.19,
III.25, III.30, III.32, III.38, III.39,
III.42, III.46, III.49, III.50
bírói III.6, III.19, III.25, III.30, III.32,
III.47, III.49
kihirdetett III.50
legvégső III.3
törvényes III.39
visszavonása III.47
ítéletet hozni I.9
ítélkezés I.9, III.37, III.39, III.40, III.44,
III.45, III.47, III.48, III.49
ellentétesen III.37
törvény szerint I.9
ítélőképesség II.64
ivadék II.23, III.6

járadék III.21
járda II.1
járulék III.8, III.11
játék I.52
törvényes I.52
törvénytelen I.52
kockavetés I.52
szerencse~ I.52
javadalom III.36, III.37
egyházi III.36
haszna III.36
javak, javai I.18, I.42, I.47, II.1, II.2,
II.34, II.36, II.45, II.50, II.55, II.57,

- II.58, II.64, II.65, II.67, II.71, II.72,
 II.73, II.74, II.75, III.3, III.6, III.7,
 III.8, III.19, III.20, III.23, III.29,
 III.31, III.32, III.35, III.40, III.44,
 III.47, III.49
 anyai II.36, II.58, II.65
 anyagi II.26, III.40
 apai II.36
 atyai II.57, II.58, II.64, II.65
 egyházi I.18, II.1, II.45, II.63, III.20
 elidegenítése II.73
 emberek II.1
 értéke III.32
 felosztása II.1, II.72
 férj III.6
 gyám III.6
 hátrahagyott III.47
 idegen III.3, III.32
 ingatlan III.20
 ingó III.20, III.29
 isteni II.1
 közös II.72
 községi II.1
 lélek nélküli III.44
 bor III.44
 olaj III.44
 lelki III.20
 létező III.29
 mások III.35
 rabolt III.32
 saját II.55
 szent II.1, II.48
 szerzett II.67
 szolga III.6
 testet öltött II.34
 testetlen II.34
 testi II.2
 visszakövetelése III.40
 javak szerzése II.2
 ajándékozás által II.24
 bemártással II.13
 elbirtoklás által II.9
 építés által II.16
 elfogás által II.7
 festés által II.13
 folyadék összekeverése által II.14
 megtalálás által II.8
 nemzés által II.9
 növényültetéssel II.17
 szilárd anyagok összekeverése által
 II.15
 végrendelet által II.44
 vetéssel II.18
 jegyes III.42
 jegyesség I.26
 a jövődő házasságra szóló ígéret I.26
 asszonyért ígéretet tenni I.26
 jegyesség felbontása I.27
 betegség miatt I.27
 bujaság miatt I.27
 egyházba lépéssel I.27
 a felek egymást kölcsönösen felold-
 ják I.27
 felserdült gyermek nem akar jegyes-
 ségre lépni I.27
 ha sógorság derül ki I.27
 ha testi kapcsolat létesítése előtt tá-
 voli vidékre megy I.27
 határozott időn belül nem jön létre
 a jegyesség I.27
 lelki rokonság miatt I.27
 lepra miatt I.27
 második jegyesség miatt I.27
 megbízhatatlanság miatt I.27
 szent rend felvétele miatt I.27
 a test eldeformálódása miatt I.27
 törvényes rokonság miatt I.27
 örökbefogadás miatt I.27
 szóbeszéd vélt rokonságról I.27
 jegyesség köttetik I.26

esküvel I.26
 foglaló adásával I.26
 gyűrű adásával I.26
 gyűrű küldésével I.26
 házasságra vonatkozó egyetértés ki-
 fejezésével I.26
 hétévesek között I.26
 kézfogóval I.26
 más javak adásával I.26
 pénz adásával I.26
 szavakkal I.26
 jel III.30
 feltűnő III.29
 jelenlévő III.19, III.37
 jelleg III.14
 jelvény III.37
 hivatali III.37
 jó hír III.48
 jobbra tétel III.22
 jobbágyról I.21
 jog(a) I.2, I.3, I.4, I.5, I.13, I.20, II.1,
 II.21, I.23, I.37, II.27, II.28, II.29,
 II.32, II.34, II.35, II.36, II.50, II.55,
 II.58, II.64, II.65, II.67, II.71, II.72,
 II.73, II.74, II.75, III.1, III.3, III.6,
 III.7, III.8, III.10, III.12, III.16,
 III.17, III.22, III.26, III.27, III.29,
 III.30, III.32, III.35, III.36, III.39,
 III.42, III.47, III.48, III.49
 bányászás (homok, agyag, iszap) II.28
 birkák és juhok hasznosítási II.32
 birodalmi II.65
 birtokhoz való II.28
 birtok III.6, II.27
 birtoklási III.3
 büntető I.23, III.32
 dologi II.1, I.20
 civil~ I.23, III.8, III.30
 egyházi I.5, III.47
 emberi I.37
 eredete I.4
 ereje III.32
 felosztása I.3, I.5
 fordított III.39
 forrásból való vízmerítés II.28
 gyalogláshoz való II.28
 hajtáshoz való II.28
 használat(i) II.27, II.67
 haszon beszedésének II.27
 hatályos II.76, III.35
 hivatalos III.39
 írott I.5
 íratlan I.5
 isteni I.37, II.1
 kánon~ III.30, III.36
 kötelmi I.20, II.27
 kötörés joga II.28
 köz I.3
 közlekedéshez való II.28
 közös I.3
 lakhatási II.27, II.32
 legeltetés II.28
 lovagláshoz való II.28
 magán~ I.3
 mészégetés II.28
 nem írott I.13
 nem ismerése III.32
 népek I.3
 nyájak vízhez hajtásának II.28
 öröklési II.38
 örökösödési II.27
 paraszti birtokra vonatkozó II.28
 polgár(i) I.3, II.1, II.35, III.22
 praetori III.22
 régi II.64, III.7, III.17
 saját II.32, II.64, III.47
 sajátos II.32
 személyes III.27, II.27
 személyi II.1, I.20
 szolga alkalmazási II.32

tartományi III.48
 telekhasználati II.27
 teljes III.22
 természet~ I.3, I.52, II.1, II.2, II.8,
 II.23, II.24, II.26, II.50, III.8, III.36
 természetes III.26
 tetszvény~ I.5
 törvényes I.5
 tulajdon~ III.3, II.67, III.22
 tulajdonosi II.72
 új, hatályos II.64, III.7, III.8, III.17
 utazáshoz való II.28
 vagyon gyümölcsöztetési III.22
 vagyon használati III.22
 vagyonra vonatkozó II.48
 város(i) III.1, III.49
 világi III.47
 visszaadás II.27
 víz más birtokán való átvezetésének
 II.28
 jog rendje III.10
 jog szerint II.47, III.49, III.50
 jogonalany II.55
 jogalkotás I.4
 jogállás II.45
 jogbölcsélet I.2
 jogegyenlőség II.24
 jogerő I.44
 jogerős II.29
 jogérvényesítés III.40
 jogeset II.14
 jogfosztott III.49
 joghatályos II.42
 joghatás III.1
 jogi
 cselekmény III.1
 forma III.1
 helyzet II.34, III.25, III.26
 vélemény III.29
 jogképes I.42, III.1, III.3
 személy III.1
 jogos I.2, III.46
 ok II.21
 jogsértés III.42
 jogszabály(ok) II.29, III.21
 jogszegés II.2
 jogszerű(en) II.12, II.34, II.62, III.19
 jogszokás II.50, II.64, III.1
 jogtalan I.2
 ok II.75
 jogtalan elsajátítás III.29
 elhajtás III.29
 ellovaglás III.29
 elmozdítás III.29
 elszállítás III.2
 elvétel III.29
 elvezetés III.29
 jogtalanság III.4, III.19, III.21, III.24,
 III.28, III.39, III.40, III.42, III.43,
 III.45, III.49
 kegyetlen III.42
 helyen alapuló
 személyen alapuló III.42
 tetten alapuló III.42
 mérlegelése III.42
 jogtalanság elkövetése III.42
 írásba foglalt szavakkal III.42
 becsmérlő írással III.42
 verssel III.42
 szavakkal III.42
 gonoszkodással III.42
 gyalázással III.42
 megbélyegzéssel III.42
 szitkozódással III.42
 tettelegességgel III.42
 valaki kezét emel másra III.42
 botokkal III.42
 fegyverekkel III.42
 husángokkal III.42
 késekkel III.42

- ökölcsepással III.42
 sérülést okozó tárgyakkal III.42
 jogtudomány I.2
 jogügylet III.9
 jogvesztett I.25
 Johannes III.26
 jóhiszemű(en) II.12, II.19, II.20, II.33,
 II.34, III.6, III.12, III.19, III.29, III.36
 jóindulatú felejtés II.64
 jós(ok) III.38
 jóslás III.38
 időbeni dolgokra vonatkozó III.38
 lelki dolgokra vonatkozó III.38
 jóslat III.38
 jószág III.43, III.44, III.45
 jótállás III.7
 jövedelem II.1, II.21, III.21
 jövedelem (város) I.63
 jövedelmet biztosít I.23
 jövendőmondás III.38
 isteni III.38
 jövendőmondó(k) III.38
 jövő III.38
 juh II.9
 Julius I.10
- k**alodába zárás III.49
 kamat III.14, III.36
 kamatfizetés II.34
 kamatszédés III.37
 kamatszédő III.36
 kamatuzsora III.36
 kamra III.29, III.31
 kánon III.48
 kánonjog II.74, III.36
 kanonok II.1
 kaptár II.3
 kapzsóság III.40
- kár II.12, II.72, III.1, III.6, III.8, III.16,
 III.19, III.21, III.29, III.35, III.36,
 III.42, III.43, III.44, III.45, III.46,
 III.50
 enyhítés III.36
 kár érheti III.43
 embert III.43
 szabad III.43
 szolga III.43
 lélekkel nem bíró dolgokat III.43
 bor III.43
 legelő III.43
 olaj III.43
 vetés III.43
 kard III.4, III.30
 kárhozatos III.38
 károkozás III.28, III.29, III.42, III.43,
 III.44, III.49
 családsággal III.44
 testen III.44
 élet kioltása III.44
 testrészeken III.44
 csontok törése III.44
 fül megsebesítése III.44
 kezek, lábak csonkolása III.44
 nyelv kivágása III.44
 orr levágása III.44
 szemek kitolása III.44
 test bőrén okozott kártétel III.44
 test megégetése III.44
 végtagok megsebesítése III.44
 Károly I.10
 káros III.12
 károsodás III.4
 károsult I.20, III.47, III.49, III.50
 kárpótlás III.26, III.29, III.33, III.34
 kártérítés III.3, III.21, III.30, III.36,
 III.44
 kártétel III.45
 kastély III.29

katasztrófa III.21
 katona I.55, II.45, III.8, III.10
 kecske III.43
 kedvezmény II.74, II.75, II.76, III.11
 lemondása II.76
 visszaadási II.76
 kegyadomány III.3
 kegyelem III.44
 kegyesség II.73, III.12
 kegyjavadalom II.27
 kegyvesztés II.64
 kéjnö(k) II.58, III.29, III.33
 kéjvágy III.29
 kelme II.13
 kemence III.29
 kenyér III.29
 kényszer III.48
 ~helyzet III.39, III.40
 kényszerítés III.49
 nélkül III.48
 kényurak III.35
 képviselő III.10
 kérdés III.9
 kérés III.7
 kereset II.16, II.34, II.71, II.73, II.76,
 III.1, III.2, III.3, III.4, III.5, III.6,
 III.7, III.8, III.11, III.17, III.18,
 III.19, III.24, III.25, III.29, III.30,
 III.32, III.41, III.42, III.43, III.45,
 III.48
 biztos III.7
 büntető III.45
 büntetőjogi III.42
 egyenes III.3
 fizetést eszközöző III.7
 határozatlan III.7
 jogtalansági III.42
 jóhiszemű III.4
 megbízó elleni III.24
 polgári III.42
 szegényedési III.43
 tiltakozó III.3
 visszakövetelési III.2, III.25
 zálogi III.5
 kereset indítása III.8, III.43
 egyenes III.43
 jogtalanság által okozott kárból III.43
 kiterjesztett III.43
 tett szerinti III.43
 kereset keletkezhet III.8
 kezesség miatt III.8
 parancs miatt III.8
 szavatosság miatt III.8
 kereskedelem III.19
 kereskedelembe nem kerül III.19
 szabad ember III.19
 szent tárgy(ak) III.19
 vallásos tárgy(ak) III.19
 kereskedelmi
 forgalom III.16
 ügylet, szerződés I.44
 kereskedés III.19, III.7, III.34
 kereskedő(k) I.55, III.23, III.29, III.39
 kereszt II.1
 keresztény I.29
 keresztény hit I.52
 keresztülfűrés III.29
 kert II.12
 kés III.29, III.30
 véres III.30
 késedelem III.1, III.3, III.19
 késlekedés III.3, III.4, III.19, III.36
 készlet II.12
 készpénz II.26, III.2
 késztetés III.29
 kétértelműség III.12
 kétkedő, hitben kétkedő II.45
 kéz III.47, III.48, III.49
 felemelt III.48
 levágása III.47, III.49

- kezelés elhanyagolása III.39
- kezes(ek) II.42, II.57, II.74, II.75, III.8,
III.12, III.36
- kezes felelősséget vállalhat III.8
- ha saját állapota miatt nem tud ke-
zességet vállalni III.8
- árvéért III.8
- tékozlóért III.8
- minden emberért III.8
- őrültért III.8
- serdületlen gyerekért III.8
- tékozlóért III.8
- kezes fogadása III.8
- hellyel III.8
- idővel III.8
- indítóokkal III.8
- vagyonnal III.8
- kezes keresetet indíthat a főadós ellen
III.8
- ha az adós a saját vagyonának az elté-
kozlója III.8
- ha hosszan maradt kötelemben III.8
- ha a kezes a hitelező vádlottja III.8
- megállapodás szerint III.8
- kezeskedés III.8, III.19, III.24
- kezesseg II.49, II.75, III.7, III.8, III.10,
III.20, III.24, III.26
- kezesseg vállalása III.8
- írással III.8
- javakkal III.8
- szavakkal III.8
- kézírás III.4
- kézműves I.52, I.55
- kiabálás III.48
- kiadás II.16, II.37, III.4
- kiakasztás III.46
- kiátkozás III.36, III.47
- kibékítés III.17
- kidobás III.46
- kiegyenlítés III.4, III.36
- kielégítés III.29
- kieszközlés III.49
- kifizetés III.36
- kifogás II.74, III.8, III.11, III.17, II.18
- emelés II.18
- kiházásítás I.46
- kihelyezés III.46
- kihúzás III.44
- kiirtás III.44
- kikölesönzés III.29
- kikötés III.14, III.16
- kincs II.8
- művészeti II.8
- természeti II.8
- kinctár I.30, II.61, II.67, II.68, II.71,
III.6, III.21, III.49
- kinctár öröklése II.68
- ha a feleség hiányzik II.68
- ha a törvényes örökös hiányzik II.68
- kínzás III.49
- kínzás fajtái III.49
- élve eltemetés I.30, III.49
- felakasztás III.49
- fogakkal harapás III.49
- fogságba vetés III.49
- fül levágás III.49
- kalodába zárás III.49
- lefejezés III.49
- levágása
- kéznek III.49
- lábnak III.49
- ornak III.49
- megégetés III.49
- számkivetés III.49
- szemek kitolása III.49
- verés III.49
- vesszőzés III.49
- kinyilatkoztatás II.72
- kiöntés III.46
- kirablás III.34

- király I.17, I.21, I.64, II.9
 királyné I.21
 kisgyerek I.21
 kisgyermek III.41
 kiskorú III.19
 hűsz évnél fiatalabb III.19
 kiszáritott anyag II.15
 kitagadás II.55, II.57, II.64
 kitétel I.15, III.11
 kitiltás III.49
 kitiltott III.47, III.49
 kiutasítás II.30
 kiűzés III.21
 kiválasztott személy I.4
 kiváltás III.6
 kiváltság I.15, I.18, II.74
 általános I.15
 be nem mutatott I.15
 fajtája I.15
 ki engedélyezheti I.15
 különös I.15
 megszüntetése I.15
 mennyi ideig tart I.15
 kivégzés III.39
 kívülálló II.61
 kizárás II.65
 klérus II.74
 koca III.43
 kockázat II.26, III.19, III.36
 koci II.28, III.3
 teherrel megrakott II.28
 üres II.28
 kocsiút II.73
 kocsmá III.10, III.46
 kocsmáros III.46
 kocsmatöltelék III.39
 kódex II.74
 vörös és fekete II.74
 kolostor II.1
 komphajó II.1
- konokság III.3
 konvent III.8
 kor II.59
 felnőtt II.59
 fiatalabb II.59
 korlátozott használat II.32
 kormányos III.46
 kormányzás III.46
 kóstolás III.19
 kőhajítás III.39
 kölcsön III.74, III.1, III.2, III.3, III.6,
 III.14, III.18, III.20, III.21, III.25,
 III.29, III.32
 ~adás III.21, III.25, III.29
 szerződés III.2
 vétél III.24
 kölcsönadó III.2, III.12
 kölcsönöz III.29
 kölcsönvevő III.3
 kölcsönzés III.1, III.2, III.3, III.5,
 III.16, III.24, III.29, III.30
 pénz~ III.24
 kölcsönző III.21
 kölcsönzött III.2
 költő III.44
 költség II.12, III.3, III.25, III.46
 megtérítése III.25
 könyörgés III.39
 könyörületesség III.43
 könyv II.1, II.19
 mise~ II.1
 templomi II.1
 köpeny III.29
 kötér III.7
 kötelem, kötelmek II.27, II.73, II.74,
 III.1, III.2, III.4, III.6, III.7, III.8,
 III.9, III.10, III.11, III.18, III.19,
 III.25, III.26, III.27, III.28
 kezességi III.8
 létrehozandó III.9

- megszűntetendő III.9
 polgári III.1
 szóbeli III.7
 természetes III.1
 kötelem létrehozása III.19
 adásvétellel III.19
 bérlettel III.19
 javak cseréjével III.19
 megbízással III.19
 szövetkezéssel III.19
 kötelemnek ellentmondani lehet III.18
 hitbér esetében III.18
 hitel esetében III.18
 kölcson esetében III.18
 kötelesség II.75
 kötelezés III.7
 kötelezettség I.43, II.32, II.74, II.75,
 III.8, III.11, III.16, III.46
 kötelezettség nélkül III.36
 kötelező forma III.18
 kötelezvény III.12, III.46
 követ III.26, III.48
 követelés II.16, III.7
 követés III.39
 következtetés III.30
 közbülső személy II.66
 köz dolga III.8
 közember I.4, I.16
 középréteg III.49
 közérdek III.10
 közirat(ok) III.18
 közjő III.39
 közjog II.37, II.39, II.74, II.75
 közlemény II.75
 írásbeli II.75
 köznép I.4
 közokirat I.16
 közös
 jog I.15
 tulajdon II.11
 vagyontárgy II.72
 társulásból származó II.72
 végrendeletből származó II.72
 végrendelet hiánya miatt örökölt
 II.72
 közösség I.15, I.48, I.52, I.64
 közösülés III.33
 köztér II.1
 köztulajdon II.1
 közvagyon II.34, II.73
 közvetítés II.59
 közvetítő II.59, III.19, III.36
 köztség I.3, II.1, II.73, III.7, III.49
 közszemlére kitett III.31
 Krisztus teste III.36
 kulcs II.26, III.3
 kunyhó I.4
 kúria II.1
 kút III.43
 kutya III.43, III.44
 küldött levél III.19
 külföldi II.74
 különös használatra vonatkozó engedély
 III.3
 különvagyon III.45
 kvázi bűncselekmény III.1, III.28, III.46
 kváziszereződés III.1, III.25, III.26, III.28

 láb levágása III.49
 láda III.3, III.4
 laikus III.36
 lakáshasználat III.3
 lakhatás II.31, II.32
 lakó III.21
 lakóhely megszállása I.3
 lány(ok), leány(ai) I.42, I.53, II.38, II.40,
 II.55, II.58, II.64, II.74, III.33, III.45
 lányok kitagadása II.58
 elfajzottá válik II.58

- huszonöt éves kora előtt kéjnő lesz II.58
 lányok nevelése I.53
 Istennek szolgáljanak I.53
 engedelmesek legyenek I.53
 ne legyenek
 dologtalanok I.53
 neveletlenek I.53
 piperkőcök és I.53
 pajzánok I.53
 szemérmetlenek I.53
 szószátyárok I.53
 tekergők I.53
 lányunoka, leányunoka II.38, II.55
 latin nyelv I.52
 lázadás III.49
 leánykereskedő(k) II.57
 lefejezés III.49
 lefoglalás III.29, III.37
 legalsóbb szintű személy(ek) III.49
 legelő III.3
 lego, legis I.5
 lekötelezés III.36
 lekötelezett III.25
 lekötés III.6, III.17, III.25
 lekötött III.6, III.12
 lelakás III.21
 lelkési javadalmak II.45
 lelki üdv, lélek üdve I.49, III.16, III.47
 leltár II.47
 lemenő II.46
 lemondás II.63, II.74, II.75, II.76, III.12
 lemondó II.74
 lemondó nyilatkozat II.45
 lenfonal III.19
 lenyilazás III.39
 leshely III.39
 jó III.39
 rossz III.39
 leszálló ági (örökös) II.55
 leszármazott(ak) II.66, II.70
 utódlása II.64
 lét
 világi III.19
 letét III.4, III.24, III.27, III.29, III.30,
 III.50
 letétbe helyezés I.3, II.26, II.72, III.4,
 III.17, III.26
 letétemény III.4
 letéteményes III.4, III.30, III.50
 létszükségleti cikk I.45
 levágás III.44, III.49
 fül III.49
 kéz III.49
 láb III.49
 orr III.49
 levegőbe emelés III.40
 levél III.19, III.37
 gyanútkeltő III.37
 hamis III.37
 hamisított III.37
 küldött III.19
 vonallal lezárt III.37
 levonás III.4
 lex I.5
 lex Aquilia III.41, III.43
 lex Cornelia III.42, III.43
 libra, librák II.47, III.14, III.19, III.35,
 III.46
 ligo, ligas I.5
 ló, lovak III.3, III.12, III.14, III.19,
 III.29, III.36, III.39, III.43, III.44,
 III.45
 igavonó III.43
 futó III.43
 poroszka III.43
 lóca II.12
 lóistálló III.29, III.46
 lopás II.2, II.6, II.9, II.20, II.34, III.4,
 III.7, III.10, III.17, III.28, III.29,

- III.30, III.32, III.42, III.43, III.45,
 III.46, III.48
 fajtái III.29
 nem tetten ért, titkos III.29, III.30
 tetten ért III.29, III.30
 lopás ügyében keletkező kereset III.30
 büntető III.30
 megegyezései III.30
 polgári III.30
 lopás vádja III.29
 lopott holmi III.29
 feltételezett III.29
 keresett III.29
 megtalált III.29
 nem felmutatott III.29
 odavitt III.29
 tiltott III.29
 lovak után kötés III.40
 lovas II.28
 lúd II.6
 lustaság III.23
 Lütkurgosz I.10
- madár, madarak** II.3, III.39, III.40
 madarászás II.2
 mag II.18
 magánember I.15
 magányos életet élő(k) II.45
 máglyahalál III.31
 magtár II.26
 magzat III.39
 idősebb III.39
 magzatelhajtás III.39, III.40
 titkon, titkos III.39, III.40
 füvekkel III.39
 gyökerekkel III.39
 varázslattal III.39
 nyíltan III.39
 elvágódással III.39
- megtaposásokkal III.39
 ugrással III.39
 ütésekkel III.39
- maiores I.21
 huszonöt év feletti I.21
 makacsság III.40, III.49
 malac III.43
 marha III.30
 ~tolvaj III.30
 márka (pénz) III.12
 martalóc III.32, III.40
 másolat III.37
 matrimonium I.28
 matris munium I.28
 mázsa II.1
 mécses II.1
 meder joga II.11
 medve II.5, III.43
 megajándékozott II.39
 megakadályozás III.19
 megállapodás I.15, II.41, III.4, III.7, III.8,
 III.9, III.16, III.17, III.23, III.24
 szóbeli III.7
 megbántott III.49
 megbecstelenítés III.33
 megbélyegzés II.64, II.73, III.30, III.42,
 III.49
 megbízás III.4, III.17, III.19, III.24,
 III.26, III.30
 felvállalt III.24
 szabályosan megkötött III.24
 megbízás megszűnése III.24
 ha elintézetlen marad III.24
 megbízó halála esetén III.24
 megbízott halála esetén III.24
 megbízás történhet III.24
 csupaszon III.24
 feltételekkel III.24
 határozott időre III.24
 megbízó III.24

- levél I.36
 megbízott II.61, II.74, III.24
 megbocsátás III.44
 megdobás kővel III.48
 megdöfés dárdával III.48
 megégetés III.38, III.44, III.49
 megegyezés II.26, II.30, II.34, II.38,
 II.39, II.43, III.1, III.8, III.9, III.12,
 III.17, III.19, III.20, III.21, III.23,
 III.30, III.36
 köz~ III.36
 közös III.21
 megerősítés III.19
 megfizetés III.19, III.30
 megfoltozás III.24
 megfontolás III.39
 megfosztás III.34
 megfosztott III.17
 jogtól III.17
 meghagyás III.29
 meghalt III.14
 meghatározott
 idő(pont) II.33, II.47, II.56, II.73
 mennyiség II.56
 vagyon II.56
 meghíúsítás III.25
 meghíúsulás III.25
 megismerés III.19
 megkorbácsolás III.42
 megkötözés III.48
 meglopás III.30
 megosztás III.25
 megölés III.39, III.40, III.44
 megőrzés III.29, III.40
 megromlás(ok) III.19
 megrontás III.33
 megsebesítés III.41, III.43, III.44, III.48
 megsemmisítés II.62, III.37
 megsértés III.42
 megszeplősítés III.33
 megszökött III.14
 megszületendő II.54
 megszületett II.54
 megtámadás III.47
 megtévedt III.47
 megtévesztés III.17, III.48
 megtisztítás III.48, III.49
 egyházi III.48
 világi III.48
 megváltás III.49
 megvásárlás III.44
 megverés III.39, III.40, III.42, III.43
 megvesztegetés III.37
 megvétel III.29
 megvetés III.42
 megvizsgálás III.19
 meggyalázás III.33
 meggyalázó III.31, III.35
 méh II.3
 ~raj II.3
 természete II.3
 méhsőr III.19
 mellőzés II.55, II.64
 méltányos(an) II.65, III.23, III.43, III.46
 méltányosság II.12
 méltánytalan(ság) III.42
 méltóság II.34, III.48
 mélyedés II.8
 menedékhely I.25
 menekülés III.48
 mentes III.44
 mentesülés III.26, III.27, III.37
 menyasszony III.3, III.42
 mennyiség III.2
 Mercurius I.10
 mérés III.19
 méret III.37
 csökkentése III.37
 növelése III.37
 mérlegelés III.19, III.46

- mérlegsúly II.1
 mérő II.1
 mérték(e) III.2, III.4, III.14, III.42,
 III.43
 felbecsülés III.42
 mértéktartás II.41
 mértéktartó III.3
 mérvadó könyvek II.41
 mézárás II.1
 méz II.12, II.14, III.37
 bor II.12, II.14
 lépes II.3
 mezei munka II.31
 mező III.29
 mezőgazdasági II.27
 mezsgye II.28, II.34
 Miklós III.7
 minores I.21
 huszonöt év alatti I.21
 serdületlen I.21, II.34
 gyermek I.21
 kiseded I.21
 serdüléshez közeli I.21
 serdült I.21
 emancipált I.22
 félíg I.21
 tizenkét éves vagy azon túli lány
 I.21
 tizennégy éves vagy azon túli fiú
 I.21
 tizennyolc év alatti fiú I.21
 tizennyolc év alatti nő I.21
 legteljesebben I.2
 huszonöt év feletti férfi I.21
 huszonöt év feletti asszony I.21
 teljesen I.21
 tizennyolc éves vagy azon túli
 férfi I.21
 tizennyolc éves vagy azon túli nő
 I.21
 misekönyv III.31
 miseruha II.1
 mód III.42
 moly III.29
 monostor II.46, II.47
 Mózes I.10
 munka értéke II.16
 munkaképtelen III.46
 műalkotás II.12
 műhiba III.39
 művelés II.21

nagyanya II.50, II.55, II.66, II.75
nagyapa II.38, II.50, II.55, II.66
nagyatya II.64
nagybácsi II.55, II.65
 anyai II.55, II.65
 atyai II.55, II.65
nagybáty II.59
nagynéni II.55, II.65
 anyai II.55, II.65
 atyai II.55, II.65
nap III.6, III.7, III.47
 jövőbeni III.7
 meghatározott III.6, III.47
 szent III.7
Nap III.7
napszámos I.55
nászajándék I.30, II.42, II.43
négy lábú (állat) III.43
nem felnőtt korú II.72
nem örökíthető II.48
 bitorolt jog II.48
 osztatlan vagyon II.48
 szent javak II.48
 természetben nem létezők II.48
 vagyonra vonatkozó jog II.48
néma I.42, II.45, II.46, III.7, III.16
nemes I.46, I.52

- nemfogalom III.33
 nemtelen I.46
 nemzedék II.64
 nemzés II.64
 nemzet I.3
 nemzetség II.66, II.70
 nép I.56, I.63, II.9
 irányítása I.63
 név III.10
 nő(k), női. I.3, I.42, I.46, II.1, II.42, II.54,
 II.64, II.75, III.1, III.48
 fiatal I.46
 gazdag I.46
 nemiség II.42
 nőtestvér II.65, II.66
 növekmény III.36
 növény(ek) II.17, III.44
 növényültetés II.17
 nővér I.42, II.64, II.65, III.39
 Numa Pompilius I.10
- nyak** III.49
 nyelv kivágása III.44
 nyereggyártó II.1
 nyereség III.19, III.23, III.36
 méltányos III.36
 nyereségvágy I.31, II.6, III.29, III.39
 nyersanyag II.12, II.13
 nyilas(ok) III.39
 nyilvánosan vásárolt II.34
 nyilvánosság III.24
 nyilvánvalóan III.32
- obulus(ok)** III.19
 odaszállítás III.29
 ok II.42, II.75, III.8, III.10, III.11, III.35,
 III.48, III.49
 alapos III.49
- ésszerű III.10
 indító III.8
 nélkül III.35
 nélküli helyzet II.75
 törvényes II.42, III.48
 okirat(ok) III.11, I.17, II.47, III.1, III.17,
 III.19
 érvényessége I.17
 érvényesség elvesztése I.17
 kivakarás I.17
 oklevél I.16, I.17, I.18, II.34, III.18,
 III.19, III.37
 autentikus I.16
 egyedüli bemutatása II.34
 érvényesség elvesztése I.17
 ellentétes tartalmú oklevél bemu-
 tatása I.17
 kézírás különbözősége I.17
 kivakarás I.17
 kötelező részek I.17
 Atya I.17
 Fiú I.17
 Szentlélek I.17
 Úr évében I.17
 gyanús III.37
 hamisított III.37
 hiteles III.18
 magánokirat I.16
 hiteles I.16
 nem hiteles I.16
 másolt I.17
 vágás, szakadás I.17
 megerősített III.18, III.19
 rongálása III.37
 rontott II.17
 tönkretétele III.37
 oktalanság III.49
 olaj II.12, II.30, III.2, III.3, III.6
 olajbogyó II.12
 olajfa liget III.29

- olajkereskedő II.1
 oldalág(i) II.55, II.70, II.71
 ólom I.18
 oltalmazó I.55, III.10
 oltalom II.74, III.4
 oltár II.1
 ~terítő II.1
 omlás III.3
 operálás III.39
 oroszlán III.43
 orr levágás(a) III.44, III.49
 ország II.69
 orvos III.39, III.43, III.46
 tapasztalatlan III.39
 ostoba, ostobák III.29, III.42
 osztálylevél II.72
 osztályra kényyszerítés I.23
 az apa a fiaival kegyetlenül bánik I.23
 az apa a vagyon eltékozlója I.23
 az apa a vagyonnak nem kötelező mó-
 don viseli gondját I.23
 az apa családtségéből a fia javait elide-
 geníti I.23
 az apa a serdült fiát nem házassítja ki
 I.23
 az apa nem nyújt segítséget fiai szük-
 séglete szerint I.23
 osztályrész II.50
 osztatlan II.67, III.25
 óvadék II.26, II.30, II.37, II.42, III.7
- ökölcsapás** III.42
ökör III.19, III.21, III.43, III.45
 ~szarv III.43, III.45
 ölés III.41, III.44
 öltözik (szerződés) III.11
 öltözködés I.52
 ölyv II.4
 öngyilkosság III.40
- önrányítás I.47
 önként III.47
 önkéntes lemondás II.9
 önmozgó(k) III.4
 önvédelem III.40
 öreg III.8
 őrhely(ek) III.39
 örök fogadalom I.29
 örök haszonbérbeadás
 a tulajdonos a polgári jog szerint, azaz
 szellemileg birtokolja III.22
 a vevő természetesen, azaz testi-
 leg birtokolja III.22
 örök haszonbérletes III.22
 örökbe adás I.23
 örökbefogadás I.24, I.27, I.29, II.62
 örökbefogadott II.69
 örökhagyó II.50, II.54
 örökítés II.50, III.49
 örökíthető II.47
 adósok felmentése II.47
 helytelenül szerzett javak érvényte-
 lenítése II.47
 hitelezők kifizetése II.47
 öröklés II.32, II.64, II.65, II.67, II.71,
 II.73, III.26
 oldalági II.65
 öröklési jog II.38, II.58
 öröklő II.75
 örökös(ök) I.15, I.18, I.33, II.22, II.30,
 II.34, II.42, II.44, II.47, II.49, II.54,
 II.55, II.56, II.57, II.59, II.61, II.62,
 II.64, II.67, II.74, II.75, III.3, III.4,
 III.8, III.15, III.21, III.22, III.24,
 III.25, III.36, III.42, III.43, III.46,
 III.47
 felmenő II.55
 dédanya II.55
 dédapa II.55
 anya II.55

- atya II.55
 - nagyanya II.55
 - nagyapa II.55
- férfi II.64
- idegen II.55
 - minden olyan személy, aki nincs a hatalmunk alá vetve II.55
- kirendelt II.75
- leszálló ági II.55
 - dédunoka II.55
 - fiú II.55
 - fiúunoka II.55
 - lány II.55
 - lányunoka
- meghatározott II.75
- női II.64
- oldalág II.55
 - anyai nagybácsi II.55
 - anyai nagynéni II.55
 - atyai nagybácsi II.55
 - atyai nagynéni II.55
 - fiútestvér II.55
 - nagybácsi leszármazottai II.55
 - nagynéni leszármazottai II.55
 - nőtestvér II.55
- saját II.64
- örökös
 - helyettesítése II.55
 - mellőzése II.55
 - nélkül III.7
- örökös tilalom I.29
- örökösödés II.67, II.71, III.39
 - fokozata II.71
- örökössé tétel II.54, II.55, II.56, II.58, II.59
 - egyszerűen II.56
 - feltételek mellett, lehetségesen II.56
 - kibővített szavakkal II.56
 - közvetlen szavakkal II.56
 - meghatározott időponttól meghatározott időpontig II.56
 - meghatározott vagyon II.56
 - meghatározott mennyiség II.56
- örökre tartó örökbefogadás I.29
- örökség I.33, II.44, II.47, II.55, II.58, II.59, II.61, II.62, II.63, II.66, II.68, II.73, II.75, III.1, III.33
 - atyai II.63, III.33
 - egyszerű II.55
 - rokoni II.63
 - szülői II.61
 - ünnepélyes II.55
- örökségből kizárás II.55
- örült(ek) I.21, I.42, II.45, II.46, II.59, II.62, III.7, III.8, III.29, III.41, III.42
- örültség II.34, III.49
- őrzés I.63, III.4, III.50
 - gondos III.50
- őrzőhely(ek) III.39
- ősvagyon II.38, II.40
- összeg III.12
- összeomlás III.21
- ösztökélés III.29
- öszvér III.19, III.43, III.44
- ötletgazda(k) III.29
- őzbak II.5
- özönvíz, özönvizek III.19
- özvegy(ek) I.43, III.33
- padsor** II.1
- pajkosság III.45
- pályázó III.37
 - hazug III.37
- panasz II.62
- panasztevő II.34
- pap(ok) I.2, II.74, III.8, III.40, III.41, II.45
- világi II.45

- papság II.63
világi II.63
pápa I.15, I.17, I.30, III.35
papirusz II.44
Paradicsom I.28
parancs III.39
paraszt(i) I.21, I.52, II.27, II.28
birtok II.27
birtokra vonatkozó jog II.28
bányászásnak a joga (homok, agyag, iszap) II.28
határ II.28
forrásból való vízmerítés joga II.28
gyalogút II.28
gyalogláshoz való jog II.28
hajtáshoz való jog II.28
lovagláshoz való jog II.28
kőtörés joga II.28
legeltetés joga II.28
mészégetés joga II.28
nyájak vízhez hajtásának joga II.28
út, kocsitűt II.28
közlekedéshez való jog II.28
lovagláshoz való jog II.28
hajtáshoz való jog II.28
utazáshoz való jog II.28
vízvezetés II.28
víz más birtokán való átvezetésének a joga II.28
paráználkodás III.33
paráznaság I.28, I.29
elkerülése I.28
lelki I.29
eretnység I.29
testi I.29
házasságtörés I.29
párbaj III.38, III.40, III.48
párduc III.43
parittyázás III.39
párosodás II.69
part II.8, III.43
pata III.43, III.45
patrónus II.74
páva II.4
pecsét(ek) I.16, I.18, I.19, I.21, II.44, II.51, II.62, III.18, III.19, III.21, III.37
érvényesség elvesztése I.19
felirata megsemmisült I.19
képe ismeretlen I.19
törött, vágott I.19
függesztett I.16, I.18, II.51
hamis III.37
hiteles I.16, I.18, III.18, III.19, III.37
bíróké I.18
fejedelmeké I.18
városoké I.18, I.21
idegen III.37
nem hiteles I.18
magánszemélyeké I.18
összetört I.21
saját tulajdonú I.18, III.37
pék II.1
pénz(ek) I.3, II.9, II.27, II.29, II.74, III.1, III.3, III.4, III.6, III.8, III.17, III.19, III.20, III.21, III.23, III.24, III.25, III.26, III.29, III.36, III.37, III.39, III.44
letétbe helyezett I.3
kölcson~ III.36
kölcsonadott I.3, III.36
vert III.19
dénár(ok) III.19
fillér(ek) III.19
forint(ok) III.19
garas(ok) III.19
obulus(ok) III.19
valódi III.37
pénzbüntetés III.30, III.42
pénzérték II.38

pénzhamisítás III.37
pénzösszeg III.3
pénzügylet III.44, III.49
pénzváltó I.55
pénzverő I.55
per II.21, II.49, II.73, II.76, III.2, III.4,
III.6, III.10, III.12, III.13, III.15,
III.17, III.19, III.20, III.23, III.24,
III.46
bérbe adott vagyontárggyal kapcsola-
tos III.21
bérbe vett vagyontárggyal kapcsola-
tos III.21
bizonyítási III.3
büntető III.46
rágalmazási III.10
per tolvaj ellen lehet III.30
 megegyezésre törekedéssel III.30
 polgári eljárással III.30
 törvényes eljárással III.30
perbe idézés III.19
perbehívás III.47
peren való átlépés III.17
peres eljárás III.1, III.3, III.19, III.29
pereskedés III.15, III.21, III.44
pereskedő(k) II.76
pergamen II.19, II.44
perindítás, per indítás(a) II.14, III.1,
III.24, III.25, III.46
egyenes III.25
perköltség III.45
perlekedés I.4, II.53
perlekedő felek III.49
pertől való elállás III.17
Petrucius II.70
piac I.55, III.48
 nyilvános III.48
pince II.26
plébános II.1, II.63
pogány I.29

polgár I.52, III.42
polgári eljárás III.30
polgári és természetes kötelelem fajtái
 III.1
 bűncselekményből fakadó III.1
 kvázi bűncselekményből fakadó III.1
 kvázi szerződésből fakadó III.1
 szerződésből fakadó III.1
 megegyezéssel III.1
 okirattal III.1
 szavakkal III.1
 vagyon alapján III.1
 hitellel III.1
 kölcsonzással III.1
 letétellel III.1
 ideiglenes átengedéssel III.1
polgári
 gondolkodásmód II.64
 jog I.32, II.33, II.34
 törvénykönyv II.34
polgármester I.56, I.57, III.42
polgármester hivatali hitelessége I.57
 ha maga nem tud jelen lenni, akkor
 maga helyére állítson mást I.57
 hiányokat pótolja ki I.57
 mindig és mindenütt a közösség ja-
 vát tartsa szem előtt I.57
 perlekedőket a tanács elé idézze I.57
 szükség idején a népet hívja össze
 I.57
 tanácshoz és a városházára egy héten
 hatszor menjen I.57
 titkosan hozott határozatokat nyilv-
 nosan hirdesse ki I.57
 a város érdekeit mozdítsa elő I.57
 a várost minden hónapban tekintse
 meg I.57
polgármester tulajdonságai I.57
 legyen becületes és okos I.57
 legyen irgalmas I.57

- legyen istenfélő I.57
 legyen közkedvelt I.57
 legyen meggondolt I.57
 posztó II.34, III.19, III.21
 ~műves II.1
 ~nyíró II.34
 praetor(ok) III.6, III.7, III.42, III.45
 praetori szóbeli szerződés keletkezhet III.7
 árva vagyonának sértetlen megtartása tárgyában III.7
 tisztviselői vád miatt III.7
 végrendeleti hagyaték miatt III.7
 privilégium II.74, II.75
 privilegium fori II.74
 próba III.38
 forróvíz~ III.38
 tüzesvas~ III.38
 prófécia III.38
 prófétá(k) III.38
 promittendo I.26
 prostituálás III.10
 prostituált III.19
 pulpitus III.47
 puszta használat II.31
 puszta használati jog rendelkezik II.31
 fák mindennapi használatával II.31
 fűvel II.31
 olajos magvakkal II.31
 szalmával II.31
 szénával II.31
 zöldséggel II.31
 puszta használati jogot nem lehet II.31
 átengedni II.31
 bérbe adni II.31
 eladni II.31
 elajándékozni II.31
 lekötni II.31
 püspök I.31, II.1, II.74
 rablás II.9, III.4, III.17, III.28, III.29, III.32, III.36, III.45, III.48
 rablás miatti kereset lehet III.32
 büntető III.32
 megegyezésre törekvő III.32
 polgári III.32
 rablás módjai III.32
 egy ember által III.32
 fegyverrel III.32
 fegyver nélkül III.32
 nyilvánvalóan III.32
 társakkal III.32
 titkosan III.32
 rabló(k) II.46, II.57, III.3, III.30, III.31, III.32, III.33, III.39
 ember~ III.30
 rablógyilkosság III.39
 rablótámadás III.3
 rabszolga III.19
 rabszolgaság I.3
 rajtakapás III.29
 rakoncátlanság III.39
 rang (fok) III.42
 rávétel III.29
 régió III.50
 rektor III.49
 városi III.49
 remény III.7
 remete II.45
 rend(je) I.29, II.66
 kisebb I.29
 származás II.66
 természetes II.66
 rendelet III.10, III.47
 fejedelmi III.47
 praetori III.10
 rendelkezés II.43, II.44, II.61, II.75, III.7, III.32
 örökösről szóló II.44
 rendelkezési jog II.34, II.58

- repedés III.43
 res „dolog” II.75
 részegség III.49
 réteg III.42
 középső III.42
 legalsóbb III.42
 reus „alperes” II.75
 réz II.73
 róka II.5
 rokon II.40, II.42, II.43, II.45, II.46,
 II.51, II.53, II.60, II.64, II.72, II.73,
 III.29, III.33, III.39
 rokoni kapcsolat II.65
 rokonság II.70
 rokonsági fok, fokozat II.65, II.66, II.70,
 II.71
 romlott minőség II.76
 rongáló III.44
 rossz hír III.4
 rosszakarát III.30
 rosszhiszemű(en) II.16, II.18, II.34
 rosszindulat III.30, III.42
 rúgás III.45
 ruha II.12, II.27, II.34, II.43, II.73, III.3,
 III.21, III.24, III.29, III.31, III.36
 ~anyag II.12
 felső~ III.29
 ~foltozó II.34
 ruházat II.30, III.11

 saját java(k) II.33
 saját jog(ú) II.32, II.62, II.74
 saját kenyeren él III.42
 saját örökös II.62
 meghalt személy hatalma alatt állnak
 II.62
 adoptált II.62
 fiúgyermek II.62
 fiúunoka II.62
 fiú dédunoka II.62
 leánygyermek II.62
 leányunoka II.62
 leány dédunoka II.62
 természetes II.62
 törvényesített II.62
 törvényes házasságból származnak II.62
 sapka III.29
 sarukészítő II.1
 seb III.41
 halálos III.41
 seb helye III.42
 arc III.42
 száj III.42
 szem III.42
 sebesítés III.43, III.44, III.47, III.48,
 III.50
 sebesítő III.41, III.43, III.44
 sebesülés III.43
 sebzés III.41
 segéd III.6
 bírói III.6
 semmis III.17
 serdületlen (személy) II.45, II.46, II.59,
 II.72, II.73
 serdületlen személy javai II.73
 ingatlan(ok) II.73
 örökség II.723
 ingóság II.73
 megőrzéssel tönkre nem menő in-
 gatlanok II.73
 arany II.73
 ezüst II.73
 réz II:73
 hosszú időtartam alatt sem megy
 tönkre II.73
 rövid idő alatt semmissé lehet II.73
 állat II.73
 gyümölcs II.73
 ruha II.73

serdülőkörű I.42
sérelem III.32, III.42
sértés III.46, III.47
sértett III.29, III.44
sérülés III.46, III.48
sérült III.46
sikkasztás III.30
sír II.1
 ~kő II.1
 közös II.1
sírabló III.40
sógorság I.31, II.69, II.70
sors I.47
sorshúzás II.72
sorsolás II.72
söprű III.30
Spárta I.12
spondeo, spondes I.26
sponsalia I.26
suhanc I.21
súly III.2, III.4, III.37
 ~csökkentés III.37
 ~növelés III.37
süket I.42, II.45, III.7, III.16

szabad I.3, II.46, III.48
szabad akarat II.44
szabad út III.29
szabados II.74
szabadság I.3, II.7, II.34, II.56, II.74,
 III.29, III.44
szabály II.26, II.57, II.70, III.7, III.22,
 III.37
szabályos formula III.1
szabálysértés III.50
szabályszerű(en) II.74, III.9
szabó III.21, III.24, III.30
szakértő(k) II.72
szám III.4

számadás I.36, II.47, III.25
számár III.43
számkivetés III.47, III.49
számkivetett III.4, III.49
számlálás III.19
száműzés II.30, II.62, III.37, III.49
száműzés fajtái III.47
 ideiglenes III.47
 makacsság miatt III.47
 örökös III.47
száműzetés III.47, III.48
száműzetés elrendelése I.25
 akasztófa alól kiváltotta magát I.25
 elveszti a szabadságát I.25
 elveszti a testét I.25
 elveszti a tisztességét I.25
 elveszti a vagyonát I.25
 fellép a községgel szemben I.25
 fellép a város urával szemben I.25
 hagyomány vagy hűség megtörése I.25
 gonosztett miatt I.25
 gyilkosság miatt I.25
 hamis esküt tesz I.25
 keveltség miatt I.25
 kihágás miatt I.25
 kis vétek miatt I.25
 tolvajlás I.25
 rabolt holmi I.25
 rossz híre miatt I.25
 tisztességes anyák vagy lányaik zakla-
 tása miatt I.25
 a város méltóságait becsmérli I.25
száműzött(ek) II.46, III.40, III.47, III.48
befogadása III.47
szándék II.12, III.12, III.30, III.32, III.36,
 III.37, III.39, III.40, III.48
elragadó III.12
gonosz III.32, III.36, III.37, III.48
jó II.12
rossz II.12

nem bosszuló III.39
védekező III.39
vétkes III.48
szándékos III.40
szántó föld III.35, III.39
szárnyas II.6
szarvas II.5
szarvasmarha III.21
szavahihetőség III.4, III.9, III.29
szavak III.8, III.11, III.15
szavatos III.8
szavatosság III.19
szegény II.1, II.45, II.53, III.50
szekér II.9
szekrény II.12, III.29
szellemi állapot II.44
 egészséges II.44
szembenálló fél III.44
szem(ek) kitolása III.44, III.49
személy(ek) I.20, I.21, II.70, II.71,
 II.72, II.74, II.75, III.10, III.12,
 III.15, III.20, III.23, III.24, III.26,
 III.29, III.32, III.33, III.36, III.40,
 III.42, III.43, III.48, III.49
alacsony rangú III.42
egyházi III.20, III.36
érdemdús III.49
érdemesebb III.42
érdemtelen III.49
felnőtt I.20
 félig I.20
 teljesen I.20
férfi I.21
fogadalmas II.63
gazdag III.49
házon belüli III.33
hermafrodita I.21
hívott (bírótság elé) III.48
gyermek I.20
idegen III.24, III.26

idegen jognak alávetett I.21
 családfiú I.21
 dédunoka I.21
 saját tulajdonú szolga I.21
 saját tulajdonú szolganő I.21
 unoka I.21
idézett (bírótság elé) III.48
koraszülöttek I.21
külső III.33
magán~ III.20
megszületett I.21
megtért III.20
nemes III.49
nemtelen III.49
nő I.21
önjogúak I.21
 apa halála után I.21
 atyai hatalom alól kibocsátottak I.21
szabad I.21
 felszabadítottak I.21
 szabad anyától születik I.21
 szabad szülőktől születik I.21
szegény III.49
szolga I.21
 eladják I.21
 fogságba esik I.21
 szolganőtől születik I.21
születni fognak I.21
 megfogantak I.21
tehetősebb III.42
természetes I.21
törvényes I.21
utószülöttek I.21
világi III.36, III.39, III.40, III.41,
 III.42
személyek gyűlölete III.49
személyes bűn I.29
szemérmesség III.45
szemét II.29
szénátusi határozat II.75

Szent Ágoston III.38, III.50
 Szent Evangélium III.48
 szent hely II.53
 Szent Máté apostol III.38
 Szent Pál II.64
 szent törvényeket tanítók I.2
 Szentírás I.64, I.65, III.50
 szentségtartó II.1
 szentségtörés III.30, III.31, III.32
 módjai III.31
 szenvedés III.46
 szenvedéssel járó büntetés alól mentesítés III.49
 alapos ok miatt III.49
 alapos oktalanság miatt III.49
 életkor miatt III.49
 korlátlan erőszakosság, azaz kényszerítés miatt III.49
 őrültség miatt III.49
 részegség miatt III.49
 végső szükség miatt III.49
 szennyvízcsatorna II.29
 szerencsétlenség II.40, III.4
 szeretkezés I.45
 szerzés II.73
 szerzetes(ek) II.45, II.63, III.8, III.37
 felszentelt III.37
 szerzett dolgok II.72
 szerződés(ek) I.3, I.20, II.8, II.29, II.30, II.39, II.41, II.42, II.43, II.45, II.73, III.1, III.2, III.3, III.6, III.7, III.8, III.9, III.10, III.11, III.12, III.13, III.14, III.15, III.16, III.17, III.19, III.20, III.24, III.25, III.26, III.27, III.28, III.36, III.46, III.48, III.49
 adásvételi I.3
 általános III.15
 bérbeadási I.3
 bérleti III.24, III.26, III.36
 csere~ I.3, III.2
 csupasz III.11
 érthető III.12
 ünnepélyesen készült III.12
 érvénytelen III.7, III.16
 ha csecsemő III.16
 ha elmebeteg III.16
 ha lehetetlen III.16
 ha néma III.16
 ha süket III.16
 ha tékozló III.16
 felruházott III.10, III.11, III.13
 hasznavehetetlen I.42
 hasznosak III.16
 felruházott III.16
 hitelezési I.3
 homályos III.12
 ingyenes III.12, III.17
 jóhiszemű III.19
 jóhiszeműen kötött III.36
 kölcsön~ III.36
 követeléseképtelen III.12
 letétbe helyezési I.3
 nem ingyenesen felajánlott III.12
 örökös III.25
 sajátos III.19
 sértő I.42
 szóbeli III.7
 praetori III.7
 társasági III.25
 társulási I.3
 titkos(ak) III.12
 törvény ellenére kötött III.10
 törvényes III.10
 ügyvédi III.12
 vételi III.6
 világosan kifejezett(ek) III.12
 szerződés fajtái III.15, III.27
 dologra vonatkozó III.15
 leginkább meg nem nevezett III.27
 egyezség III.27

- meg nem nevezett III.27
 - adományozás III.27
 - csere III.27
 - építkezés III.27
 - ígérés III.27
- megnevezett III.27
 - bérbeadás III.27
 - bérlés III.27
 - eladás III.27
 - vétel III.27
- személyre vonatkozó III.15
- szerződés formája III.7
 - szóbeli III.7
 - bírói III.7
 - egyezményes III.7
 - praetori III.7
- szerződés kötés III.7, III.15
- szerződés miatti kereset(ek) III.4
 - letét okán III.4
 - megbízás okán III.4
 - társ érdekében III.4
 - védelem okán III.4
- szerződés(ek) felosztása III.9, III.10, III.12
 - adáshoz kapcsolódik III.12
 - cselekvéshez kapcsolódik III.12
- érvénytelen III.10
 - határozatok ellenére készülnek III.10
 - praetori rendeletek ellenére készülnek III.10
 - törvények ellenére készülnek III.10
- hasznos III.10
 - felruházott III.10
- szerződéskötés III.12, III.22
- szerződéskötés készülhet III.22
 - meghatározott időre III.22
 - örök időre III.22
 - több személy részére III.22
- szétoztás III.25
- szétszakítás III.44
- széttörés III.44
- szétzúzás III.44
- szidalom III.48
- sziget II.11, III.32, III.37
- szignálás III.19
- szíjgyártó II.1
- színész(ek) II.57
- szitkozódás III.42
- szitokszó III.42
- szóbeliség III.7, III.24
- szóbeszéd I.31, III.29
- szokás I.3, I.13, II.50, III.7, III.50
 - erénye I.14
 - jó I.13
 - rossz I.13
 - törvényes III.50
- szokásjog I.30, II.8, II.40, II.42, II.43, II.45, II.50, II.65, II.67, II.69, III.3, III.7, III.21, III.42, III.47, III.29, III.33
- szoknya III.29
- Szókratész kő III.9
- szolga, szolgálk I.42, I.54, II.24, II.30, II.34, II.46, II.53, II.72, II.77, III.1, III.6, III.7, III.12, III.16, III.24, III.42, III.43, III.44, III.45, III.46, III.50
- béért dolgozó, bérmunkás I.54
- elbocsátása III.24
- idegen III.43
- ingyenes I.54
 - nem meghatározott összegért, hanem hálájukat kifejezve szolgálnak I.54
- megkötözött III.43
- megölt III.46
- saját I.54, II.72, III.42, III.44, III.46
- szabad III.42
- szökevény II.34
- szökött III.7
 - természetes I.54

gyengeelméjű, de testben erős I.54
nem tudnak magukról gondoskodni I.54
törvényes I.54
háborúban fogtak el I.54
magukat önként, tudatosan eladták I.54
szolgálat II.45
hadi II.45
tudományos II.45
szolgáló III.6, II.32
birtokon lévő III.6
~lány III.6, III.19
paraszti III.6
szolgálat II.27, II.28, II.29, II.32, III.12
szolgáltatás III.34
szolganő(k) II.9, II.23, II.30, III.10, III.33, III.42
szolgaság II.7, II.64, III.3
szomszéd II.10, II.17, III.21, III.29, III.35, III.44
szorgalmatosság III.23
szökés III.47
szökevény II.34, III.7
szóló II.9, II.12, II.23, III.26
~fiút II.12
~tőke II.12, II.23
~ültetvény III.26
szőlőskert III.29
szőr II.23
szőrme III.29
szövet III.19
selyem III.19
szövetkezés III.19
szűcs II.1
szűkölködő III.50
szükség III.29, III.30, III.49
szükségesség II.73
születendő III.39
születés II.66, III.11

szülő(k), szülői I.31, I.46, I.52, II.39, II.45, II.58, II.60, II.62, II.64, II.65, II.70, III.33, III.39, III.41, III.42
élő III.42, III.45
meghalt III.42
szülői hatalom II.64
szüret II.76
szűrposztókészítő II.1
szűz(ek) I.43, II.54, III.30, III.32, III.33
szüzesség III.30

tagadás nélkül III.32
talaj II.18
talentum III.6, III.17, III.47, III.48, III.49
támadás III.42
tanács I.58, I.60, III.24, III.37, III.39
tanács munkáját akadályozza I.58
a gyűlölet I.58
a harag I.58
a türelmetlenség I.58
tanács munkáját előmozdítja I.58
megfontoltság I.58
minden ember iránt érzett egyforma szeretet I.58
szelídség I.58
tanácsadás III.24
tanácsadó III.37
tanácsháza I.62, II.1, III.49
tanácsházán intézett ügyek I.62
a bírósággal kapcsolatos fellebbezések I.62
a mérlegek és számuk I.62
özvegyek és árvák részéről a bíró és a gyámok állítása miatt tett panasz I.62
rendelkezés nélkül maradt javak I.62
a törvénytelenül épített házak miatt keletkezett ügyek I.62

- a súly és mérték miatt keletkezett ügyek I.62
- a város hivatalnokainak elmozdításáról szóló ügyek I.62
- végrendeletek I.62
- tanácskozás, tanácsot adni I.59
- az élelmezésről I.59
- a háborúról és békéről I.59
- az őrzésről I.59
- a törvényhozásról I.59
- a város jövedelméről I.59
- tanácsos I.56, I.60, II.9
- hivatali kötelezettsége I.60
 - a békét és kedvező állapotot zavarók megbüntetése és vád alá helyezése I.60
 - az elővásárlók megbüntetése I.60
 - gondoskodás a város élelmezéséről I.60
 - a hasznos törvények megerősítése I.60
 - a hiány pótlása I.60
 - a haszontalan törvények eltörlése I.60
 - a homályos törvények megvilágítása I.60
 - ítéletek hozatala I.60
 - a kétséges törvények magyarázata I.60
 - a kézművesek portékáira igazságsan és jól odafigyeljenek I.60
 - a közjó elmozdítása I.60
 - a lázadók száműzése I.60
 - minden más olyat tegyenek, amely az állam számára jónak és hasznosnak fog látszani I.60
 - a törvényalkotás I.60
 - a törvények szigorának enyhítése I.60
 - az ügyek meghallgatása I.60
- a város jövedelmének az ismerete I.60
- vásárhely környékének szemmel tartása I.60
- a viszályok lecsendesítése I.60
- tanácsos választásának feltételei I.60
- adományokra egyáltalán ne legyen törekvő I.60
- legyen bölcs férfi I.60
- legyen istenfélő I.60
- legyen a kapzsiságot megvető I.60
- legyen megfelelő életkorú I.60
- tanácstag I.63
- tanácsterem III.42, III.49
- tanár II.75
- tanú(k) I.18, I.31, II.51, II.52, II.62, III.18, III.19, III.29, III.37, III.48
- tanúságtétel II.44, III.44, III.48
- tanúsítvány III.19
- hivatalos III.19
- tapasz II.12
- táplálék III.29
- tárgy II.9, III.4, III.6, III.7, III.16, III.19, III.29, III.31, III.32, III.36, III.42
- elzálogosított III.6
- elveszített III.5
- idegen III.6, III.29
- lopott III.4, III.29
- megszentelt III.31
- sérülést okozó III.42
- szent III.16, III.19, III.31, III.32
- vallásos III.16, III.19
- társ III.23, III.29
- jó III.29
- társakkal III.32
- társaság III.23
- társörökös III.25
- társtettes(ek) III.29
- társulás III.20

tartomány(ok) II.50, III.7, III.10, III.22,
 III.30, III.47
 tartozás II.27, II.75, III.2, III.7, III.17,
 III.21, III.25, III.36, III.48
 távollévő(k) III.7, III.19, III.25, III.37
 tehát III.43
 tej II.23, II.32
 tekintély III.17, III.40, III.47, III.49
 bírói III.47
 egyházi III.40
 fejedelmi III.40
 teközlő I.42, II.45, III.8, III.16
 telek II.1, II.11, II.16, II.29, II.38, III.19,
 III.47
 városi II.29
 település II.34
 teljes jog II.15, II.38
 teljesítés III.26
 teljesítés fajtái III.26
 polgári III.26
 fizetés elismerése által III.26
 haszon beszédése által III.26
 kárpótlás által III.26
 kötelem által III.26
 kötelem megújítása által III.26
 letétbe helyezés által III.26
 megbízás által III.26
 meghagyás által III.26
 nem követeléssel kapcsolatos szer-
 ződés által III.26
 utódlás által III.26
 természetes, tényleges III.26
 teljhatalom I.4
 temetés III.36, III.40
 temetkezési hely II.72
 temető II.1, III.36, III.50
 közös II.1
 templom II.1, II.46, III.31, III.35, III.50
 templomba menekített III.31
 tenger II.8, II.9
 háborgó II.9
 tengeri II.9
 veszély II.9
 vihar II.9
 tény III.37
 titkos III.37
 tenyér egymáshoz ütése III.9
 tényleges átadás II.26
 termék II.12
 termés II.26, II.27
 természet III.7, III.16, III.38
 isteni III.38
 természetes
 kötelezettség II.53
 meder II.11
 szabadság II.2, II.5
 terület II.34
 testi
 egyetértés I.29
 érintkezés I.26
 kapcsolat I.26, I.29
 kötelék I.29
 testrészek(ek) III.41, III.42, III.43, III.44,
 III.48, III.49
 károsítása III.48
 levágása III.42, III.48
 kéz III.48
 láb III.48
 ujj III.48
 testvér II.49, II.55, II.59, II.64, III.29,
 III.39
 fiú~ II.55, III.39
 nő~ II.55
 tető II.1
 tett I.29, III.1, III.16, III.29, III.30,
 III.40, III.43, III.46, III.47, III.48
 tettben résztvevő III.41
 tettenérés III.29, III.39
 tettes III.46
 teve III.43

tévedés III.32
 tévedéstől vezetve III.29
 Théba I.12
 tiltott III.38
 tippadó III.29
 tisztán III.19
 tisztelet nélküli I.25
 tisztesség II.58
 tisztességes I.5
 tisztességtelen I.5
 tisztító eskü III.48
 tisztító esküt tevő(k) III.48
 Titius III.9, III.10, III.13, III.14
 tolvaj(ok) III.3, III.4, III.29, III.30, III.32,
 III.39, III.40, II.46, II.57
 marha~ III.30
 titkos III.29
 feltételezett holmi III.29
 nem felmutatott holmi III.29
 odavitt holmi III.29
 tiltott holmi III.29
 tolvajlás II.34, III.30, III.30, III.36
 tonzúra III.37
 torony II.1, III.43
 tőke III.14
 tömjéntartó II.1
 tönkremenetel(ek) III.19
 tönkretétel III.22, III.43
 törbe csalás II.75, III.19
 törekvés
 helyes III.40
 törés III.43
 törés III.37
 törvény(ek) I.1, I.3, I.4, I.6, I.7, I.14, I.30,
 I.37, I.56, II.30, II.33, II.34, II.36,
 II.41, II.46, II.50, II.64, II.74, II.75,
 III.3, III.4, III.6, III.8, III.10, III.14,
 III.17, III.21, III.30, III.32, III.35,
 III.36, III.37, III.38, III.40, III.42,
 III.44, III.45, III.48, III.49
 ~alkotás I.4, I.6
 büntető III.17
 egyházi I.30, III.8, III.17, III.36, III.37,
 III.38, III.40
 egyszerű I.7
 emberi I.5, II.34
 enged I.6
 hasznos I.7
 hatályba lép I.8
 helynek és időnek megfelelő I.7
 igazságos I.7
 isten I.5, I.10, II.34
 lehetséges I.7
 megbüntet I.6
 megerősítése I.8
 megszab I.6
 nyilvánvaló I.7
 ország szokásaihoz igazodó I.7
 polgári I.12, II.30
 polgárok közös hasznára megírt I.7
 régii III.44
 károkozásért III.44
 fogat fogért III.44
 nyakat nyakért III.44
 szemet szemért III.44
 szükséges I.7
 természetes I.7
 természeti I.12, II.30, II.64
 tilt I.6
 tiszteletet érdemlő I.7
 tizenkétátlás III.42
 városi III.48
 világi I.30, III.36, III.40
 törvényes I.5, I.20, I.21, I.22, I.26, I.30,
 I.46, II.25, II.34, II.44, II.67, II.69,
 II.73, III.14
 egybekelés I.26
 feleség II.67
 házasság I.22
 jog körébe tartozik I.5

fejedelmek tetszvényjoga I.5
népgyűlési határozat I.5
szenátusi határozat I.5
törvény I.5
jogcím II.34
kényszerhelyzet I.20
kor I.21
követelés II.21
mérték III.14
ok(kal) I.30, II.25, II.34, II.73
örökös II.69
rendelkezés II.44
születésű I.46
utód II.67
törvényesen elismert II.44
törvényhozó I.11
 fejedelem I.11
 consul I.11
 köznéphez tartozó I.11
törvénytörés III.6
törvénytörés III.20
törvénytelen I.30
 fiú I.30
 szülött II.69
törvénytudó I.55
trágyázás II.32
tudás III.38
 látnok III.38
tulajdon II.8, II.26, II.30, II.73, III.4,
 III.11, III.12, III.17, III.29, III.31,
 III.36, III.37, III.39
 teljes jogú II.26
tulajdonjog II.11, II.26, II.33, II.34,
 II.55, II.67, II.73, III.3, III.32
tulajdonlás III.19, III.29
tulajdonos(ok) II.12, II.17, II.21, II.22,
 II.23, II.24, II.26, II.34, II.55, II.73,
 III.20, III.21, III.22, III.29, III.30,
 III.32, III.43, III.46
ház~ III.21

vagyon III.43
tulajdonviszony II.21
túlélő II.42, II.64, III.44
Tullius I.2
tunika II.34, III.29
tűz II.45, III.6
tűz III.35
 által emésztés III.35
tűzesvas-próba III.38, III.48
tűzes vassal homlok megjelölése III.30
tűzgyújtás III.35
tűzgyújtás történet III.35
 akarattal III.35
 nyilvánosan III.35
 titkon III.35
 véletlenül III.35
tűzhalál III.35
tűzkár III.43
tűzvész(ek) III.3, III.19, III.21
tűzzel emésztés III.38

tyúk II.6

udvar II.29
udvariasság I.52
új alkotmány II.75
új levágása III.44
unoka II.62, II.64, II.65, II.75
 fiú~ II.62, II.64, II.65
 leány~ II.62, II.64, II.65
 ük~ II.64
Úr III.39
úr II.34, III.1, III.4, III.8, III.12, III.16,
 III.25, III.29, III.33, III.34, III.43,
 III.45, III.46, III.50
 parancsoló III.8
úr joga I.54

- bérszolgák az alkalmazás idejének lejártá előtt nem távoznak el, ha mégis megteszik, elvesztik a nekik ígért bért I.54
- bérszolgákat idő előtt nem lehet elbocsátani, hacsak nem a kicsapongásaik miatt I.54
- bérszolgákat senki más nem fogadhatja fel I.54
- a természetes szolgával elvégeztetni, amit ő maga nem tud vagy nem akar megcsinálni I.54
- az ingyenes szolgák bármikor elbocsáthatók, azonban meg kell őket jutalmazni I.54
- az ingyenes szolgák bármikor elhagyhatják az urat, kivéve szükség vagy háború idején I.54
- az ingyenes szolga, ha szükség idején hagyja el az urat, semmilyen bért nem igényelhet I.54
- a törvényes szolga soha nem hagyhatja el az urat és köteles mindig szolgálni I.54
- a törvényes szolga bármit termel az az uráé vagy az örököseié I.54
- úr kötelessége I.55
- a törvényes szolgát létszükségleteiről gondoskodni, ha ezt nem teszik szabadok lesznek I.54
- út II.1, II.73, III.34
- kocsi~ II.73
- kövezett II.73
- köz~ III.34
- utazás III.23
- utazó III.34
- utca I.4, II.1
- kereszt II.1
- kövezett II.1
- útélagzás III.36
- utód II.52, II.65, III.47
- utódlás II.34, II.55, II.62, II.64, II.65, II.66, II.69, II.71, III.26, III.33
- utódlási jog II.63
- útonállás III.48
- útonálló(k) III.34, III.39
- utószülött II.54, II.64
- uzsora III.6, III.36
- ~kamat III.36
- visszaadása III.36
- uzsorás II.74, III.36
- ügy(ek)** II.26, III.17, III.23, III.25, III.28, III.29, III.30, III.39, III.43
- bizonytalan kimenetelű III.17
- büntető III.17, III.39
- élelmezési III.17
- jelenlegi III.17
- jogos III.17
- jövőbeli III.17
- kétséges III.17
- lelki III.17
- még nem befejezett III.17
- peres III.25, III.43
- polgári III.17
- üzleti II.26, III.29
- ügyek intézője III.25
- ügyfél III.10
- ügyintézés III.12
- általános III.12
- szabad III.12
- ügyintéző III.25
- ügylet III.25
- ügyvéd(ek) I.55, II.77, III.10, III.12, III.37, III.37, III.42
- ükapa II.70
- ükunoka II.70
- üldözés III.29, III.40
- ünnepélyes végrendelet II.51

- ünnepnap II.76, III.49
 aratás II.76
 Isten tisztelete miatti II.76
 húsvét II.76
 karácsony II.76
 körülmételés II.76
 szüret II.76
 öreg II.8
 ütés III.41, III.48
 üveges II.1
 üzletasszony I.44
 üzlettárs II.74
- vád III.30, III.39, III.41, III.42, III.47,
 III.48
 vad (vadon élő állat) II.2
 vadállat(ok) III.39, III.40, III.44
 vadászat II.2
 vadászszólyom II.4
 vádemelés III.43
 vadkecske II.5
 vádló I.31, III.8, III.19, III.39, III.47
 vádlott III.8, III.39, III.48, III.49
 vadon élő állat II.3, II.4
 vágy I.52
 szerelmi I.52
 vagyon I.20, II.1, II.30, II.40, II.40, II.45,
 II.48, II.50, II.58, II.63, II.64, II.68,
 II.71, II.72, II.73, II.74, III.1, III.4,
 III.7, III.11, III.12, III.19, III.20,
 III.24, III.25, III.29, III.32, III.36,
 III.37, III.39, III.43, III.44, III.46,
 III.47, III.49
 anyai II.64
 átadott II.74
 atyai II.50, II.58, II.71, II.73
 családi III.25
 egyházi III.20
 fejedelmi III.20
- gyámsági III.25
 idegen III.29
 ingatlan~ I.18, III.20, III.32
 ingó III.32
 közös II.72, III.25, III.29
 magán III.29
 osztatlan II.48
 örökölt III.43
 csökkentése III.43
 elvétele III.43
 saját II.45, II.63, III.25, III.46
 visszaadott II.74
 vagyon gyarapítása II.77
 atyai hatalomból még nem elbocsá-
 tott fiaink által II.77
 idegen szolgák által II.77
 körülmények különféle okaiból II.77
 magunk által II.77
 olyan emberek által, akik révén tiszta
 haszonélvezetünk van II.77
 szolgáink által II.77
 üggyvédeink által II.77
 vagyon gyarapodása II.10
 adomány szórással II.9
 ajándékozással II.21, II.34
 eladás által II.26
 festés által II.20
 haszonélvezet által II.22
 háziállatok haszonélvezete által II.23
 hitbér által II.24
 hozzákerüléssel II.10
 írott munka által II.19
 iszap lerakódása által II.10
 önkéntes lemondással II.9
 nemzés által II.9
 szaporítás által II.11
 vétellel II.21
 vagyon, vagyontárgy II.9, II.15, II.24,
 II.26, II.27, II.30, II.33, II.34, II.38,
 II.42, II.43, II.47, II.64, II.67, II.69,

- II.72, II.73, III.1, III.2, III.3, III.6,
 III.12, III.19, III.20, III.21, III.25,
 III.29
 ajándékozható II.24
 eleven III.3
 ember III.3
 ló III.3
 ökör III.3
 elidegeníthető II.24
 szent II.34
 vallási II.34
 vagyonállag II.50
 vagyonrész II.11, II.64, II.65, II.73
 vagyontárgy III.1, III.2, III.3, III.6, II.47,
 II.64, II.67, II.69, II.72, II.73, III.12,
 III.19, III.20, III.21, III.25, III.29
 eleven III.3
 ember III.3
 ló III.3
 ökör III.3
 vagyontárgy birtoklása II.34
 vagyontárgy feletti tulajdon átadása II.73
 ajándékozás által II.73
 csere által II.73
 eladás által II.73
 kötelelem által II.73
 öröklés által II.73
 vakmerőség I.6
 válaszadás III.9
 válaszfal II.29
 választás I.4, II.72
 valós III.19
 érték III.19
 méret III.19
 súly III.19
 szám III.19
 váltó III.19
 változás III.37
 váltság adás III.50
 dolgokban III.50
 személyben III.50
 váltság bírság III.44
 váltságdíj(ak) III.47, III.50
 vándor III.34
 varga II.1, III.30
 város(i) I.12, I.16, I.33, I.55, I.63, II.1,
 II.27, II.43, II.51, II.62, II.69, III.7,
 III.19, III.29, III.33, III.42, III.47,
 III.49
 előkelői III.49
 házak, utcák sokasága I.55
 jövedelme I.63
 keresztény II.1
 kiadása I.63
 polgárok egysége I.55
 város lakosai I.55
 előljárók I.55
 fegyveresek I.55
 földművesek I.55
 írástudók I.55
 katonák I.55
 kereskedők I.55
 kézművesek I.55
 napszámosok I.55
 oltalmazók I.55
 pénzverők és pénzváltók I.55
 ügyvédek I.55
 város békéje III.48
 város igazgatása I.55
 város irányítása I.56
 civil erővel jól védjék I.56
 igazságos törvények révén a polgárok
 tettei fölött helyesen ítélkezzenek
 I.56
 a nép erősen és illően megőrizze azo-
 kat a dolgokat, amelyeket törvé-
 nyekre bízta I.56
 törvényeket bölcsen, jól találják meg
 I.56
 város irányítói I.56

bíró I.56
 nép I.56
 polgármester I.56
 tanácsosok I.56
 város törvénye III.48
 városháza II.1
 vásárcsarnok II.1
 vásárlás II.21, II.34, II.67, III.19, III.24,
 III.48
 vásárlási ajánlatot tevő III.30
 vásárló II.12, II.34, II.76
 vásárolt javak I.23
 vaseszköz III.29
 védelem, védelme I.63, II.74, III.4, III.39,
 III.40
 ház(ak) III.39
 vár(ak) III.39
 város(ok) III.39
 védelmezés III.11, III.39
 védelmező I.32, III.10
 védőbeszéd III.39
 végrehajtás III.17, III.40
 végrehajtó(k) II.61
 végrendelet II.30, II.40, II.44, II.45,
 II.47, II.49, II.50, II.51, II.52, II.53,
 II.54, II.55, II.58, II.60, II.61, II.71,
 II.72, II.73, III.17, III.37
 egyszerű II.51
 hamis III.37
 készítése II.44
 magán II.51
 osztályozása II.44
 végrendelet elkészítéséhez szükséges
 dolgok II.45
 ki II.45
 kinek II.45
 mit II.45
 mennyire II.45
 mennyit II.45
 miért II.45
 mi módon II.45
 mikor II.45
 végrendelet fajtái II.44
 írásban II.44
 oklevél II.44
 kinyilvánítás II.44
 szóban II.44
 végrendelet hiánya II.44
 végrendelet hitelesítése II.51
 végrendelet nélkül I.21, II.62, II.63,
 II.64, II.65, II.66, II.67, II.68, II.69,
 II.71
 végrendelet nélküli állapot II.62
 egyetlen örökös sincs örökössé téve
 II.62
 jogszerűen készített, de megdőlt vagy
 érvénytelen II.62
 megszűnt egy utószülött gyermek
 miatt II.62
 örökbefogadás miatt II.62
 rokoni köteleesség ellen vétővel kap-
 csolatos panasz által II.62
 végrendelet bíró általi megsemmi-
 sítése miatt II.62
 végrendelkező száműzése miatt II.62
 nem jogszerűen készül el II.62
 nélküli az aláírásokat II.62
 nélküli a pecséteteket II.62
 nélküli a szokásos formásokat
 II.62
 nélküli a tanúk számát II.62
 nem készül végrendelet II.62
 ha családfű II.62
 ha a halál megakadályozza benne
 II.62
 ha nem akar II.62
 ha nem képes II.62
 ha örült II.62
 végrendelet nélküli személy II.63, II.64
 egyházi II.63

- világi II.63, II.64
végrendelet végrehajtása II.61
végrendeletben az örökösök megnevezése II.54
szabályszerű kizárás II.54
szabályszerű megnevezés II.54
szabályszerű mellőzés II.54
végrendeletben leírtak sorrendje II.45
végrendeletben nem lehet(nek) tanú(k) II.52
aki(k) nem készíthet(nek) végrendeletet II.52
serdületlen(ek) II.52
szerzetes(ek) II.52
hitbizományos(ok) II.52
megajándékozott(ak) II.52
nő(k) II.52
örökös(ök) II.52
végrendeletet készíthet II.60
épesű férfi tizennégy éves kora után II.60
épesű nő tizenkét éves kora után II.60
végrendeletet nem készíthet II.45
balga, bolond II.45
bűn miatt elítélt II.45
családfiú II.45
mások hatalmában van II.45
egyházi ember II.45
nincs saját vagyona II.45
felségsértő, áruló II.45
testi és vagyoni büntetést kap II.45
halálraítélt II.45
hitben kétkedő II.45
néma, aki sohasem szólalt meg II.45
őrült, aki híjával van az észnek és az értelmes gondolkodásnak II.45
serdületlen II.45
döntésképeségi életkorral nem rendelkezik II.45
tizennégy évesnél fiatalabb fiú II.45
tizenkét évesnél fiatalabb leány II.45
nincs örököse még II.45
süket, aki sohasem hallott II.45
szerzetes II.45
szolga, mert minden, amit birtokol az uráé II.45
tékozló, akit a bíró eltöltötte a saját javai feletti rendelkezésről II.45
túsz, aki más hatalma alatt van, nem rendelkezik saját akarattal II.45
vak, aki születésénél fogva vak így könnyen becsapható II.45
zsidó, aki a fejedelmek szolgája, mert minden vagyona a fejedelmeké II.45
végrendeleti hagyaték II.61
végrendeleti hagyomány II.49
végrendelkezés I.43, II.34, II.37, II.38, II.46, II.47, III.32
végrendelkezni lehet II.46
emberekre II.46
egyházi emberek javára II.46
felserdültek javára II.46
gazdagok javára II.46
némák javára II.46
őrültek javára II.46
serdületlenek javára II.46
szabadok javára II.46
szegények javára II.46
szolgák javára II.46
világiak javára II.46
szent helyekre II.46
monostorok javára II.46
templomok javára II.46
végrendelkezés az alábbiak részére kötelező II.46
felmenő II.46
lemenő II.46

- rokon II.46
- akarát szerint II.46
- idegen II.46
- oldalági II.46
- végrendelkezi lehet II.47
- egyszerűen II.47
- feltételekkel II.47
- jelenben meglevőkről II.47
- jövőbélielkről II.47
- meghatározott időszakra II.47
- meghatározott mennyiségű vagyonról II.47
- meghatározott vagyontárgyról II.47
- nem meghatározott vagyonról II.47
- örökre II.47
- tennivalókról II.47
- testetlenekről II.47
- testet öltöttekről II.47
- végrendelkezni nem lehet II.46
- eretnekeknek II.46
- hitehagyóknak II.46
- tiltott testületeknek II.46
- kiváltságoklevelekkel nem megerősítetteknek II.46
- törvénytelen gyermekeknek II.46
- úrnőjükkel elkövetett házasságtöréssel vádolt szolgálóknak II.46
- elítélteknek II.46
- árulók II.46
- bérgyilkosok II.46
- eretnekek II.46
- fosztogatók II.46
- hamisítók II.46
- hitzegők II.46
- rablók II.46
- száműzöttek II.46
- tolvajok II.46
- végrendelkező II.47, II.53, II.55, II.59, II.61, II.62, II.73
- véka II.1
- vélemény III.9
- egybehangzó III.9
- velencei(ek) III.7
- véletlen eset III.4
- véletlenül III.35
- Velleius III.10
- Velleius konzulsága II.75
- vér III.39
- verem III.12, III.14
- verés III.43, III.45, III.48, III.49
- fütykösökkel III.48
- ököllel III.48
- vérfertőzés III.33
- vérfertőző I.29
- vérrokon II.69, II.71, III.41
- vérrokonság I.31, II.68, II.70
- fája II.70
- versenypálya II.1
- vérvonat II.70
- vérző seb III.48
- veszekedés I.4, III.48
- veszély III.23, III.39
- veszélyeztetés III.24
- vesszőzés I.21, III.30, III.49
- veszteség III.23, III.29, III.45, III.46
- vétek III.4, III.45, III.46, III.49
- könnyelmű III.4
- vétek nélkül III.39
- vétel II.21, III.7, III.19, III.20, III.26, III.27, III.30
- befejezett III.19
- vételár III.7
- vételi eljárás III.19
- vetés II.18
- vétkes III.4, III.39, III.49
- vétkezés III.10
- vétség III.42, III.43, III.45
- vevő II.26, II.34, III.1, III.12, III.19, III.22, III.27, III.30
- viasz I.18

világos nappal III.48
vincellér III.46
viselkedési szabály I.52
viszály I.4, II.53
vizontkereset III.12
visszaadás II.73, II.76, III.26, III.30
visszaadás kényszerítése III.36
visszaadási eljárás III.2
visszaélés I.15
visszafizetés II.74, III.1
visszakövetelési kereset III.2
visszalépés III.19
visszaszerzés III.30, III.40
visszatartás III.12, III.29
visszatérés szándéka II.5
visszatérítés III.19
visszautasítás II.73, II.74
visszaűzés III.39
visszaváltás III.6
visszavásárlás III.4
visszaverés III.48
vita I.4, III.9, III.21, III.41
vitéz III.37
 nemes III.37
vízbe süllyesztés III.40
vízi jármű II.9
vő III.36

zálog I.42, II.73, III.6, III.29
 eladása II.73
 ingatlan III.6
 ingó III.6
 magát nem mozgató III.6
 bor III.6
 gabona III.6
 olaj III.6
 magától mozgó III.6
 állat III.6
 lekötése II.73

nyilvános III.6
titkos III.6
zálog fajtái III.6
 bírói III.6
 praetori III.6
 szerződéses III.6
zálog létrehozása III.6
 általánosan III.6
 meglévő javak lekötése III.6
 jövőbeni javak lekötése III.6
 különösen III.6
 köpeny lekötése III.6
 ló lekötése III.6
 szántóföld lekötése III.6
 szőlő lekötése III.6
 tunika lekötése III.6
zálogadás III.6
 bírótság által kényszerítve III.6
 önként III.6
zálogadó III.6
zálogba adás III.29
zálogjog II.43, II.75
zálogosítás II.1, II.34
zálogösszeg III.36
zálogtárgy II.26
zászló II.1
zöltség(ek) III.44

zsákmány III.32
zsákmányszerzés III.32
zarnok I.65
zarnok cselekedetei I.65
 a békét és az igazságot gyűlöli I.65
 a bölcseket és hűségeseket megaláz-
 za és megveti I.65
 a hízelgőket, másokat ócsárlókat és
 az emberek beárulóit óvja és sze-
 reti, a gonosztevőket nem gyűlöli
 I.65

a hozzá közel állókat nincstelenné teszi, elnyomja és megalázza I.65
Istent nem tiszteli, nem féli I.65
Isten szolgálait gyűlöli, a saját hasznait keresi I.65
országában a nemeseket nem engedi erőre kapni I.65
országában naponta viszályt kelt, a szegények panaszainak nem viseli gondját I.65
az özvegyek és árvák ügyeit nem vállalja fel, a tetszése szerint ítélkezik I.65

a polgáraiban nem bízik meg, sőt idegenekre bízva védelmüket I.65
a polgárait és az alattvalóit elnyomja, és rosszul bánik velük I.65
a polgárok ünnepeinek tartását megtiltja I.65
a Szentírás tanítását nem ápolja I.65
zsidó I.10, I.29, II.45
zsvány(ok) III.39
zsold III.34
zsoldos III.34

SUMMA LEGUM RAYMUNDI PARTHENOPEI

I. Autor i jego dzieło

Choć pozostawił po sobie piętnaście znanych nam dziś rękopisów, a jego dziełem zajmowało się wielu uczonych, począwszy od Wernera Ogrisa, a skończywszy na ostatnich pracach Pétera Bónisa,⁵⁹ postać Raymundusa pozostaje otoczona aurą tajemnicy. Na twórczość autora jako pierwszy zwrócił uwagę Carl Friedrich von Savigny,⁶⁰ a kontynuator jego badań, Johann Adolf Tomaschek, jako prawdopodobne miejsce powstania *Summy* wskazał ziemie niemieckie, najpewniej zaś Wiedeń i Wiener Neustadt.⁶¹ W poglądzie tym wsparł go wiedeński historyk prawa, profesor Alexander Gál, który wydał dzieło w tomie pod tytułem *Die Summa legum brevis*,

⁵⁹ OGRIS, Werner: Raymund von Wiener Neustadt. w: ERLER, Adalbert – KAUFMANN, Ekkehard (Hrsg. unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt Wiegand): *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte Bd. 4*. Berlin, 1990, Erich Schmidt Verlag (Dalej OGRIS 1990), kol. 200–203.; BÓNIS, Péter: A Summa legum Raymundi Parthenopei magyarországi jelenléte és jelentősége. *Jogtudományi Közlöny*. 2002. Nr 5. (Dalej BÓNIS 2002) s. 229–231. W szczególności s. 229. Autor zamieszcza również szczegółową literaturę przedmiotu.

⁶⁰ SAVIGNY, Carl Friedrich von: *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter IV*. 1831, s. 423–424.

⁶¹ TOMASCHEK, Johann Adolf: *Ueber eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrecht von Wiener-Neustadt und dem Werböcischen Tripartitum*. Wien, 1883, Carl Gerold's Sohn, s. 242–328.

*levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt.*⁶² Książka powstała w oparciu o manuskrypty uznane przez Gála za teksty podstawowe oraz wydania krakowskiego z 1506 roku. Łacińskiej treści towarzyszy na stronach tomu przekład niemiecki, zaczerpnięty z rękopisu odnalezionej w Bratysławie. Z kolei Ogris uznał tezę wskazującą na powstanie dzieła na ziemiach niemieckich, a dokładniej w Wiener Neustadt, za niepopartą wystarczającymi dowodami.⁶³

Podczas gdy niemiecka literatura przedmiotowa podaje, iż autor żył i stworzył swój opus we wspomnianym mieście, badacze włoscy i przyznający im rację Péter Bónis wskazują na Italię jako miejsce powstania dzieła.⁶⁴ Ci ostatni podejrzewają, iż może chodzić o Raymundusa de Sancto Petro, którego nazwisko pojawia się w księdze *registrum* z roku 1269, a więc okresu panowania Karola I Andegaweńskiego, kiedy to rzeczony człowiek nauczał prawa rzymskiego na uniwersytecie w Neapolu. Ponieważ w *Summie* nie pojawia się żadna wzmianka o Bartolusie, możemy uznać, że dzieło powstało w drugiej połowie XIII wieku, trudno sobie bowiem wyobrazić, aby postać tak poważaną i znaną pominięto w tekście napisanym później. W jednym z dokumentów natrafić możemy na nazwisko Raymundus de Bononie de Sancto Petro, co odkrywca zapisku, Gennaro Maria Monti, uważa za podstawę hipotezy, iż pochodzący z miasta świętego Piotra Raymundus studiował w Bolonii, a następnie nauczał w Neapolu. W naszej opinii *Summę* napisał w mieście, gdzie spędził lata akademickie. Wspomina w niej bowiem bolońskich wykładowców, którzy z uwagi na miejsce zamieszkania mieli podlegać tamtejszemu sądowi, ale nadane im przywileje umożliwiały odstępstwo od tej zasady i przejście pod jurysdykcję własnych sędziów (*Summa* II. 75.). Autor wspomina też prawo cesarskie (II. 65.) i majestat cesarza (II. 71.), co również stanowi odwołanie do jego pobytu w mieście, ponieważ należało ono wtedy do Rzeszy Niemieckiej. Często nawiązuje też do odmiennych obyczajów w różnych prowincjach cesarstwa. Mając to na uwadze, skłonni jesteśmy podzielić

⁶² GÁL, Alexander (Hrsg.; Dr. jur. a. o. Professor an der Universität Wien) *Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt.* (Im Auflage und mit Unterstützung der Savigny Stiftung sowie der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.) Weimar, 1926, Hermann Böhlau Nachf. (Dalej GÁL 1926.)

⁶³ OGRIS 1990, kol. 200.

⁶⁴ BÓNIS 2002, s. 229.

opinię Ogrisa, wedle której autor omawianego przez nas dzieła przybył na Węgry i do Polski z italskiego dworu Andegawenów.⁶⁵

Summa, która stanowi esencjonalny zbiór praw obywatelskich obowiązujących we włoskich miastach, zawiera także rozdziały dotyczące sposobu zarządzania tymiż, jak również ogólną charakterystykę prawa karnego i jego egzekucji sądowej. Autor pisał swoje dzieło po części jako materiał naukowy dla synów, po części zaś jako pracę popularyzatorską, w której z pisarską swadą i zrozumiałą, przejrzystą łąciną opisał ówczesne miejskie prawo cywilne i karne. Po wydaniu książka stała się swoistym podręcznikiem.

Zawarte w *Summie* reguły były wykorzystywane w Polsce i na Węgrzech, jak również na ziemiach południowo-niemieckich, jako prawo subsydiarne w stosunku do obowiązujących przepisów. Polski król Aleksander, podczas obrad sejmku w 1505 roku, zalecił, aby oprócz prawa sasko-magdeburgskiego sięgać także do *Summy* wielkiego myśliciela Raymundusa Parthenopeisa jako źródła rodzimego prawodawstwa.⁶⁶

Znaczenie dzieła na Węgrzech wiąże się przede wszystkim z *Trójksięgą* Istvána Werbőczyego. Jego autor przez krótki czas studiował na krakowskiej uczelni i tam właśnie natrafił na opus Raymundusa, z którego czerpał potem obficie przy pisaniu *Prologu* do własnego dzieła, co wykazali już liczni badacze. *Summę* czytano w miastach z oddzielną jurysdykcją (tárnoki város). Z wyjątkiem Sopronu, egzemplarz księgi można do dziś znaleźć w archiwach wszystkich miast, które posiadały własne sądy. W Bratysławie powstał nawet jej przekład na język niemiecki. W *Prawie miejskim Budy* możemy znaleźć różne passusy, które odpowiadają regułom zawartym w dziele Raymundusa (patrz przypisy do przekładu *Summy*). Warto też dodać, że prawo to przenikało także do mniejszych miast.

Kontynuatorem badań Tomascheka był Emil Seckel, który analizował dzieło pod kątem jego zbieżności z niemieckim i polskim porządkiem prawnym, sugerujących wpływ *Summy* na oba te systemy.⁶⁷ Robert Bart-

⁶⁵ BÓNIS 2002, s. 230.

⁶⁶ GÁL 1926, s. 72.

⁶⁷ SECKEL, Emil: *Beiträge zur Geschichte beider Rechte im Mittelalter I. Zur Geschichte der populären Literatur des römischen-canonicalen Rechts.* (Ueber die Summa des Raymund von Wiener-Neustadt) Tübingen, 1898, H. Laupp, s. 483–501.

sch z kolei zajmował się opisanym przez Raymundusa małżeńskim prawem majątkowym,⁶⁸ a Ernst Landsberg kwestią teorii państwa.⁶⁹

Wśród węgierskich badaczy *Summą* zainteresowani byli Bódog Schiller i Ákos Timon, i to głównie za sprawą *Trójksięgu* Werbőczyego.⁷⁰ Imre Hajnik i János Király, niezależnie od wymienionych powyżej autorów, uznali, iż dzieło musiało zostać napisane na ziemiach południowo-niemieckich.⁷¹ Przez dłuższy okres czasu nie podejmowano nowych badań, a stan ten przerwał dopiero György Bónis w związku z pracą nad ustaleniem genezy powstania *Trójksięgu*,⁷² później zaś do Raymundusa odwoływali się również András Kubinyi, Katalin Szende⁷³ i Katalin Gönczi.⁷⁴ Następnie dzieło badał we wspomnianym już studium Péter Bónis, który w jednym z nowszych opracowań stwierdził, że autor wzorował się na *Summie decretalium* Goffredusa Transsensisa, której jego zbiór stanowi swoisty ekstrakt.⁷⁵

W badaniach nad źródłami, na których opiera się wstęp do *Summy* największych postępów dokonał zajmujący się genezą powstania *Prologu* do

⁶⁸ BARTSCH, Robert: *Das eheliche Güterrecht in der Summa Raymunds von Wiener-Neustadt*. Wien, 1912

⁶⁹ LANDSBERG, Ernst: Die Staatslehre in der Summa des Raymundus Parthenopeas. *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 2. 1915, s. 66–83.

⁷⁰ SCHILLER, Bódog: *A hármaskönyv jogforrástana. A Hármaskönyv közjogának első fejezete*. Budapest, 1902, Singer Wolfner; SCHILLER, Bódog: *A hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról*. Budapest, 1908, Magyar Jogászegylet (Magyar Jogászegyleti Értekezések 1908. 283. sz. XXXVI. kötet 7. füzet); w tej pracy, przemówienie Timona, zob. s. 110–113.

⁷¹ HAJNIK, Imre: *Egyetemes európai jogtörténet. A középkor kezdetétől a francia forradalomig*. Budapest, 1880, Eggenberger, s. 252., KIRÁLY, János: *Pozsony város joga a középkorban*. Budapest, 1894, MTA, s. 15.

⁷² BÓNIS, György: Der Zusammenhang der Summa legum mit dem Tripartitum. *Studia Slavica*, 1965. Nr 3–4. s. 373–409.

⁷³ SZENDE, Katalin: *Otthon a városban. Társadalmi és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) Budapest, 2004, MTA Történettudományi Intézete (Dalej SZENDE 2004), s. 67–68.

⁷⁴ GÖNCZI, Katalin: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht. Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen*. (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte, vol. 92.) Frankfurt am Main, 1997, Vittorio Klostermann

⁷⁵ BÓNIS Péter: A Tripartitum forrásai és az európai ius commune. W MÁTHÉ Gábor (red.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltján*. Budapest, 2014, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó Zrt., s. 215.

Trójksięgu Martyn Rady, który wykazał, że kardynalnym materiałem dla Werbóczyego było właśnie dzieło Raymundusa, równocześnie zaś przeanalizował, z jakich źródeł korzystał średniowieczny autor. W jego pracy tekst podzielony jest na trzy kolumny, z których pierwsza zawiera ustępy z *Trójksięgu*, druga z *Summy*, a trzecia ze źródeł tego ostatniego dzieła. Znajdują się tam przede wszystkim cytaty zaczerpnięte z *Institucji Justyniana*⁷⁶, Azona⁷⁷, Gracjana⁷⁸ i Akursjusza.⁷⁹

Istotnego znaczenia, jakim w swoim czasie cieszyła się *Summa* dowodzą liczne rękopisy z jej kopią. Werner Ogris i Péter Bónis podają, że zachowało się ich piętnaście. Nie wiadomo, czy w tej liczbie zawierają się także egzemplarze, które przetrwały w miastach węgierskich mających w średniowieczu własną jurysdykcję (z wyjątkiem Budy i Sopronu). Jeśli nie, możemy do tej sumy dodać kolejnych pięć manuskryptów. Gál, posilkując się pracami Tomascheka i Seckela, opisuje jedenaście spośród nich. Ponadto prezentuje także krakowskie wydanie z 1506 roku. Dwa rękopisy przechowywane są w bawarskim archiwum narodowym, a jeden w Wiedniu. W Krakowie odnaleziono trzy sztuki, w Ołomuńcu jedną, w Bratysławie trzy, w Warszawie zaś jedną.⁸⁰

Większość z zachowanych egzemplarzy napisana została w języku niemieckim, co miało za zadanie ułatwić mieszkańcom niemieckich miast

⁷⁶ RÁDY, Martyn: The Prologue to Werbóczy's Tripartitum and its Sources. *The English Historical Review*, 2006. Vol. CXXI. Issue 490. s. 104–145. BEHREND, Okko – KNÜTEL, Rolf – KUPISCH, Berthold – SEILER, Hans Hermann: *Corpus Juris Civilis Die Institutiones. Text und Übersetzung*. (2. verbesserte und erweiterte Auflage.) Heidelberg, 1999, C. F. Müller Verlag. W przekładzie na język węgierski: *Iustinianus császár Institutiói négy könyveben*, przeł. Gedeon Mészöly ifj., przekład konsultował profesor Géza MARTON, Budapest, 1939. Wydanie II: Budapest, 1991, (Dalej *Inst.*). Spośród wcześniejszych przekładów *Institucji* warto wspomnieć o tłumaczeniach dr. Pála Hoffmanna (Pest 1864) i Béli Besnyő (1899).

⁷⁷ AZO: *Summa Aurea super Codice Institutis*. Lyon, 1557, Fradin (Również: Frankfurt am Main, 1968, Minerva) Alexander Gál utożsamia opis kradzieży odkrytej *in flagranti* (III. 39.) z definicją Azona (GÁL 1926, s. 49–50.)

⁷⁸ FRIEDBERG, Emil: *Corpus iuris canonici. Pars prior: Decretum Magistri Gratiani*. Leipzig, 1879, Tauchnitz (Również: Graz, 1959, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

⁷⁹ ACCURSIUS: *Glossa Ordinaria ad Digestum Vetus*. Venice, 1478, Jenson. Na temat Akursjusza por. BÓNIS, Péter: Accursius és hatása az európai jogtudományra és a közép-kori magyar jogi kultúrára. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. Tomus 29/1. s. 23–37.

⁸⁰ GÁL 1926, s. 10–19.

korzystanie z kodeksu. Fakt ten dowodzi też pośredniczącej roli systemu prawnego Rzymu i średniowiecznej Italii w tworzeniu podwalin porządków prawnych w polskich, węgierskich i niemieckich miastach. *Summa* była więc ważnym narzędziem transferu prawa.

II. Źródła *Summy*

Średniowieczni autorzy przeważnie nie podawali w swoich dziełach tytułów wykorzystanych źródeł. Swobodnie przejmowali od poprzedników ich myśli, krótsze lub dłuższe fragmenty tekstów, a nawet całe rozdziały, włączając je wedle własnego uznania w tok wywodu i strukturę kompozycyjną rozprawy. Nie inaczej było w przypadku Raymundusa Parthenopeisa, który musiał postępować w tej materii podobnie jak pozostali. Dopiero od XIX wieku naukowcy postawili sobie zadanie przeanalizowania źródeł, z których korzystali dawni autorzy, choć zdarzało się nierzadko, że z braku jasno określonych referencji, nie mogli być pewni słuszności swoich tez. Na to samo zdecydowali się także badacze prac Raymundusa. W naszych poszukiwaniach źródeł *Summy*, poza własnymi konkluzjami, opieramy się także na wynikach ich dociekań.

Dla potwierdzenia swojej wiarygodności i erudycji, średniowieczni autorzy często odwoływali się do znanych i darzonych szacunkiem twórców antycznych. Alexander Gál wskazał, że w dziele Raymundusa pojawiają się imiona trzech starożytnych klasyków, Cyserona, Arystotelesa i świętego Augustyna.⁸¹ W drugim, wyjaśniającym podstawowe pojęcia rozdziale wprowadzenia do *Summy* zacytowana jest znana także współcześnie sentencja Cyserona, wedle której „prawo jest sztuką i nauką tego co sprawiedliwe i godne”, następnie zaś autor dodaje, że właśnie dlatego znawców prawa nazywa się kapłanami, nauczycielami świętych przepisów.⁸² Zamykający pierwszą księgę i traktujący o tyranii, sześćdziesiąty rozdział Raymundus kończy zaś słowami Arystotelesa: „...wydaje się, że kto zabija tyra-
na, ten czyni wielką przysługę Bogu”.⁸³ Trzecią księgę zaś, dotyczącą zmian

⁸¹ GÁL 1926. s. 46.

⁸² *Summa* I. 2.

⁸³ *Summa* I. 65.

w systemie kar, wieńczy cytat ze świętego Augustyna: „...sędzia, który dąży do pożytku, nakładając karę albo odpuszczając winę, czyni dobrze, jeśli naprawia życie złych ludzi oraz zaprowadza pokój i szerzy dobro.”⁸⁴

Podobnie jak w wielu innych średniowiecznych księgach prawa, także w *Summie* nie mogło zabraknąć odwołań do Biblii. Również Raymundus opiera się na autorytecie Pisma Świętego. Wśród cnót dobrego władcy, obok czci i miłości wobec Boga, wskazuje też na potrzebę rozpowszechniania Słowa Bożego wśród poddanych, a jako jedno z przewinień tyranów wymienia zaniedbanie tego obowiązku. Pisząc o wyrzeczeniu się grzechu, zgodnie z nauką Ewangelii surowo zabrania kuszenia Boga, a w rozdziale końcowym kolejny raz odwołuje się do świadectwa Pisma Świętego.⁸⁵ Swoje twierdzenia natury ogólnej popiera nawiązaniem do Biblii, jak choćby w rozdziale pięćdziesiątym pierwszym księgi II, rozdziałach trzydziestym ósmym i trzydziestym dziewiątym księgi III i w innych miejscach.⁸⁶

Autor korzysta także z literatury prawnej antyku. Zna dzieła Justyniana, choć żadnego z nich nie wymienia z tytułu. Na marginesie jednego z rękopisów, zawierającego rozdział poświęcony instytucji przedawnienia, odwołuje się do *Digestów*.⁸⁷ Z kolei o wykorzystaniu *Instytucji* opowiemy szerzej w dalszej części tekstu. Raymundus opiera się na następujących prawach: *lex Valeriana*, *lex Aquilia*, prawo Hadriana, jak również *lex Cornelia*. Wspomina także *senatus consultum*.⁸⁸

Za główne źródło służyły mu *Instytucje*. Wzorował się na nich przede wszystkim w kwestii struktury kompozycyjnej dzieła i klasyfikacji osób, rzeczy i zobowiązań. Charakterystyczne dla dzieła jest też często pojawiające się w kontekście przytaczanych *casusów* imię Titiusa, co także wskazuje na podobieństwo do *Instytucji*.

W księdze I autor nie podąża za swoim źródłem, czyni tak jednak w księgach II i III, i to zarówno pod względem ułożenia materiału, jak i samej treści. W księdze II na przykład, w rozdziałach od pierwszego do dwudziestego trzeciego, trzyma się litery *Instytucji*, podobnie jak w rozdziale

⁸⁴ *Summa* III. 50.

⁸⁵ *Summa* I. 64. 65. III. 48. 50.

⁸⁶ Pwt. 17. 6., Mt. 8. 9., Rz 12. 9.

⁸⁷ *Summa* s. 292, uwaga 18: D. am Rand ausgeschrieben digestis.

⁸⁸ *Summa* II. 74., III. 10. 42. 42.

dwudziestym ósmym. W rozdziałach trzydziestym pierwszym i trzydziestym drugim z kolei dzieli na dwie części rozdział II V źródła, mówiący o stosowaniu prawa. Kiedy jednak pisze o instytucji *dotalitium*, a potem o nocy poślubnej, ponownie oddala się od materiału źródłowego. W księdze III nie kieruje się już nim tak ściśle jak w poprzedniej części. Co więcej, ustępy na temat umów przejmuje od innych autorów.

Typową cechą zapożyczeń u Raymundusa jest praktyka przejmowania całych fragmentów tekstu i przetykania ich własnymi zdaniem, ale zdarza się, iż autor zamieszcza cudzy tekst, a niekiedy nawet rozdział w całości. W niniejszej pracy nie przedstawiamy przykładów zapożyczania fragmentów, ponieważ można to dobrze prześledzić, czytając przypisy do poszczególnych rozdziałów. Poniżej prezentujemy natomiast kilka przypadków wykorzystania całego albo niemal całego cudzego tekstu. Nie możemy natomiast wykluczyć, iż zapożyczenia nastąpiły nie z pierwotnego źródła, ale za pośrednictwem innych dzieł, ponieważ autorzy, od których czerpał Raymundus stosowali podobną praktykę włączania cudzych tekstów do własnej rozprawy.

Księga I

Iustitia est constans et perpetua
voluntas ius suum cuique tribuens.
(*Inst.* I. I. Wstęp)

Iustitia est constans et perpetua
voluntas in suum unicuique
tribuens.
(*Summa* I. 2.)

Iuris prudentia est divinarum
atque humanarum rerum notitia,
iusti atque iniusti scientia.
(*Inst.* I. I. 1.)

Iurisprudencia est divinarum
humanarumque rerum notitia,
iusti atque iniusti scientia equi et
boni secundum etc.
(*Summa* I. 2.)

ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de iure privato, quod est tripartitum: collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

Huius studii due sunt positiones, publicum et privatum.

(*Inst. I. I. 4.*)

Publicum est, quod principaliter ad imperium spectat.

Privatum est jus speciale, quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Et illud privatum est triplex videlicet ius naturale, jus gentium jus civile.

(*Summa I. 3.*)

Est etiam duplex jus: quoddam enim est jus publicum, quoddam privatum.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreaverimus.

(*Inst. I. IX. Wstęp*)

In patria potestate sunt omnes pueri nostri puberes et inpuberes non emancipati, quos de iustis nuptiis procreavimus.

(*Summa I. 22.*)

Est autem tutela, ut servius definivit, ius ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa.

(*Inst. I. I. 4.*)

Tutela est jus sive potestas in libero homino ad tuendum eum, qui propter etatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa.

(*Summa I. 32.*)

Księga II

Apum quoque natura fera est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alveo includantur non magis tuae esse intelleguntur, quam volucres, quae in tua arbore nidum fecerint: ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos hac fecerint, quilibet eximere potest, plane integra re si provideris ingredientem in fundum tuum, potos eum iure prohibere ne ingrediatur. Examen, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intellegitur, donec in conspectu tuo est nec difficilis eius persecutio est: alioquin occupantis fit.

(*Inst. II. I. 14.*)

Item ea, quae ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt, adeo quidem, ut et liberi homines in servitatem nostram deducantur, qui tamen, si evaserint nostram potestatem et suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Inst. II. I. 17.*)

Apum natura fera est. Itaque apes, quae in arbore tua consederint, antequam in alveo tuo includantur, non magis tuae esse intelliguntur quam volucres, quae in arbore tua sibi nidum fecerunt. Ideoque si alius eas incluserit, ipse eorum dominus erit. Favos quoque si quos in arbore tua effecerint, quilibet excipere potest te nesciente. Si autem provideris aliquem in fundum tuum ingredientem, potes eum omni jure prohibere, ne ingrediatur, ut dictum est supra. Examen quoque apum, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intellegitur, donec in conspectu tuo est et facilis est ejus persecutio alioquin fit occupantis.

(*Summa II. 3. Zapóżyczenie calego rozdziału.*)

Secundo acquiruntur nobis res per capcionem ex hostibus, ut quando liberos homines in bello capimus, statim in nostram servitatem deducuntur. Qui tamen, si nostram evaserint potestatem et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Summa I. 1. 7.*)

Quodsi vis fluminis partem aliquam ex tuo predio detraxerit et vicini predio appulerit, palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini haeserit arboresque, quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse.

(*Inst.* II. I. 21.)

Nihil autem interest, testamentum in tabulis an in chartis membranisque vel in alia materia fiat.

(*Inst.* II. XI. 12.)

Sed cum magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigitur, ideo necessarium duximus post narrationem gradum etiam eos praesenti libro inscribi, quatenus possint et auribus et inspectione adulescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

(*Inst.* III. VI. 9.)

Si autem vis fluminis agro tuo partem aliquam detraxerit et vicini tui fundo appulerit, palam est eam tuam permanere. Si autem longo tempore vicini fundo adheresit et arbores, quas secum traxerit, radices in eum fundum egerint, ex eo tempore videtur vicini fundo esse acquisite.

(*Summa* I. 2. 10.)⁸⁹

Et nota quod non est differentia, utrum testamentum scribatur in tabulis vel in papiro vel in pergamen...

(*Summa* II. 44.)

Sed quia veritas magis oculata fide quam per aures animo hominum infigitur, ideo causa brevitatis perfectissimam graduum doctrinam his praesenti libro inscribi volui, ut adulescentes eam oculata fide addiscant.

(*Summa* II. 70.)

⁸⁹ Możemy zaobserwować wiele zbieżności między *Instytucjami* i *Summą*, jeśli chodzi o opis pozyskiwania majątku, patrz: związane z tą tematyką przypisy do tłumaczenia.

Księga III

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsa, cum quid dari fieri nobis stipulamur.
(*Inst.* III. XV. Wstęp)

Verbis contrahitur obligatio ex interrogatione precedente et responsione subsequente ut eum nobis aliquid dari vel fieri stipulenur...
(*Summa* III. 7.)

Omnibus stipulatio aut pure aut in diem aut sub conditione fit.
(*Inst.* III. XV. 2.)

Tribus vero modis fit promissio: aut pure aut in diem aut sub conditione.
(*Summa* III. 7.)

Indiciales sunt dumtaxat que a mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio vel de persequendo servo qui in fuga est restituendove pretio.
(*Inst.* III. XVIII. 1.)

Judicialis est, que per sententiam iudicis diffinitur, veluti cautio de dolo, cautio de servo fugitivo prosequendo vel de precio, quod valet restituendo.
(*Summa* III. 7.)

Pretoriae, que a mero praetoris officio proficiscuntur, veluti dampni infecti vel legatorum, praetorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae:...
(*Inst.* III. XVIII. 2.)

Pretoria premissio est, que ex mero praetoris officio emergit, veluti dampni infecti vel legatum vel aedilicie vel rem salvam fore pupillo.
(*Summa* III. 7.)

...qui pro usu aut vestimentorum aut argenti aut iumentum mercedem aut dedit aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, quam si praestiterit et aliquo casu rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

(*Inst.* III. XXIV.)

Mandatum non suscipere liberum est: susceptum autem consummandum aut quam primum renuntiandum est, ut aut per semet ipsum aut per alium eandem rem mandator exsequatur.

(*Inst.* III. XXVII. 11.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.

(*Inst.* IV. I. Wstęp)

Sed et lex Cornelia de iniuriis loquitur et iniuriam actionem introduxit. Quae competit ob eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve domumve suam vi introitum esse dicat.

(*Inst.* IV. IV. 8.)

Qui autem pro usu vestimentorum aut usu argenti aut iumentum aliquid dederit aut promiserit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet; quam si praestiterit et in aliquo casu eam rem amiserit de restituenda minime tenebitur.

(*Summa* III. 22.)

Mandatum non suscipere cuilibet liberum est, susceptum autem est consummandum aut quam primum fieri potest renunciandum, ut mandator per se ipsum vel per alium rem suam exequatur.

(*Summa* III. 24.)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi ex contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.

(*Summa* III. 29.)

Sed pena injuriarum Cornelia, quae actionem introduxit, competit ab eam rem, quod quis se pulsatum aut verberatum dicat in domumve suam introitum esse dicat.

(*Summa* III. 42.)

Jak wspominaliśmy wcześniej, w przypadku autorów średniowiecznych nie jest łatwo rozstrzygnąć, z jakich korzystali źródła. Problem ten dotyczy w szczególności dzieł o charakterze popularno-naukowym, których twórcy

nie przywiązywali zbyt wielkiej wagi do podawania wykorzystanego w dziele materiału. Do tej grupy należał także Raymundus.

Historycy zajmujący się *Summą*, Tomaszek, Seckel i Bartsch, bardzo starannie przeanalizowali możliwe źródła, na których opierał się autor. Alexander Gál wykazał, jak bardzo różniły się od siebie efekty dociekań poszczególnych naukowców.⁹⁰ Podał też kilka przykładów dla zilustrowania problemu. Rozdziały dotyczące opisanych w prawie ulg (*Summa* II. 74–76.) są zdaniem Tomaszeka przejęte z dzieła *Tractatus* Jacobusa Butrigariususa. Seckel z kolei źródło tych samych ustępów widzi w pracy Rolandinusa Passageriego. Tomaszek uważa, iż źródłem rozdziałów dotyczących narzeczeństwa i małżeństwa (*Summa* I. 26–31.) jest dzieło Johanna Andreae. Bartsch z kolei twierdzi, że zawarta w tym miejscu część poświęcona prawu małżeńskiemu pochodzi z *Summy* Monalda. Krótki rozdział na temat przywilejów (*Summa* I. 15.) jest zdaniem Tomaszeka wyraźnie inspirowany *Summą Hostiensis*, nie zaś *Summą* Bertranda Papiensisa.⁹¹

Podobnie sprzeczne opinie dotyczą instytucji *dotalitium*. Zdaniem Tomaszeka Raymundus w tej kwestii posiłkował się *Summą Hostiensis*, Bartsch natomiast uważa, że mamy do czynienia z zapożyczeniem tekstu z *Summy* Bertranda Papiensisa.

Tego, jak bardzo delikatną materią jest określanie źródeł wykorzystanych w dziele, dowodzi rozdział poświęcony pokrewieństwu imion. Siedemdziesiąty rozdział księgi II został według Tomaszeka przejęty od Johanna Andreae. My jednak dostrzegamy w nim wyraźne podobieństwo z rozdziałem III VI *Instytucji*. Co więcej, jedno ze zdań brzmi dokładnie tak samo jak w tekście źródłowym.

Sed cum magis veritas oculata fide
quam per aures animis hominum
infigitur, ...
(*Inst.* III. VI. 9.)

Sed quia veritas magis oculata fide
quam per aures animo hominum
infigitur, ...
(*Summa* II. 70.)

⁹⁰ GÁL 1926, s. 42–59.

⁹¹ GÁL 1926, s. 47.

Możliwe zatem, że w rozdziale tym Raymundus opierał się na tekście Johanna Andreae, ale źródłem były dla niego *Instytucje*.

W ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku badacze tacy jak Tomaszek i Seckel uznali, iż Raymundus korzystał z tekstów prawa rzymskiego za pośrednictwem dekretalistów. Zdaniem Seckela rozdział siedemdziesiąty czwarty *Summy*, który można znaleźć w *Kodeksie*, został wykorzystany najpierw przez Rolandinusa, a od niego przejął go potem Raymundus. Alexander Gál podaje kolejne przykłady zapożyczeń od glosatorów, postglosatorów i dekretalistów oraz wskazuje, że ich prace miały swoje źródło w prawie rzymskim. My jednak uważamy – jak wspominaliśmy już wcześniej – że istnieją w *Summie* bezpośrednie zapożyczenia z *Instytucji*. Sugeruje to pierwsze zdanie wprowadzenia do księgi II i wstęp do księgi III.

Superiore libro de iure personarum exposuimus: modo videmus de rebus.

(*Inst.* II. I. Wstęp)

Superius libro determinatum est de iure personarum, nunc determinandum erit de iure rerum.

(*Summa* II. 1.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.

(*Inst.* IV. I. Wstęp)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.

(*Summa* III. 28.)

Zakładamy, iż Raymundus we wstępie do części mówiącej o prawie karnym dlatego nie wspomina o poprzedniej księdze (w jego źródle znajduje się takie odwołanie), a wyłącznie o jeszcze wcześniejszych częściach, ponieważ wie, że w trzeciej księdze zamiast zakończenia umieścił fragment księgi IV *Instytucji*, w którym mowa jest o prawie karnym i procesowym.

Jeśli chodzi o zawartą w *Summie* naukę o administracji państwowej, która w gruncie rzeczy sprowadza się do reguł zarządzania miastem, podzielamy opinię Alexandra Gála,⁹² wedle której Raymundus nie przejął w tej kwestii teorii Arystotelesa ani świętego Augustyna (*De civitate dei*),

⁹² GÁL 1926, s. 52. i przypis nr 4.

nawet jeśli w księdze I, w rozdziale mówiącym o administrowaniu miastem (I 55) używa dokładnego cytatu: „Miasto bowiem stworzono nie tylko dla życia, ale dla dobrego i pełnego pokoju życia”, ale korzystał z filozofii Egidiusza Rzymianina, ucznia świętego Tomasza z Akwinu, podobnie zresztą jak w innych rozdziałach księgi I na temat zarządzania miastem. Werbóczy z kolei w swoim *Trójksięgu* zapożyczył od Raymundusa pojęcie miasta.⁹³

Egidiusz Rzymianin (Egidio Colonna) napisał ponad 60 dzieł, w tym także *De regimine principum*, którego kompozycję i zawarte w nim myśli przejął potem Raymundus, co wykazuje na zasadzie porównania Gál.⁹⁴ W jednym fragmencie swojej pracy Egidiusz mówi najpierw o tym, jakie życie powinni wieść książęta, następnie o życiu rodziny książęcej, a w końcu o rządzeniu państwem. Autor przechodzi tu od małego w kierunku większego systemu, zaczynając od jednostki, poprzez rządy w obrębie dynastii, a kończąc na państwie. Raymundus w podobny sposób konstruuje rozdziały dotyczące małżeństwa i opieki. Przy tym oczywiście dzieli się też własnymi przemyśleniami.

Gál odnajduje związek pomiędzy rozdziałem sześćdziesiątym czwartym, poświęconym cnotom książęcym, oraz sześćdziesiątym piątym, w którym mowa o grzechach tyranii, a odpowiadającymi im fragmentami tekstu Egidiusza. Różnica polega na tym, że Raymundus wymienia piętnaście cnót i grzechów, a Egidiusz po dziesięć. Podobieństwo jest jednak wyraźne. Raymundus, tak samo jak w przypadku innych ustępów, także tym razem nie odwzorowuje swojego źródła niewolniczo. Dodatkowych pięć cech w każdym przypadku zaczerpnął albo od innego autora albo też sam je wymyślił. Wyliczenie kardynalnych cnót i grzechów przywodzi na myśl Cycerona, na co zwraca uwagę Alexander Gál. Partie dotyczące zarządzania miastem kojarzą się natomiast z teoriami świętych Augustyna i Tomasza z Akwinu. Ich dzieła, podobnie jak nasz autor, wykorzystywali współcześni mu twórcy.

Mało mówi się o źródłach księgi III. Tomaszek dostarcza nam informacji, iż passusy o prawie zobowiązań i prawie karnym zostały zaczerpnięte z

⁹³ BLAZOVICH, László: A Tripartitum és forrásai. *Századok*, 2007. Nr 4. s. 1112.

⁹⁴ GÁL 1926, s. 53–54.

Summy Hostiensis.⁹⁵ Również w tym przypadku możemy jednak założyć, że istniał też inny materiał, na którym oparł się autor, tym bardziej, że dzieła autorów z tej epoki pozostawiają nam wiele przestrzeni do badań.

Przedstawiając źródła, na których opierał się autor *Summy*, równocześnie pragniemy zaznaczyć, iż w ramach niniejszego opracowania nie zamierzamy zajmować się kwestią związków omawianego dzieła z ówczesną lub późniejszą literaturą fachową z niemieckiego i polskiego obszaru językowego, jak również tym, jaki wpływ miało ono na niemiecką, polską i węgierską kulturę prawną.

III.

Kompozycja i treść dzieła

Księga pierwsza

Jak wspomnieliśmy wcześniej, dzieło Raymundusa, oparte na systemie *institutios*, składa się z trzech tomów, poświęconych kolejno osobom, rzeczom i zobowiązaniom. Podle wzoru *Institucji* autor planował też napisanie czwartej księgi, ale zamysłu tego nie udało mu się zrealizować. W pierwszym rozdziale stwierdza, że kierujący państwem muszą posiadać dwa atrybuty: znajomość przepisów prawa i siłę oręża. Tę drugą kwestię Raymundus pomija jednak w swoim dziele. W księdze III mówi natomiast o prawie karnym, choć prawem procesowym, któremu poświęcona jest druga część księgi IV *Institucji*, autor nie zajmuje się prawie wcale. Można przypuszczać, że właśnie z tego powodu włączył gotowy wcześniej tekst o prawie karnym do drugiej części księgi III.

Wstęp do dzieła, poprzedzony krótką przedmową, ciągnie się od pierwszego do dziewiętnastego rozdziału. Z początkowych zdań dowiadujemy się, że *Summę* napisał dla swoich synów, aby mogli z niej korzystać przy rozwiązywaniu trudniejszych zadań. W podobny sposób rozpoczynali swoje dzieła także inni publicyści i autorzy zbiorów praw tamtej epoki.

⁹⁵ Dzieło Henryka de Segusio (Hostiensis) *Summa aurea* (1250–1253) zawiera przegląd rozwoju prawa kanonicznego na przestrzeni całego stulecia. Wydał: SEGUSIO, Henricus de (Cardinalis Hostiensis): *Summa Luganii*. 1557. (Również: Aalen, 1962, Scientia) (Delaj SEGUSIO 1962)

Publicystami, a więc twórcami dzieł o naturze popularyzatorskiej, nazywamy tych autorów, którzy wcześniejsze prace wzbogacili o wiele nowych przemyśleń oraz starali się je propagować, opatrywać glosami, komentować. Do podstawowych źródeł należały prace Izydora z Sewilli, Gracjana, Paucapalei, świętego Tomasza z Akwinu, Raymundusa de Pennaforte, Egidiusza Rzymianina. To właśnie w odwołaniu do nich tworzyli publicyści, którzy przeważnie albo nie wspominali w swoich dziełach o wykorzystanych źródłach albo robili to bardzo sporadycznie. Jak już wspomnieliśmy, do publicystów należał także autor omawianej przez nas *Summy*. Wszystko to oczywiście nie wykluczało możliwości zawarcia w tekście własnych opinii i refleksji. Czytając Raymundusa, wielokrotnie możemy natknąć się na tego typu niezależne sądy.

Autorzy o pomoc w urzeczywistnieniu swoich planów zwracali się do Boga, Raymundus na przykład prosił o łaskę Ducha Świętego, „bez którego żaden początek nie ma wystarczającego uzasadnienia, a każde zakończenie pozostaje bez czci i pożytku.” (Przedmowa)

We wprowadzeniu twórca, podobnie jak inni autorzy, opisuje podstawowe pojęcia, które będą stale obecne na kartach jego dzieła. Należą do nich prawda, prawo, filozofia prawa, przepisy, dekrety, prawo zwyczajowe, przywileje, dokumenty i pieczęcie. Rozdziały te (1–19) pisze, podobnie jak współcześni mu publicyści, w oparciu o prace znanych i szanowanych pisarzy prawa, autora *Institucji* i Gracjana. Moglibyśmy wymienić także inne imiona, gdybyśmy wiedzieli, czyje książki leżały na pulpicie Raymundusa.

W rozdziałach dwudziestym i dwudziestym pierwszym twórca pisze zgodnie z panującymi wówczas poglądami o rodzajach i grupach osób. Przelewa na papier krótkie stwierdzenia, zwięźle opisując poszczególne kategorie, np. mężczyzna, kobieta, dziecko, wolny człowiek, sługa, osoba poczęta w łożu małżeńskim albo poza nim. Spośród dzieci wyróżnia te niedorozwinięte umysłowo, które „na zawsze pozostaną w latach dzieciństwa, albowiem ich czas płynie powoli”.

W tym kontekście autor przywołuje także władzę ojcowską, której przymioty opisuje bardzo lakonicznie, wskazując na siedem możliwych sposobów jej sprawowania. Synowie z kolei mogą w sześciu przypadkach wymusić na ojcu udział w spadku (23). Władza ojcowska natomiast może zostać zniesiona w pięciu sytuacjach. Ostatnia z nich następuje, gdy „ojca

i jego synów miasto skazuje na wieczne wygnanie z powodu ciężkich przewinień (24).

Raymundus napisał swój zbiór praw na użytek miast. I właśnie z tej perspektywy w rozdziale dwudziestym piątym określa, w jakich przypadkach władze miejskie mają prawo skazać kogoś na wygnanie. Ponieważ w tamtych czasach oskarżony trzymany był w więzieniu tylko w okresie poprzedzającym rozprawę sądową, wygnanie było ważną instytucją w prawie karnym. Można je było zasądzić w przypadku mniejszych lub większych przestępstw, jego zakres natomiast zależał od ciężaru popełnionego czynu.

Jak zauważył Alexander Gál, rozdziały *Summy* poświęcone rodzinie stanowią wstęp do części dotyczącej prawa miejskiego (55–65), która zaczyna się rozdziałem na temat zarządzania miastem i dalej podąża zgodnie z wykładem Egidiusza Rzymianina.⁹⁶ Podobnie jak w innych przypadkach, najpierw otrzymujemy wyjaśnienie pojęcia miasta, następnie zaś krótki opis przekroju społeczeństwa.

W kolejnych rozdziałach autor kreśli podstawy organizacyjne funkcjonowania miasta. W rozdziale pięćdziesiątym szóstym mówi o władzach, burmistrzu, rajcach, sędzim i ludności. Każdemu znawcy historii średniowiecznych miast węgierskich od razu wyda się znaczące rozróżnienie burmistrza i sędziego, ponieważ na Węgrzech sędzia (bíró), będący głową miasta, sprawował wraz z podległymi sobie urzędnikami funkcje zarówno administracyjne, jak i sądownicze. W Italii i na ziemiach niemieckich zadania te leżały w gestii dwóch osób i towarzyszących im współpracowników. Inną ciekawą kwestią jest zaliczenie mieszkańców w poczet rządzących, co możemy rozumieć jako wyraz znanej w średniowieczu zasady zwierzchności ludu. Zgodnie z edukacyjnym przeznaczeniem dzieła, Raymundus zaraz na wstępie określa, jakie do kogo należą zadania. Tworzenie (wymyślanie) dobrych przepisów jest domeną radnych (konsulowie), stanie na straży prawa to obowiązek burmistrza, a sądzenie na podstawie ustanowionych przepisów należy do sędziego, lud zaś, to znaczy obywatele miasta, mają za zadanie ich przestrzegać.

Rozdział pięćdziesiąty siódmy zawiera katalog cnót burmistrza. Możemy z nim zestawzić także charakterystykę sędziego (59), który winien

⁹⁶ GÁL 1926, s. 63–54., AEGIDIUS, Romanus: *De regimine principum*. Wydał: Citta del Vaticano-Italia, e cura di Francesco del punta e Concetta Luna, Firenze Olschki (Corpus philosophorum e. medii aevi. Testi e studi 11. 1990) s. 420.

posiadać osiem dobrych przymiotów, oraz atrybuty radców, którzy powinni się cechować trzema cnotami. Podobne zalety wylicza wielu średnio-wiecznych pisarzy, źródła wszystkich należy szukać w Biblii.⁹⁷ Wspomniane cnoty występują także w *Zwierciadle szwabskim* i *Prawach miejskich Budy*.⁹⁸

Summa nie wspomina o zasadach wyboru sędziego, na temat warunku elekcji do rady miasta znajdziemy natomiast krótką wzmiankę w rozdziale sześćdziesiątym, mieszczącą się co prawda w jednym zdaniu, ale za to uzupełnioną o opis kompetencji rady, których nie będziemy wymieniać w niniejszej pracy. Raymundus podaje zakres obowiązków, w którym mieści się właściwie wszystko, od tworzenia przepisów prawa, przez regulacje handlu i reguły dysponowania wpływami do kasy miejskiej, aż po zadania porządkowe. Rozdział ten został albo przejęty z księgi praw jakiegoś miasta, albo zestawiony przez samego autora na podstawie jego osobistych doświadczeń.

To samo możemy powiedzieć o krótkim rozdziale poświęconym sądowi miejskiemu (62). Obywatele winni są załatwiać wszystkie swoje sprawy w rzeczonyj instytucji, która dysponuje osobnym budynkiem. Chodzi tu o przypadki z zakresu prawa cywilnego i karnego, ponieważ kwestie rodzinne, związane z budową domów na terenie miasta oraz organizacją targów podlegają pod jurysdykcję ratusza wraz ze sprawami urzędników miejskich, zgodnie zresztą z praktyką miast na Zachodzie. W rozdziale końcowym (63) autor napomina rajców, aby troszczyli się o lud. Obok wzmianki o wewnętrznej radzie miasta, znajduje się tu także odwołanie do rady zewnętrznej, której radni mają obowiązek składać sprawozdanie ze swoich działań. Rady takie istniały zarówno na Zachodzie, jak i na Węgrzech.

Rozdział sześćdziesiąty czwarty mówi o dobrym władcy, sześćdziesiąty piąty zaś o przymiotach tyrana. Choć w źródle *Summy* pojawia się w tym

⁹⁷ Pwt. 1. 15. 16., 16. 18. Wj. 18. 21–22. Lam 7. 6. Mdr 12. 18.

⁹⁸ *A Sváb tükkör*. Wyd. László BLAZOVICH, József SCHMIDT, [red., wstęp, przyp. László Blazovich]; [przeł. József SCHMIDT] (Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35.), Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány–Csongrád Megyei Levéltár (Dalej Sváb tükkör) 86a., *Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Hrsg. von Karl MOLLAY. Budapest 1959, *Buda város jogkönyve I–II*. Wyd. László BLAZOVICH, József SCHMIDT, Szeged, 2001. (Szegedi középkeletnézeti könyvtár 17.) nr 20 (Z uwagi na to samo źródło przepisów w obydwu dziełach, dalej *Budai jogkönyv*)

kontekście opis lokalnych książąt, Raymundus wylicza cnoty włodarza miasta, jego perspektywa nie wykracza bowiem dalej, mimo że parokrotnie zdradza, na jakim dziele się wzoruje, np. kiedy wspomina, że książę powinien sprzyjać szlachcie swego kraju, aby w państwie nie dochodziło do konfliktów i drożyzny. Wymienia piętnaście cnót dobrego władcy i tyle samo grzechów tyraństwa. Wszystkie te przymioty można odnaleźć na stronach ówczesnej literatury kościelnej i świeckiej.

Raymundus rozpoczął zatem pierwszą księgę od pojęć ogólnych, następnie zaś przeszedł od praw osobistych i zawartego w nich prawa rodzinnego aż do porządku funkcjonowania miasta, aby ostatecznie zamknąć tę część swojego dzieła powrotem do uniwersalnych rozważań nad dobrym księciem i tyranem (czy włodarzem miasta).

Księga druga

Struktura złożonej z siedemdziesięciu siedmiu rozdziałów drugiej księgi *Summy* jest bardzo przejrzysta, zarówno pod względem formy, jak i treści. Do sześćdziesiątego siódmego rozdziału autor porusza kwestię przepisów związanych ze zdobywaniem rzeczy i majątku. Ostatnich dziesięć rozdziałów traktuje natomiast o pokrewieństwie i innych tematach. Do trzydziestego szóstego rozdziału Raymundus wzoruje się na *Instytucjach*. Przyglądając się tej części drugiej księgi, możemy potwierdzić nasze wcześniejsze przypuszczenie, iż autor mógł korzystać ze źródła pośredniego.

Pierwszy rozdział poświęcony jest klasyfikacji dóbr i majątku, które są tu podzielone na rzeczy boskie, wspólnotowe i należące do jednostki. Raymundus omawia je następnie szczegółowo, zwracając szczególną uwagę na majątek miasta. Poszczególni ludzie, obywatele gromadzą dobra częściowo na podstawie prawa naturalnego, po części zaś przynależnych im praw obywatelskich. Opierając się na źródle, autor opisuje sposoby zdobywania majątku wedle prawa naturalnego, później zaś także inne. Wywód ten kończy się w rozdziale jedenastym, zaś uwagi na temat dzikich i udomowionych zwierząt w szóstym. W pozostałych rozdziałach mowa jest o innych dobrach natury. Tylko jeden z rozdziałów, dotyczący zasiedzenia, nie zalicza się do tej kategorii, która jednak nie pokrywa się w całości z rozdziałami trzydziestym trzecim i trzydziestym czwartym.

Od tego miejsca aż do rozdziału dwudziestego autor omawia dobra materialne, które możemy zyskać na podstawie przysługujących nam praw obywatelskich. Następnie wylicza możliwe sposoby ich nabycia, takie jak zakup, sprzedaż, darowiznę, użytkowanie i wykorzystanie. Po uwagach na temat darowizny Raymundus rozpoczyna część związaną z *dotalitium*. Korzyści tego rodzaju, zdobyte na podstawie porozumień i umów, zalicza do kategorii dóbr niematerialnych. W ten sposób wykorzystuje tekst rozdziałów I–VII *Instytucji*. Pierwszy z nich rozbija na kilka części (*captus*), a piąty na dwie. Ustępy dotyczące służebności (28, 29) – własności chłopskiej, działek należących do miasta – czerpie także z *Instytucji* (trzeci rozdział księgi II). Jeśli wczytamy się w pasáže dotyczące miedz, dróg, pieszych traktów, kanalizacji albo usytuowania okien względem cudzej działki, odprowadzania nieczystości lub wysokości domów, mogą przypomnieć się nam podobne *passusy* z innych zbiorów praw i dostrzeżemy w nich zapośredniczone przez innych autorów pierwotne źródło – *Instytucje*, jak również ciągly proces pokrywania się ze sobą w wielu aspektach systemów prawnych antycznych i średniowiecznych miast.

Kontynuując opis pozyskiwania dóbr, autor przechodzi od darowizn do *dotalitium*, które także można uznać za formę darowizny. W tej kwestii Raymundus odchodzi od *Instytucji* i zbliża się powoli do prawa małżeńskiego. W średniowieczu za sprawą Kościoła i optyki chrześcijańskiej ukształtowało się odmienne od antycznego prawo związane z zawieraniem małżeństwa, a instytucja *dotalitium* była jego częścią (37–42). Badacze nie są zgodni co do źródeł rozdziałów poświęconych temu tematowi. Tomaszek wskazuje na Monalda, zdaniem Bartscha Monald przejął całą tę część z *Breviarium Extravagantium* Bernarda Balbiego Papiensisa,⁹⁹ które to działo znane było później pod nazwą *Compilatio Prima*. Jego autor, redagując zbiory dekretaliów, poczynił znaczące zmiany w klasyfikacji pięciu ksiąg, które służyły mu za materiał (*iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen*). Dekretalia związane z małżeństwem można znaleźć w czwartej

⁹⁹ GAL 1926, s. 48. MONALDUS DE IUSTINOPOLI: *Summa perutilis atque aurea venerabilis viri fratris Monaldi in utroque iure tam civili: quam canonico fundata*. Lyon, 1516, Pierre Balet; PAPIENSIS, Bernardus Balbi: *Breviarium extravagantium* (między 1188 i 1192), później *Compilatio prima*. (Zawarty implicite w *Corpus iuris Canonici*, wyd. E. Friedberg, *Die Canones Sammlungen zwischen Gratian und Bernhard von Pavia*, Leipzig 1857. (Również Graz 1958, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

księdze. Zbiór Papiensisa został potem uzupełniony o kolejne cztery księgi, a całość znany pod nazwą *Quinque compilationes antiquae*. W oparciu o nie i na polecenie papieża Raimundus de Pennafort zredagował *Liber Extra* (1234), którą określa się jako zbiór dekretalów Grzegorza IX.¹⁰⁰ Z tego krótkiego opisu widać, jakie związki istniały pomiędzy poszczególnymi źródłami prawa kanonicznego i nawet bardzo szczegółowe badania nie są w stanie z całą pewnością wskazać źródła *Summy*, ponieważ Raymundus w większości przypadków dokonywał zmian w tekście, na którym się opierał.

Jak wiadomo, w węgierskim prawie szlacheckim to głównie mąż przekazywał żonie *dotalitium* w chwili zawarcia małżeństwa dla zapewnienia jej środków utrzymania na wypadek, gdyby została wdową. W prawie miejskim żona z kolei mogła w zamian ofiarować mężowi swoje *dotalitium*.¹⁰¹ To samo możemy przeczytać w *Summie*, gdy Raymundus wymienia tego rodzaju wiano jako trzeci rodzaj darowizny. Wzmianka pada wyłącznie w kontekście dóbr przekazywanych przez żonę mężowi, co może świadczyć o błędzie w tekście, ponieważ w kolejnych częściach dzieła autor rozpatruje przypadki darowizn ze strony obu małżonków, do tego z czternastu różnych perspektyw. Jako prawo osobne kobiety wspomina dar ślubny, do którego odnoszą się wszystkie prawa należące do *dotalitium*, a w związku z kwestią dziedziczenia pisze o dwóch rodzajach prawa zwyczajowego. Raymundus w typowy dla siebie sposób wskazuje często na różnice, jakie panują w tej materii w różnych prowincjach, czym dodatkowo wzbogaca walor informacyjny swojego dzieła.

W przypadku pozyskiwania dóbr ważną instytucję stanowi testament, który wiąże się z prawem dziedziczenia. Właśnie z tego powodu autor poświęca całemu zagadnieniu piętnaście rozdziałów (44–54, 60–63). Jak wiadomo, w średniowieczu istniał zakotwiczony w prawie system dziedziczenia, obowiązujący zarówno w Rzeszy Niemieckiej, jak i na Węgrzech, do którego włączano stopniowo prawo dziedziczenia na podstawie testamentu. W miastach italskich z kolei prawo testamentowe istniało od czasów antycznych, dlatego ustępy na ten temat nie znalazły się w *Summie* przypadkowo i poprzedzały opis reguł związanych z dziedziczeniem.

¹⁰⁰ ERDŐ, Péter: *Egyházjog*. Budapest, 2003, Szent István Társulat, s. 70–71.

¹⁰¹ *Budai jogkönyv* nr 397.

Zdaniem Bartscha Raymundus przejął część związaną z prawem spadkowym z *Traktatu Rolandinusa*¹⁰², na co wskazuje wiersz, który możemy odnaleźć w obu dziełach. Strofy iloczasowe służyły lepszemu zapamiętaniu reguł, co było szczególnie istotne w przypadku omawiania kwestii testamentów. W rozdziale czterdziestym piątym możemy z całą pewnością odnaleźć zdania zaczerpnięte z *Instytucji*, co dowodzi silnego wpływu poszczególnych źródeł. Z kolei te sentencje, które nie pokrywają się z pierwotnym materiałem, stanowią przykłady oryginalnych myśli autora.

Prawne formy dziedziczenia zapisane zostały w zbiorach praw, w których znajdziemy także informacje na temat spadku. *Summa* dokładnie opisuje zasady opracowania i cechy, jakimi musi się wyróżniać testament. Po wymienieniu tychże i wskazaniu, kto może, a kto nie może spisać testamentu, autor stwierdza, że w różnych prowincjach panują odmienne zwyczaje, z czego dowiadujemy się, że wyrażający ostatnią wolę jedynie w ograniczonym zakresie mogą odejść od zakorzenionych form, co z kolei wskazuje na ścisły związek tradycji sporządzania testamentu z prawem zwyczajowym. Po zapoznaniu się z poszczególnymi opisanymi formami, możemy stwierdzić, iż w większości miast już w XIII wieku spadkobiercy obu płci dysponowali takimi samymi prawami dziedziczenia, jak również to, że ani władca miasta, ani jego pełnomocnik czy magistrat nie mogli podważać ostatniej woli spadkodawcy, jeśli została spisana zgodnie z przepisami.¹⁰³

Wychodząc od związku między testamentem i dziedziczeniem, Raymundus przechodzi do opisu sposobów dziedziczenia, którymi nie będziemy się tu zajmować szczegółowo. Część ta zaczyna się od rozdziału pięćdziesiątego piątego, a kończy passusem o szwagrostwie (69.), w którym autor podsumowuje dotychczasowe rozważania jednym zdaniem. „Każde dziedziczenie opiera się na pokrewieństwie, wyłączając urodzonych z nieprawego łoża, których wprawdzie ze zmarłym bez pozostawienia testamentu łączą więzy krwi, co więcej – są oni jego prawdziwymi synami, ale prawo zwyczajowe państwa stanowi jednak, że nie mogą oni dziedziczyć...”. Nieprzypadkowo zaraz potem autor przechodzi do opisu różnych stopni pokrewieństwa. Wymienia zasady dziedziczenia obowiązujące w

¹⁰² PASSAGERIIS, Rolandino de: *Summa artis notariae*. Velenca, 1492, Simon Beuilaqua

¹⁰³ Na temat instytucji testamentu w średniowiecznych miastach por. SZENDE 2004, s. 67–114.

miastach, a następnie stwierdza, że krewni matczynie pochodzą od jednej matki, a krewni ojcowi od jednego ojca, dodając jednak, że w jego czasach z punktu widzenia prawa do dziedziczenia nie ma między nimi żadnej różnicy (70). Podczas gdy w epoce feudalizmu synowie dziedziczyli majątek jako gwarant materialny na czas pełnienia służby wojskowej, córkom zaś przysługiwał na podstawie należnego im osobnego prawa, mieszczenie mogli pozostawić zgromadzone w czasie życia dobra potomkowi dowolnej płci.

W rozdziale siedemdziesiątym pierwszym mowa jest o wejściu w posiadanie spadku, później zaś o podziale i odbieraniu dóbr szczególnych, nabywanych inaczej niż pozostały majątek. Autor wymienia rzeczy, których nie wolno nikomu odbierać, choć zastrzega, że w wyjątkowych przypadkach, gdy jest to konieczne albo użyteczne lub wynika z niedostatku albo czyjejsz życzliwości, można od tej zasady odstąpić.

W trzech rozdziałach poprzedzających krótkie zakończenie (74–76) Raymundus pisze o ulgach i przywilejach wynikających z prawa, jak również o możliwości zrzeczenia się lub zakazu tychże. Służą one jako przesłanka do wszczęcia postępowania sądowego, tą kwestią jednak autor się nie zajmuje.

Księgę poświęconą prawu materialnemu możemy uznać za dzieło skończone, ponieważ poszczególne rozdziały łączą się ze sobą w sposób organiczny. Jego edukacyjny charakter wzmocniony został poprzez systematyczny układ materiału, przejrzystą strukturę i język.

Księga trzecia

W porównaniu z pierwszymi dwoma tomami (2+2 arkusze) księga trzecia jest bardziej obszerna (6 arkuszy) i dotyczy zobowiązań. Raymundus najpierw wyjaśnia pojęcia zobowiązań naturalnych, obywatelskich i mieszanych, następnie zaś omawia zobowiązania obywatelskie, które stanowią przesłankę do wszczęcia procedury sądowej, podobnie jak przestępstwa opisane szczegółowo w księdze drugiej.

Choć w części tej także natrafiamy na odwołania do *Institucji*, autor w całej księdze w pełni opiera się na źródłach średniowiecznych. Zdaniem Tomascheka korzysta przy tym z obejmującego całe stulecie rozwoju

nauk związanych z prawem kanonicznym dzieła Hostiensisa.¹⁰⁴ Już wcześniej dało się zauważyć, że Raymundus, odwołując się do dzieł autorów średniowiecznych, choćby przy okazji omawiania *dotalitium*, rozszerza objętość poszczególnych rozdziałów, co w księdze trzeciej widać bardzo wyraźnie.

Autor najpierw zajmuje się kwestią umów realnych, pożyczek, użyźnień, depozytów, kredytów, zastawów i gwarancji, następnie przechodzi do uwag ogólnych na temat umów, używając w stosunku do nich określenia *pactum*. W części pod nazwą „O obietnicach” pisze na temat umów słownych, później jednak nie dokonuje rozróżnienia między formą ustną a pisemną, choć o niej wspomina. Równocześnie szczegółowo omawia umowy zwykłe i zawarte z upoważnienia. Te pierwsze nie mogą być jego zdaniem przedmiotem sporu sądowego, drugie natomiast mogą.

Po ogólnej charakterystyce umów autor poświęca osobno uwagę porozumieniom (*transactiones*), w pierwszej kolejności zajmując się ich procesową odmianą, która dopuszczalna jest wyłącznie w przypadku spraw związanych z przelewem krwi, w pozostałych sytuacjach bowiem obowiązuje reguła porozumienia bez rekompensaty. W wypadku cudzołóstwa Raymundus twierdzi, iż rozwiązanie to jest możliwe według nowego prawa, jednak strona wszczynająca proces na ogół do niego nie dąży. Autor zamieszcza przy tu obok pisanego prozą tekstu także znany, ułatwiający zapamiętanie reguły wiersz. Porozumienie nie jest możliwe także w szeregu innych przypadków, takich jak sprawy alimentacyjne, testamenty, zniesławiające oskarżenia czy materie duchowe, choć w tych ostatnich dopuszcza się instytucję pojednania.

Po ogólnych rozdziałach dotyczących umów Raymundus w osobnej części opisuje zasady wymiany, wynajmu, wieczystej dzierżawy, jak również stosunki pomiędzy stronami umów, pełnomocnictwa, zobowiązania wynikające z quasi-umów i świadczenia. W końcu dokonuje też podsumowania reguł związanych z umowami oznaczonymi nazwą *contractus* (27) oraz zobowiązaniami.

Posiłkując się przykładem wynajmu (*locatio, conductio*), możemy pokazać, w jaki sposób *Summa* mogła być wykorzystywana w miastach na zasadzie prawa subsydiarnego. W przepisach 225, 311, 318, 387 i 388 *Praw*

¹⁰⁴ GÁL 1926, s. 48.; SEGUSIO 1962.

miejskich Budy opisane są zasady wynajmu domu, egzekucji czynszów, długów lokatorskich, wypowiedzenia umów najmu ze strony najemcy i najmującego, jak również reguły wykupu. W *Summie* z kolei, po opisie ogólnych zasad wynajmu, następuje szczegółowe omówienie kwestii terminów płatności czynszu, spraw związanych z wyprowadzką z perspektywy najemcy i najmującego, potem zaś mowa jest o innych zagadnieniach związanych z wynajmem. Wszystkie te informacje poszerzały wiedzę ówczesnego obywatela miasta na temat zasad wynajmowania domu.

Autor *Praw miejskich Budy*, przy okazji omawiania kwestii wynajmu domów porusza delikatne w średniowieczu zagadnienie odsetek. Z ostrożnie sformułowanych zdań można wywnioskować, że jeśli ktoś zbywał dom, dając go w zastaw, a potem stawał się jego najemcą ponownie, musiał zapłacić tytułem wynajmu dziesięć procent od wartości sprzedaży, a więc obciążony był *de facto* odsetkami. Nominalnie jednak nie korzystano z tej praktyki. W rozdziale poświęconym lichwie (III. 36.) Raymundus opisuje jednak szczegółowo możliwości ominięcia zakazu naliczania odsetek. W rezultacie zdaje się udzielać cichej zgody na istnienie tego zwyczaju, przeciwko instytucji lichwy występuje natomiast z całą stanowczością, postulując jej zakaz.

W rozdziale dwudziestym siódmym księgi III zostają streszczone wcześniejsze pasáže dotyczące umów. Wygląda na to, że autor chciał tym rozdziałem zakończyć tę część i rozpocząć księgę IV na temat przebiegu procesów związanych z przestępstwami oraz żądań wszczęcia procesu, zgodnie z tym, jak zostało to opisane w *Instytucjach*. Raymundus zdecydował się jednak dodać w tym miejscu rozdział poświęcony przestępstwom i karom, równocześnie w dużej mierze pomijając sprawy związane z przebiegiem procesu. Umieszczenie rozdziałów z zakresu prawa karnego, jak również obecność w dziele licznych źródeł średniowiecznych, przyczyniły się do znaczącego zwiększenia objętości księgi. Jak już wspominaliśmy, podczas gdy pierwsze dwie części liczą po cztery arkusze, księga III ma ich zdecydowanie więcej, bo aż sześć.

Rozdziały poświęcone prawu karnemu, które zdaniem Tomascheka autor przejął z *Summy Hostiensis*¹⁰⁵, rozpoczynają się od rozdziału dwiętnastego, w którym mowa o kradzieży, a który odpowiada treściom

¹⁰⁵ G.ÅL 1926, s. 48.

zawartym w księdze IV *Institucji*. W tym przypadku Raymundus nie rozbił pierwszego rozdziału swojego źródła na mniejsze części, ale podobnie jak w użytym przez niego materiale, traktuje różne kategorie kradzieży całościowo. Decyduje się natomiast na odmienną metodę opisu zdobywania majątku, dzieląc pierwszy rozdział księgi II *Institucji* na kilka części. Tekst traktujący o różnych przypadkach kradzieży ma wiele cech wspólnych z treścią *Zwierciadła szwabskiego*,¹⁰⁶ co wskazuje na korzystanie przez autorów obu dzieł z tego samego, pośredniego źródła lub źródeł. Ten rozdział *Summy* zostaje następnie uzupełniony o następny, w którym autor opisuje zasady żądania wszczęcia procesu w związku z kradzieżą.

Od tego miejsca, w rozdziałach poświęconych świętokradztwu, rabunkowi, porwaniu mężatek i dziewic, lichwie i innym zagadnieniom, widać rozbieżności z *Institucjami*, do których litery autor powraca dopiero w rozdziale czterdziestym pierwszym pod tytułem *Kto może wystąpić o wszczęcie procesu w związku z morderstwem*.

Ominięcie wprowadzonego przez Kościół zakazu naliczania odsetek, uważanego przez tę instytucję za sposób bogacenia się bez pracy, stanowiło spore wyzwanie dla ludzi tamtej epoki. Dowiadujemy się o tym z rozdziału trzydziestego szóstego, który formułuje zasady bliskie regułom 160 a., b. i 361 prawa kraju związkowego *Zwierciadła szwabskiego* oraz regule 225 *Prawa miejskiego Budy*.¹⁰⁷ Zakazany proceder lichwy i naliczania odsetek proponuje się w nich obejść za pomocą wynajmu. Raymundus stwierdza wprawdzie na początku rozdziału, iż „z punktu widzenia prawa rekompensaty nie ma żadnej różnicy między złodziejstwem, rabunkiem i lichwą, a w związku z tym w kolejnych rozdziałach nie będziemy poświęcać lichwie zbyt wiele miejsca”, ostatecznie jednak wymienia siedem przypadków, w których naliczanie odsetek jest dopuszczalne. Sam zresztą uważał za lichwę jedynie przesadnie wysokie odsetki. Wśród siedmiu wyjątków występują, w takiej czy innej postaci, wynajem i zastaw.

W rozdziałach od czterdziestego pierwszego do czterdziestego szóstego ponownie widzimy, iż autor opierał się głównie na *Institucjach*, zwłaszcza przy omawianiu poszczególnych przypadków niesprawiedliwości. Wiersz zawarty w rozdziale mówiącym o niesprawiedliwości związanej z wyrządzeniem szkody (42.) wyraźnie wskazuje na pośrednie zapożyczenie ze

¹⁰⁶ Por. *Sváb tükör* nr 225., 227. a. b., 322.

¹⁰⁷ *Sváb tükör tartományi jog* nr 160 a. b., 361, *Budai jogkönyv* nr 225.

źródła antycznego. W rozdziałach od czterdziestego ósmego (na temat wygnania) do końcowego, pięćdziesiątego autor ponownie odchodzi od *Institucji*. Znajdziemy w nich natomiast liczne przykłady przejęte ze średniowiecznych ksiąg prawa.¹⁰⁸

W układzie ustępów związanych z prawem karnym trudno doszukiwać się określonego porządku, w kilku miejscach jednak możemy natrafić w obrębie jednego tematu na sekwencję zbrodnia-kara-żądanie wszczęcia procesu, w innych zaś owa triada realizuje się na przestrzeni jednego rozdziału. Porozumienia procesowe (*compositio*) także pojawiają się jako części poszczególnych rozdziałów. Ponieważ średniowieczni autorzy nie cechowali się zbytnią systematycznością wykładu, dlatego też opisane w *Summie* przestępstwa podajemy za klasyfikacją Hermanna Konrada i Józsefa Ruszolya, opracowaną na podstawie systemu karnego *Constitutio Criminalis Carolina*.¹⁰⁹

1. Przestępstwa religijne
 Błuznierstwo, krzywoprzysięstwo, świętokradztwo, wróżby
2. Falszerstwa
 falszowanie pieniędzy, dokumentów, miar, wag, masy
3. Przestępstwa przeciwko moralności publicznej
 uprowadzenie kobiety zamężnej lub dziewicy, przemoc seksualna, lubieżność, bigamia, cudzołóstwo, kazirodztwo
4. Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu
 podpalenie, bunt, rabunek, zbójectwo
5. Zabójstwa
 dzieciobójstwo, aborcja, morderstwo (zwykle), morderstwo rabunkowe, otrucie, morderstwo przy udziale lekarza, samobójstwo, zabójstwo przez zaniedbanie, zabójstwo przy udziale zwierzęcia
6. Szkody cielesne
 otrucie, szkody na ciele spowodowane przez zwierzę
7. Przestępstwa przeciwko majątkowi

¹⁰⁸ *Sváb tükör tartományi jog* nr 130 b. 138, 140a, 137, 252, 253. *Budai jogkönyv* nr 35, 279, 428.

¹⁰⁹ RUSZOLY, József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány, s. 599–600.

rabunek, kradzież (skryte, *in flagranti*, z włamaniem, z bronią w rękę), wielokrotna kradzież, kradzież wywołana potrzebą, kradzież płodów rolnych, drzewa, ryb, defraudacja

8. Zdrada i rozpowszechnianie oszczerczych listów

wystąpienia przeciwko państwu, prowincji, miastu, właścicielowi ziemskiemu,

bliskim krewnym,

przekazanie przez obrońcę danych bronionej osoby stronie przeciwnej, rozpowszechnianie anonimowych, oszczerczych listów

W ostatnich rozdziałach tomu autor roztrząsa kwestię oczyszczenia, wspominając o zakazanych przez Kościół praktykach ordaliów i przysięgi oczyszczającej (48). W rozdziale czterdziestym dziewiątym z kolei zajmuje się sprawą kar. W końcu w rozdziale pięćdziesiątym pisze o możliwościach zmiany zasądzonej kary. Nie zajmuje się natomiast procesem wymierzania kary, podobnie zresztą jak inni wspomniani przez nas autorzy. Przebieg takiego procesu da się jednak z grubsza odtworzyć na podstawie różnych związanych z nim szczegółów z innych rozdziałów.

Opisująca różne rodzaje umów i sprawy karne księga III dostarcza przydatnych informacji zajmującym się tą kwestią badaczom średniowiecza, którzy mogą na tej podstawie wysnuć wiele nowych wniosków.

Raymundus Parthenopeis napisał swoje dzieło po części jako materiał do nauki dla synów, po części zaś jako podręcznik o charakterze popularyzatorskim, który stworzył zgodnie z panującymi ówczesnie wymogami gatunku. Tekst cechuje klarowny styl, przejrzystość, dobra łacina, miejscami także eliptyczna kompozycja. Na początku każdego z rozdziałów autor opisuje jego treść, podaje wykład danego zagadnienia, jak również instytucję prawa, której ono dotyczy. Parokrotnie zamieszcza też wiersze iloczasowe, które mają ułatwić czytelnikom zapamiętanie poszczególnych pasaży, co było w tamtych czasach chętnie stosowaną praktyką.

Głównym źródłem, na którym opiera się autor, wprost albo za pośrednictwem innych dzieł, są *Instytucje Justyniana*. Potwierdza tym samym tezę, że dawna księga prawa miała po części służyć za podręcznik, będąc zarazem najprostszą w lekturze i najpopularniejszą pozycją tego gatunku.

Korzysta przy tym z przejrzystego systemu Gajusza, zachowując jego hierarchię osób, rzeczy i zobowiązań.

Układając swoją księgę na temat prawa średniowiecznych miast, Raymundus naturalnie odwoływał się także do dzieł autorów epoki, takich jak Gracjan, Azon, Akursjusz, Egdiusz Rzymianin, Monald, Henryk de Segusio (Hostiensis) i inni. Dokładne zbadanie relacji i wpływów nie jest prostym zadaniem, ponieważ twórcy ci przejmowali od siebie nawzajem niektóre fragmenty tekstów. W wielu przypadkach, w trakcie omawiania poszczególnych instytucji prawa, autor *Summy* formułował jednak własne opinie. Jeden z takich przykładów uzmysłowił nam, że swoje dzieło pisał jako nauczyciel w Bolonii, ponieważ odwoływał się do praktyki stosowania prawa przez tamtejszych wykładowców. Założenie to potwierdzają również parokrotne wzmianki o cesarzu oraz różnych prowincjach imperium.

Niezwykłą wartość przedstawiają dla nas te części dzieła, które odnoszą się bezpośrednio do ówczesnego porządku prawnego miast, jak np. prawo rodzinne, oraz fragmenty na temat zarządzania miastem czy rozdziały poświęcone *dotalitium* czy dziedziczeniu. Piszemy o nich bardziej szczegółowo we wstępie i zwracamy na nie uwagę w przypisach.

Warte bliższemu przyjrzeniu się są także zawarte w dziele *passusy* na temat umów czy prawa karnego, w których autor wspomina m.in. o porozumieniu (*compositio*) albo przysiędze oczyszczającej. Zajmował się też odsetkami i lichwą, przedstawiając ich specyficzną, średniowieczną odmianę.

Swoim dziełem Raymundus przybliżył nam funkcjonowanie ówczesnych miast, w wielu przypadkach odwoływał się bowiem do prawa zwyczajowego różnych prowincji, jak również do praw osobistych, które zajmują dużą część *Summy*, potwierdzając w ten sposób, że kwestia ta jest bardzo bliska samego życia i określa jego ramy.

W ostatnich słowach chcielibyśmy złożyć podziękowania Csabie Farkasowi i Györgyowi Jávorowi, którzy okazali nam dużo bezinteresownej pomocy przy redakcji przekładu i służyli cennymi radami, jak również Pálowi Diószegiemu Szabó za przetłumaczenie wierszy oraz Tünde Szabadvári za jej pomoc związaną z przepisywaniem rękopisów, redakcją i przygotowaniem indeksu. Dziękujemy także Karolowi Biernackiemu, dyrektorowi Archiwum Komitackiego Csongrád-Csanád (oddziału Węgierskiego Archiwum Narodowego), który udostępnił nam miejsce do pracy, oraz

kierownikowi Katedry Historii Prawa Europejskiego na Wydziale Nauk o Państwie i Prawie Uniwersytetu w Szegedzie, profesorowi Elemérowi Baloghowi, a także docentowi Tamásowi Antalowi. Jesteśmy wdzięczni wydawcy niniejszego tomu, profesorowi Barnie Mezeyemu, kierownikowi Zespołu Badań nad Historią Prawa Węgierskiej Akademii Nauk i uniwersytetu ELTE, który zachęcał nas do podjęcia pracy badawczej oraz wszystkim, którzy udzielili nam wsparcia. Szczególne podziękowania należą się profesorom Heinzowi Holzhauerowi i Heinerowi Lückowi, którzy pomagali autorowi niniejszej pracy w badaniach z zakresu historii prawa na terenie Niemiec.

László Blazovich

SUMMA LEGUM RAYMUNDI PARTHENOPEI

I. Der Autor und sein Werk

Überliefert sind bis heute zwar fünfzehn Manuskripte und mit seinem Werk setzten sich viele auseinander, wie etwa Werner Ogris oder zuletzt Péter Bónis,¹¹⁰ blieb Raymundus' Person bis heute geheimnisumwoben. Auf sein Werk machte als erster Carl Friedrich von Savigny aufmerksam,¹¹¹ in dessen Fußstapfen Johann Adolf Tomaschek den Entstehungsort der *Summa* in Wien und Wiener-Neustadt lokalisierte.¹¹² Diesen Gedanken vertrat auch der Wiener Rechtshistoriker Alexander Gál und gab das Werk in dem Band mit dem Titel *Die Summa legum brevis, levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*

¹¹⁰ OGRIS, Werner: Raymund von Wiener Neustadt. In ERLER, Adalbert – KAUFMANN, Ekkehard (Hrsg. unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt Wiegand): *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte Bd. 4*. Berlin, 1990, Erich Schmidt Verlag (im Weiteren OGRIS 1990), Sp. 200–203; BÓNIS, Péter: A Summa legum Raymundi Parthenopei magyarországi jelenléte és jelentősége. [Die Summa legum Rajmundi Parthenopei in Ungarn und ihre Bedeutung für das ungarische Recht.] *Jogtörténeti Közlemények* 2002. Nr. 5. S. 229–231. Insbesondere S. 229. Die einschlägige Fachliteratur siehe da.

¹¹¹ SAVIGNY, Carl Friedrich von: *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter IV*. 1831, S. 423–424.

¹¹² TOMASCHEK, Johann Adolf: *Ueber eine in Oesterreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrecht von Wiener-Neustadt und dem Werböcischen Tripartitum*. Wien, 1883, Carl Gerold's Sohn, S. 242–328.

heraus.¹¹³ Veröffentlicht wurde der lateinische Text, dem Handschriften, die er als maßgebend betrachtet hatte, sowie die Krakauer Ausgabe aus dem Jahr 1506 zugrunde lagen. Parallel damit läuft der deutsche Text, der aufgrund einer der Pressburger Handschriften erstellt wurde. Die Herleitung aus dem Deutschen, vor allem aus Wiener-Neustadt, betrachtete Ogris als nicht ausreichend belegt.¹¹⁴

Während die deutschsprachige Fachliteratur Werk und Autor in Wiener-Neustadt lokalisierte, gingen italienische Forscher und in deren Fußstapfen auch Péter Bónis von der italienischen Herkunft aus.¹¹⁵ Ihrer Auffassung nach könnte der Verfasser des Werkes Raymundus de Sancto Petro sein, dessen Name in einem Registerbuch aus dem Jahr 1269 zu lesen ist. Während der Herrschaft des Anjou-Königs Karl I. Robert war er nämlich als Rechtsprofessor an der Universität in Neapel tätig. Da in der *Summa* der Name des hoch angesehenen und sehr populären Bartolus nicht vorkommt, ist anzunehmen, dass die *Summa* in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts entstanden ist. Ein weiteres Notat nennt den Verfasser Raymundus de Bononie de Sancto Petro und Gennaro Maria Monti, der Entdecker der Aufzeichnung, folgert daraus, dass der aus Sankt Peter stammende Raymundus in Bologna studiert und in Neapel gelehrt habe. Die *Summa* wurde nach unserer Einschätzung in Bologna verfasst. Raymundus erwähnt nämlich in der *Summa* jene in Bologna ansässigen Professoren, die dem Richter der Stadt unterstellt seien, ihrem Privileg entsprechend sich aber auch lossprechen und sich ihrem eigenen Richter unterordnen können (*Summa* II. 75.) Es werden auch das Reichsrecht (II. 65.) sowie Seine Kaiserliche Majestät (II. 71.) erwähnt, was gleichfalls darauf hinweist, dass sich der Autor in Bologna aufgehalten hatte, in der Stadt, die in dieser Zeit zum Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation gehörte. Auf die voneinander abweichenden Sitten der Regionen beruft er sich des öfteren. Vor diesem Hintergrund akzeptieren wir Ogris'

¹¹³ GAL, Alexander (Hrsg.; Dr. jur. a. o. Professor an der Universität Wien) *Die Summa legum brevis levis et utilis des sogenannten Doctor Raymundus von Wiener-Neustadt*. (Im Auflage und mit Unterstützung der Savigny Stiftung sowie der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft.) Weimar, 1926, Hermann Böhlau Nachf. (im Weiteren GAL 1926)

¹¹⁴ OGRIS 1990, Sp. 200.

¹¹⁵ BÓNIS 2002, S. 229.

Annahme, das Werk unseres Autors sei während der Anjou-Herrschaft aus Italien ins Königreich Ungarn und Polen gelangt.¹¹⁶

Die *Summa*, eine auszugshafte Zusammenfassung des in den italienischen Städten geltenden Bürgerrechts, enthält auch Kapitel über die Stadtverwaltung und stellt darüber hinaus einen Abriss des Strafrechts dar und geht auch auf die Strafprozessgesetzgebung ein. Die Intention des Autors war zum einen, ein Lehrbuch für seine Söhne zu verfassen, zum andern als „Publizist“ das zeitgenössische städtische Bürger- und Strafrecht in lateinischer Sprache klar und verständlich zusammenzufassen, das heißt, er verfasste ein populärwissenschaftliches Werk, das nach seinem Erscheinen zum Handbuch geworden ist.

Die in der *Summa* zu lesenden Regeln wurden in den Königreichen Ungarn und Polen sowie in den süddeutschen Gebieten neben den geltenden gewohnheitsrechtlichen Regeln als Subsidiaritätsrecht angewendet. König Alexander der Jagiellone ordnete auf dem Landtag von 1505 an, neben dem sächsisch-magdeburgischen Recht auch die *Summa* des namhaften Rechtsgelehrten Raymundus Parthenopeis als Rechtsquelle in das polnische Recht zu integrieren.¹¹⁷

Die ungarische Wirkung der *Summa* betreffend wird das *Tripartitum* von István Werbőczy erwähnt. Dieser besuchte für eine kurze Zeit die Universität in Krakau, wo er wohl Raymundus' Werk begegnet sein wird, das er in seinem Prolog für das *Tripartitum* intensiv angewendet hatte. Dies belegen zahlreiche einschlägige Publikationen. Die *Summa* war in den ungarischen Tavernikalstädten populär. Bis auf Sopron/Ödenburg ist sie in jedem Archiv der Tavernikalstädte vorzufinden. In Pressburg wurde sie auch ins Deutsche übersetzt. Das *Ofner Recht* enthält mehrere Regeln, die mit denen in der *Summa* übereinstimmen (siehe die Anmerkungen in der Übersetzung des Werkes). Dieses Stadtrecht wurde später allmählich auch von den Marktflecken übernommen.

Nach Tomaschek untersuchte Emil Seckel die *Summa* eingehender und analysierte deren deutsche und polnische Bezüge sowie ihre Auswirkung

¹¹⁶ BÓNIS 2002, S. 230.

¹¹⁷ GÁL 1926, S. 72.

auf diese Rechtssysteme.¹¹⁸ Robert Bartsch befasste sich mit dem ehelichen Güterrecht in der *Summa*¹¹⁹ und Ernst Landsberg mit der Staatslehre.¹²⁰

Von den ungarischen Forschern stießen als erste Bódog Schiller und Ákos Timon im Zusammenhang mit ihren Untersuchungen des Tripartitums auf die *Summa*.¹²¹ Imre Hajnik und János Király halten die *Summa* unabhängig von den oben genannten Forschern für ein Werk, das aus dem süddeutschen Raum stammt.¹²² Darauf folgte eine längere Pause in der Forschungsgeschichte der *Summa*, die erst von György Bónis gebrochen wurde, als er sich mit den Quellen des *Tripartitums* auseinandersetzte.¹²³ Später beriefen sich András Kubinyi, Katalin Szende¹²⁴ und Katalin Gönczi¹²⁵ darauf. Dann ging Péter Bónis in einer weiteren Schrift auf die *Summa* ein und stellte fest, dass die Quelle der *Summa* die *Summa decretalium* von Goffredus Transensis ist, das Werk von Raymundus sei demnach der Auszug deren.¹²⁶

¹¹⁸ SECKEL, Emil: *Beiträge zur Geschichte beider Rechte im Mittelalter I. Zur Geschichte der populären Literatur des römischen-canonicalen Rechts.* (Ueber die Summa des Raymund von Wiener-Neustadt) Tübingen, 1898, H. Laupp, S. 483–501.

¹¹⁹ BARTSCH, Robert: *Das eheliche Güterrecht in der Summa Raymunds von Wiener-Neustadt.* Wien, 1912

¹²⁰ LANDSBERG, Ernst: Die Staatslehre in der Summa des Raymundus Parthenopeas. *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 2. 1915, S. 66–83.

¹²¹ SCHILLER Bódog: *A hármaskönyv jogforrástana.* [Quellenlehre des Tripartitum.] Budapest, 1902, Singer Wolfner; SCHILLER Bódog: *A hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról.* [Über eine angebliche Hauptquelle des Tripartitum] Budapest, 1908, Magyar Jogászegylet (Magyar Jogászegyleti Értekezések 1908. 283. sz. XXXVI. kötet 7. füzet); die Rede von Ákos Timon S. 110–113.

¹²² HAJNIK, Imre: *Egyetemes európai jogtörténet.* [Allgemeine europäische Rechtsgeschichte] Budapest, 1880, Eggenberger, S. 252., KIRÁLY János: *Pozsony város joga a középkorban.* [Das Stadtrecht von Pressburg im Mittelalter] Budapest, 1894, MTA, S. 15.

¹²³ BÓNIS György: Der Zusammenhang der Summa legum mit dem Tripartitum. *Studia Slavica*, 1965. NR. 3–4. S. 373–409.

¹²⁴ SZENDE Katalin: *Otthon a városban. Társadalmi és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen.* [Zu Hause in der Stadt. Gesellschaftliche und materielle Kultur im mittelalterlichen Ödenburg, Pressburg und Eperjes] (Társadalmi- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) Budapest, 2004, MTA Történettudományi Intézete (in Weiteren SZENDE 2004), S. 67–68.

¹²⁵ GÖNCZI, Katalin: *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht. Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen.* (Studien zur europäischen Rechtsgeschichte, vol. 92.) Frankfurt am Main, 1997, Vittorio Klostermann

¹²⁶ BÓNIS Péter: A Tripartitum forrásai és az európai ius commune. [Die Quellen des Tripartitum und das europäische ius commune] In MÁTHÉ Gábor (Hrsg.):

Am weitesten in der Forschung kam Martyn Rady, der während der Erschließung der Quellen des *Tripartitums* von Werbőczy die wichtigste Rolle der *Summa* zuschrieb, gleichzeitig aber auch eruieren wollte, welche Quellen wiederum Raymundus für sein Werk benutzt hatte. In seinem Aufsatz erscheinen die Texte in drei Parallelspalten: in der ersten ist der Text des *Tripartitums*, in der zweiten der der *Summa* und in der dritten die Quellentexte für die *Summa*. Unter letzteren erscheinen vor allem Zitate aus den *Institutiones* des Justinian,¹²⁷ von Azo,¹²⁸ Gratian¹²⁹ und Accursius.¹³⁰

Für die Popularität der *Summa* spricht die hohe Zahl der überlieferten Handschriften. Werner Ogris und Péter Bónis sprechen von fünfzehn Manuskripten. Nicht bekannt ist jedoch, ob diese Zahl auch jene beinhaltet, die in den Tavernikalstädten des mittelalterlichen Ungarns (mit Ausnahme Ofens und Ödenburgs) erhalten geblieben sind. Ist dies nicht der Fall, dann müssten noch weitere fünf hinzugerechnet werden. Gál beschreibt mit Berufung auf Tomaschek und Seckel elf Handschriften und stellt den Krakauer Druck aus dem Jahr 1506 vor. Von den Manuskripten werden zwei im Bayerischen Hauptstaatsarchiv, eines im Wiener Staatsarchiv

A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 év múltán. Budapest, 2014, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., S. 215.

¹²⁷ RADY, Martyn: The Prologue to Werbőczy's *Tripartitum* and its Sources. *The English Historical Review*, 2006. Vol. CXXI. Issue 490. S. 104–145., BEHREND, Okko – KNÜTEL, Rolf – KUPISCH, Berthold – SEILER, Hans Hermann: *Corpus Juris Civilis Die Institutiones. Text und Übersetzung.* (2. verbesserte und erweiterte Auflage.) Heidelberg, 1999, C. F. Müller Verlag. Auf Ungarisch: Iustinianus császár Institutiói négy könyvben. Fordította ifj. Mészöly Gedeon. A fordítást átnézte Dr. Marton Géza egyetemi tanár. Budapest, 1939. 2. Aufl.: Budapest, 1991. (im Weiteren *Inst.*) Von den früheren Übersetzungen der *Institutiones* sollen die von Pál Hoffmann (Pest 1864) und von Béla Besnyő (Budapest 1899) erwähnt werden.

¹²⁸ AZO: *Summa Aurea super Codice Institutis.* Lyon, 1557, Fradin (Nachdr.: Frankfurt am Main, 1968, Minerva) Alexander Gál führt die Beschreibung des bei frischer Tat eraptten Diebstahls (III. 39.) ebenfalls auf Azo zurück. GÁL 1926, S. 49–50.

¹²⁹ FRIEDBERG, Emil: *Corpus iuris canonici. Pars prior: Decretum Magistri Gratiani.* Leipzig, 1879, Tauchnitz (Nachdr.: Graz, 1959, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

¹³⁰ ACCURSIUS: *Glossa Ordinaria ad Digestum Vetus.* Venice, 1478, Jenson. Zu Accursius s. BÓNIS Péter: Accursius és hatása az európai jogtudományra és a középkori magyar jogi kultúrára. [Accursius und seine Wirkung auf die europäische Rechtswissenschaft und auf die mittelalterliche ungarische Rechtskultur] *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2011. Tomus 29/1. S. 23–37.

aufbewahrt. In Krakau sind weitere drei, in Olomouc eines, in Bratislava drei und schließlich in Warschau noch eines entdeckt worden.¹³¹

Dass die Mehrheit der erhaltenen Handschriften deutschsprachig ist, erleichterte den deutschsprachigen Stadtbewohnern die Anwendung des Rechtsbuches. Gleichzeitig bezeugt dieser Umstand, welche Rolle die *Summa* bei der Vermittlung des römischen und des mittelalterlichen italienischen Rechts ins Rechtsleben der polnischen, ungarischen und deutschen Städte spielte. Die *Summa* war im zeitgenössischen Rechtstransfer eine der wichtigsten Komponenten.

II. Die Quellen der *Summa*

Die Quellen und deren Liste wurden in den mittelalterlichen Werken von den Autoren gewöhnlich nicht angegeben. Gedanken, ganze Textpassagen, ja sogar ganze Kapitel wurden frei von anderen Autoren übernommen, diese als eigene Gedankengänge in dem eigenen Werk nach eigenem Gutdünken angeführt. Der gleichen Vorgehensweise folgte auch Raymundus Parthenopeis, der eigentlich als ein Kind seiner Zeit gar nicht anders tun konnte. Es waren vor allem die Forscher des 19. Jahrhunderts, die es sich zum Ziel gesetzt hatten, Arbeiten früherer Autoren einer Quellenuntersuchung zu unterwerfen, obgleich sie nicht selten feststellen mussten, mangels Quellenangaben eventuell sogar auf Irrwege geraten zu sein. So erging es auch jenen Experten, die sich mit dem Werk des Raymundus auseinandergesetzt hatten. Im Folgenden wird versucht, bei der Erschließung der Quellen der *Summa* auch auf deren Erkenntnisse zu reflektieren.

Die mittelalterlichen Autoren beziehen sich, um ihre Legitimation und Bildung zu unterstreichen, des öfteren auf namhafte und angesehene Autoren der Antike. Wie bereits von Alexander Gál bewiesen wurde, tauchen in Raymundus' Werk die Namen zweier antiker Klassiker, Cicero und Aristoteles, sowie Augustins auf.¹³² Raymundus zitiert bereits im zweiten Kapitel, bei der Klärung der grundlegenden Begriffe, Ciceros

¹³¹ GÁL 1926, S. 10–19.

¹³² GÁL 1926, S. 46.

bekanntem Spruch, das Recht sei die Kunst, ja sogar die Wissenschaft des Guten und Gerechten, und fügt hinzu, man nenne uns daher Priester, das heißt, Verkünder der heiligen Gesetze.¹³³ Das abschließende Kapitel des ersten Buches, das über den Tyrannen, beendet er mit den Worten des Aristoteles: „... wer einen Tyrannen tötet, der – so scheint es – dient Gott“.¹³⁴ Der Abschlussgedanke des dritten Buches über die Änderung der Strafen stammt von Aristoteles: „... der Richter solle durch Strafe oder Begnadigung an Gewinn gelangen, und er handelt richtig, wenn er das Leben der bösen Menschen nur verbessert, und Frieden und nützliches Gut schenkt“.¹³⁵

Wie im Falle zahlreicher mittelalterlicher Rechtsbücher, darf auch in der *Summa* die *Bibel* nicht fehlen. Um seine Behauptungen zu untermauern, greift auch Raymundus auf die heiligen Bücher zurück. Unter den Tugenden des guten Fürsten zählt er neben der Gottesliebe auch auf, dass er sich darum bemühen soll, die Lehre der Heiligen Schrift den Untertanen bekannt zu machen. Im Umkehrschluß gehört die Vernachlässigung dieser Pflicht zu den Sünden eines Fürsten. Als er über die Läuterung eines Schuldigen schreibt, behauptet er, laut dem Evangelium ist es verboten, Gott zu versuchen, und im Abschlusskapitel des Werkes beruft sich Raymundus erneut auf die Heilige Schrift als seine Quelle.¹³⁶ Die allgemeinen Feststellungen unterstützt er durch biblische Allusionen, so zum Beispiel im Kapitel 51 des zweiten Buches und in den Kapiteln 38–39 des dritten Buches und weiteren.¹³⁷

Gleichfalls schöpft Raymundus aus antiken Werken. Er kennt die Schriften des Justinians, auch wenn er sie nicht nennt. Im Kapitel über die Verjährung weist eine Marginalanmerkung in einer Handschrift darauf hin, dass er die *Digesten* verwendet hatte.¹³⁸ Auf die *Institutiones* wird im Späteren näher eingegangen. Raymundus beruft sich auch auf Gesetze: so auf die *Lex Valeriana*, die *Lex Aquilia*, aber auch auf Kaiser

¹³³ *Summa* I. 2.

¹³⁴ *Summa* I. 65.

¹³⁵ *Summa* III. 50.

¹³⁶ *Summa* I. 64. 65. III. 48. 50.

¹³⁷ Mtörv. 17. 6., Mt. 8. 9., Röm 12. 9.

¹³⁸ *Summa* S. 292., Fußnote 18: D. am Rand ausgeschrieben *digestis*.

Hadrian, ferner auf die *Lex Cornelia* und es werden noch die *senatus consultum* erwähnt.¹³⁹

Die *Institutiones* bildeten für Raymundus seine Hauptquelle. Vor allem orientierte er sich bei der Struktur seines Werkes, als er sein System nach Personen, Sachen und Pflichten ausbaute, an den *Institutiones*. Ähnlich wie in den *Institutiones*, taucht auch bei Raymundus der Name Titius häufig in den einzelnen Rechtsfällen auf.

Unter dem inhaltlichen Aspekt folgt er im ersten Buch nicht seiner Quelle, umso mehr im zweiten und dritten Buch, und zwar auch in der Strukturierung der Sache. Im zweiten Buch folgt er seiner Quelle in den Kapiteln 1–23, auch in Kapitel 28, in den Kapiteln 31–32 teilt er die *Institutiones*-Kapitel II. V. in zwei Teile. Bei der Erörterung der Morgengabe und später der Mitgift weicht er dann von seiner Quelle ab. Im dritten Buch befolgt er die Quelle weniger eng. Das Kapitel über die Verträge stammt sogar von anderswo.

Typisch für die Vorgehensweise Raymundus' ist, dass er bestimmte Textpassagen aus der Quelle übernimmt und fügt diesen seine eigenen Worte hinzu. Es kommt aber auch zur Übernahme von längeren Texten, ab und an sogar von ganzen Kapiteln. Für die Entlehnung dieser Ausschnitte werden hier keine Beispiele angeführt, denn dies zeigt sich sehr deutlich in den Anmerkungen zu den einzelnen Kapiteln. Dafür werden im Folgenden einige Beispiele für die Übernahme ganzer oder fast vollständiger Texte angeführt. Es wird jedoch auch die Möglichkeit nicht ausgeschlossen, dass es sich dabei um Vermittlungen durch andere Autoren handelt.

Buch I.

Iustitia est constans et perpetua
voluntas ius suum cuique tribuens
(*Inst.* I. I. Einleitung)

Iustitia est constans et perpetua
voluntas in suum unicuique
tribuens
(*Summa* I. 2.)

¹³⁹ *Summa* II. 74., III. 10. 41. 42.

Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia
(*Inst.* I. I. 1.)

Iurisprudencia est divinarum humanarumque rerum notitia, iusti atque iniusti scientia equi et boni secundum etc.
(*Summa* I. 2.)

ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de iure privato, quod est tripartitum: collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus Huius studii due sunt positiones, publicum et privatum.
(*Inst.* I. I. 4.)

Publicum est, quod principaliter ad imperium spectat.
Privatum est jus speciale, quod ad singulorum hominum utilitatem pertinet. Et illud privatum est triplex videlicet ius naturale, jus gentium jus civile.
(*Summa* I. 3.)
Est etiam duplex jus: quoddam enim est jus publicum, quoddam privatum.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreaverimus.
(*Inst.* I. IX. Einleitung)

In patria potestate sunt omnes pueri nostri puberes et inpuberes non emancipati, quos de iustis nuptiis procreavimus.
(*Summa* I. 22.)

Est autem tutela, ut servius definivit, ius ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa.
(*Inst.* I. I. 4.)

Tutela est jus sive potestas in libero homino ad tuendum eum, qui propter etatem se defendere nequit, iure civili data ac permissa.
(*Summa* I. 32.)

Buch II.

Apum quoque natura fera est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alveo includantur non magis tuae esse intelleguntur, quam volucres, quae in tua arbore nidum fecerint: ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque si quos hac fecerint, quilibet eximere potest, plane integra re si prouideris ingredientem in fundum tuum, potos eum iure prohibere ne ingrediatur. Examen, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intellegitur, donec in conspectu tuo est nec difficilis eius persecutio est: alioquin occupantis fit.

(*Inst.* II. I. 14.)

Item ea, quae ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt, adeo quidem, ut et liberi homines in seruitutem nostram deducantur, qui tamen, si evaserint nostram potestatem et suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Inst.* II. I. 17.)

Apum natura fera est. Itaque apes, quae in arbore tua consederint, antequam in alveo tuo includantur, non magis tuae esse intelliguntur quam volucres, quae in arbore tua sibi nidum fecerunt. Ideoque si alius eas incluserit, ipse eorum dominus erit. Favos quoque si quos in arbore tua effecerint, quilibet excipere potest te nesciente. Si autem prouideris aliquem in fundum tuum ingredientem, potes eum omni iure prohibere, ne ingrediatur, ut dictum est supra. Examen quoque apum, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque tuum esse intellegitur, donec in conspectu tuo est et facilis est ejus persecutio alioquin fit occupantis.

(*Summa* II. 3. Das ganze Kapitel wurde übernommen.)

Secundo acquiruntur nobis res per capcionem ex hostibus, ut quando liberos homines in bello capimus, statim in nostram seruitutem deducuntur. Qui tamen, si nostram evaserint potestatem et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

(*Summa* I. 1. 7.)

Quodsi vis fluminis partem aliquam ex tuo predio detraxerit et vicini predio appulerit, palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini haeserit arboresque, quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse.

(*Inst.* II. I. 21.)

Nihil autem interest, testamentum in tabulis an in chartis membranisque vel in alia materia fiat.

(*Inst.* II. XI. 12.)

Sed cum magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigitur, ideo necessarium duximus post narrationem gradum etiam eos praesenti libro inscribi, quatenus possint et auribus et inspectione adulescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

(*Inst.* III. VI. 9.)

Si autem vis fluminis agro tuo partem aliquam detraxerit et vicini tui fundo appulerit, palam est eam tuam permanere. Si autem longo tempore vicini fundo adheresit et arbores, quas secum traxerit, radices in eum fundum egerint, ex eo tempore videtur vicini fundo esse acquisite.

(*Summa* I. 2. 10.)¹⁴⁰

Et nota quod non est differentia, utrum testamentum scribatur in tabulis vel in papiro vel in pergamen...

(*Summa* II. 44.)

Sed quia veritas magis oculata fide quam per aures animo hominum infigitur, ideo causa brevitatis perfectissimam graduum doctrinam his presenti libro inscribi volui, ut adulescentes eam oculata fide addiscant.

(*Summa* II. 70.)

¹⁴⁰ Hinsichtlich des Erwerbs von Sachen gibt es noch weitere Überschneidungen oder große Ähnlichkeiten zwischen den *Institutiones* und der *Summa*. Siehe die einschlägigen Anmerkungen in der Übersetzung.

Buch III.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsa, cum quid dari fieri vel nobis stipulamur.
(*Inst.* III. XV. Einleitung)

Verbis contrahitur obligatio ex interrogatione precedente et responsione subsequente ut eum nobis aliquid dari vel fieri stipulenur...
(*Summa* III. 7.)

Omnibus stipulatio aut pure aut in diem aut sub conditione fit.
(*Inst.* III. XV. 2.)

Tribus vero modis fit promissio: aut pure aut in diem aut sub conditione.
(*Summa* III. 7.)

Indiciales sunt dumtaxat que a mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio vel de perseguendo servo qui in fuga est restituendove pretio.
(*Inst.* III. XVIII. 1.)

Judicialis est, que per sententiam iudicis diffinitur, veluti cautio de dolo, cautio de servo fugitivo prosequendo vel de precio, quod valet restituendo.
(*Summa* III. 7.)

Pretoriae, que a mero praetoris officio proficiscuntur, veluti dampni infecti vel legatorum, praetorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae:...
(*Inst.* III. XVIII. 2.)

Pretoria promissio est, que ex mero praetoris officio emergit, veluti dampni infecti vel legatum vel aediliciae vel rem salvam fore pupillo.
(*Summa* III. 7.)

...qui pro usu aut vestimentorum aut argenti aut iumentum mercedem aut dedit aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, quam si praestiterit et aliquo casu rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

(*Inst.* III. XXIV.)

Qui autem pro usu vestimentorum aut usu argenti aut iumentum aliquid dederit aut promiserit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet; quam si praestiterit et in aliquo casu eam rem amiserit de restituenda minime tenebitur.

(*Summa* III. 22.)

Mandatum non suscipere liberum est: susceptum autem consummandum aut quam primum renuntiandum est, ut aut per semet ipsum aut per alium eandem rem mandator exsequatur.

(*Inst.* III. XXVII. 11.)

Mandatum non suscipere cuilibet liberum est, susceptum autem est consummandum aut quam primum fieri potest renunciandum, ut mandator per se ipsum vel per alium rem suam exequatur.

(*Summa* III. 24.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.

(*Inst.* IV. I. Einleitung)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi ex contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.

(*Summa* III. 29.)

Sed et lex Cornelia de iniuriis loquitur et iniuriam actionem introduxit. Quae competit ob eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve domumve suam vi introitum esse dicat.

(*Inst.* IV. IV. 8.)

Sed pena injuriarum Cornelia, quae actionem introduxit, competit ab eam rem, quod quis se pulsatum aut verberatum dicat in domumve suam introitum esse dicat.

(*Summa* III. 42.)

Wie oben erwähnt, ist es äußerst schwierig, über die Quellsituation der mittelalterlichen Werke zu berichten. Besonders problematisch gestaltet sich diese hinsichtlich der populärwissenschaftlichen Werke, die es

nicht für wichtig hielten, ihre Quellen anzugeben. Zu ihnen gehört auch Raymundus.

Tomaschek, Seckel und Bartsch, die sich mit den Quellen der *Summa* befasst hatten, erschlossen äußerst gründlich die Vorlagen unseres Autors. Alexander Gál wies nach, zu welch unterschiedlichen Ergebnissen manche Forscher gekommen waren.¹⁴¹ An einigen Beispielen schildert er die Situation. Die Kapitel über die gesetzlich gesicherten Begünstigungen (*Summa* II. 74–76.) stammen laut Tomaschek aus dem *Tractatus* des Jacobus Butrigarius. Seckel führt die gleichen Stellen auf die Arbeit des Rolandinus Passageri zurück. Die Kapitel über Verlobung und Eheschließung (*Summa* I. 26–31.) schreibt Tomaschek Johannes Andreea zu, während laut Bartsch die Teile über das Eherecht auf die *Summa* des Monaldus zurückweist. Als Vorlage für das kurze Kapitel über die Privilegien (*Summa* I. 15.) betrachtet Tomaschek die *Summa Hostiensis*, und nicht die *Summa* des Bertrandus Balbi Papiensis.¹⁴²

Ähnlich kontrovers werden auch Stellen zur Morgengabe dargestellt. Tomaschek leitet sie von der *Summa Hostiensis* her, während Bartsch der Ansicht ist, die Passagen seien aus der *Summa* des Bertrandus Papiensis übernommen worden.

Wie vorsichtig die Quellenfrage zu handhaben ist, zeigt das Kapitel über die Namensverwandtschaft treffend. Tomaschek vertritt die Meinung, Raymundus habe Kapitel 70 des zweiten Buches von Johannes Andreea übernommen. Wir dagegen sind der Ansicht, dass es mit Kapitel VI im dritten Buch der *Institutiones* zu verknüpfen ist, ein Satz ist sogar vollkommen identisch in beiden Werken.

Sed cum magis veritas oculata fide
quam per aures animis hominum
infigitur, ...
(*Inst.* III. VI. 9.)

Sed quia veritas magis oculata fide
quam per aures animo hominum
infigitur, ...
(*Summa* II. 70.)

Es ist also denkbar, dass sich Raymundus in diesem Kapitel auf Johannes Andreea gestützt hatte, dessen Quelle waren jedoch die *Institutiones*.

¹⁴¹ GÁL 1926, S. 42–59.

¹⁴² GÁL 1926, S. 47.

Laut Tomaschek und Seckel im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts gelangte Raymundus über die Dekratalisten an die Rechtsquellen der Römer. Seckel vertritt zum Beispiel die Auffassung, dass das im Kodex vorhandene Kapitel 74 Rolandinus übernommen hatte und es so in die *Summa* geraten war. In Anlehnung an Alexander Gál könnten noch weitere Beispiele für Übernahmen von Glossatoren, Postglossatoren und Dekratalisten und deren römische Herleitung aufgezeigt werden, trotzdem meinen wir – wie bereits angedeutet –, dass auch direkte Übernahmen aus den *Institutiones* zu finden sind. Darauf weist der einleitende Satz des zweiten sowie die Einleitung des dritten Buches hin.

Superiore libro de iure personarum exposuimus: modo videmus de rebus.

(*Inst.* II. I. Einleitung)

Superius libro determinatum est de iure personarum, nunc determinandum erit de iure rerum.

(*Summa* II. 1.)

Cum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu et quasi ex contractu, sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus.

(*Inst.* IV. I. Einleitung)

Superius visum est de obligationibus ex contractu vel quasi contractu. Sequitur nunc determinare de obligationibus ex maleficio vel quasi ex maleficio.

(*Summa* III. 28.)

Nach unserer Vermutung erwähnt Raymundus das erstere Buch deshalb in der Einleitung des Teiles über das Strafrecht als seine Quelle nicht, weil er sich darüber im Klaren ist, dass das dritte Buch in seiner Version nicht endet, sondern er fügt einen Teil des vierten Buches seiner Quelle über das Strafrecht und Prozessrecht hier ein.

Die Staatsverwaltungslehre in der *Summa* betreffend, die in Wirklichkeit die Stadtverwaltung abdeckte, können wir Alexander Gál folgen,¹⁴³ der behauptet, diese sei nicht von Aristoteles bzw. von Augustin (*De civitate dei*) übernommen, auch wenn in dem Kapitel über die Regierung einer Stadt im ersten Buch der *Summa* (I. 55.) ein wortwörtliches Zitat steht: „Die Stadt ist nicht lediglich zum Leben, sondern zum guten und

¹⁴³ GÁL 1926, S. 52. und Anmerkung 4.

friedlichen Leben da”, sondern von Aegidius Romanus, dem Schüler des Thomas von Aquin. Ähnlich können auch andere Passagen im ersten Buch über die Stadtverwaltung aus der gleichen Quelle stammen. Der Begriff der Stadt wird Werbőczy dann in seinem *Tripartitum* von Raymundus entlehnt haben.¹⁴⁴

Aegidius Romanus (Egidio Colonna) verfasste über 60 Werke, darunter das *De regimine principum*, auf dessen Aufbau und Gedankengang Raymundus zurückgreift. Gál vergleicht die beiden Werke miteinander.¹⁴⁵ Im einschlägigen Kapitel spricht Aegidius zunächst über die Lebensführung der Fürsten, später darüber, wie ein fürstliches Haus zu leiten ist, danach über die Regierung eines Staates. Der Verfasser nähert sich von der kleineren Einheit der größeren, das heißt er beginnt seine Ausführungen mit der Person, danach erörtert er deren weiteres Umfeld, das Haus, bevor er auf den Staat zu sprechen kommt. Raymundus geht bei der Entfaltung des Gedankenganges im Bezug auf die Ehe, später der Vormundschaft ein. Dabei formuliert er natürlich auch eigene Ideen.

Gál entdeckte auch einen Zusammenhang zwischen der *Summa* und den einschlägigen Textpassagen bei Aegidius über die Tugenden des Fürsten (Kapitel 64) und über die Sünden des Tyrannen. Zwar zählt Raymundus fünfzehn Tugenden und Sünden auf, während Aegidius nur zehn. Die Verbindung ist trotzdem nachvollziehbar. Raymundus, seiner auktorialen Methode treu, folgt auch an diesen Stellen nicht servil seiner Quelle. Die Abweichungen in den Zahlen stammen entweder aus anderen Vorlagen oder sie sind seine eigene Schöpfung. Diese Kardinaltugenden und -sünden sind auf Cicero zurückzuführen, wie Gál darauf hinweist. Die Abschnitte über die Stadtverwaltung stammen grundsätzlich aus den Schriften des Augustin und des Thomas von Aquin. Der Praxis der damaligen Zeit entsprechend wurden diese Werke, ähnlich wie von unserem Verfasser, auch von anderen Autoren immer wieder neu adaptiert.

Über die Quelle des dritten Buches der *Summa* ist bislang wenig gesagt worden. Tomaschek sagt lediglich, die Beschreibung von Vertragsrecht

¹⁴⁴ BLAZOVICH, László: A Tripartitum és forrásai. [Das Tripartitum und seine Quellen] *Századok*, 2007. Nr. 4. S. 1112.

¹⁴⁵ GÁL 1926, S. 53–54.

und Strafrecht lassen sich auf die *Summa Hostiensis* zurückführen.¹⁴⁶ In Kenntnis der damals geltenden Praxis, die verwendeten Quellen nicht zwingend anzugeben, kann auch in diesem Fall nach weiteren Quellen gesucht werden.

Nach der Schilderung der Quellen für die *Summa* verzichten wir auf Darstellung der Zusammenhänge des Werkes mit den einschlägigen zeitgenössischen und nachfolgenden deutschen und polnischen Arbeiten und welche Wirkung es auf das deutsche, polnische sowie ungarische Rechtsleben ausgeübt hatte.

III. Aufbau und Inhalt des Werkes

Das erste Buch

Raymundus' Werk besteht, wie oben erwähnt, dem System der *Institutiones* folgend, aus drei Bänden: Personen, Sachen und Obligationen. Nach dem Muster der *Institutiones* plante er auch einen vierten Band, dazu war es jedoch nicht gekommen. Im Kapitel I stellt er nämlich fest, dass alle, die ein Land regieren, über zwei Dinge zu verfügen haben: die Kenntnis der Gesetze und die Kraft der Waffen. Zur Entfaltung Letzterer kam er jedoch nicht. Im dritten Band geht es um das Strafrecht, das Strafprozessrecht, das in den *Institutiones* in der zweiten Hälfte des vierten Buches zu lesen ist, wird aber nur teilweise angeschnitten. Vermutlich fügte Raymundus deswegen den bereits fertigen strafrechtlichen Teil in den dritten Band ein, wo er dessen zweiten Teil bildet.

Die nach einem kurzen Vorwort stehende Einleitung des Werkes umfasst Kapitel 1–19. Aus dem Vorwort geht hervor, dass er das Werk seinen Söhnen zur Erbauung verfasste, damit diese sich für spätere größere Aufgaben vorbereiten. Zeitgenössische Autoren von „publizistischen“ Schriften und Rechtsbüchern beginnen ihre Werke ähnlich. „Publizisten“, das

¹⁴⁶ Die *Summa aurea* (1250–1253) von Henricus de Segusio (Hostiensis) stellt den Höhepunkt der kanonischen Rechtswissenschaft eines ganzen Jahrhunderts dar. Ausgabe: SEGUSIO, Henricus de (Cardinalis Hostiensis) *Summa Lugaunū*. 1557. (Nachdr.: Aalen 1962) (im Weiteren SEGUSIO 1962)

heißt populärwissenschaftliche Werke verfassende Autoren nennen wir jene, die ihre Quellen adaptierend zahlreiche neue Ideen und Überlegungen entfalten, bzw. die Quellen darlegen und glossieren. Zu ihren Quellen gehören unter anderen Isidor von Sevilla, Gratian, Paucapalea, Thomas von Aquin, Raymundus de Pennaforte, Aegidius Romanus. Auf deren Arbeiten stützen sich die Autoren der populärwissenschaftlichen Werke, in denen die Quellen und Vorlagen kaum oder gar nicht erwähnt werden. An diesem Muster orientierte sich auch Raymundus. Natürlich wurden auch eigene Standpunkte und Ansichten geäußert, die in den übernommenen Text eingefügt wurden. In Raymundus' *Summa* stößt man nicht selten auf eigene Feststellungen und Behauptungen.

Um das Werk erfolgreich beenden zu können, beten die Autoren um Gottes Beistand, Raymundus ruft den Heiligen Geist um Fürbitte an, „ohne den kein Anfang begründet und jedes Ende ohne Nutzen und Ehre bleibt.“ (Vorwort)

In der Einleitung werden in Anknüpfung an die geltende Tradition Grundbegriffe definiert, die im nachfolgenden Werk kontinuierlich präsent sind. Diese sind Gerechtigkeit, Recht, Rechtsphilosophie, Gesetz, Verordnung, Gewohnheitsrecht, Privileg, Urkunde und Siegel. Sich auf hoch respektierte Vorläufer, namentlich auf die *Institutiones* und auf Gratian, stützend formuliert er die Kapitel 1–19. Es könnten sicherlich auch weitere Namen genannt werden, falls man mehr darüber wissen könnte, welche Bände er auf seinem Schreibpult liegen hatte.

In den Kapiteln 20 und 21 ist von Teilungsrecht nach Personen die Rede und auch dabei befolgt er die einschlägigen Muster seiner Zeit. Die einzelnen Gruppen wie Männer, Frauen, Kinder, Freier oder Knecht, legitim oder illegitim geboren, werden taxativ kurz und bündig beschrieben. Unter den Kindern werden auch die geistig Behinderten genannt, die „für immer unmündig bleiben, da die Zeit für sie nicht schnell verläuft.“

Bei den Kindern angelangt, liegt es auf der Hand, über die väterliche Macht zu sprechen, die einschlägigen Rechte werden ebenfalls taxativ aufgezählt. Er sieht sieben Arten zur Ausübung dieser Macht. Die Söhne haben in sechs Fällen die Möglichkeit, den Vater dazu zu zwingen, sein Vermögen testamentarisch aufzuteilen. (23.) Die väterliche Macht ist in fünf Fällen aufzuheben. Der fünfte Fall ist jener, wenn „der Vater und die Söhne wegen ihrer großen Sünde für immer aus der Stadt verbannt werden.“ (24.)

Raymundus verfasste sein Rechtsbuch für den städtischen Gebrauch. Im Kapitel 25 fasst er, im Sinne seiner Intention, zusammen, auf wieviele Arten es für die Stadt möglich ist, jemanden zu verbannen. Da zu dieser Zeit der Angeklagte nur vor dem Strafprozess in Haft gehalten wurde, kam der Verbannung als Rechtsinstitution im Strafrecht eine wichtige Rolle zu. Sie konnte sowohl für kleinere wie auch für größere Straftaten verhängt werden, ihre Dauer richtete sich nach dem Ausmaß der Sünde.

Gál wies nach, dass die Kapitel der *Summa* über die Familie die Überleitung zum Teil über das Stadtrecht bilden (55–65.), beginnend mit dem Kapitel zur Stadtregierung und danach dem System des Aegidius Romanus folgend.¹⁴⁷ Zum Anfang wird der Begriff der Stadt geklärt, bevor eine kurze Darstellung des gesellschaftlichen Querschnitts geboten wird.

Die folgenden Kapitel beschreiben trocken die organisatorische und operative Regelung der Stadt. Das Kapitel 56 zählt die Vorsteher einer Stadt auf, den Bürgermeister, die Räte, den Richter und das Volk. Für die Kenner der mittelalterlichen ungarischen Stadtgeschichte sticht die getrennte Nennung von Bürgermeister und Richter sofort ins Auge, denn in Ungarn bekleidete der Richter als Vorsteher der Stadt die Aufgabe der Verwaltung und der Rechtsprechung zusammen mit den Geschworenen. In Italien und im Deutschen Reich waren es zwei, die diese Posten (mit Gehilfen) einnahmen. Gleichfalls kann es auffallen, dass das Volk in die Regierungsgeschäfte mit einbezogen wurde. Dies signalisierte das Erscheinen der im Mittelalter bekannten Volkssouveränität. Da es sich bei der *Summa* um eine Art Lehrbuch handelte, bestimmt der Verfasser umgehend, wer welche Aufgaben zu erledigen hat. Die Auffindung guter Gesetze sei die Aufgabe der Konsule, die Bewahrung dieser ist die Aufgabe des Bürgermeisters, der Richter hat nach den Gesetzen zu urteilen und das Volk, die Bürger haben die Aufgabe, die Gesetze einzuhalten.

Im Kapitel 57 kommt es zur Aufzählung der Tugenden eines Bürgermeisters. Dazu passt auch der Tugendkatalog des Richters (Kapitel 59), der über acht gute Eigenschaften zu verfügen hat, und der Tugendkatalog der Räte mit drei Tugenden. Diese Eigenschaften tauchen auch bei zahlreichen mittelalterlichen Autoren auf, sie sind letztendlich auf die

¹⁴⁷ GÁL 1926, S. 63–54.; AEGIDIUS, Romanus: *De regimine principum*. Ausgabe: Citta del Vaticano-Italia, e cura di Francesco del punta e Concetta Luna, Firenze Olschki (Corpus philosophorum e. medii aevi. Testi e studi 11. 1990) S. 420.

Bibel zurückzuführen.¹⁴⁸ Sie kommen auch im *Schwabenspiegel* und im *Ofner Recht* vor.¹⁴⁹

Wie der Richter gewählt worden war, darauf geht die *Summa* nicht ein, demgegenüber wird im Kapitel 60 in einem einzigen Satz über die Personen reflektiert, die in den Rat gewählt werden dürfen. Anschließend schildert er die hoheitlichen Befugnisse des Rates, auf deren Aufzählung hier verzichtet wird. Die Beschreibung enthält eine Auflistung der Ressorts, die praktisch von der Gesetzgebung über die Wirtschaftsfälle, die Marktordnung, Verwaltung der städtischen Einnahmen bis hin zu den polizeilichen Aufgaben reichen. Dieses Kapitel übernahm Raymundus entweder aus einem städtischen Rechtsbuch oder es ist seine eigene Schöpfung, die eines Bürgers, dem das Stadtleben vertraut ist.

Das Gleiche gilt für das kurze Kapitel (62.) über das städtische Gericht. Jede Angelegenheit der Bürger wird von einem Gericht in einem eigens dafür errichteten Gebäude verhandelt. Dabei geht es um privat- und strafrechtliche Fälle, denn die familien-, die bau- sowie marktrechtlichen Fälle gehörten aufs Rathaus, wo sie zusammen mit den Angelegenheiten der Stadtbeamten verhandelt wurden. Zum Schluß (63.) ermahnt Raymundus die Ratsmitglieder, sich stetig um das Wohl der Stadtbürger zu bemühen. Aus diesem abschließenden Kapitel geht hervor, dass es neben dem inneren auch einen äußeren Rat gibt, dem die Ratsmitglieder Rechenschaft über den städtischen Haushalt abzulegen haben. Dieser Rat war sowohl in den westlichen wie auch in den ungarischen Städten vorhanden.

Kapitel 64 erörtert die Eigenschaften des guten Fürsten, während Kapitel 65 die des Tyrannen. Zwar handelt seine Quelle von Landesfürsten, beschreibt Raymundus die Tugenden des Stadtherrn, denn sein Blick reicht nur bis an die Stadtmauern, auch wenn er an manchen Stellen die Anwendung seiner Quelle verrät – so zum Beispiel, wenn er schreibt, der

¹⁴⁸ Dtn 1. 15. 16., 16. 18., Ex 18. 21–22., Sir 7. 6., Weish 12. 18.

¹⁴⁹ A *Sváb tükö*r. [Der Schwabenspiegel] Hg. László BLAZOVICH, József SCHMIDT. Szeged, 2011. (A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35.) (im Weiteren: *Sváb tükö*r) 86a.; *Das Ofner Stadtrecht*. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Hrsg. von Karl MOLLAY. Budapest, 1959; Ungarisch: *Buda város jogkönyve I–II*. Közreadja Blazovich László, Schmidt József. Szeged, 2001. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 17.) Nr. 20. (Da die Regeln in beiden Ausgaben übereinstimmen, im Weiteren: *Budai jogkönyv*)

Fürst solle die Adeligen begünstigen und dafür sorgen, dass es in seinem Land weder Zwist und noch Teuerung geben soll. Es werden fünfzehn Tugenden aufgezählt, in Bezug auf den Tyrannen ebenfalls fünfzehn Sünden, die allesamt auch in den zeitgenössischen kirchlichen und weltlichen Texten so erscheinen.

Das erste Buch beginnt also mit der Darstellung der allgemeinen Begriffe und reicht dann vom Privatrecht (das Familienrecht inbegriffen) bis zum Stadtrecht, um abschließend von dem guten und dem tyrannischen Fürsten (Stadtherr) zu schreiben.

Das zweite Buch

Das aus 77 Kapiteln bestehende zweite Buch ist in formaler wie inhaltlicher Sicht leicht zu überblicken. Bis zum Kapitel 67 geht es um die Regeln des Erwerbs von Sachen und Vermögen. Die letzten zehn Kapitel behandeln die Verwandtschaft und sonstige Themen. Raymundus folgt bis zu Kapitel 37 den *Institutiones*. Wir behaupten auch in Bezug auf das zweite Buch: Es ist nicht auszuschließen, dass es ein Vermittlerwerk gegeben hatte.

Im ersten Kapitel wird die Aufteilung von Gütern und Vermögen erörtert. Unterschieden wird unter göttlichen, gemeinschaftlichen und privaten Gütern, die im Einzelnen auch eingehender behandelt werden. Dabei fokussiert Raymundus besonders auf die Güter der Stadt als Gemeinde. Er sagt, die Bürger erwerben ihr Vermögen teilweise auf der Grundlage des Naturrechts, teils des Bürgerrechts. Sich an seiner Quelle orientierend erörtert unser Autor zuerst die Arten des Erwerbs nach dem Naturrecht, danach kommt er auf die anderen Arten zu sprechen. Innerhalb des Textteils bis zum Kapitel 11 schildert er in den ersten sechs Kapiteln den Erwerb von Wild- und Haustieren. In den restlichen fünf geht er auf weitere Güter ein, die die Natur den Menschen gibt. Ein einziges Kapitel, nämlich das über die Ersitzung, passt nicht in diese Reihe. Dieses stimmt ferner nicht ganz mit den Kapiteln 33 und 34 überein.

Auf diese ersten 11 Kapitel folgt die Auflistung der körperlichen Sachen, an die man durch das Bürgerrecht gelangen kann. Danach folgen die verschiedenen Formen von Erwerb wie Kauf, Verkauf, Schenkung, Nutznießung und Gebrauch. Nach der Schenkung beginnt die Passage

über die Morgengabe. Diese Formen von Erwerb, die im Rahmen von Einigung und Vertrag zustande kommen, zählt Raymundus zu den unkörperlichen Dingen. In diesem Teil sind die Kapitel I–VII in den *Institutiones* zu erkennen. Das Kapitel I teilt er in mehrere Unterkapitel und teilt auch das fünfte in zwei Teile. In dem Teil über die Dienstbarkeit (28., 29.) – Bauernhöfe, Grundstücke in der Stadt – schöpft er ebenfalls aus den *Institutiones* (Buch II., Kapitel III.). Denkt man an die Flur oder Mark, den Weg, den Gehweg, die Wasserleitung, das Fenster zum Nachbarn, an das Verlegen von Abwasserleitung oder gar an die Höhe der Häuser, erinnert man sich prompt an die einschlägigen Passagen in den Rechtsbüchern und es erscheinen auch die *Institutiones* als ursprüngliche Quelle. Gleichfalls entfaltet sich das Bild eines antiken und mittelalterlichen Stadtrechts, die organisch zusammenhängen.

In der Fortsetzung der Schilderung von Erwerb von Sachen gelangt Raymundus von der Schenkung bis zur Morgengabe, die gleichfalls als Schenkung betrachtet werden kann. In diesem Punkt weicht er von den *Institutiones* ab, denn allmählich kommt er beim Eherecht an. Dieses entfaltete sich bekanntlich unter dem Einfluß des Christentums und unterschied sich von dem Eherecht in der Antike. In diesem Recht taucht auch die Morgengabe auf. (37–42.) Über die Quellen zu den Teilen über die Morgengabe und das Eherecht gehen die Meinungen der Forscher auseinander. Tomaschek nennt Monaldus, nach Bartsch' Meinung habe Monaldus jedoch alles aus dem *Breviarium Extravagantium* des Bernardo Balbi Papiensis übernommen,¹⁵⁰ das später unter dem Titel *Compilatio Prima* bekannt wurde. In diesem Werk führte der Autor eine bedeutende Innovation in der Strukturierung der dekretalischen Sammlungen ein, indem er den Stoff in fünf Bücher (iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen) aufgeteilt hatte. Die Dekretalen zum Eherecht sind im vierten Buch zu lesen. Auf die Sammlung von Papiensis folgten noch vier, die man zusammenfassend *Quinque compilationes antiquae* nennt. Raimundus de

¹⁵⁰ GAL 1926, S. 48. p.; MONALDUS DE IUSTINOPOLI: *Summa perutilis atque aurea venerabilis viri fratris Monaldi in utroque iure tam civili: quam canonico fundata*. Lyon, 1516, Pierre Balet; PAPIENSIS, Bernardus Balbi: *Breviarium extravagantium* (zwischen 1188 und 1192), danach *Compilatio prima*. (Im *Corpus iuris Canonici* vorhanden: E. Friedberg: *Die Canones Sammlungen zwischen Gratian und Bernhard von Pavia*. Leipzig, 1857; Nachdr.: Graz, 1958, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt)

Pennaforte stützte sich auf diese, als er im Auftrag von Papst Gregor IX. den *Liber Extra* (1234) verfasste. Man nennt diesen auch die dekretalische Sammlung Papst Gregors IX.¹⁵¹ Aus dieser kurzen Beschreibung geht hervor, was für Zusammenhänge und Beziehungen zwischen den einzelnen kirchenrechtlichen Quellen bestehen, und dass selbst minutiöse Untersuchungen zu keiner sicheren Erkenntnis führen können, denn Raymundus änderte in den meisten Fällen an dem Text, den er für seine Arbeit als Quelle benutzte.

Wie bekannt, leistete im ungarischen Adelsrecht der Ehegatte der Ehefrau die Morgengabe bei der Eheschließung, um ihr nach seinem Ableben angemessene Lebensbedingungen zu sichern. Im Stadtrecht konnte auch die Ehefrau dem Mann eine Art Gegenmorgengabe leisten.¹⁵² Auch in Raymundus' Rechtsbuch ist Ähnliches zu lesen, er zählt die Morgengabe als dritte Art der Schenkung auf. Seiner Auffassung nach handelt es sich nur um die Morgengabe von der Frau an den Mann, möglicherweise durch einen Textfehler verursacht, denn im Weiteren reflektiert er in vierzehn Punkten auf die Morgengabe in beide Richtungen. Unter den Sonderrechten der Frau wird das Brautgeschenk genannt, mit dem die gleichen Rechte verbunden sind wie es im Falle der Morgengabe ist. Hinsichtlich des einschlägigen Erbrechts werden zwei gewohnheitsrechtliche Regeln erwähnt. Typisch für Raymundus' Betrachtungsweise ist, dass er des öfteren auf die gewohnheitsrechtlichen Unterschiede der einzelnen Regionen Bezug nimmt und dadurch sein Werk bereichert.

Bei Erwerb der Sachen stellt das Testament eine bedeutende Rechtsinstitution dar, die mit dem Erbrecht im Zusammenhang steht. In der *Summa* werden fünfzehn Kapitel (44–54., 60–63.) diesem Thema gewidmet. Wie bekannt, hatte im Mittelalter anfangs im Deutschen Reich sowie im Ungarischen Königreich die gesetzliche Erbfolge gegolten und die testamentarische Erbfolge wurde erst allmählich integriert. In den italienischen Städten existierte aber seit der Antike die testamentarische Erbfolge, daher ist es nicht verwunderlich, dass sie Eingang in die *Summa* fand, und zwar noch vor der Schilderung der gesetzlichen Erbfolge.

¹⁵¹ ERDŐ, Péter: *Egyházjog*. [Kirchenrecht] Budapest, 2003, Szent István Társulat, S. 70–71.

¹⁵² *Budai jogkönyv* Nr. 397.

Bartsch ist der Auffassung, dass Raymundus die Kapitel über das Erbrecht dem *Tractatus*¹⁵³ des Rolandinus entlieh, und verweist auf ein Gedicht, das in beiden Werken erscheint. Diese Gedichte dienten als Gedächtnisstützen und waren dank ihrer quantifizierenden Metrik in einer Erbschaftssache notwendig und oft äußerst hilfreich. Im Kapitel 45 sind jedenfalls auch Sätze vorzufinden, die auf die *Institutiones* zurückzuführen sind und wieder einmal beweisen, wie die Quellen aufeinander aufbauen. Die Sätze aber, die mit denen aus den *Institutiones* nicht übereinstimmen, sind die eigenen Schöpfungen des Autors.

Die Rechtsbücher halten die gesetzliche Form der Erbfolge fest, es wird aber auch auf das Testament eingegangen. In der *Summa* werden die Merkmale und die Art der Erstellung des Letzten Willens ausführlich behandelt. Nachdem die Grunderfordernisse des Testaments und die Frage, wer ein Testament erstellen darf, geklärt worden sind, wird darauf hingewiesen, dass die verschiedenen Länder über unterschiedliche gewohnheitsrechtliche Sitten bezüglich des Testaments verfügen. Daraus geht hervor: Die Erblasser dürfen nur gering von der herkömmlichen Erbfolge abweichen, das bedeutet, im Kern der Erbfolgetradition steckt das Gewohnheitsrecht. Nach dem Überblick der geschilderten Fälle kann festgestellt werden: In den meisten Städten verfügten bereits im 13. Jahrhundert Erben beider Geschlechter über die gleichen Rechte in der Erbfolge, ferner durften weder der Stadtherr noch dessen Vertreter noch der Magistrat in den letzten Willen des Erblassers eingreifen, indem dieser sich an die einschlägigen Regeln hielt.¹⁵⁴

Im Anschluss an den Gedanken, dass das Testament und die Erbfolge zusammengehören, schildert Raymundus die verschiedenen Arten der gesetzlichen Erbfolge, auf die wir hier nicht näher eingehen können. Am Ende des Teiles, den das Kapitel eröffnet, schreibt er über die Schwägerschaft (69.) in einem Satz zusammenfassend: „Jede Erbfolge basiert auf der Blutsverwandtschaft, ausgenommen die unehelichen Nachkommen, die Bastarde, die mit der verstorbenen Person ohne Testament zwar blutsverwandt sind, ja eigentlich deren Kinder sind, nach dem geltenden Gewohnheitsrecht jedoch nichts erben...“. Danach folgt nicht von ungefähr die Auflistung der einzelnen Grade der Blutsverwandtschaft.

¹⁵³ PASSAGERIIS, Rolandino de: *Summa artis notariae*. Vellece, 1492, Simon Beuilaqua

¹⁵⁴ Zum Testament im Spätmittelalter s. SZENDE 2004, S. 67–114.

Beschrieben werden die in der Stadt geltenden Regeln der Erbfolge und er beeilt sich festzulegen, dass die Verwandten mütterlicherseits diejenigen sind, die von einer Mutter, und diejenigen väterlicherseits, die von einem Vater abstammen, zur damaligen Zeit bestand jedoch im Hinblick auf die Erbfolge kein Unterschied zwischen diesen Verwandtschaftslinien (70.). Während in der feudalen Erbfolge die Söhne das Grundstück erben, um dadurch die finanzielle Basis für ihre Wehrhaftigkeit zu sichern, und die Töchter sich lediglich aufgrund ihrer weiblichen Sonderrechte an dem Erbe beteiligen, kann ein Bürger das sein Leben lang angehäuften Vermögen gleichermaßen an die Nachkommen beider Geschlechter vererben.

Im Kapitel 71 wird die Inbesitznahme des Erbes erörtert, danach folgen die Teilung der Sondergüter und deren Veräußerung. Aufgezählt werden auch jene Sachen, die nicht veräußert werden dürfen, ausgenommen jene Fälle – wie Notwendigkeit, Nachteil, Nützlichkeit und Gnade, in denen dieses Verbot aufgehoben werden kann.

In den drei Kapiteln (74–76.) vor dem letzten kurzen schildert Raymundus die aus dem Gesetz abzuleitenden Ergebnisse und Begünstigungen sowie den Verzicht auf diese und das Verbot. Diese können als Klagegrund dienen, allerdings geht Raymundus darauf nicht näher ein.

Damit kann das Buch über das Sachenrecht als abgeschlossen betrachtet werden, die einzelnen Kapitel hängen organisch zusammen. Für den Lehrbuchcharakter stehen die systematisch und übersichtlich gegliederten und in einem klaren Stil verfassten Kapitel.

Das dritte Buch

Das dritte, sechs Bögen starke Buch, das somit wesentlich umfangreicher ist als die vorangehenden zwei mit jeweils zwei Bögen, enthält die Obligationen. Nachdem Raymundus die Begriffe der natürlichen, der bürgerlichen und der gemischten Obligationen geklärt hat, schildert er die bürgerlichen eingehend, die, ähnlich wie die Straftaten, einen Klagegrund bilden können.

Zwar sind auch in diesem Teil Passagen zu entdecken, die auf die *Institutiones* zurückzuführen sind, am dominantesten erscheinen jedoch eher die mittelalterlichen Vorlagen. Laut Tomaschek steht an deren Spitze

jener Hostiensis, der mit seinem Werk für ein ganzes Jahrhundert das Kanonische Recht geprägt hatte.¹⁵⁵ Bereits in den vorangehenden Kapiteln war auffallend, so zum Beispiel bei der Erörterung von Morgengabe, dass die Kapitel, in denen Raymundus auf mittelalterliche Autoren zurückgegriffen hatte, die Kapiteltexte umfangreicher waren. Dies zeigt sich auch im dritten Buch.

Es werden zunächst die Realverträge, das Darlehen, die Leihe, das Depositum, der Kredit, das Pfand sowie die Bürgschaft erörtert, danach die Verträge im Allgemeinen, diese zusammenfassend als *pactum* bezeichnet. Unter dem Stichwort Versprechen ist von den mündlichen Verträgen die Rede, im Weiteren macht Raymundus jedoch keinen Unterschied zwischen den mündlichen und schriftlichen Verträgen. Ausführlich behandelt er demgegenüber die Verträge nach der Distinktion *pactum nudum* oder *pactum vestitum*. Erstere hält er für nicht einklagbar, letztere demgegenüber für einklagbar.

Nachdem er im Allgemeinen die Verträge geschildert hat, kommt er auf die Einigungen (*transactiones*) zu sprechen, und zwar in erster Linie auf die Prozessvergleiche. Er vertritt den Standpunkt, dass es dazu nur in Fällen kommen kann, bei denen Blut floss, ansonsten kann es nur zu gegenleistungslosen Vereinbarungen kommen. Im Falle der Eheschließung ist dies zwar laut dem neuen Gesetz denkbar, behauptet er, und fügt dem Prosatext auch diesmal ein Gedicht als Gedächtnisstütze hinzu. Ferner wird darauf hingewiesen, dass eine Einigung in zahlreichen Fällen unmöglich ist, wie zum Beispiel in Verpflegungsklagen, Testamentsklagen, schmähhlichen Klagen und bei seelischen Schmerzen, allerdings ist in letzterem Fall eine wohlwollende, freundliche Befriedung realisierbar.

Nach der allgemeinen Schilderung der Verträge beschreibt Raymundus im Besonderen Tausch, Miete und Pacht, Gemeinschaftsverhältnisse, Ermächtigung sowie die aus den Quasiverträgen folgenden Obligationen und die Leistung. Abschließend kommt er unter dem Titel *contractus* (27.) auf die Verträge und die Obligationen zurück.

Am Beispiel der *locatio conductio* wird im Folgenden dargestellt, wie die *Summa* in den Städten als Subsidiaritätsrecht angewendet worden war. Das *Ofner Recht* beschreibt in den Regeln 225., 311., 318., 387.

¹⁵⁵ GAL 1926, S. 48.; SECUSIO 1962.

und 388. die Hausmiete und geht näher auf die Einnahme von Wohnmiete, auf die Schulden des Mieters, auf die Kündigung der Hausmiete ein, und zwar sowohl seitens des Vermieters wie auch seitens des Mieters. Auch die Ablösung wird kurz behandelt. Demgegenüber behandelt die *Summa*, im Anschluss an die allgemeine Darstellung der Miete, neben anderen einschlägigen Fragen eingehend die Zahlungsfrist, die Fragen, die beide Parteien im Falle des Auszugs betreffen.

Bei der Behandlung der Hausmiete kann Raymundus nicht um die im Mittelalter so empfindliche Frage der Zinsen umhin. Aus der etwas umständlichen Formulierung geht soviel hervor, dass wenn jemand sein Haus verkauft, das heißt, es als Pfand gibt, und es dann selbst mietet, bezahlt er zehn Prozent des Kaufpreises als Miete, also als Zinsen. Dies war die Lösung, die Zinsen zu umgehen. In dem Kapitel über den Wucher (III. 36.) werden demgegenüber die Möglichkeiten ausführlich dargelegt, die Zinsen zu umgehen. Im Grunde genommen wird also der Einnahme von Zinsen stillschweigend zugestimmt, während der Wucher streng untersagt, ja verboten wird.

Kapitel 27. im dritten Buch fasst das über die Verträge Gesagte zusammen. Es wird der Eindruck geweckt, dass er damit das Buch beendet und zum vierten Buch übergeht, das von den aus Straftaten folgenden Obligationen und Gerichtsfällen und -klagen handelt, und damit würde er unserer Ansicht nach auch seiner Quelle *Institutiones* folgen, dem ist aber nicht so. Raymundus fügt die Kapitel über die Straftaten und Strafen hier ein, verzichtet jedoch zum größten Teil auf die Darstellung von verfahrensrechtlichen Schilderungen. Die Platzierung der Passagen über das Strafrecht an dieser Stelle erklärt neben der großzügigen Anwendung der mittelalterlichen Quellen den Umfang des Werkes, denn während sich die ersten zwei Bücher auf vier Bögen beliefen, ist das dritte Buch alleine sechs Bögen stark.

Die Kapitel über das Strafrecht, die Raymundus laut Tomaschek der *Summa Hostiensis* entnommen hatte¹⁵⁶, beginnen mit Kapitel 19, das den Diebstahl erörtert. Ähnlich wie im vierten Buch der *Institutiones*. Raymundus teilt aber seinen Text nicht auf, sondern schildert die einzelnen Fälle von Diebstahl in einem einheitlichen Kapitel. Darin weicht er von

¹⁵⁶ G.ÄL 1926, S. 48.

der Methode ab, wie er bei der Darlegung der Arten von Besitzerwerb vorgegangen ist. Da schilderte er das Thema nämlich, im Vergleich zu seiner Quelle (Kapitel 1 im zweiten Buch der *Institutiones*), in mehreren Unterkapiteln. Die Beschreibung der einzelnen Fälle von Diebstahl ist mit denen im *Schwabenspiegel* verwandt,¹⁵⁷ was auf die Anwendung gleicher Quellen und gleicher Vermittlerinstanzen hinweist. Ergänzt wird das Kapitel um die Beschreibung von Anklagen wegen Diebstahls.

Ab diesem Punkt, in der Darlegung von Gotteslästerung, Raub, Frauenraub, Wucher u.a. weicht der Text von den *Institutiones* ab, mit dem Kapitel 41 kehrt er jedoch zu seiner Quelle zurück. In diesem Kapitel beschreibt er, wer eine Anklage wegen Mordes erheben darf.

Das von der Kirche verhängte Zinsverbot – es wurde als ohne Arbeit erworbenes Einkommen aufgefasst – zu umgehen, bereitete den damaligen Menschen große Schwierigkeiten. Dies schildert das Kapitel 36, mit dem die Regeln 160. a., b. und die Regel 361. im *Schwabenspiegel* sowie die Regel 225. im *Ofner Recht* verwandt sind.¹⁵⁸ Eine Möglichkeit, Wucher und Zinsen zu umgehen, sah man in der Miete. Raymundus, der zu Beginn des Kapitels feststellt, „es gibt hinsichtlich des Schadensersatzes keinen Unterschied zwischen Diebstahl, Raub und Wucher, also muss im Weiteren nicht näher auf den Wucher eingegangen werden“, zählt trotzdem die sieben Fälle auf, in denen die Einnahme von Zinsen erlaubt ist. Er selbst hält übrigens den überhöhten Zins für Wucher. In den geschilderten sieben Fällen kommen des öfteren die Miete und der Pfand vor.

In den Kapiteln 41–46. ist die Wirkung der *Institutiones* als Hauptquelle deutlich zu erkennen, insbesondere bei der Darstellung von Rechtswidrigkeiten. Das als Gedächtnisstütze in das Kapitel 42. eingefügte Gedicht zeigt eindeutig den Einfluss der antiken Vorlage. In den darauffolgenden Kapiteln, dem über die Verbannung (48.) und dem abschließenden (50.) weicht er jedoch wieder von dieser Vorlage ab. In diesen Teilen ist die Wirkung von mittelalterlichen Rechtsbüchern wahrzunehmen.¹⁵⁹

Es ist kein System in dem Teil über das Strafrecht zu erkennen, an manchen Stellen wird aber im Rahmen eines Themas die Reihenfolge

¹⁵⁷ Vgl. *Sváb tükör* Nr. 225, 227. a. b. 322.

¹⁵⁸ *Sváb tükör, Landesrecht* Nr. 160 a. b. 361., *Budai jogkönyv* Nr. 225.

¹⁵⁹ *Sváb tükör, Landesrecht* Nr. 130 b. 138, 140a, 137. 252. 253. usw.; *Budai jogkönyv* Nr. 35. 279. 428.

Sünde, Sühne, Anklage befolgt, in anderen Fällen erscheint diese Dreieit innerhalb eines Kapitels. Die Autoren von mittelalterlichen Rechtsquellen legten wenig Wert auf die systematische Darlegung ihrer Aussage, daher werden die in der *Summa* geschilderten Straftaten im Folgenden anhand der in der *Constitutio Criminalis Carolina* verwendeten Ordnung und der einschlägigen Arbeiten von Hermann Konrad und József Ruzsoly aufgelistet.¹⁶⁰

1. Glaubensstraftaten
Gotteslästerung, Meineid, Sakrileg, Wahrsagerei
2. Fälschungen
Fälschung von Währung, Urkunden, Maßen, Waage
3. Wider die Moral
Frauenraub, Vergewaltigung, Sodomie, Bigamie, Ehebruch, Inzest
4. Wider die öffentliche Ordnung
Brandstiftung, Meuterei, Raub, Wegelagerei
5. Tötung
Kindstötung, Abtreibung, Mord (einfacher Mord), Raubmord, Mord durch Gift, Mord durch den Arzt, Selbstmord, fahrlässige Tötung, Tötung durch ein Tier
6. Körperverletzung
Vergiftung, durch ein Haustier/Vieh herbeigeführte Verletzung
7. Wider den Besitz
Raub, Diebstahl (geheimer, bei frischer Tat ertappter, räuberischer, bewaffneter), als Rückfall, aus Not ausgeübter Diebstahl, Diebstahl von Wiesenfrüchten, Holz und Fisch, Unterschlagung
8. Verrat und Verbreitung von verleumderischen Schriften
Aufruhr gegen das Land, den Stadtherm, gegen nahe Verwandte
Anwalt eröffnet Angaben zugunsten des Gegners
Verbreitung von anonymen Verleumdungen

Im letzten Kapitel des Bandes wird die Frage behandelt, wie man von den Sünden geläutert werden kann. Dabei geht Raymundus auf die von der Kirche verbotenen Gottesurteile sowie auf den Läuterungseid (48.) ein. Das Kapitel 49. ist den Strafen gewidmet. Schließlich werden in Kapitel

¹⁶⁰ RUSZOLY, József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. [Europäische Rechts- und Verfassungsgeschichte] Szeged, 2011, Pólay Elemér Alapítvány, S. 599–600.

50. die Möglichkeiten erörtert, wie die Strafen zu verwandeln sind. Auf das Strafverfahren, ähnlich den bereits erwähnten Rechtsbüchern, kommt er nicht zu sprechen. Nichtsdestotrotz ist aufgrund der einschlägigen Passagen das Verfahren in groben Zügen rekonstruierbar.

Das dritte Buch mit den verschiedenen Arten von Verträgen und der Darlegung von Straftaten bietet den Forschern dieser Fragenkreise überaus aufschlussreiche Einblicke, auf deren Grundlage zahlreiche neue Erkenntnisse gewonnen werden können.

Raymundus Parthenopeis hatte vor, mit seinem Werk einerseits ein Lehrbuch für seine Söhne zu schaffen, andererseits ein populärwissenschaftliches Handbuch zu verfassen, und zwar ganz unter dem Zeichen der zeitgenössischen Gattungstradition. Er erstellte in klarem Stil, allgemein verständlich und in einer anspruchsvollen lateinischen Sprache einen Text, der stellenweise elliptisch strukturiert ist. Am Anfang der Kapitel werden das Thema, der Inhalt, die Kernaussage genannt und gleichfalls wird auch die erörterte Rechtsinstitution bestimmt. An mehreren Stellen werden quantifizierende Gedichtlein eingefügt, die die Funktion der Gedächtnisstütze erfüllen.

Als Hauptquelle verwendete Raymundus die *Institutiones*, und zwar entweder im Original oder eben über eine Vermittlerinstanz. Fürs Erste spricht, dass die *Institutiones* zum Teil ebenfalls als Lehrbuch mit starker Legitimationssgeltung gedacht waren und als das am verständlichsten und am meisten gelesene Werk des Justinian gegolten hatte. Gefolgt wird darin dem klaren System des Gaius in der Reihenfolge Personen, Sachen und Obligationen.

Selbstverständlich werden auch mittelalterliche Autoren herangezogen. Diese waren Gratian, Azo, Accursius, Aegidius Romanus, Monaldus, Henricus de Segusio (Hostiensis) und viele andere. Dieses Beziehungssystem zu erschließen ist keine einfache Aufgabe, denn die Autoren übernahmen ständig Texte voneinander. Ferner wurde bei der Darstellung der jeweiligen Rechtsinstitution auch der eigene Standpunkt formuliert. Gerade in einem solchen Fall wurde klar, nämlich als er auf den Rechtsgebrauch der Professoren in Bologna eingegangen war, dass er sein Rechtsbuch als einer von ihnen verfasst hatte. Diese Vermutung

wird durch die mehrfache Erwähnung des Kaisers sowie der Länder des Kaiserreiches bekräftigt.

Besonders aufschlussreich für uns sind jene Teile im Rechtsbuch, die von dem zeitgenössischen Stadtrecht handeln, wie zum Beispiel die Kapitel über das Familienrecht sowie über die Stadtverwaltung, ferner die über die Morgengabe und die Erbfolge. Auf diese wurde in der Einleitung und in den den Text begleitenden Fußnoten näher eingegangen.

Auch die Lehre über die Verträge liefert einen guten Einblick, genauso wie seine Darstellung von Strafrecht, in der er nicht vergessen hatte, neben anderen auch die Einigung (*compositio*) sowie den Läuterungseid zu erörtern. Auch geht er auf die Zinsen und den Wucher ein, wenn er diese in einer für das Mittelalter typische Form darlegt.

Mit diesem Werk führt uns Raymundus in das Leben in einer mittelalterlichen Stadt ein, denn des öfteren berief er sich auch auf die unterschiedlichen Gewohnheitsrechte der Regionen sowie auf das Privatrecht, das wiederum den Großteil des Werkes bildet. Das Privatrecht stellt das Leben an sich dar, indem es dessen Rahmenbedingungen klar absteckt.

Abschließend gilt unser tief empfundener Dank unseren Lektoren, Herrn Csaba Farkas und Herrn György Jávör, die die Übersetzung mit wohlwollendem Sachverständnis lektoriert und durch wichtige Vorschläge gefördert haben. Gleichfalls wird an dieser Stelle Herrn Pál Diószegi Szabó für die Übersetzung der Gedichte sowie Frau Tünde Szabadvári gedankt, die bei der Textbearbeitung und -gestaltung große Hilfe leistete und das Register zusammenstellte. Dankbar bin ich Herrn Karol Biernacki, dem Direktor des Komitatsarchivs, der mir Arbeitsräume zur Verfügung stellte. Große Unterstützung bei dieser Unternehmung leisteten mir Herr Elemér Balogh, Leiter des Lehrstuhls für Europäische Rechtsgeschichte, sowie sein Kollege Herr Tamás Antal. Mein herzlicher Dank gilt dem Leiter der Forschungsgruppe für Rechtsgeschichte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und der Eötvös-Loránd-Universität und Herausgeber des Bandes, Herrn Barna Mezey und allen, die diese Arbeit förderten. Ganz besonders danke ich ferner Herrn Professor Heinz Holzhauer und Herrn Professor Heiner Lück, die meine Forschungsaufenthalte auf dem Gebiet der Rechtsgeschichte in Deutschland unterstützt hatten.

László Blazovich

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK (alapította Kovács Kálmán)

1. RÉVÉSZ Tamás: *A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után.* Budapest, 1971
2. BUZÁS József: *Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom idején.* Budapest, 1971
3. MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ Tamás: *Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945–1970).* Budapest, 1972
4. RÁCZ Lajos: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon.* Budapest, 1972
5. BUZÁS József: *Veszprém vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában.* Budapest, 1973
6. KOVÁCS Kálmán (hrsg. und eingeleitet von): *Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Studienband.* Budapest, 1974
7. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A jogtörténet-tudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés).* Budapest, 1975
8. DEGRÉ Alajos: *A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig.* Budapest, 1977
9. RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után.* Budapest, 1977
10. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben.* Tanulmánykötet. , Budapest, 1979
11. MEZEY Barna: *A Rákóczi szabadságharc országgyűlései.* Budapest, 1981
12. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század.* Tanulmánykötet. Budapest, 1982
13. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon.* Tanulmánykötet. Budapest, 1983
14. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében.* Tanulmánykötet. Budapest, 1984

15. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon. 19–20. század.* Tanulmánykötet. Budapest, 1986
16. KOVÁCS, Kálmán – RÉVÉSZ, T. Mihály (hrsg. und eingeleitet von): *Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen.* Studienband. Budapest, 1987
17. MEZEY Barna: *A magyar polgári büntönügy kezdetei.* Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1995
18. POMOGYI László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon.* Budapest, 1995
19. MEZEY Barna (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság.* Tanulmánykötet. Osiris Kiadó, Budapest, 1998
20. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (szerk.): *A magyar büntönügy kutatásának alapjai.* Tanulmánykötet. Budapest, 1997 (2. kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest, 2000)
21. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert.* Studienband. Budapest, 1997
22. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből.* Tanulmánykötet. Gondolat Kiadó, Budapest, 1998
23. GÖNCZI Katalin: *Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000
24. POMOGYI László: *Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001
25. FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001
26. MEZEY Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899).* Osiris Kiadó, Budapest, 2001
27. MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes.* Studienband. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003
28. MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2004
29. HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2003
30. KÉPES György: *A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2003
31. MEZEY Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetem tanár emlékére.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2005

32. BECCHI, Paolo – SEELMANN, Kurt: *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005
33. HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006
34. LADÁNYI ANDOR: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007
35. CHAUVEAU, Adolphe – HELIÉ, Faustin: *A bűnrészesség*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008
36. HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009
37. KÉPES György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009
38. MEZEY Barna (szerk.): *Szimbolikus kommunikáció. A jog színházától a jogi rituáléig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011
39. MEZEY Barna (szerk.): *Bor és jogtörténet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011
40. BRAUNEDER, Wilhelm – KOHL, Gerald: *A jogtörténet-tudományi kutatások Ausztriában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011
41. KÉPES György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011
42. ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013
43. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020
44. STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020
45. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Gondolat Kiadó, Budapest, 2020
46. NAGY Noémi (szerk. és előszó): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020
47. KARÁCSONY András (szerk. és előszó): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020
48. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Hivatás és függetlenség*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Blazovich László 2021

© Krzysztof Wołoskiuk, Katona Tünde 2021

*www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado*

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-155-1
ISSN 1218-3814